

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA

JULKAISSUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

XIII

A. R. CEDERBERG

ANJALAN LIITON HISTORIALLISET LÄHTEET

ANJALAN LIITON
HISTORIALLISET LÄHTEET

LÄHDEKRITILLINEN TUTKIELMA

KIRJOITTANUT

A. R. CEDERBERG

MIT EINEM AUSZUG IN DEUTSCHER SPRACHE

HELSINKI 1931

HELSINGISSÄ 1931
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OY.

Alkusana.

Anjalan liitto on niitä tapauksia Suomen ja Ruotsin historiassa, jotka harvinaisen suuressa määrässä ovat kiinnittäneet tutkijoiden huomiota puoleensa. Tutkijat ovat koettaneet vuosikymmenien kuluessa yhä lisääntyvää lähdeainehistoa käyttäen eri puolilta valaista tätä tapaussarjaa. Kuninkaaseen kohdistunut tyytymättömyys, joka puhkeaa upseerisalaliittoon ja vallankumousaikeisiin, on Ruotsi—Suomen historiassa, kuten niin usein on lausuttu, ennen kuulumaton tapaus, jonka syytä on koetettu yksityiskohtaisesti selvitellä. Ei ole epäilystäkään siitä, että tapahtumasarjan syyt ovat etsittävässä varsin syvältä ja kaukaa ja että niitä voidaan ymmärtää ainoastaan tuntemalla yksityiskohtaisesti valtakunnan sisäinen historia ja asettamalla syyt Keski-Euroopan samanaikaisen valtiollisen kehityksen ja sieltä tulevien henkisten virtausten yhteyteen. Ei suinkaan ole sattumaa, että Anjalan liitto sattuu vuoteen, jolloin harvinaisen paljon tulenarkoja aineksia oli kerääntynyt eri puolille Eurooppaa ja jolloin mielet olivat mitä suurimmassa määrässä jännittyneinä. Kosketuskohdat sisään- ja ulospäin ovat varsin selvät ja niihin ovat tutkijat eri puolilta kiinnittäneet huomiota.

Anjalan liittoon liittyy eroittamattomana kysymys *Suomen itsenäisyydestä*. Valtiollisen tyytymättömyyden noustessa korkeimmilleen ja vallankumoussuunnitelmien ollessa polttavimmillaan koetetaan toteuttaa ajatus Suomen muodostamisesta itsenäiseksi valtioksi — ja epäonnistutaan. Että tämä kysymys on herättänyt erikoista mielenkiintoa sekä ennen että jälkeen täydellisen valtiollisen itsenäisyyden saavuttamisen Suomessa, on varsin selvä. Sitä on luonnollisesti katseltu eri kannoilta ja kysymyksen suhteen ovat tutkijoiden mielipiteet varsin suu-

ressa määrässä käyneet eri suuntiin. Kysymyksen ratkaisuun nähden ei mitään yksimielisyyttä ole saavutettu tutkijoiden kesken eikä mahdollisesti pitkiin aikoihin saavutetakaan.

Anjalan liittoon ja sen yhteydessä oleviin tapausarjoihin on kuten sanottu suhtauduttu eri tavalla. Se mikä tapausten juuri sattuessa, kun Sotaoikeuden painetut pöytäkirjat — sikäli kuin niitä katsottiin tarpeelliseksi painattaa — olivat antaneet tapauksien kulusta sellaisen kuvan, jota johtavalla taholla oli toivottukin, oli herättänyt suuttumusta ja vastenmielisyyttä, oli jo 1810- ja 1820-luvulla, kun aallot kohosivat korkeina Kustaa III ja hänen poikaansa vastaan, saanut jonkun verran toisen luonteen. Tästä ovat selvinä todistuksina ne »salaiset asiakirjat», »Hemliga Handlingar hörande till Sveriges Historia efter Konung Gustaf III:s antråde till Regeringen» (kaksi ensimmäistä osaa ilmestyneet vuosina 1821—1822), joissa Anjalan liiton tapauksia varsin paljon pohditaan. 1840-luvulla ilmestyy yksityiskohtainen kokoelma Kustaa III:n historiaa koskevia asiakirjoja, joiden joukossa koko paljon Anjalan liittoa valaisevia, ja juuri samoihin aikoihin pääsevät painosta tärkeä muistelmateos, jonka »merkillsyydet» koskettelevat varsin läheltä Anjalan liittoa, ja samoin laajoja otteita kuninkaan erään läheisen ystävän kirjeenvaihdosta, joissa erikoisesti upseerisalaliittoa pohditaan. Ensimmäisen kerran koettaa saman vuosikymmenen lopulla suomalainen tutkija, joskin varsin varovaisesti ja seuloen sitä ainehistoa, mikä varmaan silloin vielä oli olemassa, mutta josta osa sittemmin on kadonnut, antaa kuvaa Anjalan liiton syistä ja syntymisestä. Senjälkeen kiintyy tähän merkilliseen tapausarjaan tutkijoiden yksityiskohtainen huomio, jota huomattavien muistelmateosten julkaiseminen yhä tehostaa. 1860-luvulla tulevat kysymykset — olkoonkin varsin pintapuolisesti ja kriitikkittömästi esitettyinä — erään ruotsalaisen tutkijan laajassa esityksessä ja suomalaisen tiedemiehen kuvauksessa 1788—90 vuosien sodan yhteydessä uudelleen vilkkaan pohdinnan alaisiksi; herättävätpä ne huomiota ulkopuolella Suomen ja Ruotsin rajojenkin, kuten eräiden tanskalaisten, venäläisten, saksalaisten ja balttilaisten erikoistutkimukset varsin hyvästi osoittavat. Samoihin aikoihin ilmestyy Ruotsissa varsin tärkeitä lähteitä Anjalan liiton historian valaisemiseksi,

nimittäin erään liiton johtomiehen selostus toiminnastaan ja kuninkaan lähimmän miehen päiväkirjamuistiinpanot, jotka luovat varsin runsaasti uutta valoa valtiollisiin tapauksiin Ruotsissa ja Suomessa 1780-luvun lopulla. Kokonaan uudesta näkökulmasta tapauksia katsellen arvostelee Anjalan liittoa sitten suomalainen tutkija pienessä vihkossa, joka ilmestyy vuonna 1870. Uutta käsityskantaa, jonka otaksutaan olevan jonkinlaisessa yhteydessä parhaillaan leimuavan kieli- ja kansallisuustaistelun kanssa, käydään varsin jyrkästi vastustamaan, ja kiistojen vaikutuksesta alkaa ilmestyä erään toisen suomalaisen tutkijan laaja kirjoitussarja Anjalan liiton päähenkilöstä, sarja, joka sisältää yksityiskohtaisimman ja täydellimmän selvittelyn liiton syntymisestä ja syistä, mikä tähän asti oli ilmestynyt, mutta myös perin kirpeän ja yksipuolisen arvostelun Suomen itsenäisyysmiesten tarkoituseristä ja toiminnasta. Jo ennenkuin viimeksimainittu kirjoitussarja täydellisesti on ennättänyt selvitellä Sprengtportenin osuutta puheenaolevien vuosien tapauksissa, ovat hänen entisen ihailijansa ja ystävänsä, sittemmin hänen ehkä tulisimman vihamiehensä laajat muisteimat joutuneet painettuina jälkimaailman käsiin. Suomalaisen tutkijan laajaan kirjoitussarjaan Yrjö Maunu Sprengtportenista perustaa ruotsalainen tutkija, joka hiukan myöhemmin valmistaa laajan teoksensa Kustaa III:n valtiollisesta historiasta, käsityksensä Anjalan liitosta, sen syistä ja tapahtumista, käyttäen hyväkseen varsin suurta painamaton lähteinehistoa, varsinkin ruotsalaisista arkistoista ja kirjastoista saamaansa. Nyt käy myöskin venäläinen tutkimus käsittelemään kysymystä, jolta tietenkään ei puutu mielenkiintoa myöskin venäläiselle historiatutkimukselle, ja sen, mikä näistä teoksissa kriittisessä arvioinnissa ja tasapuolisuudessa puuttuu, korvaa osittain uusi ja tärkeä aineisto. Heti Suomen pudistettua päältään venäläisen ikeen, luo sitten vanha suomalainen tutkija, joka jo useissa vähäisissä tutkimuksissa aikaisemmin oli Anjalan liiton yhteydessä olevia kysymyksiä käsitellyt, yksityiskohtaisessa, laajaksi suunnitellussa tutkimuksessa yleiskatsauksen Anjalan liiton tapahtumiin. Ensi kerran tulevat kotimaisessa kirjallisuudessa venäläisten arkistojen lähteet laajassa mittakaavassa tutkijan avuksi ja antavat puheenaole-

valle tutkimukselle monipuolisemman kokoonpanon, kuin millään edellisellä tutkimuksella oli ollut. Uuden ainehaston pohjalla tulee myös viimeksimainittu tutkija, jonka ote on kaikinpuolin puolueettomampi ja yksipuolisuuksista vapaampi kuin edellisten tutkijoiden, tuloksiin, jotka ovat edellisille tutkimuksille olleet tuntemattomat, ja oikaisee johtopäätöksiä, joita jo oli pidetty varmoina.

Anjalan liittoa koskeva kirjallisuus on tosiaankin varsin suuri ja monipuolinen.

Mutta siitä huolimatta sisältävät liiton synty ja sen tapaus-sarjat epäilemättä vielä koko joukon selvittämättömiä kysymyksiä. Ennen kaikkea tuntuu meistä siltä, että sitä ainehistoa, jonka pohjalla tapahtumia on esitetty, ei ole kyllin kriittisesti arvioitu eikä kyllin monipuolisesti otettu huomioon, mikä myös on helposti selitettävissä, jos pidämme silmällä sitä, että pääasiassa on kiinnitetty huomiota tapahtumien, niin sisäisten kuin ulkonaisten, johdonmukaiseen yhdistelemiseen ja esittelyyn. Käsittääksemme on kuitenkin täysi syy kiinnittää huomiota Anjalan liiton historiallisiin lähteisiin, joiden arvoa, kuten kaikkia levottomina aikoina ja epänormaalisissa oloissa syntyneitä historiallisia lähteitä, erikoisen tarkasti ja varovaisesti tulee punnita.

Käsiteltyämme näitä lähteitä useiden vuosien kuluessa olemme koettaneet muodostaa niistä, niiden luonteesta ja arvosta itsellemme käsityksen. Ja tahdomme heti sanoa, että tämä käsitys varsin oleellisissa kohdissa poikkeaa siitä, mikä painefussa kirjallisuudessa on yleinen näiden alkulähteiden arvosta ja käytettävyydestä. Jos perinpohjaisesti tunkeudumme lähteisiimme ja koetamme niitä kriittisesti arvioida, huomaamme seikkoja, joihin nähdäksemme tähän asti ei laisinkaan taikka aivan vähäisessä määrässä on kiinnitetty huomiota ja jotka vaikuttavat, että meidän täytyy nähdä Anjalan liiton tapaukset ainakin jonkin verran uudessa valaistuksessa.

Voi tietysti olla varsin eroavia mielipiteitä siitä, miten kauaksi ajassa taaksepäin ja eteenpäin ulottaa n.s. Anjalan liiton, jolla nimellä käsitämme vuoden 1788 upseerisalaliittoa ja sen yhteydessä olevaa tyytymättömyysliikettä, historiallisten lähteiden tarkastelun. Me olemme lyhyessä alkuluvussa

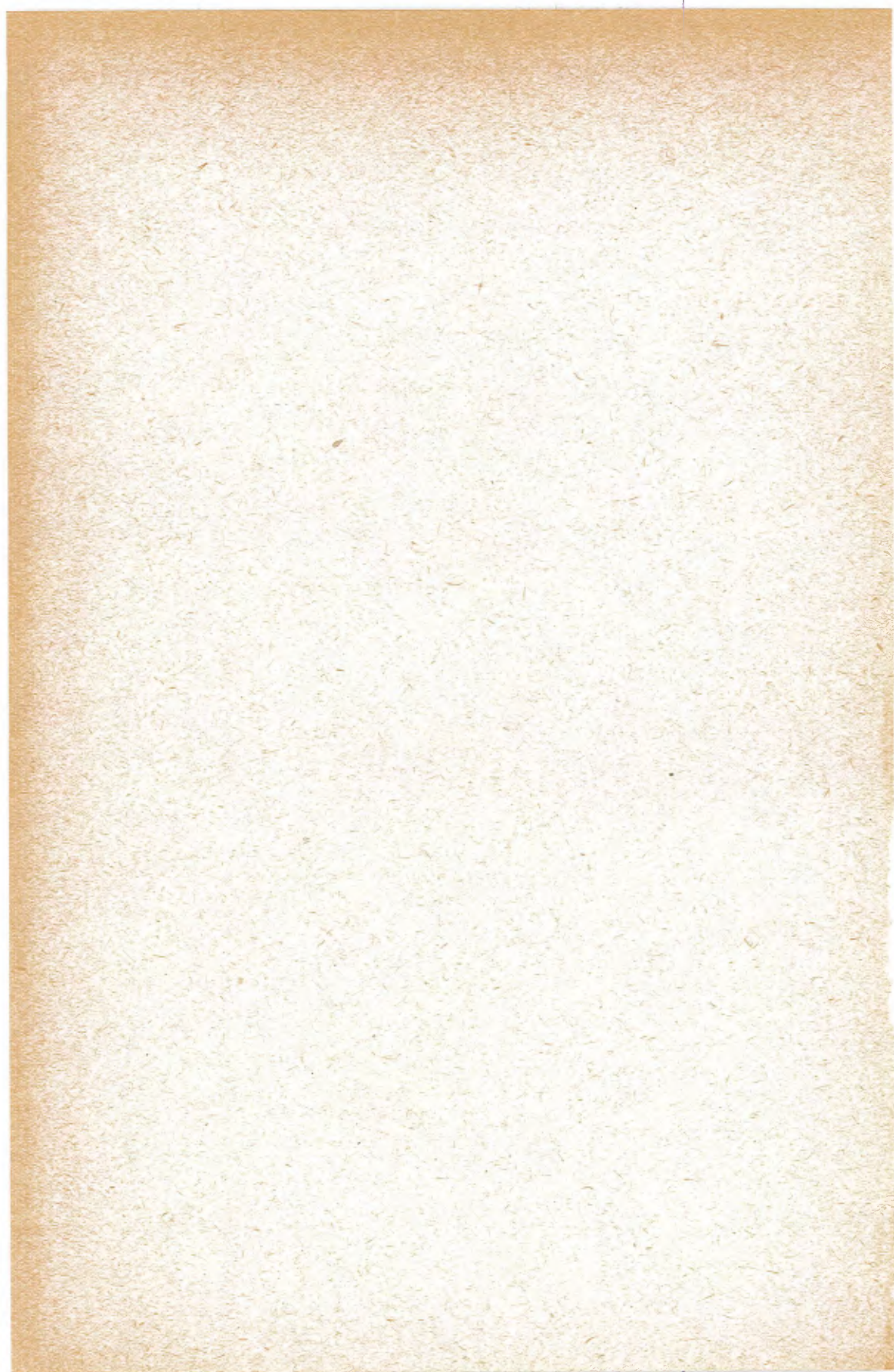
tarkastelleet ne tuntemamme lähteet, jotka ovat syntyneet aina siitä asti kuin Sprengtporten keväällä 1784 esittää Kaarle herttualle, että tämä ottaisi vastaan Suomen suuriruhtinaskunnan kruunun, ja jotka välittömästi tai välillisesti koskettelevat suomalaisten tyytymättömyyttä, ja toiselta puolen taas ulottaneet tarkastuksemme myöhäisyyksellä 1788 ja — poikkeustapauksissa — keväällä 1789 syntyneisiin lähteihin. Että esityksessämme pääpaino lankeaa suomalaisten tyytymättömyyteen ja suomalaisten toimenpiteisiin, on itsestensä selvä; silti eivät yleisen tyytymättömyyden ilmaukset ja syyt, mikäli ne ovat Anjalan liiton tapausten yhteydessä, ole saaneet jäädä tarpeellista huomiota vaille.

Olemme tutkimuksemme liitteissä julkaisseet koko joukon puheenaolleita kysymyksiä koskevia asiakirjoja. On nähdäksemme ollut syytä painattaa Anjalan liiton keskeisimmät asiakirjat täsmällisesti ja tieteellisiä vaatimuksia tyydyttävässä muodossa, mikä aikaisemmin ei ole tapahtunut. Sitäpaitsi olemme tahtoneet saattaa julkisuuteen muutamia Anjalan liittoa ja Suomen valtiollista itsenäisyyskysymystä koskettelevia asiakirjoja, jotka ovat jääneet toistaiseksi tuntemattomiksi ja joilla nähdäksemme on merkitystä.

Lopettaessani nyt valmistuneen tutkimuksen en saata olla lausumatta kiitostani Suomen Historialliselle Seuralle, joka on ottanut tutkimukseni julkaisuihinsa. Lausun myös kiitokseni veljelleni, tohtori EINO CEDERBERGille, joka on tarkastanut teokseni kielellisen asun, professori OIVA JOH. TALLGRENille, joka on valvonut teokseen liittyvien ranskankielisten liitteiden painatusta ja antanut minulle useita arvokkaita neuvoja, professori ARTHUR LÅNGFORSille ja ylikirjastonhoitaja, tohtori A. GRAPPELLE, joille olen kiitollisuuden velassa eräistä arvokkaista huomautuksista, samoin arkistonhoitaja, tohtori K. W. RAUHALALLE, joka on auttanut minua teoksen korjausluvussa. Mutta ennen kaikkea lausun sydämellisen kiitollisuuteni vaimolleni, joka vaivojaan säästämättä vuosikausien kuluessa on auttanut minua tutkimustöissäni ja jonka ahkera käsi on jäljentänyt suuren osan siitä erittäin runsaasta ainehistosta, jolle nyt valmistunut tutkimus perustuu.

Helsingissä syyskuun 24 päivänä 1930.

A. R. CEDERBERG.

I LUKU.

Valtiollista tyytymättömyyttä koskevia asiakirjoja lähimmiltä vuosilta ennen Anjalan liittoa.

Historialliseen kirjallisuuteen on kotiutunut tieto, että Yrjö Maunu Sprengtporten loppiaispäivänä 1784 Tukholmassa on tarjonnut Södermanlän din herttua Kaaralle Suomen kruunua.

Koko talven olivat huhut liikkuneet Suomessa, että kuningas Kustaa III olisi ollut neuvotteluissa keisarinna Katariinan kanssa — hallitsijathan olivat tavanneet toisensa Haminassa kesällä 1783 — Suomen vaihtamisesta Norjaan, ja nämä huhut, jotka mahdollisesti ovat lähtöisin juuri Sprengtportenista, olivat kovin kiihoittaneet mieliä; oli ruvettu puhumaan myös Suomen itsenäisyydestä ja eräät olivat melko julkisesti ottaneet kysymyksen puheeksi.¹ Sprengtporten luuli ajankohdan olevan sopivan puhua ajatuksesta, joka hänessä varmaan jo aikaisemmin oli syntynyt, ja niinpä on ymmärrettävä hänen käyntinsä Kaarle herttuan puheilla.

¹ Y. M. Sprengtportenin kirje veljelleen 28/8 1783. Ruotsin Waltakunnanarkistossa (R. W. A.), Sparreholman kokoelma, vrt. Liite I; postimestari Samuel Enanderin kirje pääpostitirehtööri Mathias Benzeltjernalle 17/2 1784; MAUNU MALMANEN, Anjala Förbundet s. 47—48 (Stockholm 1848; seuraavassa siteerattu vain MALMANEN); C. T. ODHNER, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering II. s. 317, alav. (Stockholm 1896; teosta siteerattu seuraavassa ainoastaan ODHNER ja vastaavan osan järjestysnumero); J. R. DANIELSON-KALMARI, Kustavilainen aika I. s. 364—365 (Porvoo 1921; teosta siteerattu seuraavassa ainoastaan DANIELSON-KALMARI ja vastaavan osan järjestysnumero); K. K. TIGERSTEDT, Göran Magnus Sprengtporten III. s. 266 (Finsk Tidskrift 1878; seuraavassa siteerattu vain TIGERSTEDT ja vastaavan osan järjestysnumero); P. NORDMANN, Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten åren 1783 och 1784 (Finsk Tidskrift 1895).

Tämä tieto Sprengtportenin suunnitelmista perustuu valta-neuvos, vapaaherra Karl Göran Bonden kertomukseen, jonka alun viidettäkymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1826, kreivi J. de la Gardie on muistiin merkinnyt. Bonde oli itse ollut läsnä mainitussa tilaisuudessa.¹

Tämä tiedonanto, joka on ensimmäinen todistus Sprengt-portenin aktiivisesta toiminnasta Suomen itsenäisyyskysymyk- sessä², ei liene aivan täsmällinen. Sprengtporten on kyllä teh- nyt mainitun tarjouksen, mutta se on tapahtunut jonakin pää- siäispäivistä mainittuna vuonna, huhtikuun 10—12 päivänä. Jo huhtikuun 13:na kirjoittavat niin Kaarle herttua itse kuin kreivi G. F. Creutz asiasta mainiten sitä tapahtumana, joka oli »näinä päivinä» sattunut. Vapaaherra Bonden muisti on pettänyt ja hän on pääsiäispäivän sijasta muistanut loppiaispäivän.³

Sprengtporten oli siis aktiivisesti ruvennut toimimaan Suo- men itsenäisyyden hyväksi.

Marraskuun 9 päivänä 1784 hän kirjoittaa kuninkaalle kir- jeen pyytäen suositusta päästäkseen Hollannin palvelukseen ja avustusta matkaa varten. Kirje huokuu suurta kiintymystä kuninkaaseen ja alamaisinta uskollisuutta.⁴ On arveltu, että Sprengtporten ei vielä ollut lopullisesti ratkaissut kantaansa itsenäisyyskysymykseen nähden ja vielä kammoi kuninkaalle ja valtakunnalle vannomansa uskollisuusvalan rikkomista.

Edellisessä mainittua ja heti sen jälkeen Hollannissa alka- nutta toimintaa silmälläpitäen pitäisimme luonnollisempana,

¹ P. WIESELGREN, DelaGardiska Archivet XX. s. 182.

² Ehrenströmin tiedonanto (Historiska Anteckningar I s. 32, Upsala 1888), että tarjous olisi tehty herttua Kaarlelle kesällä 1782 Suomessa on tuskin paikkansapitävä. Mahdollisesti on Ehrenström muistelmis- saan sekoittanut tapaukset vuodelta 1782 ja 1784 toisiinsa. — Vrt. myös GUSTAF IVERUS, Hertig Karl av Södermanland I (Uppsala 1925), s. 197 alaviitta 1.

³ Herttuan puoliso mainitsee (C. C:SON BONDE, Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II. s. 61, Stockholm 1902) elokuun kirjeessä 1784 kuulleensa asiasta »näinä päivinä» ja kertoo, että herttuan välttelevän vastauksen kautta saatiin vallankumous Suomessa vältetyksi.

⁴ Kirje on kirjoitettu ranskaksi ja säilynyt kreivi Creutzin paperei- den joukossa R. W. A.; sen on ruotsiksi painattanut P. NORDMANN kir- joituksessaan Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten åren 1783 och 1784 ja suomeksi DANIELSON-KALMARI I. s. 373—374.

että kirjeen uskollisuutta huokuvat sanat ovat pelkkää teeskentelyä.¹ Me tulemme toistuvasti seuraavassa näkemään, kuinka vähän näinä aikoina annettuihin vakuutteluihin ja lupauksiin niin puolella kuin toisellakin todella voidaan luottaa. On varsin ilmeistä, että Sprengtporten tässä suhteessa ei ollut mikään poikkeus.

Sprengtporten on Hollannissa ollessaan perehtynyt erikoisin tarkoituksin Hollannin tasavallan hallitusmuotoon ja valtiolliseen järjestelyyn sekä hankkinut itselleen yksityiskohtaisia tietoja eri valtioelinten keskinäisistä suhteista — käyttääkseen sitten näitä tietoja hyväkseen omia valtiollisia suunnitelmia laatiessaan.² On mahdollista, että hän myös tällä matkalla, kuten jo ehkä puolikymmentä vuotta aikaisemmin Pariisissa oleskellessaan, on hankkinut tietoja Pohjois-Amerikan unionin sisäisistä järjestelysuunnitelmista sekä henkilökohtaisesti niiltä, jotka itse olivat ottaneet osaa sotaan, kuin myöskin tarjona olevan kirjallisuuden välityksellä.³ Hollannissa ollessaan on Sprengtporten myöskin asettunut yhteyteen Venäjän Haagin lähettilään Stefan Kolyčevin kanssa ja puhunut hänelle Suomen itsenäisyyttä koskevista aikeistaan. Oliko hänellä jo matkalle lähtiessään tarkoituksena Hollannissa tavata Venäjän lähettiläs, kuten hän muistelmissaan tahtoo uskotella, siitä tietenkään ei ole luotettavia tietoja, mutta mahdotonta tämä suinkaan ei ole.⁴ Ne tiedot, mitä Venäjän lähettiläs suhteistaan Sprengtporteniin on lähettänyt hallituksellensa, eivät toistaiseksi ole tulleet tietoomme; että niillä täytyy olla varsin huomattava merkitys Sprengtportenin ajatussuuntien ja suunnitelmien kehittymisen selvittämiseksi, on tietenkin selvä. Ja koska on oletettava, että Kolyčevin tiedon-

¹ Samaa todistaa nähdäksemme Sprengtportenin katkera kirje kreivi Axel v. Fersenille, kirjoitettu vuoden lopulla 1784 tai seuraavan alussa. Kirje säilynyt pohjakirjoituksena Suomen Waltionarkistossa (S. W. A.) Biografica, Sprengtporten. Vrt. Liite II.

² Sprengtportenin matkasta Hollantiin ja hänen oleskelustaan siellä tarjoavat aineistoa hänen matkapäiväkirjansa ja kirjeenvaihtonsa Pietarin yleisessä kirjastossa.

³ GABRIEL REIN, *Kriget i Finland åren 1788, 1789 och 1790* (Helsingfors 1860), s. 40.

⁴ »Itinéraire de ma vie», Sprengtportenin pohjakirjoitus Pietarin yleisessä kirjastossa; vrt. DANIELSON-KALMARI, I. s. 379—380.

antojen on täytynyt aiheuttaa ainakin joitakin toimenpiteitä asianomaisella taholla Venäjällä, ehkä johtanut kirjalliseenkin ajatustenvaihtoon, olisi tietenkin erikoisen tärkeätä saada tutkimuksen käytettäväksi vastaava aineisto. Niinpä on oletettava, että Sprengtportenin mietintö »*Precis d'un tableau sur l'équilibre du Nord considéré dans le projet de rendre la Finlande indépendante*» on aiheuttanut ajatustenvaihtoa, josta on tietoja säilynyt.¹

On luultavaa, että Sprengtporten Hollannissa ollessaan on valmistanut kuuluisan perustuslakiehdotuksen, perustuslain, jonka mukaan Suomen uutta valtiota oli hallittava ja joka oli hyväksyttävä Suomessa kokoonkutsuttavilla valtiopäivillä. Tästä, joka osaksi on tunnettu ranskankielisenä yhteenvetona ja venäjänkielisenä mukaelmana, ei alkuperäistä kappaletta toistaiseksi ole löytynyt.² Samoin on Sprengtportenin laatima valtiopäiväjärjestys vielä löytämättä. On itsestään selvä, että näillä molemmilla asiakirjoilla on mitä oleellisin merkitys Suomen itsenäisyysliikkeen historiassa. On varsin luultavaa, että ne ovat löydettävissä, mahdollisesti yhdessä toistaiseksi tuntemattomien asiakirjojen kanssa, jotka valaisevat niiden syntyä taikka käsittelyä.

Käsittääksemme olisi erikoista huomiota kiinnitettävä Venäjän Tukholman lähettilään kreivi Markovin kirjeisiin, jotka hän on lähettänyt hallituksellensa vuodesta 1784 lähtien. Osittain tunnettuja ovat hänen kirjeensä kreivi Bezborodkolle ja kreivi Ostermannille. Nähdäksemme voisi näiden systemaattinen käyttäminen antaa tärkeitäkin lisätietoja sen vastustuksen tuntemiseksi, joka vallitsi Ruotsissa ja Suomessa lähimpinä vuosina ennen sotaa 1788, ja mahdollisesti lisävalaistusta silloisiin val-

¹ Painettu alkukielellä K. K. TIGERSTEDT, Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjenst (Program öfver verksamheten — — vid Lyceum i Åbo 1881—1882). Suomeksi tavataan se DANIELSON-KALMARI I, s. 385—393.

² K. K. TIGERSTEDT, Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten (Åbo Lycei program 1880—1881); K. W. RAUHALA, Yrjö Maunu Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786 (Historiallinen Arkisto XXI. 1). — Vrt. S. J. Boëthiuksen arvostelua Tigerstedtin selostuksesta Svensk Historisk Tidskrift 1882.

tiollisiin suunnitelmiin. On hyvin luultavaa, että kreivi Markovin kirjelmät ovat antaneet aihetta toimenpiteisiin, jotka ovat jättäneet kirjallisiakin todistuskappaleita. Kenraali Furu-hjelm, professori Tigerstedt ja professori Odhner, jotka nähdäksemme ovat olleet tilaisuudessa käyttämään näitä, ovat sen tehneet ainoastaan ohimennen.

Kuten tunnettua palasi Sprengtporten Hollannista Ruotsiin toukokuun loppupuolella 1786. Hänen toimintansa kotimaassa niiden neljän kuukauden kuluessa, mitkä hän täällä viipyi, on ollut nähdäksemme sangen voimaperäistä. Markovin kirjeet hallituksellensa osoittavat sen. Hän on nähtävästi kuumeen-tapaisella innolla valmistanut sitä kapinanyritystä, jonka tuli puhjeta Suomessa joulukuun alussa samana vuonna. Tästä on pidetty neuvotteluita Suomessa; meillä on tästä tietoja, joskaan ei olisi sananmukaisesti tosi se kertomus, että Sprengtporten kerran neuvotteluja salatakseen oli pitänyt maatilallaan kuusi vuorokautta — erään palvelijattaren häitä. Kuinka yksityis-kohtaisia tietoja Ruotsin hallituksella näistä neuvotteluista on ollut, ei ole tiedossamme; tunnetuin kertomus niistä perustuu kai majuri Abraham de Fresen raporttiin kuninkaalle syyskuun 12 päivältä 1788, joka muunneltuna ja sopivaan kansanomai-seen muotoon laadittuna on pohjana tunnetulle kiihoituskirjalle »Aftryck af et från Finland ankommit Bref af den 14:de sep-tember 1788 etc». Eräät merkit viittaavat siihen, että Sprengt-porten jo nyt oli luonut suunnitelmansa venäläisten joukkojen tunkeutumisesta Suomeen Pohjois-Karjalan kautta ja tätä var-ten koettanut muokata maaperää sekä Vanhassa-Suomessa että Ruotsin Karjalassa.¹ Tähän on käsittääksemme erikoisesti kiin-nitettävä huomiota, joskin on luultavaa, että suoranaiset lähteet näistä erikoisen arkaluontoisista asioista varsin vähän mainit-sevat. Kapinasuunnitelmat ovat tietävästi tulleet hallituksen

¹ Huomaa erikoisesti Sprengtportenin merkillistä kirjettä Marko-ville 5/8 1786 ja hänen kuvaannollista puhettaan Pohjois-Karjalan hy-vistä hevosista, jotka Spr. oli luvannut Venäjän lähettiläälle Haagissa ja joiden hankkimista varten on kuljettava Karjala ristiin rastiin. On otettava huomioon hänen myöhemmät suhteensa eräisiin Pohjois-Kar-jalan virkamiehiin, kuten kruununvouti Gabriel Walleniukseen ja kirkko-herra Herman Wegeliukseen, ja sinne sijoitettuihin upseereihin, kuten Johan Adolf Aminoffiin ja Otto Fredrik Wetterhoffiin.

tietoon ja syksyllä 1786 on ryhdytty Ruotsin hallituksen puolelta vastaaviin toimenpiteisiin, annettu suljetut ohjeet Suomen sotapäällystölle ja käsketty pysyä erikoisesti varuillaan.¹ Tiedot näistä varovaisuustoimenpiteistä ovat kuitenkin jääneet varsin vaillinaisiksi ja koko tapahtuma huomioonottamatta. Hiukan enemmän tietoja on sitä vastoin Sprengtportenin suoranaisesti agitatsioonista ystäviensä ja tuttaviensa keskuudessa Suomessa ennen hänen lähtönsä Venäjälle syyskuussa 1786. Täsmällisempiä tietoja tästäkin kiihoitustyöstä puuttuu kuitenkin.

On kerrottu, että kun Sprengtporten oli aikeissa mennä Venäjän palvelukseen hän joko itse tai kenraaliadjutantti Tollin ja kamarijunkkari Armfeltin välityksellä olisi tehnyt kuninkaalle esityksen, että hänet nimitettäisiin Suomen sotavoimien ylikomentajaksi ja että hän saisi laajemmat valtuudet kuin silloinen Suomen armeijan ylipäällikkö kreivi Posse. Yrjö Henrik Jägerhorn kertoo asian muistelmissaan siinä muodossa, että se olisi esitetty kuninkaalle suoraan, kun taas Ehrenström kertoo asian siten, että pyyntö oli esitetty edellämainittujen kuningasta lähellä olevien henkilöiden välityksellä.²

Oli asia kuinka tahansa, lopputulokseksi on jäänyt, että Sprengtporten tosiaankin on esittänyt tällaisen anomuksen ja sen nojalla on tehty johtopäätös, että Sprengtporten vielä ei ollut määrännyt lopullisesti kantaansa kuninkaaseen nähden. Danielson-Kalmari pitää tödenmukaisena, että Sprengtporten lähtiessään Tukholmasta ajatteli vastaiseen toimintaansa nähden useampia mahdollisuuksia. Jos kuningas nimittäisi hänet ylipäälliköksi Suomeen uskoen hänelle hänen toivomansa laajat valtuudet, jotka luultavasti tarkoittivat siviilihallinnonkin johtoa, jäisi hän Ruotsin alamaiseksi ja mahdollisesti luopuisi myöskin itsenäisyysaatteen ajamisesta. Jos taas kuninkaan vastaus olisi kieltävä, lähtisi Sprengtporten Pietariin, ottaisi siellä selvän Venäjän hovin suhtautumisesta hänen suunnitel-

¹ Kirje kenraali, vapaaherra K. G. Armfeltille 14/12 1786. R.W.A. Sota-asioiden registratuura; kuninkaan yksityinen kirje Armfeltille 15/12 1786. R. W. A., n.k. v. Fieandtin kopiokirja. Viimeksimainittu kirje on suurimmaksi osaksi painettu DelaGardiska Archivet XVIII. s. 27—28.

² Jägerhornin muistelmat Tukholman kunink. kirjastossa; EHRENSTRÖM, Historiska Anteckningar I. s. 52—53; REIN, Kriget i Finland s. 46.

miinsa ja häneen itseensä ja sijoittuisi, jos enteet olisivat lupautuvat, toistaiseksi Venäjälle sieltäpäin valmistakseen Suomessa yritettävää kapinaa.¹

Tämän selityksen ei suinkaan tarvitse olla oikea. On tuskin luultavaa, että Sprengtporten tällaiseen vaaralliseen leikkiin antauduttuaan, edullisen paikan saatuaan Suomessa olisi peräytynyt suunnitelmistansa. Tuntuu johdonmukaisemmalta, että Sprengtporten pyrki tälle erittäin vaikutusvaltaiselle paikalle saadakseen itselleen aseman, missä voisi vapaasti toimia ja suunnata sitten mahdollisimman tehokkaan ja ratkaisevan iskun itsenäisyysuunnitelmien toteuttamiseksi tai, jos saisi kuninkaalta kieltävän vastauksen, kuten oli varsin luultavaa, voisi käyttää tätä kieltävää vastausta hyväkseen osoittaakseen, että Ruotsin kuningas ei tahtonut Sprengtportenia palvelukseensa ja paikalle, jossa hän voisi saada jotakin aikaan.

Sprengtportenin ensi ajoista Venäjällä antavat eniten tietoja, paitsi Ehrenströmin muistelmia, joista myöhemmin lausumme mielipiteemme ja joiden tietoja aiomme yksityiskohtaisesti tarkastella, hänen kaksi tärkeää mietintöänsä »Berättelse om hvad som hitintills blifvit gjort vid planen at afsöndra Storfurstendömet Finland i från Sverige», joka on päiväämätön, mutta tiedetään kirjoitetun syksyllä 1787, sekä »Underdånig Berättelse», päivätty Tukholmassa toukokuun 18 päivänä 1788. Edellisessä selittää Ehrenström yksityiskohtaisesti Sprengtportenin suunnitelmia Suomen itsenäisyysajatuksen toteuttamiseksi ja suhteitaan häneen.² Toinen, jota kauan on pidetty kadonneena, on selostus Ehrenströmin tekemästä vakoilumatkasta Itämeren maakuntiin ja niistä havainnoista, joita hän on tehnyt matkallaan; myös koskettelee hän Ruotsin Venäjänpolitiikkaa ja ohimennen niinkään Suomen itsenäisyyskysymystä ja Sprengtportenia.³

¹ DANIELSON-KALMARI II, s. 94—95.

² Mietintö tavataan Upsalan yliopiston kirjastossa ja on sitä usein käytetty; TIGERSTEDT IV s. 185 ja seur.; DANIELSON-KALMARI II s. 91 ja seur. Huom. myös S. J. BOETHIUKSEN arvostelua J. A. Ehrenströmin muistelmien esipuheessa.

³ Tavataan Upsalan yliopiston kirjastossa. Vrt. allekirjoittaneen tutkimusta Johan Albert Ehrenströmi poliittine missioon Eesti- ja Liivi- maale aastail 1787—1788 (Ajalooline Ajakiri 1924).

Vielä kiinnitämme huomiota Ruotsin Pietarin lähettilään, vapaaherra Nölckenin, ja lähetystösihteeri Bergstedtin kirjeisiin hallituksillensa. On kuitenkin selvä, että näihin sisältyvät tiedot ovat verrattain niukat. Sprengtportenin tutustuminen Venäjän valtiollisiin toimihenkilöihin ja hänen mahdollisesti esittämänsä suunnitelmat syksyllä 1786 ovat toistaiseksi jääneet täysin tuntemattomiksi. Kuningas Kustaa III väittää, että Sprengtporten esim. olisi pyytänyt kahden miljoonan ruplan lainaa pankin perustamista varten Suomeen, niin ettei mitään häiriötä tapahtuisi, jos Ruotsin puolelta ei saataisi rahaa virkamiesten ja garnisonien palkkaamiseksi. Keisarinnan matka Krimille oli kuitenkin estänyt häntä ryhtymästä tässä suhteessa toimenpiteisiin.¹ Sitä vastoin on eräitä tietoja säilynyt tapahtumasta, joka silmännähtävästi, kuten jo aikalaiset arvelevat, on asetettava yhteyteen Venäjän valtiollisten suunnitelmien kanssa tähän aikaan, nimittäin Anhaltin kreivin matkasta Vanhan-Suomen kautta aina Vaasaan asti. On selvä, että tämän tunnetun sotilaan matka ei ole tapahtunut ainoastaan luonnontieteellisten uteliaisuustunteiden tyydyttämiseksi, kuten virallisesti mainittiin, vaan on matkalla ollut muita tarkoituksia, jotka kai selviävät niistä kertomuksista, joita korkea matkustaja on jättänyt matkastaan asianomaisille. Mikäli tiedetään ovat nämä kertomukset toistaiseksi jääneet aivan tuntemattomiksi.²

Sairaudesta ja muista ikävyyksistä huolimatta, jotka kohetasivat Sprengtportenia keväällä 1787, hän ei suinkaan jäänyt toimeettomaksi. Hänen toiminnastaan onkin koko joukko kir-

¹ Ruotsin valtaneuvoston salainen pöytäkirja 2/9 1788 R. W. A.

² Tähän matkaan on, kuten tunnettu, jo samanaikaisessa kirjallisuudessa usein viitattu. Kuningas Kustaa III mainitsee siitä erikoisesti heinäkuun 21 päivänä 1788 päivätyssä deklarationissaan, keisarinna selittää sitä Anmerkungen und historische Erläuterungen'eissa (Pietarissa 1788), siitä tulee jälleen puhetta Kustaa III:n toimesta julkaistussa *Du Péril de la Balance politique de l'Europe* (Stockholm 1790) sekä lisäksi lukuisissa lentokirjasissa ja muissa lähteissä. — Huomaa myös oimituista tiedonantoa, että matkan tarkoituksena olisi ollut vakoilla Viipurin käskynhaltijaa, prinssi Fredrik Wilhelmiä, jonka väitettiin olevan yhteistoiminnassa Ruotsin hallituksen kanssa. (Garnovskijn muistelmat, *Russkaja Starina* 1876, tammik., s. 19; J. W. РУТН, *Viborgs stads historia*. I (Helsingfors 1906) s. 548).

jallisia muistomerkkejä, joita tutkimus on käyttänyt hyväksensä. On kuitenkin varma, ettei laisinkaan kaikki, mitä Sprengtporten on kirjoittanut ja missä hän koskettelee juuri suunnitelmiansa Suomen itsenäistytymiseksi, vielä ole tullut tutkijoiden tietoon. Niinpä hän, jonka mainitaan jo aikaisemmin kirjoittaneen nootin Suomen kysymyksestä — nootti on jäänyt tuntemattomaksi — jo 12 päivänä maaliskuuta 1787 lähetti erikoisen memoriaalin kreivi Bezborodkolle selvitellen hänelle suunnitelmiansa. Tämä asiakirja, joka on Furuhjelmille tuntematon ja joka jokseenkin sattumalta on tullut meidän tietoomme, ei suinkaan liene ainoa, minkä Sprengtporten tähän aikaan on kirjoittanut ja mikä on jäänyt tuntemattomaksi.¹ Kustaa III:n tiedonannon mukaan oli hän kuullut, että jonakin toukokuun päivänä 1787 tuli vallankumouksen puhjeta Suomessa. Se hallitusmuoto, joka aiottiin saada hyväksytyksi, oli jo kauan ja monin paikoin ollut tunnettu. Näin oli kerrottu, mutta kuningas ei ollut tahtonut näihin huhuihin uskoa.² On myöskin oletettava, että eräät muutkin suomalaiset, kuten Markovin kirjeet muutamain esimerkein osoittavat, ovat asettuneet yhteyteen venäläisten kanssa ja että nämä toimenpiteet ovat antaneet aihetta uusiin, jotka toistaiseksi ovat jääneet tuntemattomiksi. Erikoisesti olisi mielestämme kiinnitettävä huomiota niihin suomalaisten upseerien ja ehkä siviilihenkilöidenkin vierailuihin Pietarissa ja Tallinnassa, joista silloin tällöin näinä vuosina mainitaan samoin kuin siihen toimintaan, jota ylläpitivät maamiestensä kanssa toisella puolen rajaa asuvat Vanhan-Suomen suomalaiset virkamiehet.³ Tästä löytyy melko varmasti lähteitä, jotka aina-

¹ Sprengtportenin papereissa, Pietarin yleisessä kirjastossa. Vrt. Liite III.

² Ruotsin valtaneuvoston salainen pöytäkirja 2/9 1788 R. W. A.

³ Minä kiinnitän erikoisesti huomiota Suomen sotaväen ylipäällikön Fredrik Possen kirjeeseen kuninkaalle 31/5 1786, missä hän kertoo kapteeni J. A. Jägerhornin matkustaneen aliluutnantti Erlingin kanssa »yksityisissä asioissa» Tallinnaan 14:ksi päiväksi. — On myös erikoisesti pantava merkille Suomen puoleisten virkamiesten suhteet sellaisiin Vanhassa-Suomessa toimiviin kuin esim. Pyhtään kirkkoherra FABIAN BERGSTEINIIN, jonka Kustaa Mauritz Armfelt vangitutti kesällä 1788, Valkealan kirkkoherra ERIK FABIAN BACKMANIIN y.m.

kin välillisesti todistavat salaisten hankkeiden olemassaolosta molemmin puolin rajaa.

Palaamme jälleenkin muutamiin Sprengtportenin memoriaaleihin, jotka ovat laaditut syyskesällä ja syksyllä 1787, memoriaaleihin, joilla on näiden asioiden selvittämiseksi mitä oleellisin merkitys. Sitä vastoin tunnetaan aivan vaillinaisesti ne toimenpiteet, joihin Venäjän hallitus mainittujen suunnitelmien ja esitysten suhteen on ryhtynyt. Muutamat merkinnät Venäjän valtakunnanneuvoston pöytäkirjoissa, jotka nähdäksemme eivät ole jääneet tutkijoilta huomaamatta, mutta joihin ei ole kiinnitetty tarpeellista huomiota ja joiden avulla ei ole tehty kauemmalle ulottuvia tutkimuksia ja johtopäätöksiä, sallivat meidän kuitenkin päätellä, että näitä kysymyksiä on pohdittu ja niiden johdosta ryhdytty toimenpiteisiin.¹ Tässä tapauksessa olisi yksityiskohtainen tutkimus asioiden selvittämiseksi erittäin suotava.

Samaan aikaan kuin Sprengtporten jättää mietintöjensä ja ehdotuksiansa Venäjän viranomaisille, on Venäjän uusi Tukholman lähettiläs kreivi Razumovski ollut vilkkaassa toiminnassa Tukholmassa. Hänen kirjeenvaihtonsa hallituksensa kanssa on kylläkin jossakin määrin kiinnittänyt tutkijoiden huomiota, mutta ainoastaan varsin puutteellisesti, ja niistä kirjeistä, joita Vasilčikov suuressa teoksessaan Razumovskin suvun vaiheista on julkaissut, voimme päätellä, että kirjeillä on oma merkityksensä puheenaolevien kysymyksien valaisemiseksi.² Hän kirjoittaa m.m. usein Sprengtportenista, mutta vielä useammin tyytymättömien hankkeista ja toiveista Ruotsissa. Ei voine kieltää, että näillä kirjeillä, joissa m.m. esiintyy eräitä henkilöitä, joiden osuudesta ajan vastustusliikkeessä toistaiseksi ei ole mitään tunnettu, ja hänen memoriaaleillansa on huomattava historiallinen lähdearvo, kiitos niiden yksityiskohtaisten tiedonantojen, joita ne tutkijoille tarjoavat.

Kiinnittäessämme taasenkin huomiomme Sprengtportenin toimintaan Venäjällä näemme, että hän keväällä 1788 on ollut

¹ Arhiv gosudarstvvennago sovjeta I (Pietarissa 1869), palsta 488, 493. Vrt. YRJÖ-KOSKINEN, Yrjö Maunu Sprengtportenista ja Suomen itenäisyydestä (Helsingissä 1870) s. 69.

² A. A. VASILČIKOV, Semejstvo Razumovskich, III. 1 (Pietarissa 1882).

erittäin vilkkaassa toiminnassa Pietarissa. On säilynyt koko joukko hänen kynästään lähtenyttä asiakirjallista ainehistoa, joka osaksi on tullut käytetyksi historiallisessa kirjallisuudessa, mutta mikäli tiedämme osaksi jäänyt käyttämättä. Tunnetaan, että hän oli kosketuksissa kotimaan miesten, lankonsa Lauri Glansenstjernan ja majuri Juhana Antti Jägerhornin kanssa, jota vastoin hänen suunnitelmansa hankkeissa olevaa sotaa varten ovat jääneet suurimmaksi osaksi tuntemattomiksi. Häntä on askarruttanut ajatus suunnitella hyökkäystä Suomeen Aunuksen kautta ja hän on silloin ollut yhteydessä eri sota-alojen tuntijoiden kanssa, kuten eräät hajanaiset asiakirjat kenraali Furu-hjelmin kokoelmassakin osoittavat. Hän on lisäksi suunnitellut Viaporin valloittamista yllättämällä ja on nähtävästi jättänyt erikoisen suunnitelman sitä varten, kuten eräs päiväämätön kirjeimän katkelma meille tuntuu osoittavan.¹ Hän on suunnitellut venäläisten joukkojen kuljettamista Ruotsiin siinä tarkoituksessa, että sota saataisiin mahdollisimman pian ja onnellisesti lopetetuksi.² Kaikkein tärkein on kuitenkin Sprengtportenin suunnitelma heinäkuun 3. päivältä 1788 (v. l.), missä ehdotetaan hyökkäyksen tekemistä Aunukselta Sortavalan kautta Pohjois-Karjalaan ja Savoan ja annetaan yksityiskohtaisia tietoja suunnitelman toteuttamismahdollisuuksista.³ Kaikki nämä ehdotemat, joiden lisäksi saattaa olla varsin useita, jotka ovat jääneet meille täysin tuntemattomiksi ja joista käytettävissä lähteissä ei ole yksityiskohtaisesti mainittu, tähtäävät tietenkin samaan päämäärään, Sprengtportenin kiinteään ajatukseen valtiollisten muutosten aikaansaamisesta Pohjoismaissa. Nähdäksemme voisivat nämä asiakirjalliset lähteet tarjota erikoisen mieltäkiinnittävää ainehistoa Sprengtportenin toiminnan valaisemiseksi vuoden 1788 ensimmäisellä puoliskolla.

Jälleenkin on meidän kiinnitettävä erikoista huomiota kreivi Razumowskin toimintaan Ruotsissa ja niihin lähteihin, jotka hänen kädestään ovat säilyneet. Mitä lähempänä sodan alka-

¹ Pietarin yleisessä kirjastossa. Sprengtportenin paperit.

² K. F. ORDIN, Pokorenie Finljandii I (Pietari 1909), s. 114—117.

³ Mietintö on Moskovan Pääarkistossa, Camp. Suède Corresp. Bezborodko ja on ORDIN selostanut sen Pokorenie Finljandij I, s. 123. Vrt. myös DANIELSON-KALMARI II, s. 231—232.

mista ollaan, sitä vilkkaammiksi käyvät venäläisen lähettilään suhteet ruotsalaisiin ja suomalaisiin tyytymättömiin ja sitä enemmän taotaan juonia ja tehdään suunnitelmia. Ja joskaan suinkaan kaikki tiedonannot, mitä tapaamme kreivi Razumovskin kirjeistä, eivät pidä paikkaansa ja joskin hän usein subjektiivisella tavalla arvostelee asioita, on kaikissa tapauksissa hänen tiedonannoillaan huomattava arvo ja lähteinä on niihin kiinnitettävä huomiota.¹ Mutta ei ainoastaan Venäjän lähettilään kirjeisiin. Sikäli kuin sotahuhut varmistuvat ja löytävät tiensä varsinaisen valitun piirin ulkopuolelle, sitä myöten rupeavat myöskin toiset lähteet mainitsemaan sotavarustuksista ja siitä vastustuksesta, mikä kohdistuu kuningas Kustaa III:tta vastaan. Me tarkoitamme muiden ulkovaltojen lähettiläiden raportteja ja selontekoja hallituksillensa. Näistä pilkahtaa tuon tuostakin esiin satunnaisia tietoja meille tärkeistä kysymyksistä ja ellemme niihin voikaan täydellisesti luottaa, voivat ne kuitenkin olla todistuksena siitä, mitä vastaavissa piireissä ajateltiin ja voivat olla meille johtona määrättyjen kysymysten selvittelyssä. Erittäinkin ovat suurempien valtakuntien lähettiläät, joilla on ollut runsaammin rahaa käytettävänään urkkijatoimintaansa, kuin ehkä vähempien valtojen edustajilla, hankkineet itselleen tietoja, jotka sittemmin verrattuina toisiin lähteisiin näyttäytyvät tosiksi. Meillä on tilaisuus alempana erikoisesti kiinnittää huomiota ulkovaltojen lähettiläiden raportteihin ja arvioida jossakin määrin niiden merkitystä. Tässä yhteydessä ovat mainittavat myöskin sodan valmistuksia koskevat asiakirjat niin Ruotsin kuin Venäjän puolelta. Kiinnitämme huomiota sellaisiin lähteisiin kuin kenraali Armfeltin kirjeisiin ja raportteihin kuninkaalle; esim. alamaisestä raportista toukok. 31 päivältä 1788 selviää, ettei kenraali suinkaan katsellut asioita niin pessimistisesti kuin myöhemmin.²

¹ Osa näistä painettu VASILČIKOV, Semejstvo Razumovskich III, 1; osittain on ODHNER käyttänyt niitä suuressa tutkimuksessaan Kustaa III:n politiikasta ja tutkimuksessaan »Razumovskijs not den 18 juni 1788» (Historiska studier. Festskrift tillägnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897, Stockholm 1897).

² K. G. Armfeltin kirje kuninkaalle 31/5 1788. Upsalan yliopiston kirjasto.

Furuhjelmin tekemien kopioiden välityksellä on tullut tietoomme se kirjeenvaihto, mikä Ruotsin Pietarin lähettiläällä vapaaherra Nolckenilla ja Sprengtportenilla oli keskenään kesä- ja heinäkuun vaihteessa 1788. Nolcken saattaa Sprengtportenin tietoon kuninkaan toivomuksen, että Sprengtporten osallistuisi sotatoimiin ainoastaan itäisellä rintamalla ja asiallisesti perustelee tätä toivomusta. Sprengtporten on yksityiskohtaisessa kirjelmässä, joka myöskin tunnetaan ja on tullut painettuna julkisuuteen, vastannut edellämainittuun. Kirjeet tunnetaan jäljennöksinä, jotka Sprengtporten on toimittanut Venäjän ulkoasianministeriölle.¹ Sattuma on kuitenkin säilyttänyt meille myöskin Sprengtportenin alkuperäisen kirjeen vapaaherra Nolckenille.² Vertailemme alkuperäistä kirjettä sen jäljennökseen huomaamme mitä selvimmin, kuinka vähän voidaan luottaa jäljentäjien, tässä tapauksessa Sprengtportenin, täsmällisyyteen ja rehellisyyteen. Sprengtporten on nimittäin jäljennöksestään jättänyt mitään siitä mainitsematta täydellisesti yhden osan pois. Tällä tavalla on hänen oletettu kirjeensä Nolckenille, johon on vedottu ja jonka pohjalla johtopäätöksiä on tehty, saanut alkuperäisestä varsin poikkeavan luonteen. Joskaan tämä tässä tapauksessa paljoakaan ei merkitse, osoittaa se meille varsin selvästi, kuinka vähän voidaan luottaa asiakirjoihin, jotka esiintyvät autenttisina ja joille on annettukin täysi historiallinen arvo.

¹ Painetut DANIELSON-KALMARI, II. s. 224—228.

² R. W. A:ssa.

II LUKU.

Upseerisalaliiton laatimat asiakirjat.

Anjalan liiton historiallisista lähteistä ovat tietenkin kaikkein tärkeimmät upseerisalaliiton laatimat asiakirjat. Näihin luemme *Liikalan nootin*, *Anjalan liittokirjan*, *kenraali Armfeltin selityskirjelmät kuninkaalle elokuun 12:lta, 21:ltä ja 25:ltä päivältä*, *Suomen armeijan upseeriston selityskirjan (Avertissement) elokuun 25:ltä päivältä*, *perustuslakiehdotuksen, suunnitelman vallankumouksen toimeenpanemiseksi ja ruotsalaisten upseerien sitoumuksen.*

a) Liikalan nootti.

Kuten tunnettua, ei tiedetä varmuudella, milloin ja kenen aloitteesta ajatus keisarinnalle lähetettävästä nootista ensin syntyi. On mahdollista, että siitä on ollut puhetta jo heinäkuun puolella ja että sen lähettämistä varten keisarinnalle jo silloin on ryhdytty joihinkin valmistaviin toimenpiteisiin. Jägerhornin yhteys rajan tuolla puolella olevien kanssa ja Viipurin kuvernöörin Güntzellin kirje elokuun 6 päivältä voisivat viitata siihen.¹ Jo elokuun 5 päivänä — edellisenä päivänä oli Kustaa Mauri Armfeltille selvinnyt, että oli neuvotteluihin ryhtymistä varten käännyttävä keisarinnan puoleen — puhelee Jägerhorn nootin valmistamisesta ja lähettamisestä. Hän on nähtävästi

¹ ODHNER on (III. s. 138), kuten tunnettua, sitä mieltä, että Jägerhorn jo aikaisemmin on ollut kirjeenvaihdossa venäläisten kanssa. Vrt. DANIELSON-KALMARIN vastakkaista kantaa (II s. 308). — Kiinnitämme erikoisesti lukijoihtemme huomiota keisarinnan kirjeeseen kreivi Musin-Puškinille 4/7 1788 (v.l.), missä mainitaan, mitä Jägerhorn oli ilmoittanut venäläiselle etuvartiostolle (Russkaja Starina 1887, maalisk., s. 565). Vrt. samasta asiasta myös Arhiv gosudarstvonnago sovjeta I. p. 579.

seuraavina päivinä valmistanut useitakin ehdotuksia nooteiksi, jotka kuitenkin eivät saaneet hyväksymistä. Nämä nootti-ehdotelmat, joilla tietenkin olisi meille sekä suuri mielenkiintonsa että tärkeä merkityksensä, eivät tietääksemme ole säilyneet eikä niiden sisällöstä ole minkäänlaisia tietoja. Vasta elokuun 8 päivänä myöhään illalla laati majuri Klick nootin sellaiseen muotoon, että sen katsottiin kelpaavan. Noottia ei ennetetty yksityiskohtaisesti tarkastaa.¹

On mainittu, että Venäjän armeijan ylipäällikkö kenraali Musin-Puškin antoi Viipurissa toimittaa Jägerhornin tuomasta nootista ranskankielisen käännöksen, joka lähetettiin keisarinalle. Tämä ranskankielinen laitos, jolla nootin alkuperäisen sanamuodon tarkistamiseen nähden saattaisi olla erikoinen mielenkiintonsa, on nähdäksemme jäänyt tuntemattomaksi, ja keisarinna on visusti varonut painattamasta sitä »Anmerkungen und Historische Erläuterungen»-kirjaseensa (ilman painovuotta ja painopaikkaa; tiedetään painetun ensi kerran Pietarissa syksyllä 1788), johon kuitenkin Anjalan liittokirja, Suomen armeijan upseeriston selityskirjelmä (Avertissement) ja ruotsalaisten upseerien sitoumus on painatettu.

Liikalan nootista on tutkijoiden kesken ollut koko paljon erimielisyyttä, pääasiallisesti johtuen siitä, että nootista on eri laitoksia, jotka varsin oleellisesti poikkeavat toisistaan. Kustaa III lausui muutamia viikkoja nootin lähettämisen jälkeen kuulleensa, että siitä oli useita toisintoja.² Alkuperäisenä noottina täytyy meidän tietenkin pitää sitä asiakirjaa, jonka Jägerhorn jätti keisarinalle ja joka on tutkimukselle tunnettu kenraaliluutnantti Furuhjelmin tekemän jäljennöksen välityksellä.³ Tämä laitos on sanamuodoltaan jyrkempi kuin ne kaksi

¹ Eversti Anckarsvärd mainitsee muistelmissaan (Öfverste Mikael Anckarsvärds minnen från åren 1788—1790, Stockholm 1892, s. 33—34), että elokuun 13 päivän illalla 1788 tuli majuri Karl Konstantin de Carnall Loviisaan tuoden mukanaan Liikalan nootin konseptin (sjelfva koncepterne till noten, Jägerhorn medfört till kejsarinnan). Tämän mukaan olisi nootin konsepti siis lähetetty ruotsalaisten upseerien nähtäväksi; on kuitenkin mahdollista, että tällä tarkoitetaan puheenaolevan nootin kopiota.

² Ruotsin valtaneuvoston salainen pöytäkirja 2/9 1788 R. W. A.

³ Vrt. Liite IV a.

nootin laitosta, jotka aikanaan ovat olleet hyvinkin tunnetut ja joita tutkijat vuorotellen ovat pitäneet alkuperäisinä. Näistä heti edempänä.

On kolme varsin huomattavaa kohtaa nootissa, joissa eroavaisuudet tulevat näkyviin ja joihin tahdomme kiinnittää lukijoittemme huomiota. Siinä nootissa, jonka Jägerhorn jätti keisarinalle, upseerit sanovat päättäneensä alamaisesti ilmoittaa Venäjän hallitsijalle

»hela Nations och isynnerhet den Finskas gemensamma uppriktiga önskan».

Ja kun on puhetta Jägerhornista, jonka nootin allekirjoittajat sanovat lähettävänsä noottia viemään, sanotaan hänestä

»hvilken äger vårt fulla förtroende».

Ja kolmanneksi, alkuperäisen nootin viimeinen lause kuuluu

»Emedlertid återvända vi nu, för att visa vår benägenhet till fred, på andra sidan om gränsen och lämna de fördelar vi innehafva.»

Kenraali Furuhjelmin ilmoituksen mukaan on alkuperäinen nootti Moskovan ulkoasiainministeriön arkistossa ja siitä on hän tehnyt jäljennöksensä. Jos Furuhjelmin näkemä kappale *todellakin* on originali, on asia sillä ratkaistu.¹ Mutta mikään ei tietenkään ole estänyt Liikalan miesten lähettiä kirjoittamasta uutta laitosta nootista tai, mikä myös olisi mahdollista, jonkin verran muovailemasta sitä. Erikoisesti herättävät huomiotamme nootin viimeisen lauseen sanat. Mistä ne ovat tulleet? Yhdessäkään niistä jäljennöksistä, joita olemme saaneet nähdäksemme Liikalan nootista, ei mainittua loppulausetta tavata, ei myöskään Pietarin yleisessä kirjastossa säilytetyssä kappaleessa. Ja mikä on huomattavinta, puuttuvat ne myöskin siitä nootin venäjänkielisestä käännöksestä, jonka Sprengtporten liitti tunnettuun mietintöönsä syysk. 24/lokak. 5 pv. 1788 ja josta kopio on säilynyt Furuhjelmin kokoelmassa.² Asiaa voitaisiin

¹ Me emme kaikista ponnistuksista huolimatta ole onnistuneet saamaan käsiimme itse noottia tai sen valokuvajäljennöstä.

² Vrt. DANIELSON-KALMARI II, s. 468—470.

mahdollisesti selittää niin, että alkuperäisestä nootista myöhemmin, s.o. Liikalan yöllisen kokouksen jälkeen on mahdollisesti yhteisen sopimuksen mukaan otettu jäljennös, josta varovaisuuden vuoksi vaarallisimmat kohdat on jätetty pois. Oli varsin luonnollista, ettei sellaista kappaletta, jossa erikoisesti puhutaan Suomen kansan toivomuksesta ja jossa annetaan avoimielinen lupaus vetäytyä toiselle puolelle rajaa, ole tahdottu näyttää kaikille armeijan upseereille. Kaikissa tapauksissa kannattaa asiaa yksityiskohtaisesti tutkia.

Se laitos Liikalan noottia, jota sitten tarkastelemme ja joka nähtävästi on ollut jotenkuten yleinen, on se, joka painettiin 1820-luvulla julkaistuihin Ruotsin historiaa valaiseviin salaisiin asiakirjoihin.¹

Siinä puhutaan erikoisesti Suomen kansan toivomuksesta saada aikaan rauha ja mainitaan siitä täydellisestä luottamuksesta, jota Jägerhorn nauttii. Useat muutkin kohdat ovat täydellisesti samat kuin alkuperäisessä nootissa. Pääasiallisimmat eroavaisuudet ovat seuraavat:

Nimenomainen maininta kansalaisvelvollisuuksista nootin alussa on jätetty pois ja vastaava lause kuuluu:

»steg voro tagna emot Nationens rättigheter, dem vi böra äfvenså ifrigt försvara, som uppfylla våra militäriska skyldigheter».

Nootin toisessa kappaleessa lausutut vakuutukset oikeiden isänmaanystävien velvollisuuksien täyttämisestä ovat tästä laitoksesta jääneet pois. Lause kuuluu:

»Uti denna brydsamma ställning, att fylla de pligter, oss som militärer åligga; tro vi oss hafva funnit det rätta medlet.»

Myös on tästä laitoksesta jäänyt pois »syvimmässä alamaisuudessa» esitetty vetoaminen keisarinnan »kaikkein armollisimpaan harkintaan». Lause kuuluu nyt:

¹ [I. E. SCHARTAU] Hemliga Handlingar, hörande till Sveriges Historia efter Konung Gustaf III:s Anträde till Regeringen (Stockholm 1821) s. 133—134. Teosta siteerataan seuraavassa vain Hemliga Handlingar. — Vrt. Liite IV b.

»Uti denna belägenhet våga vi föredraga Eders Kejsarl. Maj:t att återgifva vårt land de landamären, som för ett halft hundra år utgjorde dess gräns.»

Samoin puhutaan »valtakunnan edustajista», jotka ovat asianmukaisessa järjestyksessä kokoontuneet eikä »kansakunnan edustajista».

Täytyy tulla siihen tulokseen, että on kysymys erikoisesta käsikirjoituksesta tai nootin laitoksesta, joka on ollut aikalaisille tunnettu. Helsingin yliopiston kirjastossa säilyneessä kokoelmassa onkin käsikirjoitus, joka eräin vähäisin poikkeuksin suuresti muistuttaa nyt selostettua. Samoin se käsikirjoitus, jonka mukaan nootti on painettu Schinkel-Bergmanin tunnettuun kokoelmateokseen, kuuluu tähän luokkaan.¹

Nootista on säilynyt kolmas laitos, joka nähtävästi on ollut varsin tunnettu ja joista useimmat jälkimaailmalle säilyneet jäljennökset ovat tehdyt. Sen alkukirjoitus on, ellemme varsin käsialasta erehdy, joko kapteeni Maunu Wilhelm von Törnen tekemä Liikalan nootin jäljennös — tai muovailu? — joka on säilynyt Lundin yliopiston kirjastossa, taikka se nootti, joka takavarikoitiin kreivi Leijonstedtin papereista, ja on Sotaoikeuden painettujen pöytäkirjojen välityksellä tullut tunnetuksi ja on jotenkuten yhtäpitävä kapteeni von Törnen tekemän jäljennöksen kanssa.²

Tämä laitos eroaa alkuperäisestä nootista etupäässä seuraavissa kohdin.

Suomen kansan toivomusta ikuisesta rauhasta ja naapurisovusta ei mainita.

Täydellisestä luottamuksesta Jägerhorniin ei myöskään sanota mitään.

Sitä loppukappaletta, missä puhutaan rajan toiselle puolelle vetäytymisestä, ei ole.

¹ B. VON SCHINKEL—C. W. BERGMAN, Minnen ur Sveriges nyare historia. Bihang I, s. 38—39 (Upsala 1880). — Siteerataan seuraavassa vain SCHINKEL-BERGMAN ja osaa vastaava järjestysnumero.

² Protocoller och Handlingar rörande det brotsliga förhållande som förekommit emot åtskillige Chefs och Officerare wid Finska Arméén under 1788 års Campagne (Stockholm 1789—1791) s. 47-48. Siteerataan seuraavassa ainoastaan Sotaoikeuden pöytäkirjat. — Vrt. Liite IV c.

Syvin alamaisuus on muutettu ainoastaan alamaisuudeksi. Kansakunnan edustajien asemasta puhutaan ainoastaan kansakunnan edustajasta.¹

Ei puhuta valtakunnan (monarkins) vaan valtakuntien (monarkiernes) rauhasta.²

Ei kai saattane olla epäilystäkään siitä, että on kysymyksessä nimenomainen muovailu Liikalan nootista. Tietoisesti on jätetty eräitä kappaleita tekstistä, toisia on muunneltu.

Liikalan nootti on niitä, joita kaikkein useimmin tapaa samanaikaisissa käsikirjoituskokoelmissa. Kreivi Fersen mainitsee muistelmissaan, että *muutamia satoja kappaleita* keisarinnalle lähetetyn nootin jäljennöksiä saapui Ruotsiin siellä levitetäviksi.³ Myöskin kaikki Tukholmassa ja Pietarissa olevat ulkovaltojen viralliset edustajat ovat nähtävästi hankkineet nootin jäljennöksen ja lähettäneet sen käännöksenä hallituksillensa. Todennäköisesti ovat useimmat näistä ja niistä muista, joiden käsiin nootti on sattunut, saaneet käytettäväkseen ainoastaan kaikkein lievimmän s.o. viimeksi selostamamme nootin jäljennöksen. Ei ole sentähden ihme, että tutkijat ovat erehtyneet pitämään tätä alkuperäisenä, keisarinnalle toimitettuna nootina. Tällä emme sentään väitä, etteivät myöskin jyrkemmät laitokset olisi olleet tunnetut. Porthan on kopioinut kokoelmiinsa lievimmän laitoksen, mutta eräässä toisessa Helsingin yliopiston kirjaston omistamassa kokoelmassa — kuulunut Matthias Caloniukselle? — on säilynyt jäljennös nootin keskimäisestä laitoksesta.

Eroavaisuus nootin eri laitoksien välillä on tullut tunnetuksi myöskin ulkomaalaisen aikakauskirjallisuuden välityksellä. Göttingenin professori, tunnettu A. L. SCHLÖZER painatti Liikalan nootin kaksi eri laitosta Staats-Anzeigeniinsä, jolloin hänellä

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjoissa on kuitenkin edustajat (representanter).

² Näin von Törnen laitoksessa, Porthanin ja muutamien muiden jäljennöksissä; Ekmanin päiväkirjassa on monarkins, joka saattanee, samoin kuin jotkut muutkin epäiltävät kohdat (läge pro lugn), olla julkaisijan erehdys.

³ Riksrådet och Fältmarskalken m.m. Grefve Fredrik Axel von Fersens Historiska Skrifter VII (Stockholm 1871) s. 53.

nähtävästi on ollut käytettävänään nootin toinen ja kolmas laitos, mutta ei alkuperäistä. Niinpä jäävät häneltäkin alkuperäisen nootin omituiset loppusanat mainitsematta. Tämä tapahtui vuoden ensimmäisinä kuukausina vuonna 1789 ja viittaa puolestaan siihen, että jo nootin syntymisen aikaan Anjalan liiton ulkopuolellakin olevat kiinnittivät huomiota nootin eri laitoiksiin.¹

Liikalan nootin yhteydessä on mainittava se vastaus, jonka keisarinna antoi noottiin ja Jägerhornin esityksiin. Me tiedämme, että Jägerhorn oli toivonut saavansa määrättyyn muotoon laaditun vastauksen ja sommitellut sitä varten erikoisen sanamuodon.² Keisarinna antoi kuitenkin valmistaa omien tarkoituksiensa mukaisen vastauksen.³ Kuten tunnettua on se päivätty Pietarissa elokuun 9:ntenä (v.l.). Alkuperäinen majuri Jägerhornin mukana Suomeen lähetetty kappale tavattiin eversti Montgomeryn papereiden joukossa. Montgomery oli pyytänyt sitä Armfeltilta itselleen, voidakseen tarpeen tullen ja vaadittaessa näyttää sitä Kaarle herttualle, ja niin oli alkuperäinen vastaus jäänyt hänen kätköihinsä.⁴ Alkuperäisen kappaleen mukaan on se sittemmin painettu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 75-77) — nähtävästi ei kuitenkaan aivan täsmällisesti — ja Hemliga Handlingareihin (I. s. 135—137).

Tästä keisarinnan alkuperäisestä kirjeestä on säilynyt varsin useita jäljennöksiä ja siitä päättäen on siihen aikanaan kiinnitetty hyvinkin suurta huomiota. Toisissa jäljennöksissä ei kirjeellä ole mitään otsaketta, toisissa kutsutaan sitä »Mémoire'ksi» Eräässä kappaleessa, joka jäljennöksenä on Helsingin yliopiston kirjastossa, on kirjelmän alussa seuraava merkintä: »23:na palasi lähetti ja paitsi suullista vastausta toi seuraavan allekir-

¹ XII. s. 408—410. — Nootti oli lähetetty Schlözerille Göteborgista joulukuun alussa 1788, mutta saapui perille vasta tammikuun alussa 1789.

² Tavataan jäljennöksenä Furuhjelmin kokoelmassa S. W. A.

³ Tämä vastaus tavataan jäljennöksenä Furuhjelmin kokoelmissa S. W. A:ssa, nimellä *Projet de réponse à faire au Député de l'Armée finnoise.*

⁴ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 104.

joittamattoman nootin tai promemorian». Useissa kappaleissa on päiväykseksi merkitty 9 elokuuta, muutamissa sensijaan elokuun 19.

Myöskin on vastauksesta meille säilynyt useita ruotsinkielisiä käännöksiä. Sellaisen käännöksen tapaamme Suomen Valtionarkistossa ja sen nimenä »Hennes Kejs. M^{ts} Ryska Kejsarinnas underskrefne svar på Anjala officerarnes hemställan». Toiseen kappaleeseen on merkitty »Kejsarinnans svar på Patrioternas hemställan». Kolmanteen on merkitty »Öfversättning af Ryska Kejsarinnans ounderskrefne Nota eller Pro Memoria til Finska armén.» Vielä olemme panneet merkille erään käännöksen, joka tavataan Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa ja jonka nimenä on »Bref af Kejsarinnans Minist. til Finnarne». Viimeksi mainittu kiinnittää huomiotamme sentähden, että siinä käännös jonkin verran poikkeaa edellisistä käännöksistä osoittautuen vapaammaksi. Kuten mainitsimme on keisarinnan kirje käännöksenä painettu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 77—79) ja sitten Hemliga Handlingareihin (I. s. 137—139) ja myös herttuatar Hedvig Elisabeth Charlottan päiväkirjaan sen ruotsalaisessa asussa (II. s. 309—310), mikä käännös varsin tuntuvasti poikkeaa tavallisista jäljennöksistä.

Myöskin olemme merkinneet muistiin, että vastauskirjelmä on täydellisesti painettuna muutamissa ulkomaalaisissa aikakauskirjoissa, kuten Hampurissa ilmestyvässä Politisches Journal, missä se on ilmestynyt vuoden alkupuolella 1789 ja sen nimeksi merkitty »Antwort des Russisch-Kaiserlichen Hofes an die Conföderirte in Finnland». Päiväys on tässä oikea, nimittäin elokuun 9 päivä. Sitten on vastauskirjelmä myös saksankielisenä käännöksenä painettu Schlözerin aikakauskirjaan Staats-Anzeigen XII. s. 411—413, missä kuitenkin päiväys on väärä, se kun on merkitty 19/30:ksi elokuuta.

b) Anjalan liittokirja.

Yhtä tunnettu kuin Liikalalan nootti on aikalaisille ollut itse Anjalan liittokirja.

Kuten tunnettua on se Kaarle Henrik Klickin laatima. Lundin yliopiston kirjastossa on säilynyt sen pohjakirjoi-

tus¹ — niin ainakin väittää Odhner — ja yksi lopullisesti hyväksytyistä kappaleista. Näiden molempien välillä on huomattavia eroavaisuuksia, joskaan ei niin suuria, että ne oleellisesti muuttaisivat liittokirjan sisällystä. Ne pistävät kuitenkin helposti silmään. Voinee tarjota mielenkiintoa luoda silmäys pääasiallisiin eroavaisuuksiin, mitä on pohjakirjoitukseksi väitetyn kappaleen ja itse liittokirjan välillä. Olemme noudattaneet Hemliga Handlingareihin painettua tekstiä, jonka väitetään julkaistuksi pohjakirjoituksen mukaan.

P o h j a k i r j o i t u s. H y v ä k s y t t y t e k s t i.

Ensimmäisessä kappaleessa:

<i>Regeringsformens 19 §</i>	<i>Regerings-Formen</i>
<i>intet tillåta oss pröfva</i>	<i>intet tillåta at pröfva</i>

Toisessa kappaleessa:

<i>Ömme, som medborgare, om helgden af den Regeringsform, vi besvurit, förbehåller sig Na- tionen rättighet</i>	<i>Öme, som Medborgare om helgden af den Regerings-Form Vi besvurit, och hvilken för- behåller Nation rättighet</i>
---	---

Kolmannessa kappaleessa:

<i>lama anstalter</i>	<i>felachtige anstalter</i>
-----------------------	-----------------------------

Neljännessä kappaleessa:

<i>till frihet af naturen ämnadt folk</i>	<i>til frihet födt folk</i>
---	-----------------------------

Seitsemännessä kappaleessa:

<i>vara redlige Svenske män värdigt, att taga det steg, som möjligen kunde göra oss till medlare imellan tvenne krönte personer: ett kall, som vi, med bibehållande af nationens heder, bättre tro</i>	<i>vara Redelige Swenske män värdigt, at öppna medel till Ne- gociation twänne Krönte per- soner emellan, hvilket vi med bibehållande af Nations heder, bättre tro</i>
--	--

¹ Tätä kappaletta ei meidän pyynnöistä huolimatta ole onnistunut saada nähdäksemme.

*då deraf intet annat än en- då den af intet annat än en-
sidiga och för oss främmande sidige och för Riket främmande
afsigter kan ledas. afsikter kan drifvas.*

Vertailu osoittaa, että molempien tekstien välillä kaikissa tapauksissa on huomattavia eroavaisuuksia. On sentähden ollut syytä saada täsmällisessä muodossa julkisuuteen Anjalan liiton liittokirja, joka tietenkin on Suomen historian mielenkiintoisimpia lähdekirjoja. Se teksti, jota tähän asti on noudatettu ja joka on alkuperäisintä lähellä, on Sotaoikeuden pöytäkirjoihin painettu. Mutta on pidettävä mielessä, että tämä teksti on painettu jo 1789 eikä siltä voida vaatia tieteellistä täsmällisyyttä. Meidän käsittääksemme olisi varsin tarpeen yksityiskohtainen vertailu eri tekstien välillä ja n.s. alkuperäisten tekstien täsmällinen julkaiseminen.

Liittokirja on, kuten tunnettu, laadittu elokuun 12 päivänä, jonka mukaisesti se usein päivätäänkin tälle päivälle, kuten esim. se kappale, joka lähetettiin kuninkaalle. Jotkut kappaleet ovat sitävastoin päivätyt 13 päivänä elokuuta.

Hyväksytystä liittokirjasta otettiin, kuten tunnettua, kolme kappaletta. Yksi niistä oli aiottu kuninkaalle, oli päivätty elokuun 12 päivänä ja ilman allekirjoituksia. Se on liitetty Ruotsin valtaneuvoston kokouksen salaiseen pöytäkirjaan 2:lta ja 3:lta päivältä syyskuuta 1788 ja painettu oikeaksi todistettuna jäljennöksenä Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 49—51). Yksityiskohtaisen tarkka ei jäljennös kuitenkaan ole.

Toinen kappale oli tarkoitettu eversti Hastfehrin joukoille Savossa. Sitä ei meidän tietääksemme ole tavattu, emmekä tiedä, milloin se oli päivätty ja mitä allekirjoituksia siinä oli.

Kolmas kappale oli tarkoitettu Anjalan armeijan upseereita varten. Se on päivätty elokuun 13 päivänä ja siihen kertyi 113 allekirjoitusta, joista kuitenkin, kuten tunnetaan, yksi tahi pari myöhemmin on poispyyhitty. Tämä kappale, joka oikeudenkäynnin aikana oli kateissa ja jota ei voitu käyttää niitä vastaan, jotka olivat sen allekirjoittaneet, on säilynyt n.s. de la Gardien kokoelmassa Lundin yliopiston kirjastossa.¹ Se on

¹ Vrt. Fotostaattiliite I.

Klickin käsialalla kirjoitettu ja eroaa kuninkaalle lähetetystä kappaleesta eräissä yksityiskohdissa, kuten esim.

Klickin kirjoitt. kapp.	Kuninkaalle läh. kapp.
<i>påstått vara hotad</i>	<i>påstådt varit hotad</i>
<i>äger Commendera</i>	<i>äger at Commendera</i>
<i>den Segrandes ädelmod</i>	<i>de Segrandes ädelmod</i>
	j.n.e.

joita kaikkia voidaan pitää puhtaina kirjoitusvirheinä, kun sitä-vastoin mitään oleellisia eroavaisuuksia ei tule nähtäviin.

Anjalan liittokirjasta on säilynyt varsin lukuisia jäljennöksiä ruotsalaisissa, suomalaisissa ja venäläisissä kokoelmissa. Useissa kappaleissa ei liittokirjalla ole erikoista nimeä, toisissa se taas kulkee eri otsakkein. Lundin yliopiston kirjastossa säilyneessä jäljennöksessä, joka nähtävästi on kapteeni M. W. v. Törnen tekemä, ei ole otsaketta laisinkaan, on päivätty 13 päivänä elokuuta 1788 ja on miltei täysin yhtäpitävä samassa kirjastossa tavattavan, allekirjoituksilla varustetun kappaleen kanssa. Eräässä Suomen Valtionarkistossa säilytetyssä jäljennöksessä, joka kuuluu kokoelmaan »Handlingar rörande kriget 1788—1790» on asiakirjan nimenä »Finska chefernas inlaga till general Armfeldt». Siitä puuttuvat allekirjoitukset ja sen päivämääräksi (myöhemmin kirjoitettu?) on merkitty elokuun 12 päivä 1788. Toisessa jäljennöksessä, joka kuuluu samaan kokoelmaan ja jolta myös puuttuvat allekirjoitukset, mutta joka on päivätty 13 päivä elokuuta, on asiakirjan nimenä »Finska Officerarnes Öfverenskommelse». Kolmannessa jäljennöksessä, joka kuuluu n.k. Mälkkilän kokoelmaan Suomen Valtionarkistossa, joka on päivätty elokuun 13 päivänä ja jonka 96 henkilöä on allekirjoittanut, on otsakkeena: »Finska Arméens Bröderskap». Siinä kappaleessa jälleen, joka on painettu Hemliga Handlingareihin, kutsutaan asiakirjaa »Förbundets Deklaration», mikä mahdollisesti kuitenkin on julkaisijan antama nimi.

Mitä allekirjoituksiin tulee, käy jo edellisestä selville, että niiden lukumäärässä on erilaisuutta nähtävissä. Nimien lukumäärä oli varsinaiselle Anjalan armeijalle tarkoitettussa liittokirjassa 113. Kuitenkin on jossakin jäljennöksessä ainoastaan

96 nimeä, jossakin 100, 101, 102 ja eräässä mainitaan olleen 115 nimeä. Muutamista tapaamistamme jäljennöksistä puuttuvat allekirjoitukset kokonaan.

Anjalan liittokirjasta puhuttaessa ei meidän nähdäksemme ole kiinnitetty painetussa kirjallisuudessa tarpeellista huomiota tämän merkillisen asiakirjan analysointiin, niihin syytöksiin, mitä se sisältää ja siihen erikoisen tärkeään seikkaan, joka kiinnittää lukijoiden huomiota, sotilas- ja kansalaisvelvollisuuksien väliseen ristiriitaan. Me huomaamme, että aikalaiset tähän erikoisesti kiinnittivät huomiota. M.m. tekee sen A. L. SCHLÖZER Staats-Anzeigenissä ja sen kautta on kysymys kulkeutunut samanaikaiseen eurooppalaiseen kirjallisuuteen.

c) Kenraali Armfeltin selityskirjelmät
kuninkaalle.

Samalla kun Anjalan liittokirja valmistettiin, kirjoitti myöskin kenraali Armfelt selityskirjelmän kuninkaalle, missä upseerien käytöstä selitettiin ja puolustettiin Liikalan nootin lähettämistä keisarinnalle.

Tämä Armfeltin selityskirjelmä on päivätty elokuun 12:nä 1788. Alkuperäinen kappale, joka on Ruotsin Valtakunnan-arkistossa, on kokonaan Klick'in käsialalla kirjoitettu ja on kenraali Armfelt sen ainoastaan allekirjoittanut. Päälle päätteesi on Lundin yliopiston kirjastossa säilynyt Klick'in omakätinen tämän selityskirjelmän pohjakirjoitus. Se poikkeaa ainoastaan muutamissa kohdin itse kirjelmästä.¹

Selitys on varsin selvä *puolustuskirjoitus* ja jonkun verran kopeassa äänilajissa kirjoitettu. Nootin lähettäjät ovat valmiit taistelemaan kuninkaan ja maan puolesta, mutta he tahtovat tietää, »onko sota laillinen ja oikeutettu, ainoa mikä voi rauhoittaa meidän omiätuntojamme, jonka todistus meillä on ja jota me emme tahdo kadottaa».

Mainitaan, että Armfeltin kirje kuninkaalle elokuun 12 päivältä on ollut niitä historiallisia todistuskappaleita, jonka jäljennökset eniten ovat olleet levinneinä armeijan keskuuteen

¹ Vrt. Liite V.

vuonna 1788.¹ Me tapaammekin kirjeen jäljennöksenä kaikissa suurissa tämänajan valtiollisia lehtisiä ja lentokirjasia käsittelevissä kokoelmissa. Se on Porthanin ja Caloniuksen kokoelmissa Helsingin yliopiston kirjastossa, se on Mälkkilän ja ainakin kahdessa muussa kokoelmassa Suomen Valtionarkistossa, se on n.s. Lilljenbergin kokoelmassa Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa, siitä on Lundin yliopiston kirjastossa, mikäli voimme nähdä, kapteeni Maunu Wilhelm von Törnen käsialalla tehty jäljennös j.n.e. Selityskirjelmä on painettu alkuperäisen kapteenin mukaan — ei kuitenkaan aivan täsmällisesti — Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 45—47) ja sitten Hemliga Handlingareihin (I. s. 131—132). Myöskin Ekmanin päiväkirjassa tavaetaan jäljennös nyt mainitusta Armfeltin kirjelmästä, joskin jonkun verran huolimattomassa muodossa, mitkä huolimattomuudet mahdollisesti kuitenkin ovat pantavat julkaisijan tilille.

Armfeltin kirje kuninkaalle elokuun 12 päivältä on selvimpiä todistuksia siitä, kuinka vakuutettuja armeijan upseerit kirjettä kirjoitettaessa olivat asiansa oikeutuksesta s.o. nootin lähettämisestä Venäjän keisarinalle. Siinä suhteessa se on varsin tärkeä historiallinen todistuskappale.

Tärkeä kirjelmä, joka laadittiin viikkokausi Anjalan liittokirjan syntymisen jälkeen, on kenraali Armfeltin nimessä annettu selityskirjelmä kuninkaalle elokuun 21 päivältä 1788. Kuten tiedetään oli kuningas elokuun 19 päivänä lähettänyt kenraaliadjutanttinsa, vapaaherra von Lantinghausenin ja Stackelbergin Anjalaan viemään sanaa kreivi Meijerfeltille ja liittoutuneille; kenraaliadjutanttien oli määrä herättää eripuraisuutta liittoutuneiden kesken ja päästä kosketuksiin sotilaiden kanssa. Vapaaherra von Lantinghausenille, näin kertoo majuri Klick hiukan myöhemmin, oli kuningas antanut tehtäväksi tarjota liittolaisille anteeksiantamusta ja luvata vieläpä erikoisia armonosoituksia, jos he suostuisivat kirjallisesti tunnustamaan rikkoneensa velvollisuutensa kuningasta kohtaan.

Kenraaliadjutanttien käynnin johdosta on liittolaisten keskuudessa neuvoteltu ja päätetty lähettää kuninkaalle kenraali Armfeltin nimessä selityskirjelmä: liittolaiset olivat auttaakseen

¹ ODHNER III s. 221.

kuningasta saamaan toimeen rauhan ryhtyneet yritykseensä; ellei rauhaa saataisi, olisi kuninkaalla ainakin käytettävänä sotilaita, jotka olivat vakuutettuja sodan tarpeellisuudesta ja jotka viimeiseen asti tulisivat puolustamaan valtakunnan rajoja. He pitäisivät suurena häpeänä, jos heidän takiansa valtakunta menettäisi jotakin alueistaan. Kuninkaan kunnia oli valtakunnan kunnia ja he puolustivat hänen oikeuksiaan, koska olivat arkoja omistaan.

Tämän selityskirjelmän laati Klick elokuun 20:nä. Suomen Valtionarkistossa on säilynyt asiakirja, joka varsin hyvästi saataisi olla mainitun kirjelmän pohjakirjoitus. Sen otsakkeeksi on merkitty

»Till Kungl. Maj' den 20 augusti då Baron Lantinghausen blef hit skickad ifrån Kungl. Maj', med proposition at Armeen skulle tilstå sig hafva gjort et brott och bönfalla uti en för dem dicterad skrift då dem lofvades nåd».

Kirjoitus on pohjakirjoituksen luontoinen ja lyhyempään muotoon laadittu kuin kuninkaalle lähetetty kirje, joka on päivätty elokuun 21 päivänä ja joka alkuperäisenä on liitetty Ruotsin valtaneuvoston salaiseen pöytäkirjaan syyskuun 2 ja 3 päivältä. Nähtävästi se on sen mukaisesti painettu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 51—52).¹

Eräässä kopiassa, joka tavataan Helsingin yliopiston kirjastossa, on päiväys merkitty elokuun 20:ksi; siihen liitettyssä muistutuksessa sanotaan, että eversti von Lantinghausen oli kuninkaan nimessä pyytännyt salaliittolaisilta julkilausumaa, missä he selittäisivät kaikki, mitä oli tapahtunut, ja pyytäisivät armoa.

Sitäpaitsi olemme panneet merkille eräitä muitakin jäljenöksiä samasta kirjeestä.

Valtaneuvoston puheenaolleessa salaisessa pöytäkirjassa mainitaan, että von Lantinghausen ja Stackelberg palatessaan matkaltaan Anjalasta olivat kertoneet, että liittoutuneet olivat aikoneet juuri kuninkaan toimenpiteiden aiheuttamina lähettää hänen luokseen erikoisen lähetystön everstiluutnantti kreivi Lei-

¹ Liite VI.

jonstedtin johdolla. Lähetystön tuli tarjota kuninkaalle rauhaa keisarinnan nimessä. Tästä aikomuksesta olivat kuitenkin lähetit vakavasti varoittaneet liittolaisia. Sensijaan oli kuninkaalle lähetetty kenraali Armfeltin nimissä syntynyt selityskirjelmä.

Kuten tunnettua lähetti kenraali Armfelt, senjälkeen kuin Jägerhorn oli saapunut vastauksineen Pietarista, uuden selityskirjelmän kuninkaalle elokuun 25 päivänä, missä Jägerhornin tulosta ilmoitettiin ja huomautettiin, että nyt, jos milloin, oli aika kutsua säädyt koolle.

Tämä kirjelmä on alkuperäisenä säilynyt Lundin yliopiston kirjastossa.¹ Kenen kirjoittama se on, ei ole ollut meidän todettavissamme; kenraali Armfelt on ainoastaan merkinnyt sen alle nimensä. Se on painettu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 79—80) nimellä »Herr General Majoren Baron Armfelts underdåniga inlaga til Kongl. Maj^t» ja on päivätty elokuun 24 päivänä. Myös on kirjelmä painettu Hemliga Handlingareihin (s. 132—133), missä sille on merkitty otsakkeeksi »Generalen Friherre Armfeldts underdåniga skrifvelse till Konungen, dat. Anjala den 24 augusti 1788». Allekirjoittajaksi on merkitty C. Armfeldt.

Tästä kirjelmästä on erittäin runsaasti jäljennöksiä säilynyt samanaikaisissa kokoelmissa. Eräässä jäljennöksessä, joka on Helsingin yliopiston kirjastossa ja nähtävästi aikanaan kuullut Matthias Caloniukselle, on jäljennöksen loppuun lisätty seuraavat sanat:

»N. B. Detta blef med Öfverste Lieutenanten Baron Leyonhufvud til Kongl. Maj^t afsändt, men blef af Honom oupbrutit, med densamma återsändt».

Jossakin kappaleessa olemme nähneet merkityksi allekirjoittajaksi Armfeltin, toiset kappaleet ovat allekirjoittamattomia, kun taas erääseen jäljennökseen, joka tavataan Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa, on merkitty, että kirjoitus on »suomalaisten päällikköjen allekirjoittama». Se kappale, joka tavataan jäljennöksenä Sprengtportenin papereissa Helsingin yliopiston kirjastossa, on päivätty elokuun 24 päivänä ja sisältää loppukappaleen, jota ei ole Sotaoikeuden pöytäkirjoihin eikä Hemliga Handlingareihin painetussa kappaleessa.

¹ Liite VII.

d) Suomalaisten upseerien selityskirjelmä.

Yhtenä Anjalan liiton pääkirjoista on tietenkin mainittava suomalaisten upseerien selityskirjelmä (Avertissement). Se on kuten tunnettu päivätty elokuun 25 päivänä ja on, kuten Lundin yliopiston kirjastossa säilynyt pohjakirjoitus osoittaa, majuri Klickin kokoonpanema.¹

Liikalan armeijan päällikkö, kenraali Armfelt, on tietysti tästäkin selityskirjelmästä ensi sijassa vastuussa. On kuitenkin todennäköistä, että hänen nimensä oli tässäkin asiakirjassa pääasiallisesti vain muodon vuoksi mukana. Kun Armfeltilta Sotaoikeuden edessä keväällä 1789 tiedusteltiin tunnustiko hän allekirjoittaneensa selityskirjelmän, kuului hänen kuvaava vastauksensa

»at han måtte wäl hafwa underskriwit det; men kunde likwäl nu ické så noga draga sig til minnes, hwad uti dåwarande brydsamma omständigheter kunde hafwa händt, och erindrade sig ej eller af hwem berörde Avertissement wore skriwit.»²

Kiinnitämme huomiota muutamiin kohtiin tässä selityskirjelmässä, kohtiin, jotka erikoisesti herättävät mielenkiintoa. Kirjelmän laatijat tahtovat korostaa sitä, että aloite keisarinnan puoleen kääntymisestä oli lähtenyt *suomalaisista*. Varma ei ollut, olivatko ruotsalaiset samaa mieltä kuin suomalaiset, ja tyydytystä oli herättänyt tieto, että ruotsalaisetkin kannattivat nootin lähettämistä. Sota, joka oli aloitettu, oli huonosti valmistettu, ja selityksessä pistää erikoisesti silmään se halveksiva sävy, mikä on kirjeessä sodan epäonnistumisesta puhuttaessa. Kirjelmässä korostetaan sotilas- ja kansalaisvelvollisuuksien vastakohtaa, jonka upseerit olivat tulleet huomaamaan tarkemmin perehtyessään sodan aloittamiseen ja asioiden tilaan. Näytti

¹ Erällä aikalaisilla on ehkä ollut se käsitys, että Jägerhorn oli selityskirjelmän kokoonpanija. »Jägerhorns Avertissement måtte blifvit supprimerad; jag är flat at mit bemödande at få den, hittills misslyckats» kirjoittaa eräs ruotsalainen joulukuun alussa 1788 (nimetön kirje Helsingistä, kirjoitettu »revisionisihteerille», R. W. A., Krigshistoriska Handlingar. Ryska Kriget 1788—1790. I.)

² Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 42—43.

siltä kuin kuningas ei tahtoisikuulla upseeriston esityksiä, joten heidän oli täytynyt turvautua muihin keinoihin — ilmoitus, joka sisältää selvän uhkauksen kuningasta vastaan. Sotilaat olivat asettautuneet kansan edustajiksi ja he olivat tehneet aloitteen rauhan saamiseksi, koska he tahtoivat säästää kuninkaalta tämän nöyryytyksen. Kansalaiset olivat valmiita itse neuvottelemaan, he olivat vapauteen syntyneitä ihmisiä eivätkä halveksittavia koneita, jotka itse eivät voineet toimia. Erikoisesti pistää silmään, että sitä vastausta, jonka keisarinna oli Jägerhornin kera lähettänyt, selostetaan väärin ja siitä annetaan täysin toinen kuva, kuin minkä se itse asiassa tarjosi. Selityskirjelmän laatijat vetoavat sen jälkeen isänmaallisiin henkilöihin rauhan aikaansaamiseksi ja ovat vakuutettuja siitä, että ainoastaan yksimielisyys voi pelastaa isänmaan.

Klickin alkuperäinen pohjakirjoitus selityskirjelmää varten, joka pohjakirjoitus, kuten mainittiin, on säilynyt Lundin yliopiston kirjastossa, osoittaa varsin mielenkiintoisella tavalla, miten selityskirjelmä on syntynyt. Kirjoittaja on ensiksi aikoinut esittää muutamia kohteliaita sanoja ruotsalaisille upseereille lausuen ilonsa siitä, että nämä ovat olleet samaa mieltä kuin suomalaisten joukko-osastojen upseerit. Myöskin näkyy tästä sittemmin pois jätetystä johdannosta, että selityskirjelmä oli aiottu lähettää eri rykmenteille, joiden nimet selityskirjelmän eri kappaleissa olivat jätettävät avonaisiksi.¹

Eräässä kappaleessa, joka myös on jätetty lopullisesta selityskirjelmästä, mainitsee kirjoittaja, mitenkä oli herättänyt pahaa mieltä se, että kuningas ei ollut puolustanut upseerikuntaa eräissä venäläisissä kuulutuksissa lausuttuja kunniaaloukkaavia moitteita vastaan, joten upseerit katsoivat velvollisuudekseen itse puhdistautua yleisen mielipiteen edessä.

Me näemme myöskin, mitenkä kirjoittaja muovailun jälkeen on saanut selityskirjelmälleen toivotun asun. Alkuperäinen pohjakirjoitus on myös siinä suhteessa erikoisen mielenkiintoinen, että se — kenraali Armfeltin puolustuskirjelmän ohella elokuun 12 päivästä 1788 — lienee ainoa upseerisalaliiton laatimista asiakirjoista, joista pohjakirjoitus tosiaankin on säilynyt.

¹ Vrt. Fotostaattiliite II.

Ei ole mahdotonta, että Klickin laatiman alkuperäisen pohjakirjoitelman mukainen selityskirjelmä on lähetetty joillekin joukko-osastoille. Mälkkilän kokoelmassa Suomen Waltioarkistossa on nimittäin »Avertissement» puhtaaksikirjoitettuna kappaleena, joka on osoitettu »Till Chefen och Officers Corpsen af Konglige Elfsborgs Regemente», ja joka selvästi vastaa alkuperäistä pohjakirjoitusta.¹ Onko vastaava selityskirjelmä milloinkaan Elfsborgin rykmentille lähetetty, ei ole tiedossamme.

Kuten tiedetään kirjoitettiin selityskirjelmää ainakin kolme kappaletta, Savossa olevia joukkoja, ruotsalaisia maajoukkoja ja suurta laivastoa varten.² Näistä on kaksi säilynyt Lundin yliopiston kirjastossa, Tigerstedtin arvelun mukaan juuri viimeksimainitut. Ensimmäinen säilyneistä alkuperäisistä kappaleista sisältää 40 allekirjoitusta³, toinen 36, niistä 33 samaa kuin ensimmäisessä ja kolme uutta. Nähtävästi on kolmannen alkuperäisen kappaleen alla — siis Savon rintamalla olevia joukkoja varten tarkoitetun — ollut 20 allekirjoitusta, jotka kaikki löytyvät ruotsalaisia maajoukkoja varten tarkoitetussa; on nimittäin säilynyt useita kopioita — ainakin kolme, joissa on juuri 20 allekirjoitusta.⁴

Suomalaisen upseerien selityskirjelmän jäljennökset ovat tavallisimpia näiltä vuosilta säilyneitä asiakirjoja eri kokoelmissa. Yksi tällainen on tullut painetuksi Sotaoikeuden pöytäkirjoihin (s. 80—81) ja siitä tai jokseenkin täsmällisesti saman jäljennöksen mukaan Hemliga Handlingareihin (I. s. 128—130). Sotaoikeuden pöytäkirjoissa on sillä nimenä Avertissement, kun jälleenkin Hemliga Handlingareihin se on merkitty nimellä »Förbundets Underrättelse till de Svenska Regementerne om sina företag och afsigter». Niissä jäljennöksissä, jotka me olemme

¹ Topografica. Bjernå. Mälkkilä II, 16. — Vrt. Liite VIII.

² BRUNO LESCH osoittaa (Carl Erik Mannerheim I, Helsingfors 1924, s. 94), että maininta avertissementin lähettämisestä eversti Ankarvärdille on erehdys.

³ Vrt. Fotostaattiliite III.

⁴ Tigerstedt on saanut vastaavan kopion tohtori Ranckenin kokoelmista ja tavannut toisen Tukholman Sota-arkistossa. Kolmas on Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa kokoelmassa »Strödda handlingar rörande finska kriget 1788—1790».

tavanneet, on selityskirjelmällä tavallisesti nimenä »Avertissement», eräässä on otsakkeena »Anmärkning», kun jälleenkin toisessa jäljennöksessä, joka on säilynyt Ruotsin Valtakunnan-arkistossa, kutsutaan asiakirjaa »Finska Arméens Officers Corps Avertissement rörande deras under 1788 års Campagne vidtagne Steg». Mikäli olemme panneet merkille, ovat kaikki nämä jäljennökset vähäisiä ortograafisia poikkeuksia lukuunottamatta täysin yhtäpitävät toistensa kanssa. Poikkeuksen tekee tässä suhteessa se kappale, joka on painettu n.s. Ekmanin päiväkirjaan.¹ Nähtävästi on viimeksimainittu tehty jäljennöksen mukaan, jota on pidettävä täysin itsenäisenä, mutta jota me muualla, ikävä kyllä, emme ole saaneet nähdäksemme. Viimeksimainittu jäljennös eroaa nimittäin varsin huomattavasti myöskin parissa oleellisessa kohdassa edellisistä. Niin sanotaan siinä jäljennöksessä, jota on käytetty Sotaoikeuden painettuja pöytäkirjoja varten

»Men som Hennes Kejsersl. Maj:t icke tror Kongl. Maj:t til denna fred benägen, har hon yttrat sig villig, at afhandla detta ärende med den Corps, som representerar Svenska Nation.»

Vastaava kohta kuuluu Ekmanin päiväkirjaan otetussa jäljennöksessä

»men som Hennes Kätjserlige Maj:t icke är benägen att med Kongl. Maj:t om denne frid negotiera, har hon begärdt att få afhandla detta ärende med den Corps, som representerar Nation.»

Kun Sotaoikeuden pöytäkirjoissa hiukan myöhemmin on seuraava lause:

»besvärje wi alla Patrioter, wid Fäderneslandets heliga namn, hwilket ingen redelig Svensk Man ännu utan innersta rörelse nämnt, at förena sig uti, öfwertygade, at et kärft men skakadt och hotadt Fädernesland, på intet annat sätt, än igenom fullkomlig enighet, kan räddas ifrån olyckor, hwilka wi til sin hela widd icke wilja föreställa oss.»

¹ Vrt. Liite IX.

kuuluu vastaava lause Ekmanin tekemässä jäljennöksessä

»besvärje vi alla Patrioter wid Fäderneslandets heliga namn, hvilket ingen redelig Svänsk man ännu utan innersta rörelse nämndt, att förena sig uti, och är det i samma ändamål, som wi nu adressera oss til samt. Chefer och OfficersCorpser af Svänske Regementen, öfvertygade att ett kärt, men skakadt etc.»

Vielä huomautettakoon, että kun useimmissa jäljennöksissä puhutaan

»bortblandas med förakteliga maschiner»¹

sanotaan Ekmanin tekemässä jäljennöksessä

»bort blandas med förakteliga Nationer»

Kun ottaa huomioon, että Ekmanin jäljennökseen selityskirjan päiväys on merkitty elokuun 24 päiväksi, voisi ehkä tulla siihen ajatukseen, että Ekmanin jäljennös on tehty jostakin vanhemmasta alustelmasta, joka sittemmin on hyljätty; kiinnitämme tähän lukijoittemme huomiota.

Muutamista jäljennöksistä, joita olemme tavanneet, puuttuvat täydellisesti allekirjoittajien nimet. Kappaleeseen, joka on säilynyt Ruotsin Waltakunnanarkistossa, on liitetty seuraava muistutus »Underskrifvit af General Majoren Baron C. G. Armfeldt, de fläste RegementsChefs och en stor del af högre och lägre officerade vid de finska Regementerne».

Myöskin suomalaisten upseerien selityskirjelmä on ollut syytä painattaa täsmällisessä muodossa. On pidettävä mielessä, että Sotaoikeuden pöytäkirjoja painatettaessa ei tietenkään tullut kysymykseen mikään tieteellinen täsmällisyys yhtä vähän kuin Hemliga Handlingareitakaan painoon toimitettaessa. Ja kolmas painettuna tavattava kappale esiintyy, kuten edellisestä näkyy, ensinmainituista varsin poikkeavassa muodossa.

Kuten tunnettua päättivät ne, jotka olivat allekirjoittaneet »Avertissementin», pyytää muiden joukko-osastojen upseereja yhtymään siihen. Pyyntöön suhtauduttiin eri rykmenteissä eri

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjoissa on kumminkin mainittu kohta korjattu »förakteliga warelser».

tavalla. Useat ilmoittivat mielihyvin kannattavansa selityskirjelmää, toiset suhtautuivat siihen epäillen, jotkut taas eivät tahtoneet kuulla puhuttavankaan siitä. On säilynyt koko joukko vastauskirjelmää, joista ainakin yksitoista tavataan Lundin yliopiston kirjastossa. Dela Gardiska Archivetin toimittaja on painattanut niistä suurimman osan kokoelmaansa, joskaan ei niin täsmällisesti ja täydellisesti kuin olisi ollut suotava.¹

Huomaamme, että kuusi näistä vakuutuksista on kirjoitettu saman kaavakkeen mukaan ja miltei sana sanalta yhtäpitävästi toistensa kanssa. Arvattavasti on näissä rykmenteissä esitetty haluaville allekirjoittajille valmis, sopivaksi havaittu kaavake. Sitävastoin poikkeavat ne neljä vakuutusta, joihin on kerääntynyt allekirjoituksia Savon joukoissa, suuresti toisistansa. Eversti Maunu Brunowin omakätisesti laatiman vakuutuksen, jonka sävy on vastustusmielisten kannalta jyrkin, allekirjoitti 54 upseeria, joista kuitenkin yhden, S. C. Dunckerin nimi sittemmin on pyyhitty.² Toinen vakuutus, jonka Hastfehr ja kolme muuta upseeria allekirjoittivat, on majuri K. A. Morianin kirjoittama. Kolmas, joka on kuuluisa lyhyydestään, iskevyydestään ja — epämääräisyydestään, on saanut 23 allekirjoittajaa, niiden joukossa kuitenkin neljä samaa, jotka tapaamme eversti Brunowin vastauksessa. Neljännen vakuutuksen on kirjoittanut Mikkelissä kapteeni Claes v. Sticht ja paitsi häntä allekirjoittanut majuri S. C. Duncker, jonka nimi oli pyyhitty Brunowin vakuutuksesta. Sitäpaitsi on eversti Steding kirjoittanut vielä erikoisvakuutuksen — samana päivänä, jona hän oli allekirjoittanut yhden edellämainituista, järjestyksessä kolmannen.

Vakuutuksista ansaitsee mielestämme erikoista huomiota eversti Brunowin kirjoittama.

e) Perustuslaki-ehdotus.

Tärkeimpiä Anjalan liittoa koskevia asiakirjoja on *esitys uudeksi perustuslaiksi*.

Asiakirja ei sisällä mitään viimeisteltyä ehdotusta, vaan esittää nähdäksemme ainoastaan muutamia suuntaviivoja, joiden

¹ XVIII, s. 21—25.

² Vrt. Liite X.

mukaan uusi perustuslaki olisi laadittava. Lausutut toivomukset ovat tarkoitettut toimintaohjeeksi säädylle tai sille orgaanille, joka voisi saada vallankaappauksen toimeen. Toimintaohjeita laadittaessa on niihin vahingossa tullut myöskin pari pykälää (§§ 11 ja 12), jotka eivät suinkaan kuulu perustuslakiin, mutta joissa lausuttuja toivomuksia on haluttu huomioonotettaviksi oloja järjestettäessä. Edellinen viimeksimainituista pykälistä koskettelee syttyneen sodan aiheuttajien rankaisemista, jälkimmäinen rauhantekoa naapurin kanssa.

Uuden perustuslakiehdotuksen pykälät koskettelevat

- 1) Säätyjen kokoonpanoa.
- 2) Rahatointa.
- 3) Valtakunnan velkaa.
- 4) Siviililistaa, s.o. kuninkaan menosääntöä.
- 5) Valtaneuvoston kokoonpanoa.
- 6) Sodankäyntiä.
- 7) Virkojen täyttämistä.
- 8) Säätyjen kokoonkutsumista.
- 9) Painovapautta.
- 10) Yleistä lakia.

Sen lisäksi oli kiertelemässä käsikirjoituksia, joiden mukaan uuteen perustuslakiin oli tuleva paitsi edellä mainittuja pykäläiä vielä eräitä muitakin kohtia, jotka koskettelivat

11) Konseljien poistamista, joita ei mainita 1772 vuoden hallitusmuodossa.

12) Ritariston ja aatelin oikeutta valita maamarsalkkansa ja luokkajaoituksen poistamista.

13) Kaikkien niiden virkojen lakkauttamista, jotka olivat luodut 1772 vuoden jälkeen ja rasittivat menosääntöä.

14) Paloviinakysymyksen uudelleenjärjestämistä.¹

On oltu eri mieltä siitä, missä tämä esitys on syntynyt. ODHNER väittää, että se ilmestyi samaan aikaan elokuun loppupuolella Ruotsissa ja armeijan keskuudessa Suomessa.² Milloin

¹ Hemliga Handlingar I. s. 121—123; Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II. s. 324—325; DANIELSON-KALMARI II. s. 472—474. — Vrt. Liite XI.

² ODHNER III. s. 223.

ja missä se on syntynyt, sen jättää Odhner avoimeksi. DANIELSON-KALMARI on sitä mieltä, että perustuslakiehdotus on syntynyt armeijan keskuudessa Suomessa ja lähetetty täältä Venäjän hallitukselle hyväksyttäväksi.¹

Asiaa kannattaa tutkia. Luultavinta on, että tästä esityksestä uudeksi perustuslaiksi jo aikaisemmin on keskusteltu vastustusmiesten keskuudessa Ruotsissa ja mahdollisesti pantu paperillekin toivomuksia ja esityksiä, jotka ehkä sitten on lähetetty armeijaan. Itävallan Tukholman lähettiläs, joka oli varsin perillä ruotsalaisen vastustuspuolueen toimenpiteistä ja suunnitelmista, sanoo ehdotuksesta lähettäessään sen virkatoverilleen Pietariin, että se on »eri perustuslakiin tehtävien muutosten ehdotus, jotka joku aika takaperin täällä ovat tulleet tunnetuiksi ja jotka myöskin ovat toimitetut Suomen armeijalle».² Muuten oli perustuslain muutoksesta jo paljon aikaisemmin keskusteltu Ruotsissa ja sotavaaran uhatessa vuoden 1788 ensipuoliskolla sekä sodan sytyttyä ehkä useitakin suunnitelmia tässä suhteessa tehty. Myös tiedetään Tanskan ulkoasioiden johtajan kreivi Bernstorffin puoltaneen sen hallitusmuodon palauttamista, joka oli ollut voimassa ennen 1772 vuoden vallankumousta, ja hän on elokuussa 1788 tehnyt tässä suhteessa ehdotuksen Venäjän hallitukselle³, joka syyskuun puolivälissä pohtii kysymystä ja täydellisesti hyväksyy ehdotuksen.⁴ Näin ollen ei asia suinkaan ole Ruotsin vastustuspuolueen ja armeijan keskuudessa uusi, kun ehdotus sukeltautuu esiin elokuun lopulla. Nordin lausuu siitä päiväkirjassaan, että se varomattomuuden kautta tuli julkisuuteen Suomessa, missä

¹ DANIELSON-KALMARI, II. s. 472.

² Kreivi Stadionin kirje kreivi Cobenzlille 6/9 1788. Seuraa jäljennöksenä kreivi Cobenzlin kirjettä hallitukselleen. Wienin Waltionarkistossa (Haus-Hof und Staatsarchivissa).

³ EDVARD HOLM, Danmarks Politik under den svensk-russiske krig fra 1788—1790 (Kjøbenhavn 1868, Danmarks Videnskabs Selskabs Skrifter, 5 Raekke, 4 B. II). s. 34—37.

⁴ Архив государственнаго совjeta. I p. 605—606; N. BARSUKOV, Dnjevnik A. V. Chrapovičkago 1782—1793 (Pietarissa 1874) s. 150—151. — Siteerataan seuraavassa Dnjevnik Chrapovičkago.

sitä mitä suurimmissa seuroissa luettiin ja sen periaatteet hyväksyttiin.¹

Mikäli voimme nähdä on se esitys, josta edellisessä on puhuttu, taikka ne lyhyesti lausutut toivomukset, jonka esitys oikeastaan sisältää, syntyneet armeijan upseerien keskuudessa ja laaditut elokuun loppupuolella 1788, selvästi ennen elokuun 27 päivää, jolloin on syntynyt sitä vastaan suunnattu ruotsalaisten upseerien selityskirjelmä. Meidän arvelumme mukaan on esitys lähetetty elokuun viimeisinä päivinä kapteeni Lars Jägerhornin kera Tukholmaan ja sitten sieltä, mikäli voimme nähdä, Itävallan ministerin välityksellä kapteeni Elméenin mukana Pietariin. Sitä vastoin ei ole tietoja siitä, että ehdotus uudeksi perustuslaiksi, kuten on arveltu, olisi lähetetty armeijasta suoraan keisarinnalle.² Se perustuslakiehdotus, joka Venäjän valtiollisissa piireissä syyskuun loppupuolella antaa aihetta keskusteluihin, on juuri kapteeni Elméenin mukana Tukholmasta saapunut kappale.

Tästä perustuslakiehdotuksesta on säilynyt ruotsalaisissa, suomalaisissa ja venäläisissä kokoelmissa koko joukko jäljennöksiä. Helsingin yliopiston kirjastossa on Porthanin käsiälällä tehty jäljennös tästä »*Project till Regerings-Form, som officerarne år 1788 skola öfverlämnat til Käjsarinnan i Ryssland*». Se sisältää 12 pykälää. Samassa kirjastossa on toisessa kokoelmassa sama jäljennös, joissakin yksityiskohdissa edellisestä poikkeava ja sen tittelinä ainoastaan *Punkter*. Saman ehdotuksen jäljennös on Pääesikunnan arkistossa Tukholmassa ja kutsutaan sitä »*De sammansvurnes postuler*». Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa on myös jäljennös ja sen otsakkeena on »*Plan till en ny regerings-form, påtänkt af de så kallade Patrioterne i Finland 1788*».

Eräs jäljennös on ollut myöskin Kaarle herttuan puolison Hedvig Elisabeth Charlottan käytettävänä ja on hänen päiväkirjaansa painettu. Se kappale perustuslakiehdotusta, joka on painettu Hemliga Handlingareihin, on saanut otsakkeekseen

¹ CARL GUSTAF NORDIN, *Dagboksanteckningar för åren 1786—1792* (Stockholm 1868), s. 79. — Siteerataan seuraavassa NORDIN, *Dagboksanteckningar*.

² Herttuattaren päiväkirjassa kerrotaan myös (II s. 324), että Suomen armeija muka on lähettänyt perustuslakiehdotuksen keisarinnalle.

»Circulär i Arméen d. 12 Aug. 1788». Nähtävästi on viimeksi-mainittua varten käytetty varsin huonoa jäljennöstä. TIGERSTEDT ei ole luottanut tähän jäljennökseen ja huomauttaa, että mainitun päivämäärän, 12 päivä elokuuta, täytyy olla väärä.¹

Eroavaisuudet eri laitosten välillä ovat sangen huomattavat. Niinpä ensimmäinen pykälä kuuluu herttuattaren hankkimassa jäljennöksessä (Dagbok II. s. 324—325)

»att till rikets ständer kallas ridderskapet och adeln, städers bofasta borgare och menige allmoge samt som representanter prästerskapet i likhet med krigsbefälet.»

Kun jälleenkin Porthanin jäljentämässä kappaleessa pykälä kuuluu

»at til Rikens Ständer kallas Ridderskapet och Adeln, Städernes bofaste Borgare, samt menige Allmogens Representanter, och Präste-Ståndet i likhet med Krigs-Befälet.»

Sitä vastoin siinä kappaleessa, joka on painettu Hemliga Handlingareihin (I. s. 121—123), kuuluu pykälä

»Till Rikens Ständer kallas Ridderskapet och Adeln; Städernas och Landets bofaste män, som varit i embeten; Borgare och Menige Allmoge, samt representanter af Preste-Ståndet, i likhet med Krigs-Befälet.»

Vielä mainitaksemme yhden esimerkin on viidennessä pykälässä lausuttu toivomus (niin Herttuattaren päiväkirjan kuin Porthanin jäljennöksen mukaan)

Männe ej de 6 äldsta hvar 12:te år borde afgå?

täydellisesti jäänyt pois Hemliga Handlingareihin painetusta jäljennöksestä.

Odhner arvelee olevan mahdollista, että tämä perustuslaki-ehdotus ei ollut tarkoitettu säätyjen hyväksyttäväksi, vaan paremminkin ainoastaan armeijalle ja mahdollisesti keisarinnan toimenpiteitä varten. Olihan puhetta vallankaappauksesta ja oli ajateltavissa, että uusi perustuslaki tulisi voimaan säätyjä kuulematta.

¹ TIGERSTEDT IX. s. 176—177.

f) Vallankumoussuunnitelma.

Samalla kuin elokuun loppupuolella laadittiin armeijan keskuudessa n.k. ehdotus uudeksi perustuslaiksi, on meidän arvataksemme syntynyt myös se vallankumoussuunnitelma, joka muodostaa varsin tärkeän asiakirjan Anjalan liiton historiallisten lähteiden joukossa.

Mikäli voimme nähdä on tämä suunnitelma, omituista kyllä, jäänyt tähän asti huomioonottamatta, vaikka se varsin likeisesti kuuluu varsinaisiin Anjalan liiton tapauksiin. Nähdäksemme ei sotatuomari EKMAN, joka jäljentää päiväkirjaansa useitakin asiakirjoja — varsin auliilla kädellä lisää näitä jälkeinpäin! — ei tunne tätä suunnitelmaa, sitä ei ole otettu Hemliga Handlingareihin, ei TIGERSTEDT eikä ODHNER mainitse siitä, ei myöskään DANIELSON-KALMARI.

Suunnitelma sisältää seuraavat pääkohdat:

1) että Venäjän keisarinnan luokse toimitetaan deputeerattuja pyytämään, ettei armeijan poissaollessa ja valtiopäivien ollessa koossa mitään vihollisuuksia tapahtuisi maalla tai merellä ja ettei sotaa aloitettaisi ennenkuin säännöllinen sodanjulistus on tapahtunut.

2) että hänen keisarillinen majesteettinsa lähettää Ruotsiin valtuutettunsa, jotka ryhtyvät rauhanneuvotteluihin valtakunnan säätyjen kanssa.

3) että ne joukot, jotka tulevat lähtemään Ruotsiin, esteettömästi saavat kulkea.

4) että saaristolaivasto ja muut laivat käytetään koko ruotsalaisen armeijan kotiin kuljettamista varten.

5) että kaikki sukujen päämiehet ja ne, jotka muista Suomen säädyistä ovat valitut valtiopäivämiehiksi, seuraavat armeijan mukana Tukholmaan.

6) että Suomen armeija menee ruoduilleen, garnisoneihin ja kotipaikoilleen.

7) että muonaa armeijan kotiintoimittamista varten otetaan makasiineista.

8) että armeija astuu maihin Tukholmassa, minne muutamia rykmenttejä jääpi estääkseen kaikki ne yritykset, mitä säätyjen vapautta vastaan ehkä tehdään.

9) ellei valtiopäiväkutsumusta olisi annettu ennen armeijan saapumista, kehoitetaan viranomaisia tekemään tämä.

Jäljennöksellä, johon tämä suunnitelma on merkitty, on otsakkeena »Plan, hwarefter Swenska och Finska Arméernas Confoederation kommer at utföras, såsom en Suite af de remonstrationer författade i 12 Art., dem samma Officerare till Råds Cammaren i Stockholm öfversändt».¹

Tämä osoittaa, miten läheisessä yhteydessä vallankumoussuunnitelma on ollut uuden perustuslakiesityksen kanssa ja tuntuu todistavan, että se on syntynyt samaa tarkoitusta varten. Södermanlandin herttuattarella on päiväkirjaansa varten ollut käytettävänään jäljennös tästä vallankumoussuunnitelmasta.² Hän väittää, että ehdotukseen sisältyy Suomen armeijan yritys viekoitella Ruotsin armeijaa olemaan mukana kapinayrityksessä. Tämä käsitys lienee kuitenkin erehdyttävä. Nähtävästi ovat sekä perustuslakiesitys että vallankumoussuunnitelma syntyneet tyytymättömien yhteistyöstä.

Pietarin yleisessä kirjastossa olemme myös tavanneet jäljennöksen tästä asiakirjasta ja kutsutaan sitä lyhyesti »Arméens öfverenskommelse».

g) Ruotsalaisten rykmenttien sitoumus.

Erittäin tärkeän valtiollisen asiakirjan muodostaa n.k. ruotsalaisten rykmenttien sitoumus.

Tämä asiakirja on nähtävästi syntynyt elokuun 27 päivänä. Se on tähdätty vallankumoussuunnitelmaa ja uutta perustuslakiehdotusta vastaan, jonka liian suurta radikaalisuutta ruotsalaiset upseerit ovat ruvenneet pelkäämään. Huomaa kyllä, että sen kokoonpanijat ovat ratkaisevasti vastustuspuolueen miehiä ja vaativat rauhan tekemistä ja valtiopäivien kokoonkutsumista. Mutta sitoumuksen sävy osoittaa selvästi asiakirjan olevan tähdätyn niitä vastaan, jotka tahtoivat saada tilanteessa väkivaltaisia muutoksia aikaan, s.o. niitä vastaan, joiden luultiin pyrkivän vallankumoukseen ja Suomen itsenäisyysuunnitelmiin.³

¹ Linköpingin hiippakuntakirjastossa. — Vrt. Liite XII.

² Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II. s. 320.

³ Vrt. myös Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II s. 320.

On mahdollista, että tämän sitoumuksen jonakin pohjakirjoituksena on pidettävä sitä asiakirjaa, joka tavataan de la Gardien kokoelmassa Lundin yliopiston kirjastossa ja joka sittemmin on painettu n.k. dela Gardien arkistoon. Tämä laitos on useissa suhteissa lyhempi kuin se, joka sittemmin hyväksyttiin ja josta erittäin lukuisia jäljennöksiä on säilynyt. Mitään oleellisia eroavaisuuksia ei kuitenkaan ole oletetun pohjakirjoituksen ja itse sitoumuksen välillä.¹

Mikäli voimme nähdä on itse sitoumus sittemmin jätetty allekirjoituksin varustettuna Kaarle herttualle syyskuun 2 päivänä — siitä arvelu, että se vasta viimeksimainittuna päivänä olisi laadittu. Kaarle herttua on herttuattaren päiväkirjaan sisältyvän ilmoituksen mukaan polttanut hänelle jätetyn kappaleen.²

On mainittu, että asiakirja olisi syntynyt suuressa laivastossa³, toinen tiedonanto sanoo, että hankkeen takana on ollut kuusi Suomessa majailevaa ruotsalaista rykmenttiä.

Asiakirjalla ei useissa jäljennöksissä, kuten Porthanin tekevässä, joka on Helsingin yliopiston kirjastossa, sotatuomari Ekmanin jäljentämässä ja esim. eräässä, joka on säilynyt Suomen Valtionarkistossa, ole minkäänlaista nimeä. Caloniuksen kokoelmassa säilyneessä jäljennöksessä on sen nimenä »De Svenska Regementernas Deklaration». Eräässä kappaleessa, joka myös on Suomen Valtionarkistossa, on asiakirjan nimeksi merkitty »Svenska Regementernes Mémoire den 27 Augusti 1788» ja sama nimi on myöskin toisessa jäljennöksessä, joka aikanaan on ollut Ilomäen kartanossa Hauholla. Eräässä toisessa jäljennöksessä, joka on Suomen Valtionarkistossa, on asiakirjalla otsakkeena »Svänska Arméens til Hans Kongl. Höghet Hertig Carl ingifne öfverenskommelse af den 27 Augusti». Nimet vaihtelevat mitä suurimmassa määrässä; niinpä olemme paitsi edellisessä mainittuja panneet merkille seuraavat nimet: »Svenska Officerarenas öfverenskommelse», »Den Svänske Arméens Före-

¹ DelaGardiska Archivet XVIII s. 48—50.

² Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II s. 461.

³ Tiedonanto Sprengtportenin papereissa Hels. yliop. kirj. Vrt. TIGERSTEDT IX s. 175—176.

ning», »Den Swänska Arméens Konjuration», »Svenska Arméens Förbund» ja vielä joitakuita muita.¹

Ruotsalaisten rykmenttien sitoumus on painettu Hemliga Handlingareihin (s. 126—128) jonkun Ruotsissa säilyneen jäljennöksen mukaan, joka kuitenkin useissa vähäisissä seikoissa poikkeaa Ekmanin päiväkirjaan (den 4: Sept.) otetusta kappaleesta.

Niinpä on

Heml. Handl.

*gifvit oss varma hjärtan till
dess försvarande*

*åt ständerna sina förkränkta
rättigheter*

*egennyttans giftiga och skad-
liga anslag*

*Vare den niding ibland oss,
som viker från denna föresatts,
och blifve dens namn en skam-
fläck, som sviker detta stallbrö-
derskap, det vi i Treenighetens
namn sammanbinda*

Ekmanin päiväk.

*gifvit oss samma hjerta till
dess försvarande*

*åt ständerne sine oförkrängte
rättigheter*

egennyttans giftige anslag

*Ware den nedrig ibland oss,
som viker ifrån denne föresatts,
och blifve dens namn en skam-
fleck, som sviker detta brödra-
skap, det vi i 3enighetens namn
sammanbinda*

Hemliga Handlingarien kappaleella on myös harhauttava nimi, nimittäin »Förbundets Förenings-Akt», ja allekirjoitukset, jotka tuskin ovat olleet alkuperäisessä kappaleessa.

Linköpingin kirjastossa löytyvään jäljennökseen, jolla on nimenä »Svenska Arméens Conjunction», on merkitty, että asiakirja saapui Tukholmaan syyskuun 6 päivänä. Samana päivänä lähettää Itävallan Tukholman lähettiläs, kreivi Stadion siitä jäljennöksen virkatoverilleen Pietariin; hän sanoo myötäseuraavassa kirjeessä, että asiakirja, joka sisältää »sopimuksen, jonka koko Suomessa oleva ruotsalainen armeija on tehnyt», on mielenkiintoisin kaikista hänen käsiinsä saapuneista Anjalan liiton asiakirjoista. »Tässä samassa on nähtävissä kohtuuden henki, mutta samalla luja tahto, jotka lupaavat aloitetuille yrityksille hyviä tuloksia sitäkin suuremmassa määrässä, kun

¹ TIGERSTEDT mainitsee useitakin nimiä (IX. s. 176).

yhdistyneet upseerit tuntuvat pitävän silmiensä edessä ei menneitten tapausten rankaisemista, mutta paljon enemmän tulevien parantamista. Tämä viimeksimainittu asiakirja on kirjoitettu ja valmistettu vasta kuninkaan lähdön jälkeen.» Näin kirjoittaa kreivi Stadion Itävallan lähettiläälle, kreivi Cobentzlille syyskuun 6 päivänä 1788.¹

On myös mainittu, että »Svenska Arméens Öfverenskom-melse» on jätetty Kustaa III:lle syyskuun 11 päivänä 1788. Sen kävivät muka jättämässä everstiluutnantti Gyllenstjerna ja majuri Arnell. Tarkoituksena oli tietysti korostaa kuninkaalle säätyjen kokoonkutsumisen tarpeellisuutta juuri tällä hetkellä.

Tahdomme vielä tässä yhteydessä mainita, että olemme tavanneet tämän asiakirjan Dresdenin Waltionarkistossa ranskan-kielielelle käännettynä »Ligue des Officiers de l'Armée Suédoise en Finlande». Saksin lähettiläs Internari on kirjeessä syyskuun 16 päivästä 1788 lähettänyt sen hallitukselleen.

Tahdomme vielä mainita muutamia asiakirjoja, joista voidaan sanoa, että elleivät ne kuulukaan upseerisalaliiton laati-miin asiakirjoihin, ne kuitenkin ovat syntyneet niin välittömästi sen yhteydessä, että niistä sopivimmin kai on mainittava itse salaliitosta puhuttaessa.

Näihin Anjalan liiton läheisiin asiakirjoihin kuuluu kaksi laivastoupseerien pyyntöä valtiopäivien kokoonkutsumiseksi. Ne ovat molemmat osoitetut Kaarle herttualle, edellinen päivätty Pellinginsalmessa syyskuun 3 päivänä 1788 ja suomalaisen eskaaderin upseerien allekirjoittama, jälkimmäinen päiväämätön, mutta nähtävästi kirjoitettu heti edellisen jälkeen ja ruotsalaisten upseerien allekirjoittama.

Me emme voi olla panematta merkille edellisen esityksen jonkin verran jyrkkää ja arvostelevaa sävyä. Allekirjoittajia on siinä 47, ensimmäisenä niistä M. Anckarsvärd.

Toinen anomus on varsin lyhyt ja sen neljäkymmentä allekirjoittajaa yhtyvät siihen, mitä »meidän toverimme suomalaisessa eskaaderissa» ovat esittäneet.²

¹ Jäljennökset ovat Wienin Waltionarkistossa.

² Molemmat anomukset ovat R.W.A:ssa Strödda historiska handlingar. Vol. 39. — Edellinen on painettu ANCKARSVÄRD, Minnen s. 43—44.

Me kiinnitämme huomiota siihen yritykseen, jonka joukko Hämeen rykmenttiin kuuluvia upseereja, 24 luvultaan, tekivät syyskuun alussa 1788 vaatiessaan jyrkästi palkkansa maksamista tai kotiinpääsyä. Kysymyksessä on nähdäksemme yritys saada aikaan jokin ratkaisu epäselvissä oloissa ja pakottaa armeijan johto toimimaan toivottuun suuntaan, valtiopäivien pakolliseen kokoonkutsumiseen ja sellaisten muutosten toimeenpanemiseen, joista jo kauan oli ollut kysymys.¹

Kirje, joka on päivätty syyskuun 7 päivänä, ei ole niin lievä ja kunnioittavaan muotoon laadittu kuin odottaisi kirjeeltä, jonka alemmat upseerit ovat rykmentin päällikölle toimittaneet. Suurimmalla kärsivällisyydellä olivat muka upseerit odottaneet palkkojaan; toivo oli pettänyt, mutta virantoimitusta oli siitä huolimatta vaadittu; rykmentin päällikkö ei ottane pahakseen, »että meidän vaatimuksemme on yhtä suuri».

Kirjelmän allekirjoittajien joukossa on myös kapteeni Otto Karl von Fieandt ja useita, joiden voidaan olettaa olleen perillä itsenäisyysmiesten suunnitelmista; ei ole mahdotonta, että von Fieandt oli tämän yrityksen, joka sittemmin ei vienyt mihinkään positiivisiin tuloksiin, johtava sielu.

Meidän nähdäksemme on näiden upseerien yritys rengas upseerisalaliiton pitkässä ketjussa, yritys, johon voitane kiinnittää huomiota.

Tässä yhteydessä on mainittava myöskin eräitä asiakirjoja, jotka ovat esitetyt vastalauseina Anjalan liittoa vastaan. Onko niitä ollut useampiakin, ei ole tiedossamme, mutta mahdotonta ei se meidän nähdäksemme suinkaan ole. Niistä kahdesta, jotka ovat tulleet meidän tietoomme, on toinen Hämeen rykmentin upseeriston, toinen jälleenkin Savon rykmentin upseerien allekirjoittama.

Ensinmainitulla on nimenä »Deklaration af Officerare vid Tavastehus Regemente». Sen ovat allekirjoittaneet 14 upseeria mainitusta rykmentistä. Ensimmäisinä heidän joukossaan on majuri Hannu Henrik Gripenberg. Asia oli nimittäin se, että

¹ Tavataan Meijerfeltin kokoelmassa Helsingin yliopiston kirjastossa. — Vrt. Liite XIII.

juuri äskettäin olivat majuri Tandefelt ja luutnantti Möllersvärd kreivi Leijonstedtin käskystä saapuneet Hämeen rykmenttiin ja tuoneet rykmentin upseeriston nähtäväksi pääarmeijassa esitetyt vaatimukset säätyjen kokoonkutsumisesta ja aselevon tekemisestä. Hämeen rykmentin upseerit tahtovat selittää, että he eivät laisinkaan hyväksy sitä, mitä kreivi Leijonstedtin lähetit ovat selittäneet,

»såsom snörrätt stridande emot vårt tänkesätt och giort, utan at wij derom det minsta blifvit hörde — —»

He vakuuttavat uskollisuuttaan kuninkaalle ja sitoutuvat täyttämään kaikki määräykset, jotka kuningas tai hänen määräämänsä ylipäällikkö antaa.¹

Toinen tällainen protestikirjelmä on se selitys, minkä Savon jalkaväen upseerit, 14 luvultaan, ovat laatineet lokakuun 3 päivänä 1788 Anjalan liittoa vastaan. Nämä upseerit, joista ensimmäisinä allekirjoittavat nimensä, everstiluutnantti A. Aminoff ja majuri Karl Pontus Gahn, ovat tarkemmin asiaa mietittyänsä huomanneet, että se kirjelmä, jonka he allekirjoittivat elokuun 28 päivänä — siitä mainittiin suomalaisten upseerien selityskirjan yhteydessä — oli ollut epäselvään muotoon laadittu ja että he eivät olleet tienneet niistä toimenpiteistä, joihin Anjalan liiton upseerit olivat ryhtyneet päämääränsä saavuttamiseksi yhtä vähän kuin siitä, että oli ryhdytty välittömiin keskusteluihin Venäjän hallituksen kanssa. Tällaisia toimenpiteitä he eivät millään tavalla voineet hyväksyä ja he selittävät sentähden uskollisuuttaan kuninkaalle vakuuttaen tuntevansa velvollisuutensa häntä ja isänmaata kohtaan. Myöskin toveriensa puolesta, jotka eivät ole voineet allekirjoittaa tätä protestikirjelmää, selittävät he, että nämäkin tahtoisivat yhtyä heidän vastalauseeseensa.²

Tämän kirjelmän syntyä, jonka muiden muassa siksi varmat vastustusmiehet kuin everstiluutnantti A. Aminoff ja kapteeni

¹ Alkuperäinen kappale on R. W. A. Strödda hist. handl. Vol. 39.

² Alkuperäinen asiakirja on Upsalan Yliopiston kirjastossa, Kustavilainen kokoelma F. 457. Kriget 1788—1790. 5; Vrt. TIGERSTEDT, IX. s. 172—173.

Otto Karl von Fieandt ovat allekirjoittaneet, on arvosteltava niiden epäilysten valossa, jonka alaiseksi Savon joukko-osastot tänä ajankohtana olivat sattuneet. Viimeksimainitun vastalausekirjelmän on nähtävästi majuri Karl Pontus Gahn kirjoittanut — se muistuttaa hänen käsialaansa ja mies oli kuuleman mukaan kuningasmielinen. Vallitsevissa olosuhteissa oli muiden upseerien varsin vaikeata, paljastamatta ja kompromentoimatta itseään, olla yhtymättä vastalauseeseen. Mahdollisesti on myös se toivottomuus, joka Anjalan liiton epäonnistumisen jälkeen useilla tahoilla ja sellaistenkin keskuudessa, jotka aikaisemmin olivat kuuluneet varmoihin vastustusmiehiin, valtasi alaa, valmistanut mieliä tällaisten vastalausekirjelmien kirjoittamiseen.

III LUKU.

Sotaoikeuden pöytäkirjat.

Varsinaisen Anjalan liiton asiakirjojen rinnalla, joista edellisessä mainitsimme, ovat *Sotaoikeuden pöytäkirjat*, »Protocoller och Handlingar, rörande det brottsliga förhållande som förekommit emot åtskillige Chefs och Officerare vid Finska Arméen under 1788 års Campagne», olleet kaikkein tärkein lähde Anjalan liiton tapausten valaisemiseksi ja sellaisina on niitä myöskin hyvin paljon käytetty siinä runsaassa kirjallisuudessa, mikä koskee Anjalan liiton tapahtumia.

Tarkastaessaan jonkun verran lähemmältä tätä historiallista lähdettä huomaa helposti, että Generalkrigsrättens protocoller eivät suinkaan ole tavallinen pöytäkirja. Ne eivät voi olla samalla tavalla syntyneet kuin tavallisessa oikeudenkäynnissä pidetyt pöytäkirjat, vaan on niihin selvästi tehty muutoksia, jotka ovat muuttaneet pöytäkirjojen alkuperäisen luonteen. Nyt tarkastettavilla pöytäkirjoilla on täydellisesti oma laatunsa ja senmukainen arvonsa, kuten heti saamme osoittaa. Tästä ovat jo aikalaiset huomauttaneet. »Pöytäkirjat ovat painetut» — lausuu niistä silloinen majuri, vapaaherra K. E. Mannerheim — »mutta silti eivät ne suinkaan ole täydellisesti totuuden kanssa yhtäpitävät, sillä niihin ei merkitty muuta kuin se, mikä sopi tarkoitukseen silmälläpitäen syytettyjen langettamista ja yleisön saattamista siihen luuloon, että he olivat rikollisia isänmaankavaltajia. Heidän toimintansa todelliset syyt ja asiointila Suomessa pidettiin tarkasti salassa ja juuri sen tähden päälliköitä tutkittiin Tukholmassa eikä Suomessa, mikä tietysti asiain laatuun nähden olisi ollut luonnollisempaa, vaikkakaan se ei sopinut kuninkaan tarkoitukseen, sillä silloin

olisi tullut paljon päivänvaloon, mitä ei tahdottu julkisuuteen laskea.»¹

Tämä lausunto on erittäin kuvaava; Mannerheim tiesi hyvin, että jos tutkimuksia olisi suoritettu puolueettomasti ja tapauksia peittelemättä, olisi voinut tulla julki paljon sellaista, mikä Anjalan liiton tapauksille olisi antanut täydellisesti toisen värin.

Niin onkin asianlaita. Sittenkuin kuningas oli määrännyt, että valtiopetoksesta syytettyjen upseerien tutkiminen oli tapahtuva Tukholmassa, määrättiin maaliskuun alussa 1789, että oikeudenkäyntiä koskevat asiakirjat lähetettäisiin oikeuskanslerille, joka antaisi sotaviskaalille määräyksen asiaankuuluviin toimenpiteisiin ryhtymisestä.² Me huomaamme oikeuskanslerin kirjeestä sotaviskaalille, että edellinen on toimittanut Sotaoikeudelle vain osan niistä asiakirjoista, jotka upseerisalaliittoa valaisivat; osan oli kuningas pidättänyt itsellään. Ei ollut alun pitäen tarkoituskaan, että koko aineisto tulisi Sotaoikeuden käytettäväksi. Tästä on meille erittäin kuvaava esimerkki, joka varsin selvästi valaisee kuninkaan suhtautumista oikeudenkäyntiin. Kuningas antaa näet huhtikuun puolivälissä oikeuskanslerin ilmoittaa sotaviskaalille, että tällä on lupa Sotaoikeudessa sanoa eversti Hastfehrille

»krigsfiskalen har lof, att inför GeneralkrigsRättens Protocoll säija Öfversten Baron Hastfehr — — —.»

että eversti ei ole tärkeässä kirjelmässään marraskuun 22 päivältä täysin avomielisesti tunnustanut kaikkea kuninkaalle eikä ollut tiedoittanut, että hän samana päivänä, kun hän kirjoitti kuninkaalle, myöskin oli lähettänyt kirjeen venäläiselle kenraalille von Schultzille. Kuningas ei kuitenkaan Hastfehrin pyynnön mukaisesti ollut tahtonut jättää tämän kirjelmää toisten nähtäväksi.³

¹ Geheimerådet Greve C. E. Mannerheims egenhändiga anteckningar, utgivna av Bruno Lesch (Sv. Litteratursällskapet i Finland Förhandlingar och uppsatser 35, Helsingfors 1922) s. 38.

² Kirje päivätty 5/3 1789. Krigshovrättens arkiv. R. W. A.

³ Oikeuskanslerin promemoria 14/4 1789. Strödda historiska handlingar. Vol. 39. R. W. A. — Promemoriaan on kuningas omakätisesti merkinnyt:

»Detta är aldeles Conformt med vad jag vill at Krigsfiscalen skal säga Bⁿ Hastfer.»

Tässä varsin selvä todistus siitä, että ainoastaan osa syyte-ainehistoa annettiin tuomarien käytettäväksi, minkä seikan tietysti on täytynyt vaikuttaa tutkimusten perinpohjaiseen ja puolueettomaan suorittamiseen. Meillä on myös todistuksia siitä, että sellaista ainehistoa, mikä jo oli tullut Sotaoikeuden käsiin, vaadittiin takaisin eikä sallittu ottaa käsiteltäväksi. Niin tiedämme, että toukokuussa 1789 herttua Kaarle kuninkaan nimessä käskee lähettämään itsellensä ne kirjeet, jotka erään syytetyyn upseerin paperien joukossa olivat tulleet Sotaoikeuden käsiin.¹ Tällä »Maconique Brevväxling»illä tarkoitetaan tietääksemme entisen vallankumousmiehen, sittemmin kuninkaan suuren suosikin Ehrenströmin kirjeitä Klickille, joiden peljättiin sisältävän kuningasta kompromentoivia asioita ja jotka sentähden tahdottiin korjata talteen ja samalla estää tuomioistui-
men jäseniä niitä käyttämästä.²

On mahdollista, että kuningas jo silloin, kun valtiopetoksesta syytetyt upseerit Suomesta käskettiin kuljettaa Tukholmaan ja kun heitä vastaan määrättiin nostettavaksi oikeudenkäynti Ruotsin puolella, oli päättänyt tutkimuksessa syntyneiden pöytäkirjojen painattamisen siinä muodossa, mikä huomattaisiin sopivaksi. Kun eversti Anckarsvärd maaliskuussa 1789 oli pidätetty ja kuljetettu Fredrikshofiin, jättää hän tuomioistuimelle, joka jo oli aloittanut hänen asiansa tutkimisen, lausunnon huhtikuun 1 päivänä 1789, missä hän pyytää selitystä asiastaan ja muun muassa anoo, että hänen lausuntonsa ja kaikki se, mikä koskee hänen juttuansa, julkaistaisiin painosta.³ Kaksi päivää sen jälkeen antaa kuningas oikeuskanslerille käskyn vaatia itselleen Sotaoikeudessa pidetyt pöytäkirjat, tarkastaa ne ja nopeasti saattaa ne painoon »ja tehdä se edesvastuun uhalla».⁴

¹ Kaarle herttuan kirje vapaaherra Zöge v. Manteuffelille 20/5 1789. Jäljennöksenä Krigshovrättens arkiv. Kungl. Bref. R. W. A.

² J. A. Ehrenströmin kirje Axel Kristian Reuterholmille 27/3 1789 (alustelmana). Ehrenströmin alustelmat. R.W.A.; Ehrenströmin kirje kuninkaalle 2/5 1789. Upsalan yliopiston kirjasto.

³ Strödda historiska handlingar. Vol. 39. R. W. A.; ANCKARSVÄRD, Minnen s. 94. — Vrt. myös BERTIL BOËTHIUS, Svenskt Biografiskt Lexikon I (Stockholm 1918), Anckarsvärd, Michaël.

⁴ Kuninkaan kirje Oikeuskanslerinvirastolle 3/4 1789 (jäljennöksenä). Krigshovrättens arkiv, Kungl. Brev 1789. R. W. A.

Hiukan myöhemmin annetusta määräyksestä näemme, että ainoastaan osa pöytäkirjoista oli aiottu painettavaksi

»De Protocoller och Handlingar, som till tryckning utgifwas»

ja että Sotaoikeuden tuli pyyhkiä näistäkin painetuiksi annetuista pöytäkirjoista ne nimet, kohdat ja muut muistutukset, joiden painattamisesta voisi olla ulkomailla valtakunnalle vahinkoa.¹

Me näemmekin, että ainoastaan osa Sotaoikeuden pöytäkirjoja ovat painoon toimitetut ja että nekin ovat varsin ankarasti sensuroidut s.o. niihin on otettu ainoastaan ne asiat, jotka katsottiin tarpeellisiksi antaa yleisön tietoon. Tästä on meillä useitakin esimerkkejä.

Niinpä mainitsimme äsken, että eversti Anckarsvärd oli kutsuttu Sotaoikeuden eteen ja häntä alettu tutkia. Sotaoikeuden puheenjohtaja oli maininnut tutkittavalle eräästä kuninkaallisesta kirjeestä, joka koski Anckarsvärdiä, mutta ei ollut sitä tutkittavalle lukenut ja tämän johdosta Anckarsvärd pyytää täsmällisiä tietoja siitä, mitä häntä vastaan nostettu syytös sisälsi, ja lausuu edellämainitun toivomuksen, että hänen jättämänsä anomus ja muut häntä koskevat asiakirjat tulisivat painetuiksi.² Sotaoikeuden pöytäkirjoissa ei kuitenkaan sanallakaan mainita siitä, että Anckarsvärdiä on tutkittu yhtä vähän kuin hänen anomuksestaan Sotaoikeudelle.

Yhtä kuvaava on eversti Hastfehrin asiaa koskeva menettely. Sitä syytöskirjaa, jolla oli varsin tärkeä merkitys koko asian selvittämiseksi, ei kuningas alussa aikonut luovuttaa tuomarien nähtäväksi, mutta antoi luvan sotaviskaalille tehdä muutamia huomautuksia syytetylle tämän salassa pidetyn asiakirjan pohjalla. Sittemmin, kun nähtävästi Hastfehrin esittämät omituiset väitteet olivat herättäneet epäilyä kuningastakin vastaan, jätetään oikeuskanslerin erikoisesti laatiman kirjeen nojalla Hastfehrin tärkeä kirjelmä oikeuden nähtäväksi. Panem-

¹ Utur Krigscollegii Protokoll för d. 8. april 1789. Jäljennös Str. hist. handl. vol. 39. R. W. A.

² Eversti Anckarsvärdin lausunto 1/4 1789. Str. hist. handl. vol. 39. R. W. A. I lausunto on painettu ANCKARSVÄRD, Minnen s. 92—94.

me merkille, että sotaviskaali selostaa oikeuskanslerin ensimmäistä kirjelmää vain suullisesti Sotaoikeuden jäsenille, mutta että jälkimmäinen on painatettu pöytäkirjoihin kokonaisuudessaan.¹

Ja vielä kolmas esimerkki. Sotaoikeuden istunnossa, joka pidettiin Heinolassa lokakuun 13 päivänä 1789, tiedoitti kapteeni J. W. Gustafsson erästä suunnitelmasta, joka kesällä 1788 oli tehty kuninkaan vangitsemiseksi. Hän kertoi yksityiskohteisesti, mitä hän sattumalta oli kuullut keskustelusta eversti Hästeskon teltassa ja miten jotkut läsnäolijat olivat suhtautuneet tähän esitykseen. Tätä todistusta ei Sotaoikeuden puheenjohtaja eversti Swedenhjelm kuitenkaan uskaltanut merkityttää pöytäkirjaan

»innan jag härom först afwagtadt Eders Kongl. Majj^s
Nådiga Befallning».²

Nähtävästi on eversti Swedenhjelm saanut luvan merkityttää mainittu todistus pöytäkirjoihin, koska siitä myöhemmin mainitaan myös Fredrikshofin sotaoikeuden painetuissa pöytäkirjoissa.³ Itse tiedustelu todistaa kuitenkin kylliksi puolestaan.

Sotaviskaali Abraham Wallenquist on elokuun 20 päivänä 1789 päivännyt laajan »nöyrimmän memoriaalin», joka merkinän mukaan on jätetty Sotaoikeudelle seuraavana päivänä ja sitten toimitettu sotaviskaali Georgiille.⁴ Sotaoikeuden painetuissa pöytäkirjoissa ei tästä mainita mitään. Olettakaamme, että tätä laajaa asiakirjaa ei tahdottu syystä tai toisesta painattaa; olisi kuitenkin luullut, että sen jättäminen oikeudelle olisi mainittu pöytäkirjassa, mutta etenkin olisi odottanut sitä, että ne todistukset, joita sotaviskaalin mietinnössä esitetään, olisivat tulleet tapahtumien selvittämiseksi tutkintotilaisuudessa käytetyiksi. Ne sisältävät näet, kuten esim. majuri J. R. Tauben

¹ Oikeuskanslerin promemorialat 14/4 ja 26/4 1789. Strödda hist. handl. vol. 39. R. W. A. — Vrt. Sotaoikeuden pöytäkirjoja s. 191, 233—234. Jälkimmäisen promemorialan pohjalla laadittu kirjelmä on päivätty 27/4 1789.

² Heinolassa pidetyn sotaoikeuden puheenjohtajan, eversti H. L. Swedenhjelmin kirje kuninkaalle 14/10 1789. Upsalan yliopiston kirj. F. 457.

³ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 954.

⁴ Strödda hist. handlingar. Vol. 40. R. W. A.

antama todistus Helsingissä kesäkuun 16 päivänä 1789, kapteeni J. W. Loden todistus Heinolassa toukokuun 22 päivänä 1789 tai vielä kapteeni Anders Joseph Hästeskon todistus Helsingissä kesäkuun 11 päivänä 1789 näyttävät, ainehistoa, mitä olisi luullut tahdottavan käyttää. Kuten sanottu, ne ovat unohtuneet eikä edes ole mainittu, että sellaisia todistuksia on Sotaoikeudelle jätetty.

Nähdessämme kaiken tämän alamme epäillä, että Sotaoikeuden pöytäkirjoista myöskin on jäänyt pois eräs erittäin tärkeä asiakirja, joka nähtävästi on Sotaoikeudelle luettu ja jonka olisi pitänyt tulla sen pöytäkirjoihin.

Sparre-suvulle kuuluneen Mariedahlin herraskartanon arkistossa on säilynyt kreivi Gustaf Adolf Sparren, joka kuului Sotaoikeuden jäseniin, lausuntoalustelma, päivätty maaliskuun 20 päivänä 1789 ja aiottu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin merkittäväksi.¹ Tässä lausunnossa, Diktamen till Protokollet, joka on luettu tai aiottu luettavaksi jossakin Sotaoikeuden ensimmäisistä istunnoista, kreivi Sparre lausuu varsin peittelemättä ajatuksensa Anjalan liittolaisten toiminnasta. Hän sanoo m.m.

»Sotilaan velvollisuudet ja sitoumukset eivät voi olla suuremmat kuin ne oikeudet, mitä yhteiskunnan johtomiehellä on vaatimuksiinsa nähden ja että kaikki vaatimukset, jotka menevät yli näiden rajojen, eivät perustu muuhun kuin laittomaan mieltavaltaan, mitä vääryydellisempää ei saata olla.» Niitä, jotka kuuluvat sotaväkeen, täytyy toiselta puolen pitää valantehneinä sotilaina, toiselta puolen yhteiskunnan kansalaisina. »Molemmissa tapauksissa on heillä kalliit velvollisuudet täytettävänä, mutta jälkimmäisessä tapauksessa ovat heidän velvollisuutensa paljon suuremmat.» Ja hän jatkaa: »He ovat kansalaisina sielunsa autuuden nimessä luvanneet säilyttää perustuslain ja valtakunnan perussäädökset ja heidän tulee siis niin paljon kuin mahdollista on koettaa estää näiden loukkaamista ja yhdistynein voimin edistää niiden voimassapitoa — — Oikeutta itse päätellä ajasta ja olosuhteista, milloin näitä velvollisuuksia tulee

¹ SIGRID LEIJONHUFVUD, Två människoöden (Stockholm 1927) s. 168—170.

täyttää, ei koskaan voi heiltä riistää. Se joka tuntee velvollisuutensa, tuntee myös ehdottoman vaatimuksen alituisesti täyttää ne.»

Onhan mahdollista, että tätä kreivi Sparren lausuntoa koskaan ei ole luettu Sotaoikeudessa, mutta tuntuupa mielestämme sangen oudolta, ellei hän, joka näin jyrkän lausunnon on kirjoittanut ja joka toiminnassaan oli tunnettu varsin pelottomaksi mieheksi, olisi sanallakaan Sotaoikeudessa kosketellut niitä ajatuksia, mitkä sisältyvät hänen kirjoitettuun ja sattumalta säilyneeseen lausuntoonsa ja joiden tarkoituksena oli kohdaltaan puolustaa niitä upseereja, jotka vangittuina olivat tuodut Tukholmaan. Painetuissa pöytäkirjoissa ei kuitenkaan ole jälkeäkään siitä, että kreivi Sparre olisi lausunut Sotaoikeuden istunnossa eriävän mielipiteensä. On luultavaa, että se, minkä hän on lausunut, ei ole otettu pöytäkirjaan tai ainakaan ei siihen kappaleeseen, mikä painattamista varten valmistettiin.

Mainitsemme varmuuden vuoksi, että kreivi Sparre jo puoli-toista kuukautta sen jälkeen, kun hän on päivännyt äskenselostamamme lausunnon, »armossa», omasta pyynnöstään, vapautetaan sotapalveluksesta.

On siis nähdäksemme täysin oikeutettu se majuri, vapaaherra Mannerheimin lausuma arvelu, että Sotaoikeuden pöytäkirjoihin ei otettu muuta kuin sitä, mikä sopi kuninkaan tarkoituksiin ja että jälkimaailmalle säilyneet painetut pöytäkirjat ovat varsin ankarasti sensuroidut.

Tämä Sotaoikeuden pöytäkirjojen julkaisutavasta, joka tekee niiden historiallisen luotettavuuden erittäin epäilyttäväksi.

Toiseksi, näemme varsin selvästi, että niiden todistusten todistusvoima, joita Sotaoikeuden edessä on annettu, useinkin on ylen vähäinen. Itsestäänkin on selvä, että henkilöt, jotka olivat valtiopetoksesta syytetyt ja joita odotti sotalakien mukaan mitä ankarin rangaistus, eivät avoimesti tunnustaneet tekojansa ja niitä syitä, jotka olivat ohjanneet heidän toimintaansa. Kaikkein kuvaavimpia esimerkkejä tästä ovat eversti, vapaaherra Hastfehrin todistukset, joita tapaamme erittäin runsaasti Sotaoikeuden pöytäkirjoissa.

Eversti Hastfehrin lausunnot ovat pitkiä ja yksityiskohdaisia. Hän vakuuttaa vakuuttamasta päästyänsä, että hän

ei milloinkaan ole hautonut vähintäkään petollista ajatusta kuningasta ja isänmaata vastaan. »Suuri Jumala näkee minun sydämeni puhtauden ja antaa minulle sentähden avoimielisyyden pelkäämättömän hengen. Enkö minä sellaisiin sydämiin, enkö minä nauttien sitä luottamusta, minkä Kuninkaallinen Majesteetti on minulle armossa antanut, voisi luottaa itseeni ja parhaani mukaan Kuninkaani hyödyksi neuvotella hänen ja isänmaan vihollisten kanssa — —. Syyttömyys ei ketään pelkää ja rauhallinen sekä hyvä omatunto ei ole peloissaan siitä, mitä on tehnyt, tai kateuden myrkystä, vaan päinvastoin uhmailee sitä — —.»¹ Ja ne raskaat epäluulot, jotka olivat kohdistuneet häneen sen tähden, että hän oli tavannut Sprengtportenin ja kenraali von Schultzin, Hastfehr hälventää helposti ja vaivattomasti selittäen, että kaikki oli vain ollut näytelmää Sprengtportenin pettämiseksi ja että suomalaisten itsenäisyys-suunnitelmat tehtäisiin turhaksi ja

*»at i underdånighet ge en Stor och Wis Konung mina enfaldiga råd, huru alla försök til Finlands sjelfständighet skulle kunna förekommas för ewärdeliga tider.»*²

Hastfehr kertoo, miten hän kenraali von Schultzin välityksellä toimitti kenraali Sprengtportenille sanan, että hän haluaisi tavata tätä syyskuun jälkimmäisellä puoliskolla Käyhkäsalmella. Hän ei mainitse mitään siitä, miten taitavasti kapteeni Otto Karl von Fieandt toimitti tästä Sprengtportenille tiedon. Ja kun von Fieandtia kuulustellaan, todistaa jälkimmäinen arvelematta, että hän

*»icke eller märkt eller försport minsta steg och anstalt, som kunnat tyckas wara emot skyldigheten stridande»*³

ja väittää, että hän vasta valtakunnan pääkaupungissa huhuina oli saanut kuulla, että Hastfehr oli ollut kirjeenvaihdossa venäläisten kanssa. Ja kuitenkin on tiedossamme, että kapteeni von Fieandt juuri oli se henkilö, joka toimitti Hastfehrin kirjeen rajan takana odottavalle Sprengtportenille.

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat, s. 36—39.

² Sotaoikeuden pöytäkirjat, s. 160.

³ Sotaoikeuden pöytäkirjat, s. 41.

Samoin on laita niiden eversti Hästeskon todistuksien, jotka tapamme Sotaoikeuden pöytäkirjoissa. Jos niihin saisi luottaa, voitaisiin kai tätä Turun jalkaväkirykmentin everstiä pitää kuninkaan kaikkein uskollisimpana alamaisena. Niin väittää hän kerran, että hän samaan aikaan, jolloin hän todistettavasti on yllyttänyt sotilaita uppiniskaisuuteen kuningasta vastaan, olisi kehoittanut alapäällystää »tottelevaisuuteen ja uskollisuuteen kuningasta ja valtakuntaa kohtaan»!¹ Samanlaatuiset ovat myöskin hänen muut todistuksensa. Ja vielä voimme todeta, että esim. majuri, vapaaherra Mannerheimin Sotaoikeudessa antamat todistukset koko joukon poikkeavat siitä, mitä hän myöhemmin muistelmissaan on väittänyt.² Vapaaherra Mannerheim oli kuitenkin niitä, joilla oli kaikkein vähimmin peljättäväänään. Sitä suuremmalla syyllä voidaan olettaa, että ne, joiden todistuksilla oli suurempi merkitys sekä heille itselleen että heidän tovereilleen, paljon suuremmassa määrässä ovat saattaneet mukaila lausuntonsa sopivaan muotoon. Niin onkin varmaan tapahtunut.

Mikäli tiedetään ovat Sotaoikeuden alkuperäiset pöytäkirjat hävinneet. Ei ole mahdotonta, että ne ovat tieteen tahtoen hävitetyt. Pöytäkirjojen puhtaaksikirjoitettu kappale tavaataan Ruotsin Sota-arkistossa, mutta se on nähdäksemme se kappale, joka jo on valmiiksi sensuroitu ja painatusta varten valmistettu. Verratessamme tätä kappaletta painettuihin pöytäkirjoihin näemme, että vielä tähänkin kappaleeseen on tehty erinäisiä muutoksia, joskin verrattain vähäisiä. Niinpä huomaamme esim., että puhtaaksikirjoitettua laitosta valmistettaessa jossakin kohdassa on ajateltu ottaa pöytäkirjoihin joistakin lausunnoista ainoastaan selostukset, mutta onkin sittemmin lausunto kokonaisuudessaan painettu. Niinpä esimerkiksi luutnantti Grönhagenin lausunto, joka on päivätty Säamingissä lokakuun 9 päivänä 1789 ja joka koskettelee varsin tärkeitä asioita m.m. Jägerhornin pakoa Venäjälle, alkuperäisin on ajateltu ottaa pöytäkirjaan lyhyenä yhteenvetona, mutta sittemmin painettu, ainakin mikäli näyttää kokonaisuudessaan.³

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat, s. 326.

² Vrt. esim. LESCH, Carl Erik Mannerheim I, s. 92, 96 j.m.

³ Sotaoikeuden pöytäkirjat, s. 898—902.

Niin huomaamme myöskin, että kapteeni v. Törnen pitkä kertomus, joka on päivätty Porvoossa marraskuun 28 päivänä 1788, useissa kohdin on lyhennetty. Ja paikka paikoin on jätetty pois nähtävästi myöhemmin vaaralliseksi katsottuja nimiä ja lauseita. Niin huomaamme esimerkiksi, että puhtaaksikirjoitetussa kappaleessa, siinä, missä puhutaan kapteeni Elmeenin lähettämisestä Tukholmasta Pietariin, mainitaan muutamit valtaneuvokset hänen lähettäjikseen, kun jälleenkin painetussa kappaleessa puhutaan ainoastaan eräistä herroista.¹ Kuten mainitsimme on v. Törnen kertomuksessa kuitenkin ne kohdat erikoisesti merkitty, jotka ovat lyhennetyt. Kysymys on vain siitä, kuinka yleisesti tätä merkintätapaa on noudatettu pöytäkirjoja painoon toimitettaessa. Mainitaksemme vielä yhden esimerkin, on sitä kirjettä, jonka kenraali Armfelt on kirjoittanut Liljendahlilta lokakuun 13 päivänä 1788 varsin ankarasti lyhennetty; mutta tässäkin on merkitty lyhennyksen tapahtuneen. Vertailu painamattomien — Sota-arkistossa säilyneiden — ja painettujen pöytäkirjojen välillä tuntuu muuten osoittavan, että mitään oleellista, mikä painamattomissa on tavattavissa, ei ole jätetty painamatta. Mutta tämä onkin luonnollista siihen nähden, että puhtaaksikirjoitettu kappale varmaan jo on ankarasti sensuroitu ja sille painolupa annettu.

Edellä tehty tarkastelu osoittaa, että n.s. Sotaoikeuden pöytäkirjat eivät suinkaan ole mikään ensiluokan lähde, vaan lähde, jonka tarkoitusperäisyyttä ja siitä johtuvaa epäluotettavuutta, ei kyllin painokkaasti voi korostaa.

Jo sinänsä ovat ne todistukset, mitä Sotaoikeuden edessä on annettu, varsin epäluotettavat ja niiden todistusvoima on mahdollisimman vähäinen. Luulemme osoittaneemme sen kyllin selvästi, mitä esim. tulee Hastfehrin, Hästeskon ja von Fieandtin lausuntoihin, jotka erittäin häikäilemättömästi ja määrätietoisesti väärentävät tosiasioita.

Toiseksi näemme me, että pöytäkirjat siinä muodossa kuin ne ovat painoon annetut ovat muodostellut ja muovailnut muotoon, mikä niillä alkuperäisesti ei ole ollut tai mikä niillä ei olisi pitänyt olla, mutta mikä niille määrättyjä tarkoituseriä silmällä-

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 19.

pitäen esim. sopivan mielialan luomiseksi tahdottiin antaa. Tätä silmälläpitäen on niistä jätetty pois tärkeitä osia ja niiden tekstiä muovailtu tarpeen mukaan. Ei ole tahdottu antaa luotettavaa ja täsmällistä kuvaa siitä, miten Anjalan liiton tapaukset todella ovat syntyneet ja kehittyneet, vaan toimitettu painoon ainoastaan se, mikä oli omiaan luomaan toivotun mielialan. *Meidän tulee siis pitää Sotaoikeuden pöytäkirjoja määrättyssä tarkoituksessa muovailtuna lähteenä, jonka lähdearvo sinänsä on erittäin vähäinen. Niiden käyttäminen johtaa lukijan ja tutkijan harhaan. Se on ollutkin pöytäkirjojen julkaisijan tarkoitus.*

Nähdäksemme ei ole epäilystäkään siitä, että tämän lähteen epäkriittilinen käyttäminen on antanut väärän kuvan Anjalan liiton tapauksista ja johtanut tutkijat teille, jotka ovat olleet täysin harhauttavat.

Ainoastaan mitä suurimmalla varovaisuudella ja tietoja tarkistamalla voidaan Sotaoikeuden pöytäkirjoja menestyksellä käyttää historiallisiin tutkimuksiin. Että ne kaikesta huolimatta sisältävät koko joukon talteenotettavaa ainehistoa, jota voidaan käyttää, ei suinkaan ole kiellettävissä.

Jää vielä tässä yhteydessä vastattavaksemme kysymys, miten on selitettävissä, että Sotaoikeuden pöytäkirjat edellämainitulla tavalla ovat toimitetut julkisuuteen.

Kysymykseen on vaikea täsmällisesti vastata. Voimme ajatella sen tapahtuneen seuraavista syistä.

Kuningas on nähtävästi tahtonut, ettei mitään sellaista, mikä antaisi epäedullisen kuvan hallitsijasta tai saattaisi hänen hallitustoimenpiteensä huonoon valoon, tulisi julkisuuteen. Tutkittaessa Anjalan liiton syitä siinä laajuudessa, kuin Sotaoikeus sen vuosina 1789—1790 teki, oli vaara tarjona, että todistajien lausunnoista ilmenisi asioita, jotka asettaisivat hallitsijan epäedulliseen valoon. Nähtävästi on tätä silmälläpitäen se »vapaamuurarien kirjeenvaihto», joka määrättiin lähetettäväksi Kaarle herttualle ilman, että Sotaoikeus olisi saanut sitä tutkimuksiansa varten käyttää, yksinkertaisesti takavarikoitu, vaikka sillä olisi ollut suuri merkitys Suomen itsenäisyysliikkeen valaisemiseksi; se antoi myöskin samalla varmaan tietoja siitä, kuinka ankara nuori upseeripolvi arvosteli hallitsijaa ja hänen toimenpiteitensä.

Toiseksi näyttää meistä siltä, että kuningas ei tahtonut antaa tulla julkisuuteen mitään sellaista, mikä olisi todistanut liian suurta häikäilemättömyyttä tyytymättömien puolelta ja osoittanut, miten kauaksi eräät ainekset olivat suunnitelmisaan ennättäneet.

Kolmanneksi on nähdäksemme tahdottu välttää painettuna pääsemästä julkisuuteen sitä, mikä mahdollisesti olisi voinut kiihoittaa tyytymättömyyttä niiden keskuudessa, joiden muutenkin tiedettiin olevan tyytymättömiä oleviin oloihin. Niin ei ole tahdottu antaa tietoja Suomen vaikeasta taloudellisesta asemasta ja muista tyytymättömyyden syistä. Niin on selitettävissä usein pöytäkirjoissa uusiintuva vakuutus, että todistajat eivät olleet saaneet sellaista käsitystä, että armeijan tila olisi ollut huono.

IV LUKU.

Valtaneuvostojen pöytäkirjat. — Muita pöytäkirjoja.

Meidän on sitten kiinnitettävä huomiota muutamiin muihin *virallisiin pöytäkirjoihin*, jotka koskettelevat Anjalan liittoa ja sen yhteydessä olevia tapauksia.

Ensiksi tarkastelemme Ruotsin valtaneuvoston salaisissa kokouksissa pidettyjä pöytäkirjoja 2 ja 3 päivänä syyskuuta 1788. Näihin on syystä tahi toisesta kiinnitetty sangen vähän huomiota ja kuitenkin sisältävät ne meidän nähdäksemme koko joukon ainehistoa juuri Anjalan liiton tapauksien ja tarkoituksien valaisemiseksi sekä etenkin siitä, millä tavalla Kustaa III suhtautui näihin tapauksiin ja missä valaistuksessa hän ne näki. Meistä näyttää olevan paikallaan antaa lyhyt yleiskatsaus siihen, mitä valtaneuvostokokouksien salaiset pöytäkirjat sisältävät ja osoittaa minkälaisiin tiedonantoihin ne perustuvat.

Kuningas väittää, että jo kauan aikaa oli tiedetty valtiopetoksellisista hankkeista Suomessa, mutta varsinkin kymmenen viimeisen vuoden kuluessa oli niitä voitu tarkemmin seurata. Hän huomauttaa Sprengtportenin toimenpiteistä ja siitä vaikutuksesta, mikä suomalaisen itsenäisyysliikkeen johtomiehellä oli ollut kansalaisyhteisyydelle. Siitä oli kuninkaalla ollut tietoja jo vuodesta 1783, mutta vuosi vuodelta oli näitä saatu yhä enemmän. Kuningas oli suositellut häntä Hollannin palvelukseen ja Sprengtporten oli saanut siellä huomattavan aseman sotilasalalla. Palattuaan Hollannista oli Sprengtporten astunut Venäjän palvelukseen ja menestyäkseen siellä oli hän tehnyt esityksiä Suomen erottamisesta Ruotsin yhteydestä ja esittänyt tätä suuriruhtinaskuntaa varten erikoisen hallitusmuodon. Tämä oli laadittu sen esikuvan mukaan, mikä oli voimassa Hollannissa

tai mitä Ruotsissa Sture-suvun vältionhoitajien aikana oli noudatettu. Kuningas ei ollut kuitenkaan saanut varmuutta siitä, kummanko näistä Sprengtporten tahtoi Suomea varten hyväksyttäväksi; tiedot tästä olivat olleet toisistaan poikkeavat. Kuningas tiesi vielä, että Sprengtporten oli tehnyt keisarinnalle esityksen erikoisen pankin perustamisesta Suomeen ja anonut sitä varten kahden miljoonan ruplan lainaa, niin että Suomen raha-asiat voitaisiin pitää kunnossa ja siltä varalta, että virkamiesten ja varusjoukkojen palkkaamiseksi rahaa ei olisi Ruotsista saatavissa. Keisarinnan matka Krimiin oli kuitenkin keskeyttänyt nämä neuvottelut ja suunnitelmien toimeenpano oli lykätty tuonemmaksi. Samaan aikaan oli annettu toimeksi Suomen ja Venäjän rajalla komentavalle kenraalille, Anhaltin kreiville, matkustaa Suomeen ja mahdollisuuden mukaan päästä perille maan oloista, eduista ja heikkouksista sekä asukkaiden mielipiteistä ja taipumuksista. Kuningas vetosi valtaneuvos ja hovimarsalkka, kreivi Karl Bondeen, joka Anhaltin kreivin matkan aikana oli ollut Vaasassa ja joka tunsu yksityiskohtia hänen matkastansa.

Kuningas kertoo edelleen, että hän oli antanut vakoilla Sprengtportenia Venäjällä ja että vakooja alituisesti oli pitänyt silmällä Sprengtportenin toimintaa; kuningas ei kuitenkaan tahtonut mainita vakoojan nimeä. Tämä oli saanut tietää, että niin pian kun Anhaltin kreivi oli palannut matkaltansa, oli päätetty, että toistaiseksi ei ryhdyttäisi mihinkään toimenpiteisiin Suomea koskevien suunnitelmien toteuttamiseksi, vaan että ainoastaan koetettaisiin pitää mieliä kuohuksissa ja ylläpitää sitä käsitystä, että Venäjä oli valmis auttamaan suomalaisia sopivan tilaisuuden sattuessa. Sittenkuin keisarinna palasi Krimiltä, olivat nyt puheena olevat valtiolliset kysymykset uudestaan otetut käsiteltäviksi ja eräänä määrättyinä toukokuun päivänä 1787 oli ollut aikomuksena panna suunnitelma toimeen ja saada hyväksytyksi se hallitusmuoto, joka jo kauan ja useissa paikoin Suomea oli tunnettu. Kuningas sanoo kyllä alussa epäilleensä näitä tiedonantoja. Mutta tammikuun helmikuussa 1788 ei kuningas enää voinut epäillä näiden suunnitelmien olemassaoloa ja niitä Ruotsille vähemmän suosiollisia mielipiteitä, jotka olivat tulleet Suomessa näkyviin,

ja hän oli hankkinut itselleen niistä tarkempia tietoja, ennenkuin hän heinäkuussa saapui Helsinkiin. Ja silloin olikin selviä merkkejä näkyvissä tästä. Eversti Hästesko oli jo Helsingissä osoittautunut valmiiksi luopumaan kuninkaasta ja sitäpaitsi oli hän, kuningas, huomannut samaa myöskin erään toisen henkilön suhteen, jonka nimeä hän ei kuitenkaan tahtonut valta-neuvoston jäsenille mainita. Kuningas oli sitten armeijassa koettanut erottaa suomalaiset ja ruotsalaiset toisistaan, ettei edellisten keskuudessa vallitseva tyytymättömyys tarttuisi myöskin jälkimmäisiin.

Mitä tulee varsinaisiin tapauksiin Liikalassa ja Haminan lähistöllä, lausuu kuningas mielipiteenään, että suomalaiset rykmentit eivät Haminan luona enää voineet pitää tyytymättömyyttensä salassa ja että sikäläinen yritys epäonnistui suomalaisten rikollisen toiminnan takia.

Kuningas väittää, että Viipurin kuvernöörin Güntzelin kirje oli päivätty samana päivänä kuin Jägerhorn katosi, ja hän lausuu vakaumuksensa, että varmaan oli tapahtunut edelläkävymiä neuvotteluita venäläisten ja suomalaisten välillä. Kuninkaalla oli yksityiskohtaisia tietoja Jägerhornin vangitsemisesta ja hän kertoo kuulleensa, että majuri Klick, joka oli Jägerhornin seurassa, oli ollut vaarassa tulla vangituksi. Kuningas oli heti epäillyt tätä omituista tapausta, etenkin koska kasakat olivat antaneet takaisin Jägerhornin hevosen, mikä kylläkään ei ollut tavallista. Oli pantava myöskin merkille, että eversti Armfelt oli saanut omituisen kirjeen, joka sisälsi, että hänen hyvänä ruotsalaisena ja etenkin hyvänä suomalaisena tulisi ryhtyä tois menpiteisiin aseman selvittämiseksi. Myös kiinnittää kuninga-huomiota siihen, että kenraali Armfelt ei ollut lähettänyt Liikalaa noottia kuninkaalle, jota tämä ei ollut saanut nähdäk-sensä, vaikkakin hän kyllä oli kuullut useita eri toisintoja nootin sisällyksestä.

Kuningas tahtoi erikoisesti pysyttää niitä, jotka olivat ryhtyneet rikollisiin toimenpiteisiin, epätietoisuudessa. Hänen tarkoituksensa oli taivuttaa kenraali Armfelt katumuksen tielle, etenkin koska hän tunsu tämän vanhan miehen yksinkertaisuuden ja koska näytti siltä, että Armfelt luuli toimivansa hyvässä tarkoituksessa, vieläpä oli pitänyt nootin lähettämistä

varsin ansiokkaana tekona (œuvre juste et méritoire). Kuningas luuli tietävänsä, että Armfelt oli vävynsä majuri Klickin johdama, ja luuli tuntevansa Klickin käsialan siinä kirjeessä, minkä Armfelt oli hänelle lähettänyt elokuun 12 päivänä. Sitä paitsi tiesi kuningas, että keisarinnan vastaus suinkaan ei voinut olla sellainen, jota liittolaiset odottivat, mikä varmaan tulisi lisäämään heidän asemansa vaikeutta. Kuningas oli myöskin antanut käskyn kreivi Meijerfeltille käyttää hyväkseen kaikkia mahdollisuuksia saadakseen rikolliset tarkemmin ajattelemaan asemaansa. Meijerfeltin oli erikoisesti koetettava saada toimeen erimielisyyttä ja hajaannusta liittolaisten keskuudessa. Kun kuvernööri Güntzelin toinen kirje saapui, kiinnitti kuningas erikoisesti huomiota lauseeseen »*todelliset suomalaiset patriootit*». Kuningas luuli, että tällä tarkoitettiin kapteeni Glansenstjerna, joka oli Sprengtportenin vävy (!), ja eronsaanutta majuri Ramsayta, jotka molemmat olivat saapuneet Hastfehrin leiriin ja koettivat saada suomalaisten joukkojen mielet taivutetuiksi puolellensa.

Meijerfeltin kirjeiden välityksellä, jotka kuningas selosti valtaneuvoston kokouksessa, oli hän saanut tietoja joukkojen mielialasta ja mitä leirissä tapahtui. Meijerfelt oli arvellut, että sotilaat saataisiin kyllä taivutetuiksi järjestykseen ja se olisi ollut Meijerfeltille helpompaa, jos hän vain olisi osannut suomenkieltä ja itse kyennyt sotilaiden kanssa keskustelemaan.

Kuningas korosti lisäksi sitä, että hän oli lähettänyt kenraaliadjutantti Stackelbergin ja vapaaherra Lantinghausenin tyytymättömien luokse tarjoamaan anteeksiäntoa; Stackelberg oli kuitenkin palattuaan sanonut, että hänelle ei laisinkaan annettu tilaisuutta jäädä kahdenkesken Meijerfeltin kanssa ja että von Otteria ja Armfeltia pidettiin ikäänkuin vangittuina Hästeskon teltassa. Kuninkaan lähetit olivat myöskin ihmetelleet tyytymättömien yksinkertaisuutta, he kun olivat aikoneet lähettää erikoisen lähetystön kuninkaan luokse tarjoamaan kuninkaalle kunniallista rauhaa keisarinnan kanssa. Tämän lähetystön lähettämisestä olivat Stackelberg ja Lantinghausen varoittaneet tyytymättömiä. Kuningas kertoo sitten Jägerhornin paluusta, josta hän oli kreivi Meijerfeltiltä saanut tietää. Keisarinnan kirje, jonka Jägerhorn oli tuonut muka-

nansa, oli tyytymättömien mielestä erittäin tyydyttävä, ja Meijerfelt oli sanonut kuulleen, että keisarinna oli vakuuttanut tekevänsä rauhan ainoastaan valtakunnan säätyjen kanssa. Keisarinna oli myöskin vakuuttanut, että jos Suomesta tulisi itsenäinen valtio, hän olisi valmis luovuttamaan takaisin Haminan, Lappeenrannan ja Savonlinnan, mutta että se tulisi tapahtumaan myöskin siinä tapauksessa, että Suomi jäisi Ruotsin yhteyteen, kunhan vain taattaisiin, ettei Ruotsin puolelta milloinkaan ryhdyttäisi sotaan Venäjää vastaan ilman Suomen suostumusta. Kuningas oli myöskin kuullut, että Jägerhorn oli otettu vastaan Pietarissa erittäin suosiollisesti, saanut keisarinnalta matkarahat ja sormuksen. Myös oli kuningas saanut tietää, että Sprengtporten oli antautunut keskusteluihin armeijan upseerien kanssa; niin oli Sprengtporten kohdannut Uudenmaan rakuunoiden everstiluutnantin, kreivi Leijonhufvudin.

Päivää ennen kuin kuningas oli matkustanut armeijasta, oli kenraali Armfelt saapunut Meijerfeltin luokse, kertonut Jägerhornin paluusta ja keisarinnan kirjeen sisällyksestä. Hän oli kuitenkin puhunut niin sekavasti, että Meijerfelt ei ollut täysin käsittänyt, mitä kirje sisälsi. Oli kuitenkin käynyt selville, että venäläisessä vastauksessa ei ollut puhetta Suomen itsenäisyydestä ja että suomalaiset päälliköt ja upseerit koskaan eivät siihen tulisi suostumaan. Armfelt oli myöskin vakuuttanut, että keisarinna tulisi suostumaan ainoastaan säätyjen kanssa tehtyyn rauhaan. Hän oli myöskin vakuuttanut, ettei keisarinnalta oltu saatu mitään kirjallista vastausta Liikalan nootiin, mutta toisilta oli Meijerfelt saanut tietää, että kirjallinen vastaus tosiaankin oli saatu, vaikka kaikki eivät olleet saaneet sitä nähdä. Kuningas oli myöskin kuullut Sprengtportenin vakuuttaneen Leijonhufvudille, ettei ollut edes nostettu kysymystä Suomen itsenäisyydestä ja että keisarinna ei laisinkaan ollut vaatinut sitä. Samaa oli myöskin Jägerhorn vakuuttanut Meijerfeltille kohdatessaan hänet.

Kuningas oletti sentähden, että vielä ei ollut uskallettu esittää kauan pohdittua ajatusta Suomen itsenäisyydestä, koska sekä ylemmät että alemmat upseerit olivat asettuneet sitä vastaan. Muuten tuntui siltä kuin levottomuus ja mielipaha olisi lisääntymässä suomalaisten päälliköiden keskuudessa. Kuningas

lausuu mielipiteenään, että jos kapinalliset upseerit ottaisivat asiaa harkitaksensa, he piankin tulisivat huomaaman, että Euroopan vallat eivät välinpitämättöminä tulisi sallimaan ikivanhan Ruotsin valtakunnan pirstoamista ja että sellaisia ilki-valtaisia keinoja, jollaisista nyt oli kysymys, ei sallittaisi kauankaan käyttää. Ei ollut kuninkaiden ja hallitsijoiden oman edun mukaista, että joku naapurivalta juonnitteluin ja petollisin keinoin anastaisi itsellensä vain oman kunnianhimonsa takia toisen vallan alueita. Ne jotka olivat luulleet, että tällaista voisi tapahtua, olivat perusteellisesti erehtyneet. Tällaiset ilkiteot eivät tulisi jättämään jälkeensä rauhallista mielialaa. Ruotsi ei milloinkaan jättäisi kostamatta sellaista ja ne, jotka olivat siihen suostuneet, jättäisivät oman isänmaansa kaikilta puolilta hävitykselle alttiiksi.

Kuningas tahtoi senjälkeen erikoisesti huomauttaa siitä, että jos Anjalan tapauksia tosiaankin oli pidettävä vallankumouksena, ei mitään sen merkillisempää milloinkaan ollut tapahtunut. Muutamat upseerit joukkojensa etunenässä olivat käyneet tilannetta arvostelemaan ja kieltäytyneet taistelemasta vihollista vastaan kuninkaan itsensä läsnäollessa, tehneet sopimuksia ja säätäneet lakeja ja kaikkea tätä juuri samaan aikaan kuin heidän omat kansalaisensa kovasti olivat tuominneet nämä uskomattomat yritykset ja olivat olleet pahoillaan kuullessaan siitä pelkuruudesta, mitä upseerit olivat taistelukentällä osoittaneet ja siitä röyhkeydestä, mitä he olivat osoittaneet päälliköillensä! Suomen rahvas oli mitä syvimmin katkeroitunut ruotusotilaihin ja ratsumiehiin samoin kuin papit ja porvarit upseereihin. Kuningas luuli voivansa upseereista mainita seuraavat viisi henkilöä; joiden hän arveli olevan taipuvaisimmat ajamaan Suomen itsenäisyysasiaa, nimittäin,

1) miehen, jonka nimeä kuningas ei voinut eikä tahtonut mainita, koska hän samalla ei voinut esittää todistuksia häntä vastaan;

2) eversti Hästeskon, jonka suhteet Sprengtporteniin olivat tunnetut;

3) majuri Jägerhornin, jonka kuningas oli ottanut yliadju-tantiksensa Suomessa;

4) Hämeenlinnan rykmentin everstiluutnantin, kreivi Leijonstedtin;

5) Savon rykmentin majurin Klickin, kenraali Armfeltin vävyn, jolla oli suurin syy appensa harha-askeleeseen.

Erikoisen huomattavat ovat pöytäkirjassa kuninkaan selitykset siitä, minkätähden hän ei ollut käyttänyt ankaruutta niiden suhteen, jotka olivat tehneet itsensä syypääksi tällaiseen rikokseen. Hän oli pitänyt varovaisimpana osoittaa lempeyttä etenkin sentähden, että hän oli maassa, minkä kansan kieltä hän ei osannut ja missä yhteinen kieli sitoi niitä toisiinsa, jotka olivat näihin yrityksiin ryhtyneet. Oli mahdollista, että ankaruus olisi pelottanut useita vielä uskalletumpiin hankkeisiin, kuin mihin nyt oli ryhdytty. Oli myöskin mahdollista, että useat olivat ryhtyneet nyt puheenaolleihin tekoihin enemmän yksinkertaisuudesta kuin riköllisuudesta, sillä olipa käynyt selville, että useat heistä luulivat toimivansa hyvässä tarkoituksessa, yhteisen hyvän takia ja siis kiitosta ansaitsevasti. Kuitenkin näytti kuninkaasta siltä, että sikäli kuin oli puhetta Suomen muodostamisesta itsenäiseksi valtioksi, oli syytä, vaikkakin toimenpide voisi olla vaarallinen ja saattaa tyytymättömät yhtymään lähelläoleviin vihollisiin, jättää asia oikeuden pohdittavaksi ja lähettää se hovioikeuteen, joka oli aatelien oikea tuomioistuin. Valtaneuvosto olikin sitä mieltä, että lempeämmät toimenpiteet tässä suhteessa olivat olleet tarkoituksenmukaisemmat.

Tämä siitä, mitä ilmoitettiin ja mistä keskusteltiin valtaneuvoston kokouksessa syyskuun 2 päivänä.

Seuraavana päivänä tuli jälleenkin esille kysymys siitä, miten olisi meneteltävä tottelemattomien upseerien suhteen, ja keskusteltiin siitä, millainen mieliala Suomessa todellakin vallitsi. Valtaneuvos von Rosenin mielipide, minkä hän esitti kokouksessa, herättää erikoisesti meidän huomiotamme; hän lausuu näet, että jos kenraali Armfeltia tai ketä tahansa kapi-noivista upseereista rangaistaisiin, tulisi se pelästyttämään suomalaisia ja rangaistun suku ja ystävät tulisivat tekemään voitavansa herättääkseen asian johdosta tyytymättömyyttä koko maassa. Valtaneuvos ei tahtonut suinkaan epäillä sitä, ettei-

vätkö Suomen papit, porvarit ja talonpojat olisi uskollisia ja etteivätkö he inholla kohtelisi kapinoivia upseereja, mutta sen saattoi valtaneuvos sanoa sen kokemuksen perusteella, mikä hänellä oli Suomesta, että ruotsalaiset hyvin vähässä määrässä olivat saavuttaneet Suomen rahvaan rakkauden, ja voipa ehkä syyllä epäillä olivatko ne, jotka olivat osoittautuneet suosiollisiksi Ruotsia kohtaan, tosiaankin ilmaisseet oikean ajatuskantansa.

Kun asiasta sitten oli keskusteltu, merkittiin pöytäkirjaan valtaneuvoston mielipiteenä, että olisi parasta odottaa siksi, kunnes saataisiin tietää, mitenkä rikolliset upseerit olivat suhtautuneet kuninkaan tarjoamaan armoon. Toiset valtaneuvokset yhtyivät nimenomaan kreivi von Roseniin ja suosittelivat lempeitä menettelytapoja. He väittivät varovaisuuden olevan tarpeen myöskin sentähden, että viimeisten aikojen kokemus oli osoittanut, ettei ruotsalaisiinakaan joukkoihin täysin voitu luottaa. Myöskin Ruotsin puolella oli huomattu levottomuuksia ja tyytymättömyyttä oli kylvetty täälläkin. Oli myöskin varomatonta vaatia tällä hetkellä suomalaisilta lopullista vastausta siihen, kannattivatko he niitä itsenäisyysuunnitelmia, joita Venäjän puolelta oli kauan aikaa esitetty ja joiden mukaan suomalaiset tulisivat Venäjän suojelukseen, vai hylkäisivätkö he ne. Tämäkin mahdollisuus oli otettava huomioon »sillä, jos valtakunta kadottaisi niin laajan ja merkitsevän maan, kuin tämä Suuriruhtinaskunta oli, olisi tämä tappio tosiaankin kaikkein katkerimpia onnettomuuksia, mitä tässä surullisessa asemassa koskaan voisi tapahtua» ja jos niin sattuisi, että Ruotsin armeija olisi valmis uskollisuuden elähyttämänä käymään aseinsuostuksensa vastaan, olisi tämäkin seikka, jota ei voinut ilman kauhua ajatella. Sentähden kehoitti valtaneuvosto kuningasta lempeihin toimenpiteisiin.

Me kiinnitämme tässä selostuksessa huomiota useampiinkin kohtiin, jotka Anjalan liiton tapauksia silmällä pitäen tuntuvat tarjoavan erikoista mielenkiintoa.

Kuninkaalla tuntuu olevan koko joukko yksityiskohtaisia tietoja suomalaisten itsenäisyysuunnitelmista. Hän ei kuitenkaan mainitse, mitä teitä hän on saanut nämä tiedot. Meille olisi erikoisen tärkeätä arvostellessamme itsenäisyysliikettä ja

sitä kannatusta, minkä se oli Suomessa saavuttanut, saada tietää, kuinka luotettavat ne lähteet ovat olleet, joista kuningas on saanut tietonsa.

Huomaamme, että kuningas oli antanut ankarasti vakoilla Sprengtportenia Venäjällä; hän mainitsee muun muuassa, että hän oli hankkinut itselleen »useita salaisia, mutta toistensa kanssa ristiriidassa olevia tietoja» (flere hemliga, men sinsemellan stridiga avis) siitä, minkälaista valtiomuotoa Sprengtporten tarkoitti Suomea varten. Meille olisi varsin mielenkiintoista saada tietää, keitä kuningas oli käyttänyt Sprengtportenia vakoilemassa.

Huomaamme kuninkaan arvelevan, että suomalaisilla ja venäläisillä oli ollut valmistavia neuvotteluja keskenään jo ennen Jägerhornin matkaa Venäjälle. Mitä kuningas näillä valmistavilla neuvotteluilla tarkoittaa ja mistä hänellä on tietonsa, siitä hän jälleenkään ei mainitse mitään.

Kuulemme kuninkaan väittävän, että hän ei ollut saanut nähdäksensä keisarinnan vastausta, mutta hän oli kuullut siitä Meijerfeltin välityksellä. Hän oli saanut kirjeen sisällöstä sen tiedon, että keisarinna oli luvannut antaa takaisin Haminan, Savonlinnan ja Lappeenrannan — ja uskonut siis niihin väärin tietoihin, mitä salaliittolaiset hänelle olivat uskotelleet.

Kuningas tahtoo tehdä kenraali Armfeltin epäilyksenalaiseksi; Armfelt oli muka vakuuttanut, että keisarinnalta ei oltu saatu vastausta Liikalan noottiin, mutta toiselta puolelta tiedettiin sellaisen vastauksen annetun.

Erikoisesti pistää silmään kuninkaan oletus, että suomalaiset upseerit Anjalan liiton syntyessä eivät uskaltaneet julkisesti esittää ajatustaan Suomen itsenäisyydestä, vaan salasivat sen.

On silminnähtävää, että, huolimatta niistä useista erehdyksistä, jotka ovat kuninkaan tiedonantoihin pujahtaneet — pantakoon merkille esimerkiksi se, joka koskee kuvernööri Gützelin ensimmäistä kirjettä — ja niistä kuninkaan henkilökohtaisten sympatiojen ja antipatiojen värittämistä mielipiteistä, jotka tuon tuostakin tulevat hänen lausunnoistaan ilmi, hänen antamallaan tiedonannoilla on huomattava arvo ja että niitä voidaan, joskin tarpeellisella varovaisuudella, käyttää hyväksi. Ja kuninkaan arveluilla ei ole arvoa ainoastaan kuninkaan yksi-

tyisinä ajatuksina, vaan kuvastavat ne varmaan sitä ajatusmaailmaa, joka on ollut luonteenomainen useillekin ruotsalaisille ja suomalaisille Anjalan liiton aikoina.

Tällaisia virallisia pöytäkirjoja on tietysti useampia eri sarjoja ja olisi täydellisesti mahdotonta varsinkin niillä edellytyksillä, mitä meillä on, käydä laatimaan minkäänlaista luetteloa niistä. Huomautamme vain jostakin sellaisesta sarjasta, joka erikoisesti on kiinnittänyt huomiotamme. Sellainen sarja on »Protokoll inför Hertig Carl såsom öfverbefälhafvare i Finland 1788».¹ Se on syntynyt herttuan pääesikunnassa 1788 ja sisältää armeijan ylipäällikön Kaarle herttuan päätökset kaikissa tärkeimmissä asioissa, jotka syksyn kuluessa ovat esitetyt armeijan ylipäällikölle ja ne ekspeditionit, joihin nämä päätökset ovat antaneet aihetta. Joskaan nämä n.k. pöytäkirjat eivät anna erikoisen runsaasti uusia tietoja sen lisäksi, mitä ennen on tunnettu herttua Kaarlen ylipäällikkyyden ajoilta Suomessa, sisältävät ne kuitenkin koko paljon välillisiä sellaisia, joilla voinee olla tärkeäkin merkitys. Niin olemme panneet pöytäkirjoista merkille muutamia merkintöjä siitä rajarauhasta, minkä Oulun läänin maaherra J. F. Carpelan oli esittänyt tehtäväksi valtakunnan rajalla ja niistä petoksellisista kirjelmistä, joita oli Venäjän puolelta Suomeen lähetetty ja joista pöytäkirjoissa m.m. sanotaan

»så igenkände Hans K. Höghet deruti samma Politique, som redan på denna sidan haft en obehagelig värkan, som till en tid förorsakat Kongl. Maj^{ts} och H^s K. Höghet många bekymmer, ehuru H^s Kongl. Höghet numera egde skjäl att icke vidare äfventyrligt deraf befara -- -»

Herttua lausuu myöskin vahvan luottamuksensa siihen, että rahvaan kunnioitus lakeja kohtaan estää laittomuuksia tapah-
tumasta.²

Samoista pöytäkirjoista olemme merkinneet muistiin Kuopion läänin maaherran S. W. Carpelanin kirjeen siitä, miten muonitustarpeita oli otettu rahvaalta Hastfehrin joukkoja

¹ R. W. A:ssa.

² Protokoll 16/9 1788 § 1; 30/10 1788, § 1.

varten ja millä tavalla tämä olisi korvattava, sekä herttuan antaman päätöksen asian johdosta.¹ Samoin on merkitty muistiin se päätös, mikä tehdään syyskuun loppupuolella siitä, että Turun läänin maaherra velvoitettakoon pitämään tarkasti silmällä niitä, jotka matkustavat Ruotsiin ja sieltä Suomeen sekä laatimaan luetteloita tällaisista henkilöistä.² Aivan samaan aikaan annetaan Kyminkartanon läänin maaherralle de Geerille muistutus sen johdosta, että hän aikaisemmin ei ollut ilmoittanut uhkaavasta viljanpuutteesta läänissään tehdessään syyskuussa 1788 viljanpuutetta silmälläpitäen ehdotuksen, että viinanpoltto kiellettäisiin läänissä.³ Myöskin esiintyvät näissä pöytäkirjoissa tiedonannot eräistä sotavaen siirroista, joilla myöskin näiden viikkojen valtiollista historiaa silmälläpitäen voi olla jonkinlainen merkitys.

On mahdollista, että kannattaa kiinnittää yksityiskohtaista huomiota niiden sotaneuvotteluiden pöytäkirjoihin, joita kesän ja syksyn kuluessa 1788 sotarintamalla eri joukko-osastoissa on pidetty. Sen neuvottelun pöytäkirja, joka pidettiin Kaarle herttuan johdolla Loviisassa syyskuun 18 päivänä, on, kuten tunnettua, säilynyt Upsalan yliopiston kirjastossa ja Tigerstedt on sen osittain julkaissut, osittain sitä selostanut, ei kuitenkaan niin täydellisesti kuin olisi ollut suotavaa.⁴ Nähtävästi on Hastfehr saavuttuaan Savonlinnaan elokuun 19 päivänä pitänyt siellä sotaneuvottelun linnan piirittämisen lopettamisesta. Tässä tilaisuudessa on eversti Steding todennäköisesti lukenut sen lausunnon, mikä meille on säilynyt.⁵ Korostettuaan kuninkaan toivomusta, että piiritystä oli jatkettava, hän m.m. sanoo:

»Jag tror mig mera säker under fiendens kanoner än på Randasalmi hed.

Kanhända vanan att lyda, knektens första skyldighet, råder på mitt tankesätt.

¹ Protokoll 18/9 1788 § 1.

² Protokoll 26/9 1788 § 6.

³ Protokoll 26/9 1788, § 1.

⁴ TIGERSTEDT X. s. 425—429.

⁵ Upsalan yliopiston kirjastossa. F. 457. Kriget 1788—1790. 5.: Vrt. TIGERSTEDT XI. s. 263.

Uti en svår belägenhet bör ett Rike hafva en Dictator och ej tjo Consuler.

Jag anser den dagen, då Armén ej lyder sin Chef och negotierar med fienden om landets och Rikets styrelse för Sveriges och min begrafningsdag.»

Itse pöytäkirjaa emme ole tavanneet ja mikäli tiedämme ei sitä tunneta. Että sillä ja muilla samantapaisilla saattaisi olla suuri arvonsa, lienee selvä.

Ruotsalaisten virallisten pöytäkirjojen ohessa tulee meidän kiinnittää hetkiseksi huomiota myöskin Venäjän puolella syntyneisiin. Mainitsemme ensimmäisinä *valtakunnanneuvoston pöytäkirjat*, joista myös ne osat, jotka koskettelevat 1788 vuoden keskusteluja ja tapauksia, ovat tulleet painetuiksi.

Näitä pöytäkirjoja on painetussa kirjallisuudessa koko paljon käytetty, kuitenkin meidän nähdäksemme ei niin täydellisesti ja perinpohjaisesti kuin olisi voinut odottaa, kuten meillä heti on tilaisuus muutamain esimerkein valaista. Mitä pöytäkirjojen julkaisemistapaan tulee, emme ole voineet tarkistaa sen täsmällisyyttä ja luotettavuutta. Ovatko ne mahdollisesti aivan tarkasti ja täydellisinä julkaistut vai onko niistä mahdollisesti jätetty tiettyjä osia julkaisematta taikka lyhennellen julkaistu, ei ole meidän tiedossamme. Eräät merkit viittavat siihen, että julkaiseminen, joka tapahtui jo 1860-luvulla, ei ole niin luotettavaa, kuin nykyolojen tutkimusmenetelmät vaativat. Niin luulemme voivamme todeta, että julkaisijat eivät ole lukee-neet oikein kaikkia pöytäkirjoissa mainittuja nimiä, ainakaan suomalaisia. Mahdollisuutena on kuitenkin mainittava, että alkuperäinen pöytäkirjojen teksti tässä suhteessa jo on saattanut osoittaa puutteellisuuksia.

Myöskään ei meillä ole ollut mahdollisuutta laisinkaan arvo-tella sen ainehaston luotettavuutta, mille pöytäkirjojen kokoonpano perustuu. On mahdollista, että pöytäkirjat ovat laaditut määrättyjen näkökantojen mukaan ja että niissä niitä yksityiskohtaisesti tarkastettaessa mahdollisesti tulevat näkyviin esim. ne ristiriidat, jotka tähän aikaan vallitsivat Venäjän joh-tavien valtiollisten toimihenkilöiden kesken ja että henkilölliset näkökohdat ovat saaneet painaa tähän ainehastoon jälkiä, jotka

häiritsevät ainehaston luotettavuutta. Alkuainehaston puutteessa on tarkistus tässä suhteessa ollut täydellisesti mahdoton.

Sitä vastoin on helposti todettavissa, minkä jo äsken mainitsimme, että pöytäkirjoja ei ole niin yksityiskohtaisesti ja sellaisin tuloksin käytetty mitä mahdollisesti olisi saattanut odottaa.

Me näemme, että valtakunnanneuvoston käsiteltävänä on kesäkuun 29 päivänä (v.l.) Aunuksesta Karjalaan aiottu retki. Tämän retken tekeminen, jota varten Sprengtporten heinäkuun ensi puoliskolla 1788 (v.l.) matkustaa Aunukseen, on kylläkin ollut tunnettu, mutta valtakunnanneuvoston pöytäkirjat tarjoavat meille yksityisseikkoja, jotka eivät ole vailla suurta mielenkiintoa. Ehdotus retken tekemiseksi oli Sprengtportenista lähtöisin; pöytäkirjoista selviää, että tarkoitus oli saada toimeen kapina niillä seuduilla Suomessa, jonne Sprengtportenin venäläiset joukot tunkeutuisivat. Kauppias Mehkelejevin esityksestä mainitaan, samoin mainitaan siitä, kuinka Sprengtportenin avuksi oli määrättävä joku esikuntaupseeri, mainitaan myös, millä tavalla joukot olivat muodostettavat, mitä vapautuksia retken osanottajille oli myönnettävä ynnä muuta.

Niin selviää valtakunnanneuvoston pöytäkirjoista, että kenraaliluutnantti Guntzel 26 päivänä heinäkuuta 1788 (v.l.) on lähettänyt Pietariin raportin, missä puhutaan suomalaisten joukkojen tottelemattomuudesta, siis samana päivänä, kun hänen tunnettu kirjeensä Hastfehrille on päivätty. Guntzelin raportti ja armeijan ylipäällikön kreivi Musin-Puškinin kirjelmä heinäkuun 29 päivästä 1788, missä ylipäällikkö ilmoittaa eversti Armfeltin yrityksistä saada aikaan yhteyttä venäläisten kanssa, tulevat samassa kokouksessa valtakunnanneuvoston käsiteltäviksi ja antavat neuvostolle mahdollisuuksia erinäisten johtopäätöksien tekoon.

Kuvaavana esimerkkinä siitä, miten paljon näistä pöytäkirjoista on saatavissa, on se keskustelu, joka on valtakunnanneuvostossa syntynyt n.k. Liikalan nootin johdosta. Tähän neuvotteluun, joka muodostaa kokonaisen ohjelman ja jolla on aivan erikoisen tärkeä merkitys, on tietenkin kiinnitetty huomiota — mainitsimme vain Tigerstedtin, Odhnerin ja Danielson-Kalmarin esitykset — mutta yksityiskohtainen tarkastelu antaa tutkijalle piirteitä lisää, jotka ennen eivät ole tulleet

huomioonotetuiksi. Niin mainitaan pöytäkirjoissa erikoisesti majuri Jägerhornin suullisista tiedonannoista, jotka koskevat sodan alkamista vastoin kansakunnan tahtoa ja vastoin perustulakeja ja korostetaan sitä Jägerhornin lausuntoa, että suomalaiset halusta pyrkivät itsenäisyyteen. Me panemme erikoisesti merkille pöytäkirjan maininnan, joka esim. Tigerstedtin suhteellisen täydellisestä selostuksesta on jätetty pois

«сколь ни полезно для насъ превращение Шведской Финляндии въ область независимую»

silloin kun on puhetta siitä, että valtakunnanneuvosto kaikesta huolimatta mitenkään ei voi suostua siihen, että ryhdyttäisiin

«вообще съ шведскими и финскими государственными чинами.»

Panemme vielä merkille erään kohdan. Valtakunnanneuvosto huomauttaa siitä, että samalla kun armeijan ylipäällikölle kreivi Musin-Puškinille oli annettava käsky, että hänen oli tehtävä voitavansa karkoittaaksensa kaikki vieraat ainekset Venäjän raja-alueelta, hänen täytyy esiintyä pidättyvästi ruotsalaisessa Suomessa ja siinä tapauksessa, että ilmaantuisi sopiva tilaisuus lyödä ruotsalaiset, mitä tilaisuutta armeijan ylipäällikkö ei saanut jättää käyttämättä, kohdella suomalaisia lempeästi. Ja me huomautamme erikoisesti valtakunnanneuvoston siitä päätöksestä, että niistä neuvotteluista, jotka koskivat Suomea, oli annettava todenmukainen selostus Tanskan Pietarin lähettiläälle St. Saphorinille — ilmoitus, millä on oma merkityksensä pitäessämme mielessä sitä osaa, mitä mainittu lähettiläs näytteli eritoten Suomen kysymystä koskevilla valtiollisilla suunnitteluilla syksykesällä ja syksyllä 1788.¹

Tässä ainoastaan muutamia satunnaisesti poimittuja esimerkkejä. Vielä paljon tärkeämpää on nähdäksemme se, että siihen *ainehistoon*, mikä on niin sanoaksemme valtakunnanneuvoston pöytäkirjojen takana ja johon keskustelut ja neuvot-

¹ Tämä pöytäkirja sisältää suunnilleen saman, mikä sitten keisarinan reskriptissä elokuun 8 päivältä 1788 (v.l.) ilmoitettiin kreivi Musin-Puškinille. Reskripti on puutteellisena kopiona Furuhjelmin kokoelmassa S. W. A:ssa eikä ole täydellisenä koskaan tullut painetuksi.

telut perustuvat, tuskin laisinkaan on kiinnitetty huomiota. Ne raportit, joita esim. armeijan ylipäällikkö, Viipurin komendantti ja Savonlinnan päällikkö ovat lähettäneet hallituksellensa ja joiden johdosta juuri keskustellaan, ovat ainoastaan osaksi tunnetut. Sellaiset tiedot, kuten esim. eräitten suomalaisten yhteys venäläisten kanssa, tulevat ainoastaan välähdyksittäin ja varsin epätäydellisesti valtakunnanneuvoston pöytäkirjoissa esiin. Niinpä näemme, että neuvoston kokouksessa heinäkuun 3 päivänä (v.l.) on eräitten raporttien pohjalla puhetta Ahvenkosken yli johtavan sillan hävittämisestä. Siitä on etuvartioston päällikkö ilmoittanut Viipuriin ja Viipurista on tieto uuden raportin kera lähetetty Pietariin. Valtakunnanneuvoston pöytäkirjoista ei selviä laisinkaan asian yksityiskohdat, mutta sattumalta säilyneiden toisten lähteiden avulla, jotka ovat olleet meidän käytettävissämme, näemme, että asian johdosta majuri Jägerhorn on asettunut yhteyteen venäläisten kanssa¹ — millä tiedonannolla tietystikin ottaen huomioon, että on kysymyksessä toimenpide, joka on sattunut heinäkuun ensimmäisellä puoliskolla, on merkityksensä seuratesamme niiden juonitteluiden salaisia lankoja, jotka sitten tulevat näkyviin Anjalan liitossa ja sen yhteydessä olevissa tapauksissa. Ja vielä. On varsin mahdollista, että elokuun 3 päivän neuvotteluissa, joista juuri mainitsimme, on annettu lausuntoja valtiollisesta asemasta ja että valtakunnanneuvoston jäsenet yksityiskohtaisesti ovat käsitelleet niitä näkökohtia, joita silloin neuvoston kokouksissa esitettiin. Näillä yksityislausunnoilla, jos niitä tosiaankin on säilynyt, olisi tietysti erittäin suuri merkitys Suomen valtiollisen itsenäisyshistorian valaisemiseksi. Venäjän valtakunnanneuvoston pöytäkirjojen suurin merkitys siinä muodossa, kuin ne ovat tällä hetkellä tutkimuksen käytettävänä, on kai siinä, että ne selvästi viittaavat sellaiseen ensi käden ainehistoon, joka täydellisesti tai suureksi osaksi toistaiseksi on jäänyt käyttämättä, mutta jolla täytyy olla juuri Anjalan liiton tapauksille varsin huomattava merkitys.

On sitten koko paljon venäläisellä pohjalla syntyneitä pöytäkirjasarjoja, jotka valaisevat nyt puheenaolevia tapauksia ja

¹ Keisarinnan kirje Venäjän armeijan ylipäällikölle, kreivi Musin-Puškinille 4/7 1788. (Russkaja Starina 1887, maalisk., s. 565.)

joihin meidän tulisi kiinnittää huomiota. Me tunnemme niitä kuitenkin ainoastaan peräti vaillinaisesti ja pääasiallisesti vain painetusta kirjallisuudesta saatujen tietojen välityksellä. Pyrkimättä minkäänlaiseen täydellisyyteen, joka tällaiseen ainehistoon nähden on miltei mahdoton saavuttaa, mainitsemme ainoastaan muutamia esimerkkejä tämän alan lähteistä. Sellaisia ovat esim. Venäjän Amiraliteettikollegion pöytäkirjat, joista laajoja otteita on julkaistu Venäjän laivaston historiaa koskevien asiakirjojen joukossa.¹ Me toteamme, että ne useissa kohdin ainakin välillisesti koskettelevat Anjalan liiton tapauksia. Niin on näissä otteissa usein puhetta, kuten luonnollista on, Suomenlahdella risteilevästä Venäjän suuresta merilaivastosta ja amiraali Greighin toimenpiteistä, jotka ainakin loppukesällä ja alkusyksyllä 1788 erikoisesti alkavat kiinnittää meidän huomiotamme varsinkin silmälläpitäen Suomeen suunniteltuja retkiä ja maan itsenäiseksi julistautumista. Näissä pöytäkirjoissa on puhetta myöskin Aunuksen puolelta Suomeen aiotusta hyökkäyksestä ja sen valmistamisesta. On mahdollista, että Amiraliteettikollegion pöytäkirjat saattaisivat tarjota koko paljon ainehistoa, jolla on suoranaista merkitystä Anjalan liitolle. Ja näistäkin pöytäkirjoista on nähtävästi sanottava samaa, mistä huomautimme silloin kuin oli puhe Venäjän valtakunnanneuvoston pöytäkirjasta, että todennäköisesti se aineisto, joka on niin sanoaksemme pöytäkirjojen takana, käskykirjelmät, kirjelmät, mietinnöt ja raportit ovat vielä tärkeämmät kuin itse pöytäkirjojen merkinnät.

Mainitsemme sitten vielä n.k. skanssipäivystyskirjat (Škanečnije žurnali) ja laivastopöytäkirjat (Klerkskie sudovye protokoly), josta painetussa kirjallisuudessa olemme nähneet mainintoja.² Molemmat sarjat sisältävät runsaasti ainehistoa Venäjän laivastohistorian valaisemiseksi ja me olemme merkinneet niistä tietoja, joilla on merkitystä sotatapauksille Suomessa kesällä ja syksyllä 1788. Tahdomme kiinnittää niihin lukijoiden huomiota.

¹ Materialy dlja istorii ruskago flota XIII (Pietari 1890).

² Materialy dlja istorii ruskago flota; V. F. GOLOVAČOV, Djeistvija ruskago flota vo vremja voijnj Rossii so Sveciej v. 1787—90 godach (Pietari 1870).

V LUKU.

Viralliset kirjelmät, lausunnot ja raportit.

Erikoisen ryhmän muodostavat ne viralliset *kirjelmät*, *lausunnot* ja *raportit*, mitkä meille ovat säilyneet Anjalan liiton ajoilta ja jotka tavalla tai toisella valaisevat tämän tapauksen eri vaiheita. Luomme seuraavassa lyhyen katsauksen tärkeimpiin tällaisiin virallisiin asiakirjoihin, erikoisesti silmälläpitäen niiden arvoa historiallisina lähteinä.

Sellaisia ovat tietysti, jos ensin katselemme Ruotsissa ja Suomessa syntyneitä asiakirjoja, kuninkaan ja armeijanpäällystön sekä siviiliviranomaisten lähettämät kuulutukset, joita on varsin paljon ja joilla tietysti on huomattava arvonsa valtiollista asemaa ja etenkin mielialaa arvosteltaessa Anjalan liiton aikoina. Huomautamme vain niistä lukuisista kuulutuksista, joita on lähetetty sodan kestäessä rahvaalle ja joita on säilynyt sekä paikallisissa arkistoissa että muissa kokoelmissa. Kuulutuksien joukkoon, joilla on yleinen merkitys, kuuluvat tietenkin kuninkaan varoituskirjelmät syyskuun 29 ja joulukuun 6 päivältä 1788 valtiollisia salahankkeita vastaan — jälkimmäinen painettu sekä ruotsiksi että suomeksi — sekä Kaarle herttuan tunnettu kuulutus lokakuun 27 päivältä 1788, joka nähtävästi on Turun ja Porin silloisen lääninsihteerin, sittemmin kuuluisan Olavi Wibeliuksen kynästä lähtöisin¹ ja jonka johdosta Suomen maaherrat ovat lähettäneet lääninsä asukkaille vastaavat varoituskirjelmät.² Tällaisiin virallisiin varoituskirjel-

¹ Turun ja Porin läänin maaherran kirje Kaarle herttualle 14/10 1788; Protokoll inför Hertig Carl såsom öfverbefälhafvare i Finland 1788, 27/10 1788. R. W. A.

² Näistä on esim. Waasan läänin maaherran vastaava suomenkielinen kuulutus 17/11 1788 painettu. Vrt. KUSTAVI GROTEFELT, Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuodelta 1548—1809), Helsinki 1912, s. 242—244.

miin voisimme vielä lukea esim. kreivi Meijerfeltin kuulutuksen joulukuun 29 päivältä 1788 Sprengtportenin »Isän-Maale» nimistä lentokirjasta vastaan. Edelleen mainitsemme kuningas Kustaa III:n käskykirjelmät veljelleen Kaarle herttualle, kenraali Armfeltille, hänen seuraajalleen kreivi Meijerfeltille, maa-herra de Geerille ja useille muille. Huomautamme vain sellaisesta tärkeästä asiakirjasta kuin kuninkaan johtosäännöstä Kaarle herttualle ennen hallitsijan lähtöä Ruotsiin elokuussa 1788.¹ Se on syntynyt tärkeät valtiolliset tapaukset silmien edessä, mikä varsin selvästi käy ilmi useista johtosäännön kohdista; niin sanotaan, että herttua tietää hyvin, miten mahdollista on antaa ohjeita

»till uppförande i omständigheter, som öfverskrida alla reglor och [röra] medmenniskior, som ej äro förde af annat, än sinnets första rörelser, eller ock af få hufvuden, som hafva ensidiga upsåt»

ja erikoisesti panemme merkille, että kuninkaan antamassa johtosäännössä herttuaa kehoitetaan

»att hafva ett wakande öga på Finnarnes företag, som nu synas wara hart nära att af fienderne blifva förförde».

Kiinnitämme lukijoiden huomion nimenomaan siihen epäilykseen, mikä kuninkaalla oli suomalaisia vastaan, epäilykseen, joka niin usein ja epäoikeutetusti toistuu.

Tässä yhteydessä huomautamme myöskin siitä ohjesäännöstä, joka annettiin Kaarle herttualle marraskuun 15 päivänä 1788 Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitsemiseksi. Tässäkin ohjesäännössä on muutamia kohtia, joihin kannattaa kiinnittää huomiota; esimerkiksi se, jossa puhutaan Jägerhornista ja hänen papereistaan.²

¹ Tavataan kokoelmassa Hertig Carl d.y. concepter och skrivelser till honom I. R.W.A.

² Tavataan samassa kokoelmassa R.W.A:ssa kuin edellinen. — Ohjesäännöstä on säilynyt kuninkaan omakätinen, puhtaaksikirjoitettu kappale, kokoelmassa Strödda hist. handl. Vol. 39. R.W.A. — Vrt. A. R. CEDERBERG, Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitseminen (Historiallinen Arkisto XXIX, 4).

Samaan lajiin kuuluvat kuninkaan kirjelmät Armfeltille, joilla on varsin suuri merkitys juuri Anjalan liiton tapauksia seurattaessa. Mainitsemme esimerkiksi sen kirjelmän elokuun 11 päivältä 1788, missä kuningas velvoittaa Armfeltia vaatimaan upseereilta sellaista vakuutusta, että he olivat valmiit noudattamaan kuninkaan käskyä — kirjelmän, joka joskin epätäydellisenä ja kaikin puolin epätydyttävällä tavalla, on painettu DelaGardiska Archivet'iin.¹ Tai mainitsemme kuninkaan kirjelmät kreivi Meijerfeltille, jolloin erikoisesti huomautamme siitä määräyksestä, joka annettiin armeijan ylipäällikölle elokuun 27 päivänä ryhtyä Anjalan liiton miesten vangitsemistoi-
menpiteisiin.² Tai vielä siitä kirjelmästä, jonka kuningas lähetti Kyminkartanon läänin maaherralle, vapaaherra de Geerille elokuun 25 päivänä 1788 ja missä kuningas, joka selvästi on ruvennut epäilemään maaherran valtiollista luotettavuutta, antaa tälle käskyn matkustaa Ruotsiin.³

Nyt mainituista asiakirjoista on kylläkin suurin osa tunnettuja, mutta näyttää siltä, että niitä ei suinkaan ole käytetty niin yksityiskohtaisesti kuin saattaisi toivoa ja että niistä vielä on saatavissa paljon lisävalaistusta valtiollisiin tapauksiin kesällä 1788.

Samaa on sanottava Kaarle herttuan kirjelmistä. Niiden joukossa on varsin runsaasti sellaisia, jotka koskettelevat juuri puheenaolevia Anjalan liiton ja sen yhteydessä olevia tapauksia ja jotka nekin nähdäksemme tarjoavat erittäin paljon varteenotettavaa puheenaolevien tapauksien yksityiskohtaiseksi valaistumiseksi. Niin mainitsemme Södermanlannin herttuan ohjesäännön kreivi Meijerfeltille lokakuun 3 päivältä 1788 armeijan lähettämisestä talviteloille, määräys, joka sittemmin peruutet-

¹ XVIII. s. 29.

² Meijerfeltin kirjekokoelmassa Hels. yliop. kirj. — Vrt. minun äskenmainittua tutkimustani Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitsemisesta.

³ Tarkoitus oli, että vapaaherra de Geer Ruotsissa tulisi olemaan selvityskommissionin (Utredningskommissionen) jäsen. Maaherra de Geerin vastauskirjelmä, missä hän pyytää vapautusta tehtävästä, on päivätty Loviisassa 28/8 1788. Kustavilainen kokoelma. Vol. 456. Upsalan yliopiston kirjasto; vrt. OEHNER III, s. 161.

tiin ja annettiin muunnetussa muodossa.¹ Taikka mainitsemme hänen Oulun ja Kuopion maaherroille, Carpelan veljeksille, osoitetun kirjelmänsä, missä hän koskettelee tärkeätä rajarauhakysymystä, johon ennen pitkää palaamme. Yksi näistä kirjelmistä on päivätty syyskuun 16 päivänä 1788 ja sisältää varsin huomioonotettavia näkökohtia niihin tarkoituksiin nähden, mitä venäläisillä oli rajarauhan solmimisen suhteen. Lisäksi mainitsemme herttuan kirjelmän maaherra de Geerille syyskuun 26 päivältä 1788, missä herttua antaa muistutuksen maaherralle siitä, ettei tämä ollut kyllin varhain antanut sotaväen ylipäällikölle yksityiskohtaisia tietoja lääninsä tilasta, muistutuksen, jolla on varsin selvä valtiollinen tarkoitus.²

Näistä herttuan kirjelmistä voitaneen sanoa, että niitä on käytetty tutkimustarkoituksiin vielä vähemmän kuin kuninkaan vastaavia kirjelmiä ja että on sitä suurempi syy kiinnittää niihin yksityiskohtaista huomiota.

Kuninkaalle tai Kaarle herttualle osoitettujen mietintöjen ja ehdotusten joukossa on tietenkin suuri määrä sellaisia, jotka tavalla tai toisella koskettelevat Anjalan liittoa. Voisimme sellaisista huomauttaa esim. kansliapresidentin, kreivi J. G. Oxenstjernan kirjoittaman ja kuninkaalle osoittaman ehdotuksen, joka on päivätty elokuun 25 p. 1788 ja laajasti koskettelee perheliiton tekemistä Pohjoismaiden hovien kesken,³ siis samaa kysymystä, mitä hän oli käsitellyt kirjeessään Kaarle herttualle muutamia päiviä aikaisemmin.⁴ Ehdotuksella on sikäli mielenkiintonsa erikoisesti nyt käsiteltäviä kysymyksiä silmälläpitäen, että siinä ruotsalainen valtiomies koskettelee myöskin Anjalan liittoa ja Suomen itsenäisyyskysymystä.

¹ Meijerfeltin kokoelmassa. Hels. yliop. kirj.

² Protokoll inför hertig Carl såsom öfverbefälhafvare i Finland 1788. R.W.A.

³ Upsalan yliopiston kirjastossa, Kustavilainen kokoelma F. 505; painettu C. D. AF WIRSÉN, Minne af Riksmarsalken Grefve Johan Gabriel Oxenstjerna (Stockholm 1901) s. 161—166. — Huom. myös LYDIA WAHLSTRÖM, Sverges förhållande till Danmark 1788—89. (Uppsala 1898) s. 69—70.

⁴ SCHINKEL-BERGMAN, Minnen ur Sveriges nyare historia. Bihang. I. s. 41—47.

Erikoista mielenkiintoa ansaitsevat niinkään kuninkaan suosikin, jo edellisessä mainitun kuninkaallisen kamariherran J. A. Ehrenströmin laatimat kirjelmät tai mietinnöt syksyllä 1788. Näissä kertoo Ehrenström — olemme merkinneet näitä muistiin verrattain suuren joukon, esim. syyskuun 8:nnelta, lokakuun 11:nneltä, 22:nnelta ja 27:nneltä, marraskuun 1:ltä, 3:lta ja 20:nnelta sekä joulukuun 1:ltä päivältä — mielialasta Suomessa ja niistä suunnitelmista, joita Sprengtportenin oletettiin hautovan. Mietinnöt, joista nähdäksemme marraskuun 1:ltä päivältä oleva on ollut tunnettu¹, valaisevat varsin mielenkiintoisella tavalla Anjalan liiton epäonnistumista seuranneiden lähimpien viikkojen mielialaa maassa ja antavat muutamia varsin tärkeitä tietoja valtiollisten suunnitelmien tuntemiseksi Anjalan liiton aikana ja ennen sitä. Niin käy entistä selvemmin ilmi Savon joukko-osastojen upseerien suhtautuminen Sprengtporteniin ja salaiset suunnitelmat Savoan suunnatun sotaliikkeen järjestämisestä. Myös antaa Ehrenström — mainitaksemme yhden esimerkin — tietoja valtiollisista lentokirjasista vuodelta 1788 puhuen m. m. cräästä majuri Jägerhornin kirjoittamasta — kuten Ehrenströmille on ilmoitettu — mistä tähän asti ei ole ollut minkäänlaisia tietoja.²

Sitten on otettava huomioon sotapäällystön kirjelmät kuninkaalle tai Kaarle herttualle tai asianomaisille sotilashenkilöille. Ensiksi nimitetyistä mainitsemme kenraali Armfeltin lähettämän kuninkaalle elokuun 10 päivältä, kirjelmän, missä hän sanoo, että hän tosin on pyytänyt vapautusta ylipäällikön virasta, mutta että »[jag] icke vill undandra mig den ringa tienst iag kan åstadkomma.»³ Että tällä kirjelmällä, joka on kirjoitettu muutamia tunteja senjälkeen kuin n. k. Liikalan nootti oli lähetetty keisarinnalle, on erikoinen tarkoitus ja samalla huomattava merkitys Anjalan liiton sisäiselle historialle, selviää varsin helposti perehtyessämme olosuhteisiin, missä se on kirjoitettu. Tai huomautamme kenraali Armfeltin kuninkaalle osoittamasta pro-

¹ Painettu liitteenä Ehrenströmin muistelmien ensimmäiseen osaan.

² Ehrenströmin kirje kuninkaalle 11/10 1788. Upsalan yliopiston kirjastossa.

³ Kustavilaisessa kokoelmassa. Vol. 456. Upsalan yliopiston kirjastossa.

memoriasta, joka on päivätty Husulassa heinäkuun 30 päivänä 1788, missä hän esittää, että upseerit saisivat myös Vanhassa-Suomessa ollessaan nauttia »Rationer och Portioner efter stat i contant», johon kuningas on antanut merkillisen vastauksensa heinäkuun 31 päivänä:

»Som jag anser detta land som mitt eget och vill på alt sätt skona dess invånare, så bifaller jag tillsvidare denna anhållan». ¹

Sellaisia merkillepantavia asiakirjoja ovat Meijerfeltin ja Hastfehrin kirjelmät ja raportit, joita on jälkimaailmalle säilynyt varsin suuri joukko. Suurin osa hallitsijalle osoitetuista kirjelmistä on n.s. Kustavilaisessa kokoelmassa Upsalan yliopiston kirjastossa, kun taas Kaarle herttualle osoitetut tavataan hänen suuressa kirjekokoelmassaan Ruotsin Waltakunnanarkistossa, kokoelmassa, jota tutkijat vain verrattain pintapuolisesti ovat käyttäneet. Samoin saattaisi mainita Oulun läänin maaherran Johan Fredrik Carpelanin ja hänen veljensä Kuopion läänin maaherran Simon Wilhelmin kirjelmät sekä kuninkaalle että Kaarle herttualle.

Jos sitten katselemme niitä kirjelmiä ja raportteja, joita on vaihdettu varsinaisen sotilaspäällystön kesken, on pantava merkille, että niitä on erittäin suuri joukko ja että niitä kaikesta huolimatta on varsin puutteellisesti ja pintapuolisesti käytetty. Tämän todistamiseksi ei ole vaikea löytää esimerkkejä. Suomen Waltionarkistossa tapaamme sellaisen kokoelman kuin neljä nidettä kenraali K. G. Armfeltille kuuluneita virallisia pape-reita, nimittäin kaksi nidettä päiväkäskyjen ja kirjeiden pohja-kirjoituksia ja kaksi nidettä saapuneita määräyksiä, kirjeitä ja raportteja.² Kokoelma sisältää suuren joukon erittäin mielenkiintoista ainehistoa, jota ainoastaan ohimennen tuntuu käytetyn.³ Mainitaksemme ainoastaan yhden esimerkin, niin puhutaan kenraali Armfeltin kirjeessä kreivi F. Posselle kesäkuun 20 päivästä nuoren Hästeskon, — jota oli epäilty salaisista hankkeista

¹ Lundin yliopiston kirjastossa. Historiska Handlingar. Gustaf III.

² Handlingar rörande kriget 1788—1790. I. S. W. A. — Ainakin osa näistä on aikaisemmin kuulunut n.s. Tammelanderin kokoelmaan.

³ Esim. REIN, Kriget i Finland, passim.

vihollisen kera — pidättämisestä.¹ Taikka mainitsemme vielä esimerkkinä vapaaherra Leijonhufvudin raportin Viialasta myöhään illalla elokuun 8 päivänä 1788, raportin, joka myös on osoitettu kenraali Armfeltille; tämä hälyyttävä tiedonanto lienee saapunut juuri sopivaan aikaan epäilevän ja hapuilevan ylipäällikön vakuuttamiseksi siitä, että aktiiviset toimenpiteet rauhan aikaansaamiseksi ja erikoisiin toimenpiteisiin ryhtyminen tämän tarkoituksen saavuttamiseksi tosiaankin olivat tarpeen.²

Miten tärkeitä tällaiset viralliset tai puoliviralliset raportit saattavat olla, siitä on erinomaisena todistuksena esim. everstiluutnantti Adolf Aminoffin selitys heinäkuun 29 päivältä 1788 Hastferille siitä, minkätähden hän ei kyllin joutuisasti ollut antanut apua everstiluutnantti K. G. Ehrnroothille, jonka oli pakko heinäkuun 21 päivänä 1788 peräytyä venäläisen ylivoiman tieltä Kärnäkoskelta. Hastfehr oli epäillyt, että Aminoff oli salaisissa juoniteluissa vihollisen kanssa, ja puhuu jo hänen pidättämisestään toimestaan ja hänen vangitsemisestaan. Aminoffin selitys, että hän itse oli mitä vaaranalaisimmassa asemassa ja että vihollinen uhkasi myös hänen asemaansa Puumalassa, on sitten tyydyttänyt tyytymätöntä Hastfehria.³ Kun tietää everstiluutnantti Aminoffin varsin kiivaan vastustusmielisen kannan ja hänen suhtautumisensa Anjalan liittoon — häntä pidetään eräillä tahoilla yhtenä Anjalan liiton johtohenkilöistä — on helposti ymmärrettävissä, että mainitulla välikohtauksella ja sen johdosta annetulla selityksellä täytyy olla huomattava arvo.

Ruotsalais-suomalaisista lähteistä puhuessamme on edelleen mainittava useiden siviiliviranomaisten, kuten maaherrojen, kruununvoutien, pappien ja nimismiesten y.m. kirjelmät ja selostukset, jotka tavalla tai toisella koskettelevat Anjalan lii-

¹ General Ordres och Bref Journal. Börjad den 1:a Junij 1788. Yllämainitussa kokoelmassa S.W.A:ssa.

² Seuraa kenraali K. G. Armfeltin kirjettä kuninkaalle 9/8 1788. Upsalan yliopiston kirjasto. F. 456.

³ Everstiluutnantti A. Aminoffin selitys. Upsalan yliopiston kirjastossa. F. 457. Kriget 1788—1790. 5. — Vrt myös Hastfehrin kirjeitä kuninkaalle 24/7 ja 8/8 1788 sekä Ehrnroothin raporttia 21/7 ja Aminoffin raporttia 22/7 1788, molemmat Hastfehrille ja kaikki yllämainitussa niteessä.

ton aikuisia tapauksia ja välittömästi tai välillisesti valaisevat niitä. Mainitsemme osoitteeksi ne erittäin runsaat asiakirjat, jotka ovat säilyneet Uudenmaan ja Mikkelin lääninarkistoissa ja suoranaisesti koskettelevat sotaretkeä kesällä 1788, sen aikana tehtyjä sotaliikkeitä ja joukkojen sijoitusta, muonitusta, kansan mielialaa j.n.e.

Näihin välittömiin tai välillisiin lähteisiin, sotilas- tai siviiliviranomaisten kirjelmiin ja selontekoihin, on nähdäksemme toistaiseksi kiinnitetty varsin puutteellista huomiota. Ne ansaitsevat sitä varmaan paljon suuremmassa määrässä.

Varsin erikoislaatuinen on meidän päiviimme säilynyt kirjeenvaihto Oulun läänin maaherran J. F. Carpelanin ja venäläisen hovineuvoksen V. M. J. von Tiesenhausenin välillä. On puhetta rajarauhan säilyttämisestä pohjoisessa. Ensimmäisenä kohtaamme Venäjän puolelta lähetetyn, elokuun 5 päivänä päivätyn kirjeen Suomussalmen kappelin kappalaiselle Karl Saxalle, missä esitetään, että rauhaa koetettaisiin ylläpitää näillä seuduin. Venäläiset lähettävät myöskin kuulutuksen, suomeksi kirjoitetun, missä kehoitetaan suomalaisia ottamaan vaarin ajan tapauksista ja panemaan merkille, mitä saapuneet viestit armeijasta Kymijoen varrella tiesivät kertoa. Oulun läänin maaherra oli valmis rajarauhan säilyttämiseen, ja niin sukeutuu kirjeenvaihto hänen ja hovineuvos von Tiesenhausenin välillä; jopa laaditaan erikoinen sopimuskirja niin ruotsiksi kuin suomeksi rajarauhan ylläpitämisestä. Tämä sopimuskirja, jonka suomalainen laitos tähän asti, mikäli tiedämme, on ollut tutkijoille tuntematon, on päivätty syyskuussa 1788 ja mahdollisesti on sen noudattamisesta jo sovittu molemmin puolin rajaa asustavien kesken.

Maaherra Carpelan tulee kuitenkin huomaamaan, että venäläisillä ei ole ainoastaan tarkoituksena rajarauhan säilyttäminen. Hän on sitä mieltä, että

»fienden med gräntsealmogens öfvertalande at icke sätta sig til motvärn, torde hafva för ändamål at sända troppar hit til landet».

Carpelan lausuu huolestumisensa tämän suhteen myöskin muille ja kehoittaa rahvasta olemaan varuillaan. Hän laatii myös-

kin erikoisen puolustussuunnitelman Pohjanmaata varten loka-kuun alussa 1788: »Defensions-Plan för Uhleåborgs Län», joka on päivätty Oulussa lokakuun 7 päivänä 1788. Hän lähettää Kaarle herttualle, armeijan ylipäällikölle, useita raportteja toiminnastaan, raportteja, joihin on liitetty valaisevia nootteja. Voimme myöskin seurata näiden pohjalla asioiden käsittelyä päämajassa, missä kuitenkin ei katsottu voitavan ryhtyä mihinkään erikoisiin toimenpiteisiin.¹

Tässä yhteydessä on mainittava myös Kuopion läänin maaherran Simon Wilhelm Carpelanin tiedoitukset niistä houkutte- luista, joita venäläisten puolelta tehtiin karjalaisten viekoittelemiseksi vihollisten puolelle. Maaherra lähettää armeijan yli- päällikölle sen houkuttelukirjeen, minkä Ilomantsin kirkkoherra Klas Johan Molander oli tavannut elokuun puolivälissä 1788 Enossa ja minkä johdosta maaherra hiukan myöhemmin oli lähettänyt Karjalan papistolle varoituskirjeen. Myöhemmin joutuvat hänen käsiinsä samat kiihoituskirjeet, mitkä olivat lähetetyt hänen Oulussa olevalle veljelleen ja joiden tarkoituk- sena oli saada suomalaiset luopumaan laillisesta esivallastaan.

Suurin osa näistä asiakirjoista, sekä niistä, jotka Oulun läänin maaherra lähettää ylimmälle sotajohdolle että niistä, jotka ovat joutuneet hänen Kuopiossa toimivan veljensä käsiin ja sitten toimitetut asianomaiseen paikkaan, ovat kylläkin kirjal- lisuudessa olleet tunnetut. Niiden päämerkitys on siinä, että ne varsin mielenkiintoisella tavalla valaisevat niitä salaisia yri- tyksiä, joita Sprengtportenilla kesällä ja syksyllä 1788 oli ja jotka muodostivat osan hänen sotasuunnitelmistaan. Nyt mainittujen asiakirjojen luomassa valaistuksessa käy entistä sel- vemmin ilmi, mitä eräät salaperäiset liikkeet Pohjois-Karjalassa ja mahdollisesti myöskin Pohjanmaalla, Suomussalmella ja Kuu- samossa, tarkoittavat. Tiedämme, että muutamia päiviä Anjalan

¹ Koko tämä kirjeenvaihto sisältyy kokoelmaan »Skrifvelser till Hertig Carl d.y.» fol. 2. R.W.A. — Osan näistä on K. A. CASTRÉN julkais- sut kirjoituksessaan »Syrjätapauksia Oulun läänissä Gustaw III:n sodan aikana (Kirjallinen Kuukauslehti 1870), toisia tavataan Historial- lisessa Arkistossa IX. s. 78—88 ja A. WILSKMANIN kirjoituksessa »Vän- rikki Clementjoffin ja vääpeli Costianderin kertomukset tapahtumista Suomen itärajalla syyskuulla v. 1788» (Historiallinen Aikakauskirja 1908).

liittokirjan laatimisen jälkeen Kuopion läänin maaherran lanko, Sprengtportenin oppilas ja innokas ystävä, kapteeni Otto Fredrik Wetterhoff kehoittaa Pohjois-Karjalan kruununvoutia Gabriel Walleniusta lähettämään tiedonannon venäläisille siitä, että Suomen puolella oli suostuttu 8 kuukautta kestäväan aselepoon ja että kaikki rahvaan ylläpitämät vartiot olivat lopetettavat. Kaikki tämä toiminta on varsin selvästi osa laajan suunnitelman toteuttamisyrityksestä, jonka takana Sprengtportenin käsi oli.¹ Sentähden on nähdäksemme erikoista syytä kiinnittää huomiota tähän Oulun ja Kuopion maaherrojen kirjeenvaihtoon, joka kylläkin suurimmalta osaltaan on ollut tunnettua, mutta jota vasta muiden myöhemmin ilmenneiden tosiasioiden valossa oikein ja täydellisesti saatetaan ymmärtää.

Siirrymmme sitten katselemaan historiallisia lähteitä, jotka ovat syntyneet venäläisellä pohjalla ja kuuluvat samaan ryhmään, mistä juuri äsken mainitsimme, nimittäin kirjelmiin, lausuntoihin ja raportteihin.

Sellaisia ovat ennen kaikkea keisarinnan kirjelmät sekä sotilas- että siviiliviranomaisille. Näistä mainittakoot huomattavimpina hänen kirjelmänsä kreivi Ostermannille ja kreivi Bezborodkalle, joista useat tunnetaan kenraali Furuhjelmin kopioiden välityksellä, mutta joista varmaan suurin osa on jäänyt käyttämättä. Keisarinnan valtiolliset suunnitelmat selviävät näistä kirjelmistä, ja me saamme kuvan Venäjän politiikan päämääristä ja niistä keinoista, joita käytettiin. Mutta varmaan tarjoavat vielä käyttämättömät lähteet erittäin runsaasti aineistoa sellaisten seikkojen selville saamiseksi, joilla on mitä suurin merkitys Anjalan liiton ja erikoisesti Suomen itsenäisyyskysymyksen yksityiskohtaiselle valaisemiselle. Tämä selviää ilmeisesti esim. niistä kirjeistä, joita keisarinna on lähettänyt armeijan ylipäällikölle kreivi Musin-Puškinille ja jotka ovat 1880-luvulla painetut tunnettuun venäläiseen aikakauskirjaan, mutta jotka ihmeellistä kyllä, mikäli voimme todeta, ovat jääneet täydellisesti ainakin suomalais-ruotsalaisilta ja länsi-eurooppa-

¹ NORDIN, Dagboksanteckningar s. 133, 134; 137—138; A. R. CEDERBERG, Kuvauksia 1788—90 vuosien sodasta. III. Kapinallisia hankkeita Pohjois-Karjalassa (Historiallinen Aikakauskirja 1910).

laisilta tutkijoilta käyttämättä.¹ Ne sisältävät yksityiskohtaisia tietoja esim. Jägerhornista, salaisesta yhteydestä rajan molemmilla puolin asuvien suomalaisten kesken j.n.e., joilla nähdäksemme on varsin suuri merkitys ja jotka voivat antaa aihetta tärkeihinkin johtopäätöksiin.

Samoin mainitsemme keisarinnan kirjelmät laivaston ylipäällikölle, amiraali Greighille, joista kirjallisuudessa mainitaan, Aunuksen kuvernöörille, kenraaliluutnantti Tutolminille ynnä useille muille. Mutta erikoista mainintaa ansaitsevat tietenkin keisarinnan kirjelmät Sprengtportenille, joiden tärkeys lienee kiistämätön.

Seuraavat sitten keisarinnalle osoitetut kirjelmät tämän sodan ja Anjalan liiton ajoilta, kirjelmät, joita tunnetaan koko lailla, mutta sittenkin nähtävästi aivan puutteellisesti. Sellaisia ovat kreivi Ostermannin kirjeet keisarinnalle, amiraali Greighin, Sprengtportenin, Jägerhornin ja useiden muiden. Furuhjelmin kokoelmissa on niitä varsin suuri joukko, mutta jo aivan nopea silmäys painettuun kirjallisuuteen, kuten Ordinin, Grothin, Golovačovin ja muiden teoksiin, osoittaa selvästi, kuinka paljon näitä itse asiassa on, samoin, kuinka vähän käytettyjä ne toistaiseksi ovat. Sitä paitsi ei voi olla panematta merkille, että Furuhjelmin kopiot useinkin ovat varsin puutteelliset eivätkä missään tapauksessa vastaa, kuten ymmärrettävä on, nykyajan vaatimuksia. Tarvitseeko muuta kuin viitata esim. siihen perin puutteellisesti tehtyyn jäljennökseen Sprengtportenin esityksestä »Mémoire pour servir de supplément à mes Rapports précédents», päivätty syysk. 24/lokak. 5 1788, jota tutkijoiden paremman puutteessa on täytynyt käyttää hyväkseen.²

Kuvaavan esimerkin muodostavat amiraali Greighin monet kirjelmät ja mietinnöt, josta osa on painettu suuressa Wenäjän laivastoa koskevassa ainehistokokoomassa³, ikävä kyllä ainoastaan venäläisinä käännöksinä ranskalaisista alkuperäiskirjoituksista. Panemme merkille hänen tärkeän kirjelmänsä elokuun

¹ Russkaja Starina 1887., maalisk. ja huhtik.

² Furuhjelmin kopioissa S.W.A. — Vrt. DANIELSON-KALMARI II. s. 468—470, missä ainoastaan osia mainitusta esityksestä on voitu käyttää.

³ Materialy dlja istorii ruskago flota XIII.

9 päivältä 1788 (v.l.), missä hän kertoo Ruotsin armeijassa valitsevasta tyytymättömyydestä ja lausuu olevansa vakuutettu siitä, että tyytymättömyys leviää laivastossakin. Hän kertoo eversti Christiernistä, joka jo samana päivänä, kun oli joutunut vangiksi, oli uskonut Greighille, miten tyytymättömyyttä oli laivastossa ilmaantunut. Huomaamme, että Greigh oli tehnyt esityksen Viaporin hävittämisestä, johon kysymykseen hän sitten ainakin kahdessa eri kirjelmässä palaa. Toisessa näistä antaa hän yksityiskohtaisia tietoja Viaporista ja määrää tarkalleen, minne maihinnoisuus tuli tapahtua.¹ Sitävastoin tavaataan Furuhjelmin kokoelmassa eräitä kopioita Greighin alkuperäisistä kirjeistä. Eräässä niistä koskettelee Greigh keisarinan suhtautumista suomalaisiin ja suomalaisten luopumista ruotsalaisista.² Kuinka täsmällisesti kopioidut nämä kirjeet ovat, on vaikeata sanoa.

Mainitsemme vielä venäläisen sotapäällystön ja valtiollisten toimihenkilöiden lähettämät kirjelmät toisilleen, kuten esimerkiksi amiraali Greighin kirjelmät kreivi Bezborodkolle, joita näyttää säilyneen useita³ ja sangen tärkeitä, saman henkilön kirjoittamat kreivi Muschin-Puškinille, Venäjän Kööpenhaminan lähettiläälle vapaaherra Krüdenerille, joihin ennen mainitsemamme Golovačov on teoksessaan viitannut. Sellaisia ovat Sprengtportenin kirjelmät Aunuksen kuvernöörille Tutolminille, Tutolminin kirjelmät Sprengtportenille muita mainitsematta.

Sitä paitsi on tietenkin otettava huomioon myöskin Venäjän puolella syntynyt raporttiainehisto, joka päättäen eräistä esimerkeistä saattaa olla kylläkin mielenkiintoinen, mutta joka, mikäli tiedämme, toistaiseksi on jäänyt suomalais-ruotsalaiselle tutkimukselle jokseenkin vieraaksi. Mainitsemme tästä ainoastaan yhden esimerkin. Venäjän valtakunnan neuvoston pöytäkirjassa heinäkuun 3 päivältä 1788 mainitaan venäläisessä etuvartiossa toimivan adjutantti Kristoforoffin raportista, joka on

¹ Greighin kirje keisarinnalle 19/8 1788 (v.l.). *Materialy dlja istorii ruskago flota XIII*. s. 341—342.

² Kirje päivätty 21/9 1788. — Vastaava kirje puuttuu äskenmainitusta suuresta kokoelmasta.

³ V. F. GOLOVAČOV, *Djeistvija ruskago flota vo vremja voinij Rossii so Švečiej v 1788—1790 godach*.

päiväty kesäkuun 29 päivänä 1788, ja mainitun raportin johdosta kirjoitetusta kirjelmästä, jonka Viipurin komendantti Delwig oli lähettänyt Pietariin kesäkuun 30 päivänä 1788. Asia koski Kymijoen sillan hävittämistä sekä ehdotusta, joka tämän suhteen oli ruotsalaiselta taholta tehty.¹ Toisaalta selviää, että majuri Jägerhorn oli tähän asiaan sekoittautunut, ja näin saamme yhdistelmän, jolla salaisia valtiollisia suunnitelmia silmälläpitäen voi olla varsin suuri mielenkiintonsa.²

Meistä näyttää siltä kuin edellämainittua venäläistä ainehistoa, sekä kaikkein korkeimmalta taholta lähtenyttä että yksinkertaisia sotilasraportteja, on varsin puutteellisesti tois-
 taiseksi tunnettu ja käytetty. Tämän ainehiston arvo saattaa useinkin olla varsin riidanalainen, ja epäilemättä on sitä samoin kuin vastaavaa ruotsalais-suomalaisesta ainehistosta käytettävä varovasti, mutta kiellettävissä ei liene, että tästä ainehistosta vielä on saatavissa tietoja, joiden merkitys Anjalan liiton tutkimiselle voi olla erittäin huomattava. On ehkä syytä huomauttaa, että Furuhjelmin kokoelmissa on koko joukko otteita kreivi Musin-Puškinin, kenraali Michelsonin ja muiden venäläisten sotilashenkilöiden raporteista, jotka kyllä valaisevat tärkeimpiä sotilaallisia tapauksia Venäjän puolella. Huomioon on kuitenkin otettava, että kysymys on ainoastaan, mikäli näyttää, verrattain kiireesti tehdyistä otteista ja nämäkin suurimmalta osalta ruotsiksi käännettyjä. Ne eivät siis millään tavalla vastaa alkuperäistä ainehistoa.

Vielä huomautamme sellaisesta mietinnöstä kuin majuri Klickin usein mainitussa »Mémoiresta», joka on kirjoitettu nähtävästi vuonna 1789 jotakin venäläistä viranomaista varten. Se valaisee Liikalan nootin syntyä ja kirjoittajan suhtautumista siihen — heti Anjalan liiton jälkeen. Tämän Mémoiren, jota Malmanen teoksessaan usein siteeraa ja josta Danielson-Kalmari on esittänyt laajan selostuksen, sanotaan löytyvän tai löytyneen Kothen-suvun papereissa; missä se nyt on, sitä emme tiedä. Jäljennös siitä, J. A. Ehrenströmin tekemä, on Upsalan yli-

¹ Arhiv gosudarstvennago sovjeta I. palsta 579.

² Russkaja Starina 1887, maalisk. s. 565.

opiston kirjastossa.¹ Tietääksemme on tämä »Mémoire», vahinko kyllä, toistaiseksi jäänyt kokonaisuudessaan painattamatta. Olisi syytä saada n.s. alkuperäinen kappale tästä käsiinsä ja varmuuden vuoksi verrata sitä mainitsemaamme Ehrenströmin tekemään jäljennökseen ja ennen kaikkea saada selville, antaako se oikean kuvan mielialasta Suomessa ja suomalaisten suhtautumisesta Anjalan liittoon.

Näihin virallisiin ja puolivirallisiin kirjelmiin ja selontekoihin täytynee lukea myöskin vakoiluraportit ja ilmiantokirjelmät, joita on koko joukko ja joilla hämäräperäisyydestään huolimatta on oma arvonsa. Vakoiluraporteista viittaamme varsinkin niihin, jotka ruotsalaisten tai suomalaisten toimesta ovat lähetetyt Venäjän puolelta ja antavat yleis- tai yksityisluontoisempia tietoja Venäjän hallituksen suunnitelmista ja toimenpiteistä, Venäjän armeijan liikkeistä ja tilanteista ja muista samankaltaisista asioista². Niitä tavataan siellä täällä ja osaa niistä on käytettykin. N.s. Kustavilaisessa kokoelmassa Upsalan yliopiston kirjastossa on useita³, samoin Ruotsin Waltakunnanarkistossa. Mitä venäläisten hankkimiin vakoiluraportteihin tulee, on niitä joukko Furuhjelmin kokoelmassa; todennäköistä on, että niitä on löydettävissä koko joukko enemmänkin.

Haluamme tässä yhteydessä mainita, että venäläinen kenraali Schultz mainitsee eräissä kirjeissään, että hänen oli onnistunut Ruotsin Suomessa mielitellä puoleensa muutamia virkamiehiä, jotka lähettivät venäläisille tietoja, nimittäin

¹ F. 616 a² — Mietintöön on Ehrenström merkinnyt »Mémoire volumineux, écrit de la main du Major de Klick».

² Tällaisena vakoojana on esim. ent. kapteeni A. F. v. Törne toiminut Pietarissa, mistä hän oman ilmoituksensa mukaan on lähettänyt »den Relation — som ängick Ryska Arméens styrka, deras förlust wid Sjöslaget då Grefwe Wachtmeister blef fången, med mera dylikt —» (Sota-oikeuden pöytäkirjat s. 19). Sellaisia vakoojia oli myös Karl F. Holm Ahvenkoskelta, jonka kädestä on säilynyt koko joukko vakoiluraportteja. Hän on saanut tietonsa erikoisesti mainitsemiltaan henkilöiltä, kuten inspehtori Lütken rouvalta, joka vapaasti kulki yli rajan. Suuri joukko tällaisia vakoiluraportteja on säilynyt kokoelmassa »Krigshistoriska handlingar. Ryska kriget 1788—1790» R.W.A.

³ TIGERSTEDT XI, s. 265.

Tohmajärven postimestarin Aron Gustaf Gråstenin ja nimismies Olsonin (tarkoitetaan todennäköisesti Kerimäen ruotsalaisen osan nimismiestä, toimitusvouti Johan Olsonia).¹ Muuten voitaneen ehkä mainita, että Viipurin tunnettu kuvernööri Güntzel kertoo, että hän ei tarvinnut mitään vakoojia Suomen puolella, »koska jokainen suomalaisen kansakunnan jäsen, jolle kirjoitan, milloinkaan ei jätä minua vastausta vaille», ja selittää, mistä tällainen suojeus johtui.² Kuvernööri G:n tiedonannon totuudenmukaisuus on jätettävä tarkemman tutkimuksen selvittäväksi. Lienee lisättävä, että mainittu venäläinen virkamies tarkoittaa kertomuksessaan sodan alkuaikaa 1788; myöhemmin valittaa hän, että hänen on ollut vaikeata, jopa mahdotonta saada palkattuja vakoojia Ruotsin-Suomessa.³

Muutamia ilmiantokirjeistä lienee myöskin merkittävä muistiin. Eräs sellainen on se nimetön tiedonanto, joka tiedoitti kauppaneuvos Sacklénin toimenpiteistä Porissa heti Anjalan liiton jälkeen, toimenpiteistä, joiden tarkoituksena oli saada Porin kaupungin porvaristo ja kaupungin ympäristön asukkaat määräämään kantansa niihin kysymyksiin, joista tähän aikaan innokkaasti keskusteltiin koko maassa. Ilmiantokirjelmä, joka on säilynyt Ruotsin Sota-arkistossa, on yksityiskohtainen, joskaan ei erikoisen vakuuttava.⁴ Mielestämme on siinä erikoisesti merkille pantava kohta se, että Sacklénia syytetään myöskin yrityksestä vaikuttaa maalla asuvaan sivistyneistöön ja rahan keskuudessa sekä taivuttaa heitä kapinaan.

»Tiedonannon» tai »tiedonantoja» armeijan upseerien ja virkamiesten valtiopetoksellisista hankkeista on maanjako-oikeuden sihtööri Lars Johan Hoeckert omien sanojensa mukaan lähettänyt syksyllä 1788 valtakunnan drotsetille ja oikeuskanslerille, kreivi

¹ Schultzin raportit, Furuhjelmin kokoelmat S. W. A. — Vrt. K. E. F. IGNATIUS, Georg Fredrik Tigerstedts landsförräderi. En episod från 1788—1790 års krig (Historiallinen Arkisto XVII), s. 196—197.

² Kuvernööri Güntzelin »Anecdote aus dem Kriege zwischen Schweden und Russland in den Jahren 1788. 1789. 1790», nähtävästi vuodelta 1812. Jäljennöksenä Furuhjelmin kopioissa Helsingin yliopiston kirjastossa.

³ Kuvernööri Güntzelin kirje 26/10 1789. Furuhjelmin kokoelmassa S. W. A. Vrt. IGNATIUS m. t. s. 235.

⁴ Kokoelmaniteessä »Kriget mot Ryssland 1788—1790. Relationer 11». — Vrt. Liite XIV.

Wachtmeisterille. Myös sanoo hän lähettäneensä Kaarle herttualle »lukuisia tiedonantoja valtiopäivämiesten ajatustavasta». Hoeckertin ilmiannoista ei ole tietääksemme painetussa kirjallisuudessa mainittu emmekä tiedä, mitä ne sisältävät. Itse sanoo H. kohdistaneen itseensä upseeriston ja virkamiesten vihan; erikoisesti on Sacklénien suku häntä vainonnut. H. oli aikonut matkustaa Tukholmaan Turusta, mutta kaikenmoisin juonitteluin oli häntä siitä estetty, ja muutamat sotilaat olivat antaneet hänelle aimo selkäsaunan (»beredt en blå rygg»).¹ Se mitä Hoeckert kertoo Sacklénien vastenmielisyydestä ja vihasta häntä kohtaan, johtaa meidät ajatukseen, että mahdollisesti juuri edellämainitun nimettömän ilmiannon takana kauppaneuvos Sacklénia vastaan on samainen Hoeckert.

Vielä kiinnitämme huomiota erääseen vakoiluraporttiin, joka marraskuun alussa 1788 on lähetetty Venäjältä eversti Kustaa Mauri Armfeltille, jolla muuten tuntuu olleen erikoinen kyky hankkia tietoja vihollisten puolelta. Raportissa kerrotaan, että majuri Jägerhorn Pietarissa käydessään sai kauniin sormuksen lahjaksi keisarinnalta, koska hän muka pyyteli Konstantin Paulovičiä Suomen suuriruhtinaaksi,

»hwilket sedan af andre svenska affällingar tros hemligen i Fredrickshamn påyrkats».

Kirjoittaja kertoo edelleen, että kenraali Sprengtportenin tekemä esitys Sortavalan linnoittamisesta on korkeimmalla taholla hyväksytty ja uskotaan talvella kreivi Harschin tehtäväksi. Vielä ei ole päätetty, miten suuri linnoituksesta tulee; jos siitä tulee vähäinen, nousevat sen kustannukset 20,000 ruplaan, jos laajempi suunnitelma toteutetaan, tulevat kustannukset nousemaan 40,000 ruplaan. Edelleen mainitaan vielä, että venäläiset manifestit, jotka ovat toimitetut Suomeen, ovat lähetetyt Ruskealan kautta. Nyt on Sprengtporten laatinut uudet — tarkoitetaan nähtävästi hänen tunnettua lentokirjastaan Isän-Maalle — Pietarin suomalainen pastori on ne korjannut ja ne lähetetään Karjalaan. Osa niistä painetaan ranskan-

¹ Maanjako-oikeuden sihteeri Lars Johan Hoeckertin kirjelmä kuninkaalle, päivätty Turussa 4/9 1789. Upsalan yliopiston kirjastossa.

kielellä ja jaetaan sivistyneistölle. Kirjoittaja arvelee kuitenkin, että useat niistä, jotka saavat tämän lentokirjasen, tuskin tuntevat erikoista mielenkiintoa sitä kohtaan.

Venäjällä pelätään hyökkäystä Liivinmaalle ja sinne on Riian suojelukseksi lähetetty sotaväkeä. Viimeksimainitulla tarkoitetaan nähtävästi näihin aikoihin levitettyä huhua, että Preussi tulisi lähettämään sotaväkeä Liivinmaalle.¹

¹ Raportti on päivätty 3/11 1788 (v. l.) ja tavataan Upsalan yliopiston kirjastossa, Kustavilainen kokoelma F. 457. Kriget 1788—1790. 5.

VI LUKU.

Päiväkirjat, muistelmat ja puolustuskirjoitukset.

Tarkastelemme seuraavassa eräitä Anjalan liiton historiallisia lähdesarjoja, joilla on huomattava merkityksensä tutkimukselle ja joita myös varsin paljon on käytetty. Tarkoitamme senaikaista *päiväkirjoja, muistelmia ja puolustuskirjoituksia*.

On selvä, ettei näidenkään yksityiskohtainen luetteloiminen tässä yhteydessä millään tavalla saata tulla kysymykseen. Huomautamme vain niistä, joita on käytetty yleisimmin — ja muutamista, joita ei juuri ollenkaan ole otettu huomioon — ja yritämme päästä selville niiden historiallisesta lähdearvosta.

a) P ä i v ä k i r j a t .

Tunnetuimpia ja käytetyimpiä päiväkirjoja, jotka valaisevat Anjalan liiton tapauksia, on tietysti n.s. *Ekmanin päiväkirja*, »Dagbok fördd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören Carl Christopher Ekman», jonka R. Hausen täydellisenä julkaisi vuonna 1900. Päiväkirjan julkaisutapa ei ole tyydyttävä, mikä on todettavissa seuraavilla sivuilla julkaistuista otteista, jotka ovat lainatut Suomen Waltionarkistossa säilytetystä päiväkirjan alkuperäisestä kappaleesta.

Kuten tunnettua tarjoaa päiväkirja yksityiskohtaisia tietoja myöskin kesällä 1788 tehdystä sotaretkestä. Muistiinpanot osoittavat, että sotatuomari on ollut erittäin hyvin perillä ajan tapauksista, varsin hyvin käsittänyt enemmän tai vähemmän tunnettujen asioiden yhteyden ja osannut harvinaisen selvänäköisesti sekä päättävästi määrätä kantansa kysymyksiin, jotka useimmille aikalaisista ovat olleet vaikeasti selviteltävät ja ratkaistavat.

Kuinka luotettavat sotatuomarin tiedonannot ovat? Onko hän todellakin päivä päivältä kirjoittanut muistiinpanonsa siinä muodossa, missä ne nyt ovat tutkijoiden käytettävissä, muovai-lematta, lisäämättä tai tarkistamatta niitä?

Tutustuessaan Ekmanin päiväkirjaan panee jo ensi näkemältä merkille sen tekstin eräät kohdat, jotka eivät saata olla herättämättä epäilystä. Tästä ovatkin jo muutamat tutkijat, kuten Tigerstedt ja Danielson-Kalmari, huomauttaneet, joskin vain ohimennen ja kiinnittämättä siihen erikoista huomiota.¹ Sotatuomarin päiväkirjassa on kohtia, missä kirjoittajan tyyli antaa tukea olettamukselle, että Ekman on *muovaillut alkupe- räistä päiväkirjaa toiseen muotoon, kuin mikä sillä alkujaan on saattanut olla*. Niin on hänellä seuraava lause:

»*Wäderleken var wacker, men kallt om nätterne*»
(den 3: Junii)

taikka sanoo hän:

»*Åkrarne sågo ganska svage ut öfver allt i Nyland: och kunde ingen undra därpå, ty fleste Åkerfällten voro utan diken, och illa häfdade*» — — — (den 7: Junii)

taikka vielä:

»*Det, en tid lika som under askan förqväfde Sjelfständighetsväldet i Finland började nu åter att qwickna; man fruktade att en hoper med folck, som ingått i Stallbrödraskapet, skulle börja på att draga sig till baka, i synnerhet ibland de svänske* — — —» (den 17: September)

Tarkemmin perehtyessämme päiväkirjan tietoihin rupeamme vakavasti epäilemään niiden autenttisuutta, koska on ilmeistä, että kirjoittaja on anakronistisen tarkkaan tuntenut asiansa, ja hänen muistiinpanoissaan esiintyy seikkoja, joista näkyy, että päiväkirjan kirjoittaja kaiken todennäköisyyden mukaan vasta jäljestäpäin on voinut saada niistä tietää.²

Niin onkin asia. Se päiväkirja, jonka R. Hausen on painat-
tanut, on ainakin kolmas laitos n.s. päiväkirjaa eikä suinkaan

¹ TIGERSTEDT VI s. 106; DANIELSON-KALMARI II s. 254—255.

² TIGERSTEDT VI. s. 106, missä tieto Ekmanin päiväkirjasta kuitenkin on otettu kiertoteitä teoksesta »Historiska Reklamationer rörande 1788, 89 och 90, samt 1808 och 9 årens fälttåg i Finland» (Örebro 1859, ilmoit-
tuksen mukaan E. v. QVANTENIN julkaisema).

alkuperäinen. Upsalan yliopiston kirjastossa tavataan näet eräässä kokoelmaniteessä eräs käsikirjoitus »Utdrag utur en enskild och hemligen förd Dag-bok under SommarCampagnen år 1788», joka merkinnän mukaan on sotatuomari Ekmanin tekemä ja jonka Hastfehr on lähettänyt kuninkaalle.¹ Eräässä Hastfehrin kirjeessä, joka on kirjoitettu tammikuun 6 päivänä 1789 — siis muutamia päiviä ennen kuin Hastfehr vangittiin — mainitsee tämä, että hänelle oli eri tavalla kerrottu yrityksistä kuninkaan korkeata ja kallista persoonaa vastaan — tarkoittaen tällä tietysti Anjalan liittoa. Eräs sotatuomari, nimeltään Ekman, joka oli kykenevä ja rehellinen mies, oli pitänyt salaista, yksityiskoh- taista päiväkirjaa Anjalan armeijan päälliköiden neuvotteluista, ja koska Hästesko ei ollut voinut sietää Ekmania hänen rehellisyytensä takia, oli Ekman paennut Hastfehrin luokse ja Hastfehr oli ottanut hänet sotakirjuriksi. Hastfehr oli pyytänyt Ekmania jättämään lyhyitä otteita päiväkirjastaan, ja Hastfehr sanoo lähettävänsä nämä otteet Ekmanin tietämättä kuninkaalle.²

Niin on meillä siis kolme laitosta n.s. Ekmanin päiväkirjasta, ensimmäinen, jonka Hastfehr tiesi Ekmanin todellakin pitäneen ja josta Ekman teki mainitut otteet. Toinen, jonka ne otteet muodostivat, jonka Hastfehr lähetti kuninkaalle, ja kolmas se laitos, jonka Hausen on painattanut, ja joka hyvin huomatta- vasti poikkeaa kuninkaalle lähetetyistä muistiinpanoista.

Kaikki ne koskettelevat ainoastaan vuotta 1788. Seuraavien vuosien tapauksista on meillä ainakin kaksi laitosta, nimittäin se, minkä Hausen on painattanut, ja se laitos, mikä suuresti poiketen Hausenin painattamasta on säilynyt Tukholman kunin- kaallisessa kirjastossa. Kahta viimeksimainittua ei meidän kui- tenkaan tarvitse tässä yhteydessä kosketella. Tarkastamme seuraavassa vain, miten 1788 vuoden tapauksia käsittävät lai- tokset poikkeavat toisistansa.³

¹ TIGERSTEDT XI. s. 287; DANIELSSON-KALMARI II. s. 255. — Vrt. Liite XV.

² Kirje on Upsalan yliopiston kirjastossa.

³ Suomen Historiallisen Seuran hallussa on Ekmanin päiväkirjan jäl- jennös, joka pääpiirteissään pitää yhtä Hausenin painattaman kanssa. Eräistä eroavaisuuksista on DANIELSON-KALMARI huomauttanut teok- sessaan Kustavilainen aika II.

Hastfehrin kuninkaalle toimittama kappale on varsin lyhyt. Se loppuu oikeastaan elokuun 9 päivään, minkä jälkeen seuraa varsin lyhyt yleiskatsaus niihin tapauksiin, jotka ovat sattuneet elokuun 10 päivän ja lokakuun 4 päivän välillä, kun taas painetussa kappalessa tältä ajalta on pitkiä kuvauksia, joiden tulisi perustua vastaavina päivinä saatuihin tiedonantoihin. Kaikesta lyhydestään huolimatta sisältävät kuitenkin alkuperäisen päiväkirjan otteet eräitä seikkoja, joita Ekman sitten ei ole katsonut tarpeelliseksi sisällyttää kolmanteen laitokseen. Vertailu eri tekstien välillä osoittaa, millä tavalla Ekman on päiväkirjaansa myöhemmin muodostellut.

Hastfehrin kappale

Den 16: och 17: Junii.

Ett ryckte förmälte att Sprengtporten varit på Gräntsen och recognoscerat anstallerne; man trodde jembäl, att han hade utskickade till sina anhängare härstädes. Käysarinnan skulle wara emot allt fiendteligit med Sverige; häraf gjordes slutsattser till detta krigs obillighet. Det borde således förekommas. Här glunckades om Finlands sjelfständighet och den var nu werckeligen i Smidjan.

Den 5: Julii

ÖfversteLieutenantens Bataillon af Åbo Länningarne afmarcherade till Forsby Bruk och skulle där afvagta vidare Ordres. Desse Ordres ansågs för oråd.

Myöhempi kappale

Den 17 Junii.

Parol: Soldaten; — Lösen: nögd. Ett rygte förmälte, att Sprengtporten varit på Grentsen och recognoscerat anstallerne; man trodde äfven, att han hade utskickade till sina anhängare härstädes. och det berättades för visst, att Kejsarinnan vore emot allt krig med Sverige; Till den ändan vore förbudit med Lifsstraffi Ryssland att tala om fiendtlighet med Sverige. Att Jägerhorn och tör hända flere andre voro Sprengtportianer ansågs nu för visst. Den så kallade sjelfständigheten i Finland var i Smidjan.

Den 5 juli.

Parolen: Paris; — Lösen: London. Uppå i går erhållne ordres afmarcherade 2:dra eller ÖfversteLieutenantens Bataillon härifrån Kl. 6: om morgonen, till

Forsby bruk där vidare ordres skulle gifvas. Skillsmässan var sensible både för befäl och Gemene, och hörde man i synnerhet hos manskapet den önskan, att de hade hälldre velat dela i lif och död med hvarandra sitt öde, än att således åttskilljas, och man märckte att skillsmässan värckade sorg hos många; där af spådde man ingen god verckan uti Corpsen. Och ansågs desse ordres för oråd.

Wädret var skofvis rägnigt och varmt med solskin. Sjuka, inberäknade 9: af ÖfversteLieut. Bataillon, som för svaghet quarblifvit, voro nu 60: till antalet 3: Capitainer och 1 Subaltern voro sjuka.

Den 8 Julii

Detta på började bullret skall, sades det, nu mera ångra Konungen, som ej skall kunna njuta någon nattro; utan skall Kongl. Maijt gå och wrida sina Händer nätterne i genom. Missnöjet med alla Monarchens steg var otroligt; ända till och med Konungens Arrangement med GeneralStaben werkade missnöje.

Hans Maijt förmältes hafva påstått Rikets Gränts till Systerbäck, hvilket ansågs för ganska besynnerligt såvida samme ställe troddes ligga närmare Moskow.

Den 7 juli.

Parolen: Keltis; — Lösen: Friedrichsham. Konungen bor allt ständigt på sitt fartyg; gjorde en Visit i Lägrret om aftonen.

Detta påbörjade bullret skall, efter berättelse af någre med Kriget missnöjde, numera ångra Konungen, Han skall ej njuta natt ro, utan gå och wrida sine händer på Cajutgolfvet hela natten. Missnöjet med allt är otroligt; Konungens Arrangement rörande GeneralStaben har ända till och med verckat missnöje. Öfverste M[ontgome]rij har trot

sig praejudicerat uti tjenstetouren och funderar på afsked.

Hans Maj:t förmåles hafva prätenderat gräntsen allt till Systerbeck. Man undrar högeli-gen däröfver. och hoppas snart få höra hvad svar härå följa skall. så vida man trodde att Systerbäck skulle ligga närmare Muskou.

Någorlunda wackert wäder. 65 man voro sjuke uti bataillon.

Den 11 Julii.

Hela denne Krigs rörelse ansågs ännu såsom en Coup de desespoir; antingen skulle Konungen nu blifva enväldig, eller skulle han se sin, och Rikets olycka på en gång. Att förekomma allt detta skulle Befälhafvarena neka att gå öfver gräntsen. — —

Den 31 Julii.

Öfverstarne von Otter och Hästesko bröto i dag tystnaden hos Kongl. Mayt. Man förmälte wid återkomsten till Lägrret, sig hafva rent af tillsagt Konungen att man ej mera kunde lyda uti angripande af

Den 11 juli.

— — —

Hela denne Krigs rörelse ansågs nu, mera än förr, vara en Coup de desespoir af den regerande magten, som redan länge varit svigtande. Beslutet skulle hos Konungen vara, att wåga allt för att befasta sig uti en sådan myndighet, där något tvång icke mera kunde fruktas. Att förekomma alla de olägenheter, som kunde på något sätt häraf upstå, skulle nu till en början befälhafvarena för Reg:terne neka att gå öfver Gräntsen; — —

Den 31 juli.

I dag tillsades Konungen att man ej mera kunde lyda uti vidare angripande af fienden; man förklarade honom rent af, att man ville vända om hem. H[ästesko] och v. O[tter] bröto tystnaden. Efter återkomsten

Fienden. Konungen skall hafva med tårar i ögonen tillstådt att han vore förledd till detta steg; men begärdt att ej Regementerne måtte öfvergifva honom åtminstone på par dagar; Men Beslut togs ej dess mindre att ju förr dess häldre åter marchera.

förmälte de att Konungen skall gråtit och tillstådt att han vore förledd till detta steg; men begärdt att Regementerne ej skulle öfvergifva honom på 2:ne dagar ännu. Om sjelfva förloppet härvid skall nedanföre vidare berättas. Man var mycket på sin garde hela natten.

Tässä pari esimerkkiä osoitteeksi siitä, miten suuresti Hastfehrin kuninkaalle lähettämät otteet poikkeavat lopulliseen muotoon valmistetusta »päiväkirjasta». Mitä alkuperäinen päiväkirja, ennenkuin »otteet» saivat sopivan ja kuninkaalle mieluisan muodon, todellakin on sisältänyt, siitä ei meillä ole vähintäkään tietoa. On varsin todennäköistä, että alkuperäinen teksti ja »otteet» myös poikkeavat toisistaan.

Tuntemamme tekstit poikkeavat siis toisistansa varsin tuntuvasti. Paljon kiintoisampaa on meidän kuitenkin tietää, että Ekman Anjalan liiton kaikkein tärkeimmistä päivistä on kirjoittanut lopullisesti muovailtuun päiväkirjaansa muistinsa tai myöhemmin saatujen tietojen mukaan sellaista, mitä hän samanaikaisesti ei ole merkinnyt muistiin. Tämä käy varsin selvästi ilmi esimerkiksi elokuun 9 päivän tapauksista, joista Hastfehrin lähettämien otteiden mukaan puhutaan verrattain vähän tai juuri sen verran, minkä voi arvella ulkopuolella olevan, joskin erittäin suurta mielenkiintoa tunteneen ja tarkkasilmäisenkin huomiontekijän saaneen selvää. Eikä ole mahdotonta, että alkuperäisen päiväkirjan muistiinpanot ovat olleet vielä niukemmat. Kuinka paljon Ekman elokuun 9 päivän jälkeen todellakin samanaikaisesti on päiväkirjaansa merkinnyt, sitä emme varmaasti tiedä; kuten sanoimme, Hastfehrin kuninkaalle lähettämässä kappaleessa on näistä tapauksista ainoastaan varsin lyhyt yhteenveto. Luultavinta on, että painetun kappaleen vastaavat merkinnät elokuun 10 ja lokakuun 4 päivän välillä ovat myöhemmin tehtyjä ja tietojen perusteella, joita kirjoittajan on onnistunut hankkia itselleen. Näille viimeksimainituille ei sentähden saata antaa vähääkään autenttisuuden arvoa. Tästä ovat

myös johtuneet sellaiset erehdykset, mitä Ekman esim. syyskuun 16 päivän merkinnässä on tehnyt.¹

Kiinnitämme vielä huomiota n.s. Ekmanin päiväkirjan eräaseen kohtaan, joka myös saattaa meidät epäilemään päiväkirjan autenttisuutta. Sotaoikeuden pöytäkirjojen mukaan on sotatuomari väittänyt, että majuri Klick elokuun 26 päivänä on saapunut hänen telттаansa ja näyttänyt hänelle niiden kirjeiden luonnoksia, jotka olivat aiotut lähettää Ruotsiin, kreivi v. Fersnille ja vapaaherra de Geerille.² Onhan mahdollista, että tiedonanto todellakin on oikea — se sopii kyllä muiden lähteiden mainitsemiin tietoihin — mutta omituiselta tuntuu, että Ekman tällaisesta tapauksesta ei olisi verrattain yksityiskohtaisesti pitämänsä päiväkirjaan mitään merkinnyt. Asian voisi mahdollisesti selittää siten, että Ekman ei tahtonut niissä muistiinpanoissa, jotka hän tiesi tulevan muiden luettavaksi, mainita mitään suhteistaan eräaseen Anjalan liiton päähenkilöön.

Vielä esimerkki. Sotatuomari tuntee perin tarkkaan, mitä tapahtuu leirissä, rajalla ja liittolaisten keskuudessa. On ihmeellistä panna merkille, että hänellä ei ole ollut vähintäkään tietoa Hastfehrin ja Sprengtportenin salaisista tuumista syksyllä 1788, sillä jos niin olisi ollut laita, ei voitaisi olettaa, että Ekman, joka oli kuningasmielisistä kuningasmielisin, olisi loppuvuodella 1788 paennut vastustuspuoluelaisia vapaaherra Hastfehrin turviin ja uskonut hänelle päiväkirjaansa. Tämä pako oli tietysti erittäin ikävä erehdys, ja viisaasti kyllä ei Ekman päiväkirjassaan myöhemminkään mainitse mitään tästä välikohtauksesta.

Tarkastelun lopputuloksena on, että n.s. Ekmanin päiväkirjaa ei missään tapauksessa voida pitää historiallisena lähteenä, joka olisi välittömästi tapauksien yhteydessä syntynyt. *Se on myöhemmin syntyneen muodostelun tulos, missä määrättyjä sopevaisuusnäkökohtia on pidetty silmällä.* Ja niinpä ei meidän käsitteäksemme tällä sotatuomarin päiväkirjalla, niin tärkeitä yksityistietoja kuin se tarjoaakin ja niin yksityiskohtaisesti kuin se osoittaakin, mitä sotatuomari ja varmaan monet hänen veroi-

¹ DANIELSON-KALMARI II s. 428, alaviitta.

² Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 583—584.

sensa ovat ajatelleet Anjalan liitosta ja sen tapauksista, sittenkuin itse tapaukset olivat sattuneet, liitto oli epäonnistunut ja sen tuomitseminen tullut muotiin, suinkaan ole sitä merkitystä, mikä sille on tahdottu antaa, ja että sitä historiallisena lähteenä on käytettävä erittäin varovasti.

Päiväkirja, jota varsin paljon on historiallisissa tutkimuksissa käytetty, on eversti MIKAEL ANCKARSVÄRDIN, joka, kuten tunnettu, on julkaistu nimellä »Öfverste Mikael Anckarsvärds minnen från åren 1788—1790» (Stockholm 1892).

Muistelmat ovat laaditut päiväkirjan muotoon. Ja mikäli ensi näkemällä voidaan päätellä, saattavat ne varsin hyvin olla välittömästi päivä päivältä tehtyjä muistiinpanoja, vaikkakin jotkut merkit viittaavat siihen, että niitä jonkin verran on jälkeensä täydennetty ja mahdollisesti parannettu. Niinpä on jotenkuten varma, että Anckarsvärd ei elokuun 25 päivänä 1788 saattanut tietää, että Kustaa III yöpyisi Porvooseen seuraavana yönä, sillä sitä ei kuningas varmaan itsekään tiennyt matkalle lähtiessään. On myös muutamia kohtia tekstissä, jotka saattavat meitä epäilemään, että ne mahdollisesti vasta myöhemmin ovat päiväkirjaan lisätyt. Niinpä esim. demonstraatiivinen merkintä elokuun 18 päivänä kenraali Armfeltin »piletin» saapumisesta, joka merkintä myöhemmin tulee erinomaiseen tarpeeseen, saattaa meidät epäilemään, että on kysymys perästäpäin tehdystä lisäyksestä.

Ensimmäinen vaikutus, minkä eversti Anckarsvärdin päiväkirjasta saa, on se, että muistiinpanot kokonaisuudessaan tekevät sängen täydellisen vaikutuksen. Voisi arvella, että ne tiedoittavat meille suunnilleen sen, mitä huomattavassa asemassa oleva upseeri, jolla oli varsin paljon kosketuksia tyytymättömään upseerikuntaan ja jota useat pitivätkin tyytymättömien edustajana, on tehnyt Anjalan liiton salaisista hankkeista ja miten hän on niihin suhtautunut. Perehtyessämme niihin yksityiskohtaisesti ja verratessamme niitä muualla tavattavaan vastaavaan ainehistoon tuskin voi päästä siitä käsityksestä, että Anckarsvärd kuitenkin tiesi koko paljon enemmän kuin mitä hän on merkinnyt päiväkirjaansa ja että hänen osuutensa vastustuspuolueen salaisissa hankkeissa nähtävästi on

ollut huomattavampi kuin mitä hänen muistiinpanojensa pohjalla voisi päätellä. Kustaa III ei nähtävästikään aivan syyttä epäillyt häntä; on varsin luultavaa, että Anckarsvärdin osuus, jos olosuhteet Anjalan armeijassa olisivat muodostuneet toisenlaisiksi, olisi ollut aivan toinen ja että — päiväkirjan muistiinpanot niiltäkin päiviltä, jolloin meille säilyneiden merkintöjen mukaan ei ole paljoakaan tapahtunut, olisivat olleet sisältörikkaimmat ja mahdollisesti eivät niin kuningasmieliset kuin mitä ne nyt ovat.¹

Päiväkirja, johon myöskin kiinnitämme lukijoittemme huomion on K. G. NORDININ »Dagboksanteckningar för åren 1786—1792» (Stockholm 1868).

Kuten tunnettua sisältää päiväkirja verrattain vähän muistiinpanoja vuodelta 1788, mutta sitä enemmän myöhemmin merkittyjä tietoja, jotka koskevat tämän vuoden tapauksia. Näyttää siltä kuin häntä erikoisesti olisivat kiinnostaneet yksityiskohtaiset, jopa kaikkein mitättömimmät tiedot näistä tapauksista. Useilla niistä on siitä huolimatta varsin suuri arvo. Niin esim. ne tiedot, mitä hänen on onnistunut saada Kuopion maaherran, vapaaherra Carpelanin välityksellä Hastfehrin, Aminoffin, Wetterhoffin ja Walleniuksen toimista loppukesällä 1788, herättävät mitä suurimmassa määrässä mielenkiintoamme. Niistä saavat vahvistusta epäilyt ja tiedot siitä suunnitelmasta, mitä eräissä piireissä on elokuussa 1788 haudottu yhteistoimintaan ryhtymisestä Sprengtportenin kanssa. Vertaamalla Nordinin tietoja toisiinsa voimme varsin hyvin seurata tapauksien lankoja ja päästä perille suunnitelman pääajatuksista.² Samoin tarjoavat, mainitaksemme vielä yhden esimerkin, ne tiedot, mitä Nordinin on onnistunut saada H. G. Porthanilta, varsin kiintoisaa ainehistoa, jonka veroista hyvin harvassa muualla on saatävissa. Porthanin maininnat mieli-

¹ Huomaa K. E. MANNERHEIMIN arvostelua hänestä: »Efter min tanke var han mera delagtig änn de flesta andra uti de nu mera för brottslige ansedda händelser, som i Finland förefallit, men också mera slug — —». Egenhändiga anteckningar s. 37. — Vrt. myös NORDININ kertomusta (Dagboksanteckningar s. 50) tai A. GRADEN arvostelua Anckarsvärdistä (BoËTHIUS, Svenskt Biografiskt Lexikon I s. 619—621).

² Dagboksanteckningar s. 133; 134; 137—138; 154—155.

alasta Suomessa syksyllä 1788, niistä kokouksista, mitä silloin oli pidetty, ovat niitä harvoja tietoja, joita meillä näistä asioista on, ja joskaan emme saisi kaikkia näitä tietoja sinänsä ja ilman tarkastelua hyväksyä, ei voitane kieltää, että niitä kaikissa tapauksissa saattaa käyttää hyväkseen.¹ Samoin saamme yksityiskohtaisia tietoja Anjalan liiton johtohenkilöistä, kuten esimerkiksi eversti Hästeskostea, majuri Jägerhornista, kapteeni Glansenstjernasta ja useista muista.

Rovasti Nordin on ollut ahkera muistiinpanojen tekijä, etupäässä nähtävästi historiallisesta harrastuksesta. Joka perehtyy hänen muistiinpanoihinsa, ei voine nähdä niissä erikoista tarkoituseräisyyttä. Kirjoittaja on merkinnyt muistiin nämä useinkin hajanaisilta tuntuvat tiedot sitä mukaa kuin hän on ne kuullut, muovailematta niitä tai muodostelematta niitä määrättyjä tarkoituksia varten. On myöskin myönnettävä, ettei hän merkintöjä tehdessään suinkaan menettele epäkriittisesti, vaan on varsin älykkäänä ja ymmärtäväisenä miehenä seulonut ne kuulopuheet ja huhut, jotka ovat tulleet hänen tietoonsa. Voimme hänen merkinnöissään panna merkille ainakin muutamia erehdyttäviä tiedonantoja, mutta tämä riippuu nähdäksemme seikoista, joihin Nordin ei ollut syypää. Niinpä esimerkiksi panemme merkille siinä kertomuksessa, jonka revisionisihteeri Låstbom on esittänyt Nordinille huhtikuun 28 päivänä 1790, useitakin erehdyksiä. Låstbom oli kertonut kirjoittajalle, että hän Helsingissä ollessaan elokuun 11 päivänä 1788 oli erään everstiluutnantin välityksellä saanut tietää Liikalan nootista ja liittokirjasta, joista hän sitten seuraavana päivänä oli ilmoittanut kuninkaalle. Revisionisihteeri oli kertonut, että Liikalan nootti ja liittokirja jo elokuun 11 päivänä olisi lähetetty erään talonpojan mukana kuninkaalle, joka kuitenkin ei ottanut kirjettä vastaan. On helppo todeta, että kertojan muisti on useissakin kohdissa pettänyt ja että Nordinin merkinnät sen mukaisesti ovat erehdyttäviä.² Ei voi olla kysymystä Helsingistä, vaan selvästikin Loviisasta, tapahtumat eivät ole sattuneet elokuun 11 päivänä, vaan muutamia päiviä myöhemmin

¹ Dagboksanteckningar s. 166—168.

² NORDIN, Dagboksanteckningar s. 48—50.

j.n.e. Samanlaisia erehdyksiä voisimme mainita muitakin. Mutta nämä vähäiset erehdykset eivät oleellisesti vähennä Nordinin monien muistiinpanojen tärkeyttä.

Huomaamme, että Nordin on saanut verrattain paljon tietoja suomalaisilta kertojilta. Paitsi äskenmainittuja H. G. Porthania ja S. W. Carpelania mainitsee Nordin kertojikseen m.m. professori Kreanderin, laamanni af Paléenin, kanneviskaali Bergwallin, lehtori Meinanderin y.m. Se seikka, että tiedot tällä tavalla ovat saadut henkilöiltä, jotka erikoisesti harrastivat Suomen asioita, antaa merkinnöille Anjalan liiton tapaussarjoista erikoisen arvon.

On kuitenkin mahdollista, että Nordinin päiväkirjamuistiinpanojen suurin merkitys on siinä, että ne nimenomaan johtavat lukijaa asiakirjoihin, jotka vielä ainakin osittain ovat säilyneet ja, mitä erikoisesti juuri Anjalan liiton ja sen yhteydessä oleviin tapauksiin tulee, ovat jääneet tutkijoilta käyttämättä. Nordin kertoo puhuessaan Anjalan liiton johtohenkilöiden tuomitsemisesta ja armahtamisesta eversti Montgomeryn laajasta puolustuskirjasta, joka jätettiin kuninkaalle syyskuussa 1790, mikä meidän tietääksemme on jäänyt tuntemattomaksi.¹ Samoin kertoo hän eräästä Suomessa kirjoitetusta kirjeestä, joka mainitaan päivätyksi syyskuun 17 päivänä 1789, missä kirjoittaja lausuu mielipiteensä Anjalan liitosta ja arvosteluja sen johtohenkilöistä. Nordin on tuntenut kirjoittajan nimen, mutta vahinko kyllä on jättänyt sen muistiinpanoissaan mainitsematta.² Tällä ainehistolla, johon muistiinpanojen kirjoittaja alituisesti merkinnöissään viittaa, on varmaan suuri merkitys, johon nähdäksemme on kiinnitettävä huomiota.

Kuten jo mainitsimme on Nordinin päiväkirjamuistiinpanot julkaistu jo 1860-luvulla. On mahdollista, että niiden tarkkuus ei ole ehdoton ja että muistiinpanojen julkaistua tekstiä kannattaisi tarkistaa.

¹ NORDIN, Dagboksanteckningar s. 94—95. — Että kysymyksessä olisi eversti Montgomeryn tunnettu »Relation om hvad mig veterligen hördt under 1788 års Campagne», ainakaan siinä muodossa kuin se sittemmin on painettu, ei ole luultavaa. Montgomeryn puolustuskirjoitus vuodelta 1790 käsitti kuusi arkkia foliokokoa.

² NORDIN, Dagboksanteckningar s. 50.

Päiväkirjoista puhuttaessa tulee meidän mainita myöskin muutamia venäläisellä pohjalla syntyneitä. Mainitsemme niistä ensimmäisenä Katariina II:n sihteerin *Chrapovičkijn päiväkirjan*.

Päiväkirja on julkaistu venäjäksi ainakin neljä kertaa, lyhentämättä Nikolai Barsukovin toimesta vuonna 1874 nimellä »Dnjevnik A. V. Chrapovičkago 1782—1793» ja uutena painoksena v. 1901. Sitäpaitsi on siitä ilmestynyt ruotsiksi, kuten tunnettua, Carl Silverstolpen huomattavasti lyhennellen suoritettu käänös, jota suomalainen ja ruotsalainen tutkimus etupäässä lienee käyttänyt hyväksensä (painettu Tukholmassa 1880).

Huomaa helposti, että Katariina II:n sihteerin päiväkirja on varsin tärkeä historiallinen lähde. Sen tarjoamat tiedot ovat kyllä verrattain niukat, mutta kaikessa lyhydessään erittäin valaisevat. Voimme niiden avulla useissakin kohdin tarkistaa tiedonantoja, joita meillä on muista lähteistä, ja saamme paljon uusia sellaisia, joita muut lähteet eivät tunne. Ennen kaikkea kuitenkin korostamme sitä, että mainitun päiväkirjan tiedonannoilla on mitä suurin merkitys kiinnitettäessä huomiota niihin venäläisiin arkistolähteisiin, jotka vielä ovat päivänvaloon tulematta, mutta joiden tärkeys Anjalan liitolle ja sen yhteydessä oleville tapahtumille on varsin ilmeinen. Tästä muutamia esimerkkejä. Chrapovičkij on heinäkuun 6 päivänä (v. 1.) merkinnyt tiedonannon Sprengtportenin alkeista marssittaa eräitä joukko-osastoja Venäjän-Karjalasta Suomeen. Tämä merkintä johtaa meidät erääseen Sprengtportenin näinä päivinä Venäjän hallitukselle jättämään kirjalliseen esitykseen, mikä myös sittemmin on tullut päivänvaloon ja osoittautunut erittäin tärkeäksi.¹ Samoin viittaa heinäkuun 15 päivänä tehty merkintä amiraali Greighin kirjalliseen tiedonantoon, missä hän tuo ilmi pelkonsa, että Ruotsin laivasto mahdollisesti suunnittelisi maihinnousua Tallinnan luona. Tällä tarkoitetaan silminnähävästi hänen kirjelmäänsä keisarinnalle heinäkuun 11 päivästä, missä amiraali todellakin lausuu sen mielipiteen, että ruotsalainen laivasto yrittäisi pyrkiä Tallinnaan.² Niinikään on nähdäksemme jäänyt tuntemattomaksi Viipurin kuvernöörin Gützelin kir-

¹ ORDIN, Pokorenie Finljandii. I. s. 123.

² Materialy dlja istorii ruskago flota XIII. s. 297—299.

joittama raportti (mainitaan heinäkuun 27 päivänä v. 1.) siitä, kuinka ruotsalaiset nopeasti ovat vetäytyneet takaisin kapinan johdosta, joka on puhjennut Suomen armeijan keskuudessa. Tämä raportti, joka on päivätty elokuun 26:nä 1788, mainitaan myöskin Venäjän valtakunnanneuvoston pöytäkirjoissa.¹

Meidän on vaikea arvostella Chrapovičkin päiväkirjan tiedonantojen luotettavuutta, samoin kuin sitä, ovatko ne välittömästi s.o. päivä päivältä kirjoitetut vai onko niitä mahdollisesti jälkeinpäin korjattu ja muovailtu. Vertailemme päiväkirjan muistiinpanoja toisiin käytettävissä oleviin historiallisiin lähteisiin, olemme saaneet vaikutelman, että niihin saattaa luottaa. Mitään sellaisia ristiriitaisuuksia, jotka saattaisivat lukijan epäilemään muistiinpanojen jälkeinpäin tapahtunutta muovailua, ei mielestämme ilmene.

Kuten sanoimme, on suomalaisessa ja ruotsalaisessa kirjallisuudessa pääasiallisesti käytetty äskenmainittua Chrapovičkin päiväkirjan lyhennettyä ruotsalaista käännöstä. Yleisenä käsityksenä lienee ollut, että tämä käännös on suoritettu varsin moitteettomasti ja että kääntäjä on laitokseensa ottanut kaiken oleellisen, mikä näissä muistiinpanoissa voi valaista Ruotsin ja Suomen historiaa. Tämä käsitys ei kuitenkaan ole aivan oikea. Vertailemme käännöstä alkuperäiseen tekstiin panemme merkille, että kääntäjä on jättänyt huomioonottamatta useitakin kohtia, jotka koskettelevat Suomen ja Ruotsin tapauksia. Niinpä näemme, että siinä merkinnässä, jonka Chrapovičkin on tehnyt päiväkirjaansa heinäkuun 15 päivänä (v. 1.), puhutaan kreivi Musin-Puškinin kertomuksesta, joka koskettelee äsken tapahtunutta kahakkaa Partakoskella. Samoin kerrotaan ruotsalaisten vankien tiedonannoista ja lisäksi puhutaan samassa merkinnässä määräyksistä, joita on annettu Aunuksen kuvernöörille Tutolminille ja jotka koskevat Sprengtportenin äskenmainitsemaamme hyökkäyssuunnitelmaa Suomeen.² Kaikki nämä yksityiskohdat puuttuvat ruotsalaisesta käännöksestä, mikä on sitäkin omituisempaa, kun muutamia päiviä myöhem-

¹ Arhiv gosudarstvennago sovjeta I, palsta 589.

² Dnjevnik Chrapovičkago s. 107—108.

min, heinäkuun 19 päivänä tehdyssä merkinnässä, mikä on päässyt ruotsalaiseen käännökseen, puhutaan Partakosken taistelua koskevasta selostuksesta.¹ Erikoisen maininnan ansaitsee, että ruotsalaisesta käännöksestä puuttuu useita kohtia, jotka valaisevat ajan diplomaattista historiaa ja jotka ainakin välillisesti koskettelevat Anjalan liittoa ja tapahtumien kehitystä Ruotsi-Suomessa sekä Venäjällä. Sitäkin suuremmalla syyllä on tutkijoilla aihetta käyttää Chrapovičkin päiväkirjan alkukielistä tekstiä.

Venäläisiin päiväkirjoihin kuuluu myös eräs sangen vähäinen »Dnjevnaja zapiska proizsectvijam v kreposti nejslotskoj vo vremja osady onoi svedskimi voiskami» (Päiväkirja tapauksista Savonlinnan linnoituksessa Ruotsin armeijan piirityksen aikana).² Se alkaa kesäkuun 21 päivänä (v. l.) ja jatkuu aina elokuun 8:nteen (v. l.). Sen kirjoittajaa emme tiedä.

Erikoisen tärkeitä tietoja päiväkirja ei sisällä, mutta kuitenkin eräitä sellaisia, jotka meidän näkökulmastamme ovat mitä mielenkiintoisimmat. Niin kerrotaan esim. heinäkuun 28/ elokuun 8 päivänä ruotsalaisten lähetistä, joka tuli linnaan tiedoittamaan, että ruotsalaisten puolelle oli tullut Viipurin kuvernöörin stafetti. Ruotsalaisten lähetti pyysi, että tykkituli lopetettaisiin. Näin tapahtuikin ja pian hän tuli uudestaan äskennämainitun venäläisen stafetin kera tuoden salaperäisen tiedonannon, että jos linnan komendantilla olisi jonkun verran kärsivällisyyttä, hän muutamien päivien perästä saisi tietää, mistä tämä välikohtaus oli johtunut. Linnan komendantti epäili kuitenkin petosta.

Päiväkirjaan on liitetty venäjänkielinen käännös everstien Stedingkin ja Brunowin kirjeestä linnan komendantille elokuun 16 päivältä, joka sisälsi kehoituksen antautua ruotsalaisille ehdoilla, mitkä hän itse saisi määrätä. Komendantin, majuri Kuzminin lyhyt ja iskevä vastaus on myös liitetty päiväkirjaan.

¹ Dnjevnik Chrapovičkago s. 112.

² Furuhelmmin kokoelmassa S.W.A:ssa. Jäljennös ei ole kenraali Furuhelmmin itsensä tekemä.

Mikään ei puhu päiväkirjan muistiinpanojen autenttisuutta vastaan. Sitä vastoin on mahdollista, että kopioitsijat ovat alkuperäisen päiväkirjan muistiinpanoja lyhentäneet.

Vielä lienee syytä kiinnittää lukijoiden huomiota n.k. *päivystyskirjoihin*, joita juuri Anjalan liiton päiviltä on säilynyt melkoinen joukko ja jotka mitä suurimmassa määrässä muistuttavat yksityisesti pidettyjä päiväkirjoja ja siis nähdäksemme paremmin kuuluvat tähän luokkaan kuin virallisiin pöytäkirjoihin. Mainitsemme tällaisista Siegrothin, Henschenin ja Ribbingin päivystäjäkirjat, jotka kaikki suuremmassa tai vähemmässä määrässä valaisevat armeijan tilaa mainittuna aikana samoin kuin sotilaiden mielentilaa. Erinäisten tiedonantojen nojalla voi myös tehdä johtopäätöksiä, joilla saattaa olla merkitystä selvitellessämme tilannetta armeijassa ja tyytymättömien keskuudessa kesällä ja syksyllä 1788. Niinpä näemme, mainitaksemme yhden esimerkin, että Liikalan nootin pohtimispäivänä on koetettu säikähdyttää kenraali Armfeltia toimittamalla hänelle tietoja kasakoiden lähestymisestä, tietoja, jotka joka tapauksessa olivat liioiteltuja. Ei voi vapautua siitä epäilyksestä — kuten myöskin toisessa yhteydessä olemme maininneet —, että tiedot olivat lähetetyt määrätysssä tarkoituksessa ja sopivan mielialan valmistamiseksi.

Silmäilemme lähemmin eräitä näistä päivystäjäkirjoista.

Toinen on luutnantti E. G. HENSCHENIN »Passage-Journal hållen under Campagnen i Finland 1788». Se on säilynyt Pietarin yleisessä kirjastossa, on vähäinen vihkonen ja käsittää tapaukset heinäkuusta lokakuuhun 1788. Nähdäksemme se tarjoaa siksi paljon mielenkiintoisia yksityistietoja, että se kenties ansaitsisi kokonaisuudessaan päästä julkisuuteen. Viitaten siihen, mitä muut lähteet mainitsevat kenraali Armfeltin peloitamisyrityksistä, lainaamme Henschenin päivystäjäkirjasta merkinnät elokuun 10 ja 11 päivältä.

10. Bref från Kongen med avertissement om Attaque som troddes skola ske på Anjala och om Kosakers infall öfver gränsen samt påskyndande af Generalernes inställelse därstädes, samt 2:ne batailloners souccours från Gen. Ziegeroth. En Adjut: afsändes til Kongen

med förfrågan, hvarest skulle göras tete emot fienden om Anjala wore forcerat samt, som icke Vesterb. R:te på 24 timar kan blifwa färdigt, om Generalerne ensamme eller escorterade med Dragoner skola det oaktat marchera strax.

11. Återkom denne Adjutant från Kongen med underrättelse om ryktets felactighet om passagens frihet men at Gen:lerne genast inställa sig med förut sändande af en Officer som underrättar Gen. Armfelt om Generalernes ankomst.

Toinen tällainen päivästäjäkirja on kapteeni G. RIBBINGIN kirjoittama »Journal öfver den finska expedition och fientlighet, börjat den 23 juni 1788», joka on säilynyt Ruotsin Waltakunnanarkistossa.¹ Sekin sisältää nähdäksemme koko joukon talteenotettavia yksityisseikkoja. Niin olemme kirjoittaneet muistiin Ribbingin merkinnän — ja myöhemmin tehdyn lisäyksen — elokuun 26 päivältä, missä puhutaan kapteeni v. Troilin ja majuri Mannerheimin saapumisesta Loviisaan ja annetaan yksityiskohtaisia tietoja heidän tehtävästään.

Päiväkirja, joka alkaa, kuten nimestä jo käy selville, kesäkuun 23 päivänä, jatkuu elokuun loppuun. Sen kirjoittaja, joka oli Södermanlandin rykmentin kapteeni, oli m.m. mukana yrityksessä nousta Haminan luona maihin elokuun 1 päivänä ja kertoo yksityiskohtaisesti tästä. Mitään valtiollisia suunnitelmia tai mietelmiä muistiinpanot eivät sisällä.

b) M u i s t e l m a t.

Kaikkein tärkeimpiä aikalaisten muistelmia, jotka valaisevat tapauksia Suomessa lähimpinä vuosina ennen Anjalan liittoa ja Anjalan liiton aikana, ovat tietenkin JOHAN ALBERT EHRENSTRÖMIN kirjoittamat, »Statsrådet Johan Albert Ehrenströms efterlämnade historiska anteckningar», utgifna af S. J. Boëthius I—II, Upsala 1888; 1883. Ne yksityiskohtaiset tiedot, mitä Ehrenström antaa oloista Suomessa 1770- ja 1780-luvulla ja mitä hän esim. kertoo Suomen puolustuslaitoksen sisäisestä jär-

¹ Krigshistoriska handlingar. Ryska kriget 1788—1790. R.W.A.

jestämisestä, sivistyneen säädyn elämästä, upseeriston mielialasta, nuorison harrastuksista, siitä kirjallisuudesta, mitä Suomessa tähän aikaan luettiin ja muusta sellaisesta, tarjoavat meille aivan korvaamattoman lähteen. Lisäksi ne ovat erittäin sujuvasti ja taidokkaasti kirjoitetut.

Miten luotettavat ovat Ehrenströmin muistelmat? Niiden kirjoittaja oli henkilö, joka nähtävästi on ollut varsin lahjakas, saanut hyvän kasvatuksen ja omannut hyvän havaintokyvyn. Hän on pitkän elämänsä aikana liikkunut mitä erilaisimmissa piireissä, joutunut paljon ihmisten kanssa tekemisiin, saanut nähdä ja kokea paljon. Hän oli luonteeltaan varsin subjektiivinen ja häilähteli usein äärimmäisyydestä toiseen. Saamme Ehrenströmistä sen käsityksen, että hän oli henkilö, jolla oli vahvat sympatiat ja antipatiat. Hänen arvostelutapaansa ovat varmaan hyvin paljon vaikuttaneet henkilökohtaiset suhteet. On siis varsin luonnollista, että hänen muistelmissaan saattaa olla runsaasti sellaista, mihin ei ehdottomasti voi luottaa. Mitä erikoisesti tulee meidän tutkimusaiheeseemme on huomattava, että muistelmat ovat kirjoitetut lähes puolen vuosisataa 1770- ja 1780-luvulla elettyjen tapausten jälkeen ja että niihin siis helposti kirjoittajan muistin pettäessä hänen tahtomattaan ja tietämättäänkin on voinut pujahtaa erehdyksiä.

Erikoisesti kiinnitämme huomiota siihen kysymykseen, mikä tässä yhteydessä on meille tärkein: miten luotettavat Ehrenströmin muistelmat ovat Suomen valtiollisen itsenäisyshistorian lähteinä, sekä siihen, miten oikea se kuva on, jonka muistelmien kirjoittaja antaa tämän liikkeen huomattavimmasta edustajasta, Yrjö Maunu Sprengtportenista, tämän suunnitelmista ja osanotosta Suomen itsenäisyysajatuksen toteuttamisyrityksiin.

Kaikille on tunnettua, millaisiin ristiriitoihin Ehrenström oli sattunut Sprengtportenin kanssa Venäjällä oleskelunsa aikana. On luonnollista, että hänellä kuvatessaan Sprengtportenia ja hänen toimintaansa tuskin saattaa olla niitä edellytyksiä, mitä puolueettomalta kuvaajalta vaaditaan.

Jos perehdymme Ehrenströmin toimintaan 1780-luvulla, ei vain hänen painettujen muistelmiensa valossa, vaan sen painamattoman ainehaston nojalla, mikä on tavattavana Ruotsin Waltakunnanarkistossa ja Upsalan yliopiston kirjastossa, ei suin-

kaan saa edullista käsitystä Ehrenströmin luonteesta. Olkoon, että voisimme selittää Ehrenströmissä tapahtuneen äkillisen mielenmuutoksen vuonna 1787; oltuaan äärimmäinen vastustusmies, innokas tasavaltalainen ja kuningasvallan vihaaja sekä Sprengtportenin ystävä ja suuri ihailija hän äkkiä tekee täysikäännöksen ja muuttuu kuningasmielisistä kuningasmielisimmäksi. Tämä kaikki on ehkä ymmärrettävissä ottaen huomioon Ehrenströmin vilkkaan ja monivivahteisen luonteen, mutta että henkilö, joka yhtenä päivänä on kuulunut vastustusmiesten leiriin, seuraavana päivänä antautuu vastakkaisen puolueen vakoojaksi, tekee tietysti varsin vastenmielisen vaikutuksen. Luonnollisesti tulee myöskin arvostelleeksi niitä selityksiä, mitä tällainen henkilö antaa motiiveistaan ja kehityksestään. Tähän seikkaan on jo Ehrenströmin muistelmien julkaisija, professori Boëthius kiinnittänyt huomiota. Muistelmien kirjoittaja lausuu siinä kertomuksessa, jonka hän vuonna 1787 Venäjältä palattuaan jätti kuninkaalle, että hän oli matkustanut Venäjälle vakoilaksensa Sprengtportenia. Elämäkerrallisissa muistiinpanoissaan hän sitävastoin kertoo, että hän Sprengtportenin elähdyttävien keskustelujen ja suurten suunnitelmien innostamana oli niin kiintynyt Sprengtporteniin, että hän seurasi tätä ensin Tukholmasta Suomeen ja sitten Suomesta Venäjälle. Jälkimmäinen selitys lienee oikea. Näimme, miten innokas vastustusmies Ehrenström oli ollut. Hän myöntää sen itse, ja se todellinen hätä ja ahdistus, mitä hän tuntee peljätessään, että hänen kirjeenvaihtonsa nuoruudenystävänsä Kaarle Henrik Klickin kanssa tulisi julkisuuteen, osoittaa varsin selvästi, että näiden kirjeiden on täytynyt sisältää sellaisia ajatuksia, jotka eivät olisi mielenmuutoksen jälkeen hämmästyttäneet ainoastaan kuningasta ja kaikkia oikeauskoisia kuningasmielisiä, vaan myöskin niiden kirjoittajia. Matkustaessaan Venäjälle lienee Ehrenström ratkaisevasti kuulunut vastustusmiehiin, mutta sittenkin näyttää siltä kuin ne, jotka kuuluivat samaan puolueeseen ja jotka tiesivät, että nuori insinööriupseeri oli matkustanut Sprengtportenin kanssa Venäjälle, eivät täydellisesti olisi häneen luottaneet. Tämä tietenkään ei todista hyvää miehen luonteesta. Tiedämme muun ohessa, että Juhana Antti Jägerhorn, jota Ehrenström kuitenkin piti nuoruudenystävä-

nään ja jonka kanssa hän oli paljon seurustellut, erikoisesti pyytää Venäjän Tukholman lähettilästä varoittamaan Sprengtportenien Ehrenströmistä, koska hän pelkäsi, että Ehrenström mahdollisesti jo tällöin, huhtikuun alussa 1787, oli asettunut Kustaa III:n käytettäväksi.¹ Samaa epäluuloa Ehrenströmiä vastaan osoittaa myös kreivi Mannerheim kirjoittaessaan neljä vuosikymmentä myöhemmin muistelmansa. Hän ei tee sen vähempää syytöstä Ehrenströmiä vastaan, kuin että tämä varasti Sprengtportenin papereita Venäjällä. Onkin sanottava, että Ehrenströmin käyttäytyminen Sprengtportenien kohtaan Venäjällä keväällä 1787 — olkoonkin, että miesten välit olivat rikkoutuneet — ja sittenkuin Ehrenström syksyllä 1787 oli Kustaa III:n vakoojana lähtenyt Itämeren maakuntiin, todistaa häikäilemättömyyttä, jonka veroista ainoastaan harvoin tapaa ja jonka täytynee pohjautua ala-arvoiseen luonteeseen.²

Joka tapauksessa päädymme siihen, että Ehrenströmin luonne, hänen henkilökohtainen vastenmielisyytensä Sprengtportenien kohtaan ja hänen suhtautumisensa suomalaisiin itsenäisyysmiehiin välien rikkoutumisen tapahduttua oikeuttavat meidät päättelemään, että se kuva, jonka Ehrenström Sprengtportenista ja muista itsenäisyysmiehistä antaa ja myöskin ne yksityiset tiedot, joita hänen muistelmissaan tavataan Sprengtportenista ja Suomen valtiollisesta itsenäisyysliikkeestä, tuskin lienevät täsmälliset, onpa lähellä ajatus, että Ehrenström tahallisesti on värittänyt kuvaustaan.

Yksityiskohtaisesti tarkastellessamme Ehrenströmin muistelmia saatamme todeta, että niissä esiintyy asiaa erehdyksiäkin. Tämä voinee kuitenkin osittain johtua siitä, että muistelmat, kuten sanoimme, ovat kirjoitetut niin kauan tapahtumien jälkeen. Niin lienee esim. kertomus siitä, että Sprengtporten,

¹ DANIELSON-KALMARI, II. s. 126. — On kuitenkin mainittava, että Jägerhorn mahdollisesti jo tähän aikaan kapteeni Glansenstjernan, postimestari Polonin tai muiden välityksellä oli saanut tietää Sprengtportenin ja Ehrenströmin välien rikkoutumisesta ja siitä, että viimeksimainittu oli asettunut yhteyteen kuningasmielisten kanssa.

² Ehrenströmin kirjealustelma Sprengtportenille syksyllä 1787. R.W.A.

Kaarle herttuan vuonna 1782 käydessä Suomessa, olisi tarjonnut hänelle Suomen kruunua, kylläkin erehdys. Kaarle herttua on tosin mainittuna vuonna käynyt Suomessa, mutta, kuten herttuan viimeinen elämänvaiheiden kuvaaja huomauttaa, ei ole vähintäkään todistusta tai merkkiä siitä, että Sprengtporten silloin olisi tällaisen esityksen tehnyt.¹ Ehrenström on nähtävästi sekoittanut tämän tapauksen Sprengtportenin tekemään tarjoukseen keväällä vuonna 1784.

Saanemme sitten esittää muutamia havaintoja erästä muistelmateoksesta, jota kutsutaan päiväkirjaksi, mutta joka on selvästi muistelmateos, jonka muistiinpanot ovat järjestetyt kuukausittain kirjoitettujen kirjeiden muotoon. Tarkoitamme varsin tunnettua *»Herttuattaren päiväkirjaa»*, *»Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok»*, jonka kaksi ensimmäistä osaa on julkaissut Carl Carlsson Bonde (Stockholm 1902—1903). Näihin osiin sisältyvä aineisto tulee kyseeseen nyt puheenaolevaa tutkimustamme varten.

On heti myönnettävä, että herttuattaren päiväkirja on varsin arvokas lähde. Sen kirjoittajaa tuntuvat valtiolliset asiat suuressi huvittaneen, hän liikkuu piireissä, missä hänellä on tilaisuus saada tapauksista välittömiä tietoja, on älykäs ja rauhallinen sekä arvostelee merkillisen puolueettomasti asioita. Hän ei ole Kustaa III:n innokas vastustaja, mutta ei myöskään ihaile häntä liiaksi; hän on täysiverinen aristokraatti, mutta ei ihaile suinkaan sokeasti Ruotsin ylimyskuntaa; hän on kosketuksissa toisen ja kolmannen säädyn kanssa ja saa heiltäkin tietoja.

Hänen muistiinpanoissaan hämmästyttää meitä yksityistietojen rikkaus. Että näiden joukossa täytyy olla koko paljon tarkistamattomia, myönnettäköön mielellään, mutta myöskin se, että mahdottomia, täysin uskomattomia tietoja todennäköisesti on varsin vähän. Herttuatar on sangen arvostelukykyisesti ratkaissut, mitä hän ystävätärtään varten on muistiinpanoihinsa merkinnyt, mitä jättänyt merkitsemättä.

Hänen satunnaiset tietonsakin johtavat lukijaa seuraamaan tapauksia, joista on säilynyt vain varsin puutteellisesti tietoja.

¹ IVERUS, Hertig Karl af Södermanland s. 197.

Kuulemme suunnitelmista, joita on tehty kuninkaan vangitsemiseksi, ja miksi ne epäonnistuivat; luemme viittauksia kuninkaan aikomuksista vallankaappauksen toimeenpanemiseksi ja kuninkaan vallan lisäämiseksi; kuulemme useasti Kustaa III:n suhteesta veljiinsä, ainakin Kaarle herttuaan, ja panemme merkille arveluita, jotka, jos ne eivät täysin pitäisikään paikkaansa, ovat mielenkiintoisia todistuksia siitä, mihin kaikkeen kuninkaan arveltiin olevan valmiin. Vielä kuulemme esim. Anjalan liiton johtomiesten vangitsemisesta, miten siihen suhtauduttiin hovipiireissä ja miten kuninkaan toimenpiteitä arvosteltiin.

Tiedot ovat välittömästi annettuja ja niissä on usein ensikäden lähteiden leima.

Herttuatar liittää silloin tällöin muistiinpanoihinsa asiakirjoja, joilla on historiallinen arvo. Niin on hän syyskuussa 1788 saanut käsiinsä sen vallankumoussuunnitelman, jonka mukaan Ruotsiin palaavan armeijan tuli toimia. Asiakirja on verrattain harvinainen; herttuatar on kopioinut sen alkukielellä, ruotsiksi, ranskankielisiin muistelmiinsa ja arvostelee sitä. Samoin on hän, mainitaksemme vielä esimerkin, syyskuun 1788 kirjeeseen kopioinut keisarinna Katariinan vastauksen Liikalan nootin kirjoittajille ja tehnyt sen täsmällisemmin kuin millaisena se sittemmin on painettu niinhyvin Sotaoikeuden pöytäkirjoihin kuin Hemliga Handlingareihin.

Meistä näyttää siltä, että herttuatar tosiaankin, kuten hän itse ilmoittaa, on joka kuukauden lopussa kirjoittanut katsahduksensa muovailematta niitä — ei ainakaan niitä, joita me olemme saattaneet tarkistaa — uuteen ja sopivaan muotoon, joka tekisi ehkä ne viisaamman näköisiksi, mutta samalla myös vähemmän luotettaviksi ensikäden lähteinä.

Mitä herttuattaren päiväkirjaan tulee siinä muodossa kuin se on julkaistu, ovat tietysti julkaisijan muistutukset ja liitteet lisänneet sen arvoa suuressa määrässä. Me panemme merkille, että miltei kaikki liitteet ovat saadut Bonden vapaaherrallisen suvun hallussa olevasta Ericsbergin arkistosta, seikka, joka on varsin vakuuttava esimerkki siitä, miten paljon uutta aineistoa — ja sellaista, joka tarjoaa täysin uusia tietoja — vielä saattaa olla yksityisten hallussa. Niin paljastuu, yhden ainoan esimerkin mainitaksemme, näiden liitteiden tarjoamien tietojen

valossa joitakin suunnitelmia, joita Ruotsin vastustuspuolueella kesällä ja syksyllä 1788 on ollut samoin kuin tärkeitä viitteitä juonitteluihin, joista tiedot tähän asti ovat olleet aivan vähäiset.

Herttuattaren päiväkirjan julkaisija on sen alaviittoiin lainannut lukuisia otteita kenraali K. G. SINCLAIRIN *muistelmista*, joita kahtena eri kokoelmana on säilynyt Ericsonin arkistossa. Toisen otsakkeena on »Mémoires intéressants concernant la dernière guerre entre la Suède et la Russie» ja toisen »Notes et Anecdotes».

Nähdäksemme nämä muistelmat ovat jääneet kirjallisuudessa miltei kokonaan käyttämättä. Ne tarjoavat kuitenkin otteista päättäen koko paljon varteenotettavaa juuri Anjalan liiton tapauksia silmälläpitäen. Sinclair oli mukana sotaretkellä 1788 ja on ollut sangen lähellä sekä sota- että valtiollisia tapauksia, jotka sattuivat Kymijoen rintamalla, kuten m. m. eräät mietinnöt osoittavat, jotka hän on kirjoittanut sotilaallisesta tilanteesta kesällä 1788.¹ Hän oli kenraali Armfeltin henkilökohtainen ystävä ja juuri kaikkein kohtalokkaimpina aikoina hänen kanssaan tekemisissä. Sinclair suhtautui kuninkaaseen varsin kriittisesti kuulumatta kuitenkaan hänen sokeihin ja hillittömiin vastustajiinsa.² Niinpä on varsin mielenkiintoista kuulla hänen arvostelujansa valtiollisesta tilanteesta, hänen selityksiänsä Anjalan liitosta ja panna merkille niitä yksityisiä tietoja, joita hän antaa liiton johtohenkilöistä. Sinclairin varma käsitys on, että kuningas itse on aiheuttanut Liikalan nootin lähettämisen ja ollut tässä suhteessa salaisena kiihoittajana.³

¹ Upsalan yliopiston kirjastossa F. 456. — Kirjelmissä 27/7 ja 30/7 1788 varoittaa S. kuningasta ryhtymästä Haminan valloittamisyritykseen puutteellisten valmistusten takia. Vrt. ODHNER III. s. 133. — Viimeksimainittu on nähtävästi jonkun verran käyttänyt Sinclairin muistelmia.

² Varsin kuvaava Sinclairin lausunto kuninkaasta on seuraava, joka sisältyy »Mémoires intéressants eihin: »Som jag varit ögonvittne till alla dessa underhandlingar, kan jag intyga att Gustaf därvid lade i dagen alla sina öarliga politiska konstgrepp — —» (Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II. s. 415).

³ Notes et Anecdotes (Dagbok II s. 306).

Hän kuvailee yksityiskohtaisesti, kuinka Liikkalan nootti on syntynyt, millainen sotilaallinen asema sillä hetkellä oli, kertoo Jägerhornin matkasta Pietariin ja hänen paluustaan. Erikoisesti on pantava merkille hänen arvostelunsa yrityksestä kääntyä keisarinnan puoleen.¹

Sinclairin muistelmia ei ole kokonaisuudessaan julkaistu ja on vaikea ainoastaan satunnaisten otteiden perusteella saada niistä varmaa kuvaa. Se voitaneen sanoa, että hän on paikoitellen varsin subjektiivinen arvosteluissaan — kiinnitämme huomiota esim. hänen lausuntoihinsa J. Kr. Tollista — ja mahdollisesti värittelee esityksiänsä huomattavastikin; tuntuu kuitenkin siltä, että ne silti eivät ole vailla arvoa ja että niihin kannattaa kiinnittää huomiota.

c) Puolustuskirjoitukset.

Anjalan liittoa koskevien historiallisten lähteiden joukossa on useita, joita yhteisesti voidaan nimittää *puolustuskirjoituksiksi*. Ne ovat tavallaan muistelmia, mutta ne ovat silti omaa laatuaan. Ne selittävät niitä motiiveja, jotka ovat saaneet kirjoittajia menettelemään niinkuin ovat menetelleet, ja samalla antavat tietoja, jotka usein yksityiskohtaisesti valaisevat Anjalan liiton tapahtumien sarjaa. Kaikkein huomattavin näistä on nähdäksemme K. G. ARMFELTIN *selitys* siitä, missä oloissa Liikkalan nootti syntyi ja mikä sen tarkoitus oli. Selitys, jonka täydellinen nimi on: »Generalen och Commendeuren m:m: Baron Armfeldts berättelse om ordsakerne till den af honom jemte flere befälhafware öfwer Arméen i Finland d. 9. Augusti 1788, Keijsarinnan i Rysland ärbudne Negociation», on sangen pitkä. Se on osoitettu kirjoittajan rakkaille maamiehille ja nähtävästi kirjoitettu syksyllä 1788. Sen tarkoituksena on niiden huhujen kumoaminen, joita oli pantu liikkeeseen salaliittolaisten toiminnasta, ja on nähtävästi tarkoitettu jonkinlaiseksi valtiollisen menettelytavan puolustukseksi. Se on selvästi ja vakuuttavasti kirjoitettu ja tarjoaa useita arvokkaita tietoja Armfeltin suhteesta kuninkaaseen sekä kaunistelemattomia kuvauksia armeijan tilasta sodan alkaessa. Näillä kuvauksilla ei kuitenkaan

¹ Mémoires intéressants (Dagbok II s. 307).

nähdäksemme ole minkäänlaista liioittelevaa leimaa, ja selitys itse nootin lähettämisestä keisarinnalle tekee varsin luontevan vaikutuksen. Kun tästä kirjoitelmasta tuli kysymys Sotaoikeudessa, väitti Armfelt, että hän oli antanut sen eräälle ystäväelleen eikä voinut käsittää, miten se oli tullut tunnetuksi,

»Ändamålet med des författande skal endast varit at, sedan hvarjehanda olika och ömande rykten kringlupit om Herr Baron och General Majorens förhållande, de som honom öfverlefde, måtte deraf finna anledningarne til hans tagna steg, och at han på sin döda mull sålunda kunde för dem justifiera sig.¹»

Tätä kenraali Armfeltin puolustuskirjaa ei tietäksemme ole painetussa kirjallisuudessa käytetty. Mihin Sotaoikeudessa luettu kappale on joutunut, ei ole tiedossamme; yksi jäljennös tavataan Helsingin yliopiston kirjastossa.²

Tätä selityskirjelmää täydentävät ne Armfeltin Sotaoikeudessa antamat lausunnot, joihin usein on vedottu. Niistä on etenkin pari erittäin valaisevaa. Nähdäksemme ne sisältävät mitä tärkeimpiä tietoja Anjalan liiton synnystä ja tapauksien kulusta. Ne tekevät luotettavan vaikutuksen, ja niiden olosuhteiden nojalla, missä ne ovat syntyneet voitaneen edellyttää, mikäli on Armfeltista puhe, että ne todellakin ovat mahdollisimman rehellisessä mielessä laaditut. Niiden luotettavuus on kuitenkin asetettu kysymyksenalaiseksi, ja tosi on, että niissä voidaan panna merkille eräitä epätodenmukaisuuksia.³ Se, mihin mielestämme kannattaa kiinnittää suurempaa huomiota, on, että Armfelt puhuessaan itsenäisyshankkeista Suomessa nähtävästi ei ole ollut täydellisesti tietoinen asioiden tilasta ja että hänen lausunnoillaan sentähden mahdollisesti ei ole sitä arvoa, mikä niille muuten tulisi antaa.

Tuskin kukaan Anjalan liiton miehistä on päässyt puolustautumaan niin perinpohjaisesti kuin eversti B. J. HASTFEHR. Eikä voitane kieltää, että ne kirjelmät ja lausunnot, jotka Hast-

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 43.

² Kokoelmassa »Dokument angående Anjala förbundet». Vrt. Liite XVI.

³ BOËTHIUS, Svenskt Biografiskt Lexikon II s. 201—202.

fehr on kirjoittanut ja joita kirjallisuudessa paljon on käytetty ja pohdittu, ovat harvinaisen mielenkiintoisia asiakirjoja — niin perin epäluotettavia todistuskappaleita kuin ne ovatkin, mitä tulee kirjoittajan omaan osuuteen valtiollisissa vehkeilyissä. Kirje, jonka hän marraskuun 22 päivänä kirjoittaa kuninkaalle¹, on helposti selitettävissä; Hastfehr ilmiantaa Suomen itsenäisyysasiain toimivat miehet pelastaaksensa oman nahkansa. Hän on antautunut rikoksellisilta näyttäviin yrityksiinsä palveluksensa isänmaatansa ja kuningasta, jonka veroista ei ollut. Mutta hän pyytää, että kuningas ei näyttäisi hänen kirjettään kenellekään. Selityksessä, minkä hän jättää Sotaoikeudelle huhtikuun 1 päivänä 1789, on pääpaino pantu selittelyihin, kuinka tavattoman vaikea Hastfehrin asema oli Savonlinnassa ja Tuunansaaressa, ennenkuin hän luopui Savonlinnan piirityksestä.² Selityskirjelmässä, joka on jätetty Sotaoikeudelle täsmälleen 10 kuukautta myöhemmin ja joka on edellisiä tuntuvasti pitempi, koettaa Hastfehr selitellä hämäräperäisiä yksityiskohtia toiminnassaan ja osaksi peruuttelee edellisessä lausuttuja väitteitään.³

Ainakin kaksi viimeksimainittua puolustuskirjoitelmaa ovat sielutieteellisiä arvoituksia. Tulee kysyneeksi itseltään, eikö Hastfehr loppujen lopuksi itse ole ollut vakuutettu siitä, että hänen toimintaansa kesällä ja syksyllä 1788 ovat johtaneet ainoastaan puhtaat motiivit. Ja sikäli voi hänen käsityksensä olla oikea, että hän nähtävästi ainoastaan k o e t t e e k s i oli antautunut Sprengtportenin ja hänen puoluelaistensa ehdottamiin yrityksiin. Ellei asia onnistuisi, luopuisi Hastfehr kaikesta yhteistoiminnasta itsenäisyysmiesten kanssa ja käyttäisi saamiensa kokemuksia kuninkaan ja valtakunnan hyväksi. Oli kuinka oli, meille on tärkeintä päästä selville, missä määrässä Hastfehrin puolustuskirjelmää voidaan käyttää historiallisina lähteinä. Että niihin sinänsä ei saa paljoakaan luottaa, luulemme edellisessä, kun oli puhetta Sotaoikeuden pöytäkirjoista, kyllin selvästi osoittaneemme. Mutta sittenkin näyttää siltä,

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 234—241.

² Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 153—161.

³ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 1172—1188.

että hänen tiedonannoissaan salaliittolaisten vireästä toiminnasta syksyllä 1788, hänen kuvauksessaan suunnitellusta »Pohjoismaiden liitosta» ja sen yksityiskohtaisista tarkoituksista, on perää. Jägerhorn ei ollut yksinään näiden suunnitelmien laatijana ja kiihoittajana, hänellä oli hengenheimolaisia ja kannattajia, mutta toisaalta oli aikaa myöten yhä suurempi epäily herännyt häntä ja hänen suunnitelmiaan vastaan ja myös rahvasta oli kiihoitettu häntä vastaan.

Hastfehrin puolustuskirjoituksista voidaan varmaan saada tutkimukselle arvokkaita lisiä, jos niitä vain tarpeeksi varovasti käytetään.

Eversti ROBERT MONTGOMERYN »Relation om hvad mig veterligen händt under 1788 års Campagne»¹ on tietenkin myös puolustuskirjoitus, johon erikoisesti kannattaa kiinnittää huomiota.

Ei ole suinkaan vaikeata osoittaa, että kirjoittajan muisti on melkoisesti pettänyt, kun hän on laatinut tätä selontekoa. Kertomukseen on suhtauduttu varsin epäluuloisesti², ja tosi onkin, että tähän kertomukseen suinkaan ei voi sokeasti luottaa. Sitävastoin on nähdäksemme vaikeampi sanoa, onko kertomuksen kirjoittaja tahallisesti tehnyt itsensä syyppäksi epätasällisyyksiin ja vääristelyihin. Emme ole voineet yksityiskohtaisesti tarkastaa tätä kertomusta, mutta mikäli olemme voineet sen tehdä, näyttää meistä siltä, että ne erehdykset, ristiriitaiset tiedonannot ja muut puutteellisuudet, joita siinä esiintyy, voivat johtua pettäneestä muistista. Myönnettävä on, että näitä epätasällisyyksiä ja puutteellisuuksia on kylläkin paljon. Niinpä ei hänen selontekonsa Anjalan liittokirjan synnystä ja miten hän sen allekirjoitti, laisinkaan pidä paikkaansa; ilmoitetuihin päivämääriin nähden lukija saa paikoitellen sen käsityksen, että kirjoittaja sekoittaa Anjalan varsinaisen liittokirjan ja ruotsalaisten upseerien lähettämän selityskirjelmän toisiinsa. Myöskään ei esim. majuri Gripenbergin todistus Kerimäellä pidetyn sota-oikeuden istunnossa kesäkuun 16 päivänä 1789,

¹ Historiska Handlingar till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. I (Stockholm 1861).

² ODHNER III s. 91, 126, 130.

joka tuntuu luotettavalta ja jota kai tulee pitää uskottavampana kuin Montgomeryn todistusta, pidä yhtä viimeksimainitun kanssa.¹ Myös voimme helposti todeta, että Montgomeryn kertomus toisesta matkastaan Haminaan ei voi olla oikea. Hän oli palannut ensimmäiseltä matkaltaan Haminasta syyskuun 8 päivänä ja käynyt silloin Kaarle herttuan puheilla; tällöin oli jo ollut puhetta siitä, että Montgomery matkustaisi uudestaan suuriruhtinaan puheille ja antoi herttua tällöin Montgomerylle tunnetun vakuutuskirjansa, joka on päivätty Loviisassa syyskuun 8 päivänä. Montgomery sanoo, että herttua kaksi päivää myöhemmin pyysi everstiä tekemään uuden matkan; tätä Montgomery muka ensin vastusti, mutta suostui siihen kuitenkin myöhemmin. Hän viipyi oman ilmoituksensa mukaan useita päiviä kenraali von Platenin luona rajalla odottaen tietoa Sprengtportenilta. Ja kuitenkin molemmat ovat Haminassa jo 12 päivänä syyskuuta.² Että kertomuksessa on jonkinlainen ristiriita, on aivan ilmeistä. Samoin voidaan todeta, että Montgomeryn kertomus siitä, mitä eversti Hastfehr »kunnian ja luottamuksen nimessä» on kertonut Puumalan tapauksesta kesäkuussa 1788, on tietysti varsin mahdotonta; ³ niinpä ei voi laisinkaan olla kysymys Kymijoesta, vaan Puumalan salmesta. Useita muitakin erehdyksiä, osaksi sangen karkeita, voisimme osoittaa ilmenevän Montgomeryn kertomuksissa. Mutta toiselta puolen on myönnettävä, että siinä on muutamia kohtia, jotka erikoisesti ovat pantavat merkille. Kirjoittaja puolustelee sangen laajalti Liikalan nootin lähettämistä ja tarkastelee sen syntyä eri puolilta; hänen kantansa edustaa varmaan monen vastustuspuolueeseen kuuluneen upseerin kantaa. Montgomery on yleensä lausunnoissaan pelkäämätön ja koristelematon. Hänen todistukselleen K. G. Armfeltin luonteesta on varmaan annettava suuri arvo, samoin hänen esitykselleen herttuan esiintymisestä syyskuussa 1788. Hän ei ensinkään salaa suhdettansa Sprengtporteniin eikä liitä lausuntoihinsa keksityiltä näyttäviä selityksiä tai letkauksia, jotka tuntuisivat epäilyttäviltä.

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 838—840.

² Relation s. 369—373.

³ Relation s. 329. — Vrt. ODHNER III s. 91, alaviitta 2.

Saanemme lisäksi mainita vähäisenä piirteenä Montgomeryn suorasukaisesta kuvailusta hänen tiedonantonsa ratsumestari Platenin ja luutnantti Falkenbergin varsin odottamattomasta käyttäytymisestä välirauhan aikana, seikasta, josta eräissä toisissa samanaikaisissa lähteissä mainitaan, vaikka tapauksessa ei nähdäksemme ole mainittu painetuissa esityksissä, jotka koskevat Anjalan liittoa.

Myöskin Montgomeryn Sotaoikeudessa antamat lausunnot, joilla on puolustuspuheiden leima, ovat varsin suorasukaisia ja koristelemattomia. Hän linkoaa esimerkiksi pelkäämättä tuon tunnetun lauseen, että »en besvuren fundamentallag är kraftigare än de allmänna militairiska», ja lukijaan tekevät nämä kainostelemattomat sanat varsin välittömän vaikutuksen.

Mahdollisesti tulee meidän tässä yhteydessä myös mainita tunnetun Anjalan liiton miehen, majuri, sittemmin kreivi MANNERHEIMIN muistiinpanot, »Geheimerådet Grefve C. E. Mannerheims egenhändiga anteckningar»¹, jolla erikoisesti Anjalan liittoon nähden on puolusteleva luonne.

Kuten tunnettua, suhtautui Mannerheim Anjalan liittoon silloin, kun hän muistiinpanonsa kirjoitti, varsin kielteisesti. Hän on tuskin ollut niin perehtynyt Suomen asioihin, että hänen lausunnoilleen voitaisiin antaa täyttä arvoa, ja hänen todistuksensa ovat monessa suhteessa, mikäli voidaan päätellä, ristiriidassa muiden lähteiden kanssa. Mitä muistiinpanojen yksityiskohtiin tulee, voidaan todeta, että niissä on useita epätasällisyyksiä. Herättää sentähden huomiota, että näille muistiinpanoille on annettu usein enemmän arvoa kuin useille muille, joiden erheet ehkä eivät ole lukuisimmat kuin Mannerheimin muistiinpanoissa esiintyvät. Tigerstedt esimerkiksi kiinnittää lukijoittensa huomiota siihen, että edellisessä mainittu Montgomeryn kertomus on kovin epäluotettava, koska muka siinä voidaan todeta yksityiskohtaisia erehdyksiä. Hän mainitsee esimerkkinä, että Montgomery ei ole muistiinpanoissaan maininnut yhtyneensä everstien Hästeskon ja von Otterin pyyntöön, kun nämä elokuun 1 päivänä kääntyivät kuninkaan puo-

¹ Julkaistut Svenska Litteratursällskapet i Finland Förhandlingar och uppsatser 35, Helsingissä 1922.

leen, ja kuitenkin mainitsee muka Mannerheim tämän tapahtuneen.¹ Ja yhtä kaikki unohtaa Tigerstedt samassa hengenvedossa, että Mannerheim juuri samassa yksityiskohdassa erehdytty mainitessaan, että niiden joukossa, jotka silloin kääntyivät kuninkaan puoleen, oli myöskin kenraali Armfelt — joka todistettavasti kuitenkin ei ollut heidän mukanaan.²

Kuten tunnettua palveli Mannerheim sodan aikana Turun jalkaväkirykmentissä, samassa, missä sotatuomari Ekmanilla oli virkatoimensa. Molempien muistiinpanoja tekevien herrojen merkinnät voidaan todeta menevän eräiden asioiden kuvailussa ristiin. Sotatuomari kertoo esim. siitä, kuinka tyytymättömyys rykmentissä tuli näkyviin heti, kun rykmentti oli pantu liikekannalle, Mannerheim sen sijaan kieltää tämän nimenomaan ja sanoo tyytymättömyyden alkaneen vasta senjälkeen kuin oli saavuttu rajalle ja nähty, ettei sodan uhasta mitään tiedetty.³ Kuka herroista tässä suhteessa on oikeassa, on jätettävä ratkaisematta; kuinka vähän sotatuomarin muistiinpanoihin voidaan luottaa, siitä on jo edellisessä kylliksi mainittu.

Erittäin mielenkiintoinen puolustuskirjoitus on se, jonka majuri J. A. JÄGERHORN heti Venäjältä palaamisensa jälkeen lähetti Kustaa III:lle. Kirjoitelma on päivätty Anjalassa syyskuun 1 päivänä 1788 ja joutunut kuninkaan käsiin Fahlunissa syyskuun 17 päivänä.⁴

Jägerhorn väittää, että kuninkaan päättäväinen suhtautuminen Anjalan liittolaisiin oli vaikuttanut näihin varsin yllättävästi. Jägerhorn, joka aina oli tuntenut kuningasta kohtaan kunnioitusta, kiintymystä ja kiitollisuutta, ei ollut ansainnut kuninkaan epäsuosiota ja halveksumista, ja hän oli itselleen velkaa antamaan kuninkaalle selityksen siitä, mitä oli tapahtunut. Jägerhorn puolestaan oli, niin pian kuin tieto armeijan liikkeellepanosta oli saapunut, toiminut varsin aktiivisesti. Hän oli käynyt rajalla tiedustelumatkalla ja oli sittemmin tehnyt kuninkaalle useita esityksiä. Sotaväki oli luullut, että Venäjä

¹ TIGERSTEDT VI. s. 102.

² Egenhändiga anteckningar s. 25; TIGERSTEDT VI s. 101.

³ Vrt. myös ODHNER III. s. 126, alaviitta 1.

⁴ Upsalan yliopiston kirjastossa. F. 457. — Vrt. Liite XVII.

tosiaankin oli aloittanut vihollisuudet ja oli valmiina puolustamaan maata. Kun sitten huomattiin, ettei minkäänlaisista vihollisuuksista ollut puhetta, täytti pettymys mielet ja ruvettiin epäilemään, että kyseessä oli jonkinlainen yritys kansan vapautta vastaan ja että oli tarkoituksena väkivaltaisoin keinoin lisätä kuninkaan valtaa. Selvisi sitten, kuinka huonosti sotaan oli varustauduttu. Kun lähestyttiin Haminaa, tarjoutui Jägerhorn yrittämään kaupungin valtausta ja teki siitä kuninkaalle asianmukaisen ehdotuksen. Yrityksestä oli kuitenkin luovuttava, ja pian ruvettiin pelkäämään, että venäläiset joukot tunkeutuisivat hävittäen Suomeen. Kirjoittaja korostaa erikoisesti sitä pelkoa, että Suomi jälleen jäisi hävitykselle alttiiksi. Kun kaikki toivotti ja kun kuningas ei voinut mitään toimittaa, oli ajatus lähellä, että ryhdyttäisiin välittämään kuninkaan ja keisarin välillä aikaansaatavaa välirauhaa. Kaikki oli tapahtunut hyvässä ja kunniallisessa tarkoituksessa, ja ne jotka olivat ryhtyneet toimenpiteisiin, eivät suinkaan olleet loukanneet kuninkaan eikä säätyjen oikeutta. Mihinkään juonitteluihin ei ollut ryhdytty, vaan rehellisesti oli kaikki tuotu päivänvaloon ja kaikkialla oli toimittu avomielisesti ja kunniallisesti. Anjalan liittolaiset eivät koskaan olleet tarkoittaneet muuta kuin kuninkaan turvallisuutta ja isänmaan rauhaa. Kirjoittaja pyytää, että kuningas tekisi kaiken voitavansa rauhan palauttamiseksi, ja vakuuttaa, että hän kuninkaan uskollisena alamaisena oli valmis ilolla uhraamaan viimeisen veripisaransa kuninkaan ja isänmaan hyväksi.

Jää vastattavaksemme kysymys, miten tämä Jägerhornin kirjelmä on selitettävissä. Voinee olla luonnollista, että hän ei siinä puhu mitään niistä suunnitelmista, joiden tulkkina hän juuri oli käynyt Pietarissa, ja niistä itsenäisyysajatuksista, joiden innokkaimpia edustajia hän oli. Mutta mistä johtui, että hän parhaaksi viikko sen jälkeen, kun oli palannut matkaltaan Venäjälle, kirjoittaa tällaisen selityskirjelmän kuninkaalle ja erikoisesti vakuuttaa uskollisuuttaan hänelle? Mihin hän tällä pyrkii? Oliko hänen tarkoituksensa koettaa tehdä mitättömiksi ne huhut, jotka olivat lähteneet liikkeelle itsenäisyysmiesten suunnitelmista ja valtiopetoksellisistä hankkeista? Vai onko

hän ehkä tahtonut tunnustella maaperää ja rakentaa siltoja niinkauan kuin siihen vielä oli mahdollisuutta?

Joka tapauksessa Jägerhornin puolustuskirjelmä on meille mitä mielenkiintoisin historiallinen todistuskappale.

On ehkä sopivinta, että luomme tässä yhteydessä lyhyen silmäyksen YRJÖ MAUNU SPRENGTPORTENIN muistelmiin, joilla kaikilla on enemmän tai vähemmän puolusteleva leima.

Siihen nähden, että Sprengtportenin kirjallinen jäämistö on verrattain hyvin säilynyt ja varsin suuri, voisi arvella, että hänen jälkeenjättämässään muistelmassa olisi koko paljon arvokasta ainehistoa Anjalan liiton ja sen tapausten selvittämiseksi. Eikä voikaan kieltää, että hänen jälkeenjättämässään henkilökohtaisissa muistiinpanoissa on koko joukko sellaista, mikä on otettava huomioon tarkastellessamme Anjalan liiton historiallisia lähteitä. Katselemme seuraavassa lyhyesti niitä hänen muistiinpanojansa, joita voidaan pitää muistelma-luontoisina.

Silloin tulee nähdäksemme ensin tarkastettavaksi hänen »Mémoires sur les derniers Troubles de la Finlande depuis le commencement de la guerre 1788 jusque à la paix de Värälä 1790.» Ne ovat hänen muistelmistaan yksityiskohtaisimmat. Hänen tyyliinsä on, kuten tavallisesti, hiukan venytettyä ja monisanaista, paikoitellen senttimenttaalista ja lyyrillisin kääntein. Muistelmien tarkoituksena on, kuten kirjoittaja sanoo, koota ainehistoa Ruotsin ja Venäjän välisen sotilaallisen historian selvittämiseksi ja ne ovat käskystä kirjoitetut Sprengtportenin oleskellessa Böömissä vuonna 1796. On myönnettävä, että tässä muistelmateoksessa on useitakin kohtia, jotka mitä suurimmassa määrässä tarjoavat meille mielenkiintoa. Mutta kokonaisuudessaan eivät ne sittenkään anna meille niitä yksityiskohtaisia tietoja Sprengtportenin suunnitelmista ja toiminnasta, joita olisimme odottaneet. Niinpä kiinnostaa meidän huomiotamme erikoisesti muistelmien ensimmäisen kirjan toiseen osastoon sisältyvät tiedot suunnitelmista ohjata Venäjän-Karjalasta Pohjois-Karjalan kautta sotilaallinen hyökkäys Savoan ja Pohjois-Suomeen. Me odottaisimme saavamme tietää yksityiskohtia siitä, mitä suhteita Sprengtportenin oli onnistunut solmia sellaisten Pohjois-Karjalassa, Savossa ja Pohjanmaalla

asuvien henkilöiden kanssa, jotka nähtävästi jo ennen sodan alkua ainakin jossakin määrässä ovat olleet tietoisia Sprengtportenin suunnitelmista, mutta niistä vaikenee kirjoittaja täydellisesti. Muistelmien saman kirjan kolmas osasto vie meidät jo keskelle sotatapauksia ja armeijassa vallitsevaa tyytymättömyyttä. Kirjoittaja kertoo kuninkaan saapumisesta Haminan läheisyyteen ja upseerisalaliiton syntymisestä armeijassa. Hän selostaa verrattain tuttuja asioita kuninkaan omavaltaisista toimenpiteistä ja upseerien mielialasta huomatussa kansalais- ja sotilasvelvollisuuksien sattuvan toistensa kanssa ristiriitaan. Kirjoittaja sanoo kyllä puheenaolevan osaston otsakkeessa tutkivansa Anjalan liiton syitä, mutta mitään sellaisia selityksiä ja havaintoja, jotka sisältäisivät varsinaisesti uutta ja erikoisessa määrässä huomattavaa sekä mahdollisesti paljastaisi syitä ja salaanjääneitä suunnitelmia, ei hänen kertomuksensa tarjoa. Seuraavassa osastossa tulevat selviteltäviksi kuninkaan lähtö armeijasta ja tapauksien kehitys aina amiraali Greighin kuolemaan lokakuun loppupuolella ja Ruotsin laivaston palaamiseen Ruotsiin. Tässä osastossa odottaisi löytävänsä yksityiskohtaisia tietoja Sprengtportenin neuvotteiluista suomalaisten upseerien kanssa ja hänen havaintojansa sekä mietelmiänsä tämän johdosta, mutta sellaisia etsimme edelleenkin turhaan. Selostus kulkee yleisesti tunnettuja ratoja ja ainoastaan joskus vilahtaa eteemme ajatus, joka sallii meidän luoda katsahduksen Sprengtportenin tähän asti tuntemattomiin tarkoituksiin ja suunnitelmiin. Ja kuitenkin sisältävät nämä kolme viimeksi mainitsemaamme osastoa tämän muistelmateoksen kaikkein tärkeimmät osat. On kyllä tosi, että jälkimmäisessäkin osassa, joka ulottuu syksystä 1788 aina Värälän rauhaan asti, tuontuostakin on joku erikoisesti meidän tarkoituksiamme varten huomioon otettava ajatus, mutta mitään tyhjentäviä selityksiä, joita mahdollisesti olisimme Suomen itsenäisyysliikkeen johtavalta mieheltä odottaneet, emme tapaa.

Toisena Sprengtportenin muistelmateoksena mainitsemme hänen »Mon Plaidoyer. Ouvrage du Sentiment adressé à toutes les ames sensibles du Fond de Ma Solitude» ja jota hän myöskin on kutsunut »Extrait d'un ouvrage appelée les quart -d'heures de mon-tems.» Eräessä kohdassa mainitsee Sprengtporten, että

nämä muistelmat olisivat kirjoitetut »hävityksen vuonna» ja lisää siihen sulkumerkeissä 1790, toisessa paikassa sanoo hän kirjoittaneensa ne »hävityksen vuonna 1792.» Meidän tarkoituk-
siamme varten tulee kysymykseen muistelmien ensimmäinen osa, joka on verrattain lyhyt, kun sitä vastoin toinen osa käsittelee Sprengtportenin nuoruuden tapauksia vuoteen 1758. Ensimmäisessä osassa on koko joukko filosofisia mietelmiä ja kirjoittajan itsepuolustelua, jotka kuitenkin nähdäksemme voivat jollakin tavalla luoda valaistusta hänen luonteeseensa ja suhtautumisensa ajan tapauksiin ja kansalaisiinsa. Mitään varsinaisesti uutta Anjalan liiton tapausten valaisemiseksi eivät nämä muistiinpanot kuitenkaan nähdäksemme tarjoa.

Kolmantena olisi meidän kai mainittava pieni vihkonen, jonka otsakkeena on »M^r S^{xxx} à sa Patrie», jonka syntymäajasta meiltä puuttuvat tiedot. Tämä isänmaalle omistettu kirje tahi puhe sisältää pääasiallisesti yleisiä ajatuksia vapaudesta ja kansalaisyhteisyydestä ja on laadittu verrattain korkealentoiseen tyyliin. Emme kuitenkaan tahdo kieltää, etteikö tässäkin puolustuskirjoituksessa voisi olla eräitä kohtia, jotka saattanevat valaista Sprengtportenin luonnetta ja jotka voivat olla hyödyksi koettaessamme päästä selville hänen toiminnastaan Suomen itsenäisyyden hyväksi ja hänen suhteestaan kuninkaaseen ja käänteentekeviin tapauksiin kesällä 1788.

Kuten tiedetään on Sprengtportenin säilyneissä papereissa vielä koko joukko elämäkerrallisia muistiinpanoja. Sellainen on »Les événemens de ma vie ou mémoires justificatives de M^r S^{xxxx}», jonka Sprengtporten sanoo kirjoittaneensa Haagissa vapauden vuonna 1792 ja joka on tarkoitettu julkaistavaksi vasta hänen kuolemansa jälkeen. Toinen osa siitä, jonka tulisi käsittää viisi vuotta, nimittäin aikajakson hänen lähdöstään Seestasta 1784 aina sotaan vuonna 1788, ulottuu kuitenkin ainoastaan vuoteen 1785. Edelleen mainitsemme »Précis des services de Mr de Sprengtporten», jonka Sprengtporten sanoo kirjoittaneensa Pietarissa 1798, niitä on myös »L'itinéraire de ma vie ou les époques les plus marquantes de mon âge» ja vielä »Mémoire de service de general d'infanterie, comte de Sprengtporten», joista jälleenkin kaksi viime mainittua ovat päiväämättömät. Otsakkeen mukaan odottaisi ehkä eniten ensiksi mainitulta »Elämäni

tapaukset», jossa hän sanoo tahtovansa puolustaa itseänsä, mutta joka jää varsin lyhyeksi Sprengtportenin elämänvaiheiden luettelomiseksi, taaskin vain Pommerin sotaan asti. Sitä vastoin toinen osa, jonka tuli käsittää viiden vuoden tapaukset vuodesta 1784 sotaan vuonna 1788 antaa kylläkin hauskoja tietoja Sprengtportenin matkasta Hollantiin ja jonkin verran hänen toimistaan siellä, mutta ei ennätäkään kauemmaksi. Muissa on ainoastaan varsin lyhyitä ja ohimennen tehtyjä merkintöjä 1788 vuoden tapauksista ilman että kajottaisiin mihinkään yksityiskohtiin.

Paitsi näitä nyt lueteltuja ja painamattomia kirjoitelmia, joilla kaikilla on enemmän tai vähemmän puolusteleiva leima, on Sprengtportenin kädestä säilynyt eräs painettu puolustuskirjoitus »Pièce justificative de Mr. de S^{xxx}», tietääksemme verrattain harvinainen vihkonen. Tästä tekeleestä, joka on kirjoitettu vuoden 1788 lopulla tai heti seuraavan alussa ja tarkoitettu valtiolliseksi lentokirjaseksi, tulee vielä myöhemmin puhe.

Tarkastaessamme edellämainittuja Sprengtportenin puolustuskirjoituksia täytyy sanoa, että niin mielenkiintoisia kuin ne saattavatkin olla Sprengtportenin luonteen, hänen yksinäisyytensä ja epäluuloisuutensa, hänen kunnianhimosensa ja häikäilemättömyytensä valaisemiseksi, niin vähän antavat ne uusia tietoja Suomen itsenäisyysajatuksen synnystä ja Anjalan liiton tapauksista. Kuten olemme maininneet tapaamme ainoastaan hyvin harvassa jonkun tiedonannon, joka tarjoaa uuden näkökohdan tai sellaisen seikan, joka johtaa meitä ajattelemaan uusia yhteyksiä tapauksien kulussa. Mitään erikoisia selityksiä ja syvälle ulottuvia syiden tarkastelua ei Sprengtporten näissä muistelmissaan meille suinkaan anna. Hänen persoonalliset suhteensa suomalaisiin itsenäisyysmiehiin jäävät esimerkiksi täydellisesti koskettelematta, samoin ne yksityiskohtaiset suunnitelmat, mitä hänellä on ollut Suomen itsenäisyysajatuksen toteuttamiseksi, sanokaamme erikoisten suomalaisten valtiopäivien kokoonkutsumisesta, sanokaamme sotaliikkeen johtamisesta Pohjanmaalle; Karjalan ja Savon kautta, sanokaamme venäläisen armeijan tunkeutumisesta Ruotsiin ja Sprengtportenin mahdollisesta yhteistoiminnasta ruotsalaisten vastustuspuolueen jäsenten kanssa, ja vielä sanokaamme esim. Sprengt-

portenin suhteista Pietarissa, hänen keskusteluistaan eräiden ulkovaltojen edustajien kanssa ja yleensäkin hänen kauemmaksi ulottuvista poliittisista suunnitelmista. Tästä kaikesta, millä olisi ollut aivan erikoinen arvo Sprengtportenin toiminnan valaisemiseksi ja itsenäisyysajatuksen kehityksen analysoimiseksi, siitä hän ei muistelmissaan mainitse yhtään mitään. Mutta sitä vastoin on niissä pitkiä selittelyitä Kustaa III:n petollisesta luonteesta ja hänen monenmonista vääryyksistään Sprengtportenia kohtaan ja pateettisia lausuntoja orjien raskaasta ikeestä, hallitsijoiden väärinkäytöksistä sekä vapauden merkityksestä.

Edelläsanotusta selviää myöskin Sprengtportenin muistelmien historiallinen arvo. Niitä voidaan käyttää ja niitä on käytettävä, mutta varmaankaan ei tulos ole niin suuri kuin odottaisi tällaiselta lähteeltä. Ja sen, joka niitä käyttää, on pidettävä tarkasti mielessään, että muistelmien kirjoittaja ei ole ollut ainoastaan arvosteluissaan ja näkemyksissään varsin subjektiivinen, vaan myös, että hän aivan arvelematta saattoi muovailla alkuperäisiä lähteitä mielestään sopivaan ja tarkoituksenmukaiseen muotoon. Sprengtportenin tiedonantoihin ei suinkaan sokeasti ole luottamista ja kaikkeen siihen, mitä hän sanoo tai kirjoittaa, on suhtauduttava varovaisesti.

VII LUKU.

Henkilökohtaiset kirjeet.

Tärkeän lähteen Anjalan liiton tuntemiseksi muodostavat tietenkin henkilöiden kirjeet, jotka itse ovat olleet salaliitossa mukana tai joita liitto kaikkein lähimmin koski. Historiallinen lähdeainehisto on tässä suhteessa varsin runsas ja sen yksityiskohtainen luetteloiminen, joka tavoittelisi jonkinlaista täydellisyyttä, ei itse ainehiston laatuun katsoen voi tulla kysymykseenkään.

Katselemme seuraavassa hiukan tätä lähdeainehistoa ja koetamme päästä selville sen historiallisesta lähdearvosta.

Silmäilemme silloin ensiksi *kuningas Kustaa III:n* kirjeitä.

Jo 1800-luvun ensivuosina ilmestyi valikoima Kustaa III:n kirjoittamia kirjeitä kokoelmassa »Collection des écrits politiques, littéraires et dramatiques de Gustave III. Correspondance I—II» (Stockholm 1805). Myöhempi arvostelu on osoittanut, että julkaisun toimittaja, kuninkaan kansliapresidentti, kreivi Johan Gabriel Oxenstjerna erittäin vähän tyydyttävällä tavalla on täyttänyt tehtävänsä; ei kukaan olisi voinut osoittaa sitä selvemmin kuin Elof Tegnér esipuheessaan kokoelmaansa »Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt» (Stockholm 1883). Vertailu Oxenstjernan ja Tegnérin julkaisemien kirjeiden välillä johtaa tosiaankin hämmästyttäviin tuloksiin; kiinnitämme vain lukijoittemme huomiota kirjeisiin, jotka ovat kirjoitetut kesällä ja syksyllä 1788, esim. kirjeeseen Husulasta elokuun 5 päivältä, jonka puutteellisuuksista jo Tigerstedt on huomauttanut¹, tai Leksandista syyskuun 15 päivältä, joissa molemmissa kosketellaan Anjalan liiton yhteydessä olevia tapauksia.

¹ TIGERSTEDT VI s. 105.

Tegnérin julkaisemat Kustaa III:n kirjeet Armfeltille ovat nähdäksemme niin julkaistut, että niitä saattaa luottamuksella käyttää; Tegnér on myöskin ottanut kokoelmiinsa useita, joita kootuista teoksista puuttuu. Nähtävästi eivät kaikki kuninkaan Armfeltille osoittamat kirjeet ole säilyneet. Niin tiedämme esimerkiksi, että se kirje, jonka Armfelt sai elokuun 6 päivänä 1788 ja joka koski vankien vaihtoa, on hävinnyt.

Sivumennen huomautettakoon tässä yhteydessä, että Armfelt on kuninkaalta saamiinsa kirjeihin usein liittänyt omia selityksiänsä, jotka saattavat olla mitä suurimmassa määrässä valaisevia, kuten esim. kuninkaan kirjeeseen marraskuun 12 päivältä 1788, missä kuninkaan suosikki kuvailee setänsä luonnetta. Kaikkia näitä kirjeisiin tehtyjä merkintöjä ei julkaisija ole katsonut asiakseen painattaa.¹

Kustaa III:n kirjeet sotamarsalkka, kreivi Kurt Bogislaus von Stedingkille ovat ainakin osittain uudelleen julkaistut kokoelmassa »Mémoires posthumes du Feld-Maréchal Comte de Stedingk» (I, Paris 1844).

On tunnettua, että kreivi MAGNUS BJÖRNSTJERNAN, joka toimitti painoon kreivi Stedingkin muistelmat -- niihin sisältyi myöskin osa Kustaa III:n kirjeistä Stedingkille — julkaisemisperiaatteita vastaan on esitetty varsin vakavia huomautuksia, jotka eivät aseta ainoastaan hänen tarkkuuttaan, vaan mitä suurimmassa määrässä myös hänen henkilökohtaisen rehellisyytensä ja kunniantuntonsa kysymyksenalaisiksi.²

Verratessamme kreivi Stedingkin muistelmien painettua tekstiä sekä alkuperäisiin asiakirjoihin että muualla painettuihin on tulos aivan hämmästyttävä. Huomaamme heti, että ei ole kysymys ainoastaan huolimattomasta ja huolettomasta julkaisutavasta, vaan suoranaista muunteluista ja perinpohjaisista muovailuista, jotka antavat tekstille täydellisesti harhauttavan asun — ja kuitenkin ei meillä ole ollut tilaisuutta verrata kreivi Oxenstjernan julkaisemia Kustaa III:n kirjeitä

¹ TIGERSTEDT, VI. s. 105.

² SAM CLASON, Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon (Stockholm 1913), ja erittäinkin siihen sisältyvä kirjoitus »Stedings memoarer, en tendentiös aktpublikation.»

alkuperäisiin, vaan ainoastaan kreivi Björnstjernan julkaisemiin, jolloin mielessä on pidettävä, että viimeksimainittu myös on mitä suurimmassa määrässä epäluotettava.

Tarkastelemme Kustaa III:n kirjeitä Stedingkille elokuun 11 päivältä 1788 ja eräitä kohtia siitä.¹

Koottujen teoksien laitoksessa on

»Si vous saviez ma douleur profonde de voir une nation si valeureuse et si renommée autrefois, se couvrir d'une honte éternelle, nous sentiriez combien j'aime ma patrie»

Stedingkin muistelmissa kuuluu vastaava kohta

»Ma douleur est profonde de voir une nation si valeureuse se couvrir d'une honte éternelle»

Kootuissa teoksissa on samassa kirjeessä puhetta

»de la lâcheté des Officiers»

ja että

»le peuple a insulté de Officiers»

kun taas Stedingkin muistelmissa vastaavissa kohdissa on puhetta

»de la lâcheté de Officiers finlandais»

ja että

»le peuple a insulté des Officiers finlandais»

Tulee kysyneeksi, onko koottujen teoksien julkaisija omasta aloitteestaan suomalaisesta kansakunnasta puhuttaessa lisännyt sanat

»et si renommée autrefois»

ja jättänyt pois kapinallisesta upseeristosta puhuttaessa heidän suomalaisen kotiperänsä vai onko mahdollisesti kreivi Björnstjerna katsonut asiakseen jättää alkuperäisestä tekstistä edellisen lisäyksen ja taas jälkimmäisissä kohdissa korostaa, että upseerit olivat suomalaisia.

Joka tapauksessa on kuninkaan kirjeitä Stedingkille, olivatpa ne painetut Kustaa III:n koottuihin teoksiin tai Björn-

¹ Collection des écrits V s. 103—104; Mémoires posthumes du Comte de Seding I. s. 116—117.

stjernan julkaisemiin Stedingkin muistelmiin, mitä suurimmalla varovaisuudella käytettävä.

Samaa on sanottava kuninkaan kirjeistä kanslianeuvos Nils von Rosensteinille. Niitä on julkaisija muovailnut samaan tapaan kuin muitakin kuninkaan kirjeitä. Näin väittää ainakin historioitsija Odhner, jolla on ollut tilaisuus verrata niitä alkuperäisiin. Kiinnitämme erikoisesti huomiota kuninkaan tärkeään kirjeeseen elokuun 20 päivältä, joka koskee Anjalan liittoa.¹

Mutta ei siinä kyllin, että Kustaa III:n kirjeet hänen kootuissa teoksissaan ja, ikävä mainita, myöskin muissa kokoelmissa ovat huonosti ja perin epätarkasti painatetut; meidän on myönnettävä, että se kokoelma, mikä on otettu hänen koottuihin teoksiinsa, ei suinkaan ole täydellinen. On koko joukko kirjeitä, kuninkaan kirjoittamia, jotka koskettelevat Anjalan liittoa ja sen yhteydessä olevia tapauksia, jotka ovat unohtuneet pois kuninkaan kirjeitä julkaistaessa. Mainitsemme tällaisista kuninkaan kirjeet veljelleen Kaarle herttualle, joista ainoastaan yksi on otettu kuninkaan koottuihin teoksiin. Näitä on koko joukko säilynyt² ja niitä on kylläkin jonkin verran käytetty, mutta ainoastaan katkonaisesti ja ohimennen. Schinkel—Bergmanin kokoelmassa on julkaistu kymmenkunta niistä, v. BESKOW on julkaissut jonkun kirjeen, mutta kokoelma ei suinkaan ole täydellinen.³ Erikoisesti olemme kiinnittäneet huomiota kuninkaan kirjeeseen herttualle syyskuun 11 päivältä — puuttuu sekä Oxenstjernan että Schinkel—Bergmanin kokoelmista eikä sitä tietäköksemme ole muuallakaan julkaistu — missä on puhetta valtiopäivien kokoonkutsumisesta.⁴ Samoin ovat varsin puutteellisesti tunnetut kuninkaan kirjeet K. G. Armfeltille, J. Kr. Tollille, J. A. Meijerfeltille, K. A. Wachtmeisterille ynnä muille. Erikoisesti mainitsemme Kustaa III:n kaksi kirjettä vapaaherra Erik Ruuthille, toinen päivätty Hagassa syyskuun

¹ ODHNER, III, s. 152.

² Herttua Kaarlen kirjekoelmassa R.W.A:ssa.

³ Minnen ur Sveriges nyare historia II ja Bihang I.; BERNH. v. BESKOW, Om Gustaf den tredje säsom konung och menniska. IV (Stockholm 1867) s. 375—378.

⁴ ODHNER, III, s. 246.

6 päivänä 1788 ja koskettelee olosuhteita armeijassa, toinen päivätty Karlstadissa syyskuun 30 päivänä 1788, missä kuningas lausuu varsin mielenkiintoisia ajatuksia Anjalan liittolaisista ja etenkin suomalaisista.¹

Mitä *Kaarle herttuan* yksityisiin kirjeisiin tulee, jotka koskettelevat tapauksia kesällä ja syksyllä 1788, panee merkille, että niitäkin on sangen paljon. Useita on painettu — kaikki ruotsinkielellä — ja, mikäli voimme nähdä, jotenkin tyydyttävällä tavalla herttuattaren päiväkirjaan, kuten esim. hänen kirjeensä vaimolleen, K. G. Bondelle, MICHAEL ANCKARSVÄRDILLE ja eräille muille. Ikävä kyllä ei painettujen kirjeiden joukossa ole nähdäksemme esim. sitä herttuan kirjettä marraskuun 1 päivältä 1788 vapaaherra Bondelle, missä herttua kertoo Anjalan liiton johtomiesten tekemästä tarjouksesta ja pyynnöstä saada 10,000 miestä käsittävän joukon kera kulkea Tukholmaan, eroittaa Kustaa III ja huudattaa Kaarle herttua hallitsijaksi.² Herttuan kirjeitä kuninkaalliselle veljellensä on säilynyt suuri joukko ja niitä on painetussa kirjallisuudessa myös käytetty. Useat niistä sisältävät mielenkiintoisia asioita, kuten esimerkiksi tietoja tyytymättömyyden leviämisestä sotaväessä, valtiopäivien kokoonkutsumisesta, herttuan sotasuunnitelmista j.n.e. Huvittavana pikkuseikkana mainittakoon, että herttua eräässä kirjeessään puhuu aikomuksistaan aseistaa tattarijoukkueen, joka oli koottu Hämeessä ja joka oli lähetettävä kasakoita ja kalmukkeja vastaan.³

Samoin kiinnitämme huomiota Kaarle herttuan kirjeisiin Meijerfeltille, jotka ovat säilyneet Helsingin yliopiston kirjastossa. Viittaamme kirjeeseen syyskuun 4 päivältä 1788, missä hän lausuu useita huomioonotettavia ajatuksia m.m. liittolaisien suhteista Sprengtporteniin ja sanoo

*»ils sont remplis d'honneur, leur faute tient plus
de l'étourderie que de la mauvaise Volontée ——»*

¹ RUTHIN kirjekokoelmassa R.W.A:ssa.

² WIESELGREN, DelaGardiska Archivet XX. s. 182—183.

³ Kirjeet Upsalan yliopiston kirjastossa F. 485. Bref från hertig Carl af Södermanland och hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta.

ja lisää siihen, että hän toivoo voivansa

»contribuer a leur suretéés personels et reparer le tort que leur conduite passée avoit fait aux armes Suédoises».

Ja vielä mainitaksemme esimerkin kertoo Kaarle herttua kirjeessä Meijerfeltille syyskuun 17 päivältä 1788, että kenraali Armfelt samana päivänä oli saapunut Loviisaan ja uudistanut saman pyynnön, mikä aikaisemmin oli herttualle esitetty ja

»après avoir bien débattu la chose le bon homme devoit me montrer sa lettre mais elle étoit perdu en chemin. Ainsi je n'ai rien pu scavoir — —».

Vielä kannattaa ehkä mainita herttua Kaarlen kirjeet vapaaherra Erik Ruuthille ja vapaaherra G. A. Reuterholmille syksyllä 1788, kirjeet, jotka valaisevat herttuan asemaa Suomessa mainittuna aikana ja hänen suhdettansa armeijaan sekä tietysti myöskin tyytymättömiin upseereihin.¹

Kiinnitämme sitten huomiota Kaarle herttuan puolison *herttuatar Hedvig Elisabeth Charlottan* kirjoittamiin kirjeisiin sekä kuninkaalle ja miehelleen että kälylleen, prinsessa Sofia Albertinalle. Näitä on koko joukko liitetty herttuattaren päiväkirjaan.² Joskaan näillä ei ole ensimmäisen luokan historiallisen lähteen arvoa, valaisevat ne paikoitellen varsin mielenkiintoisella tavalla esimerkiksi sitä, millä tavalla Ruotsissa suhtauduttiin Anjalan liittoon ja kohtalokkaihin tapauksiin Suomen—Venäjän rajalla syyskesällä ja syksyllä 1788. Ne antavat, joskin usein varsin ohimennen, sellaisia viitteitä, jotka johtavat meidän huomiomme vielä kiistanalaisiin kysymyksiin.

On selvä, että kenraalimajuri KARL GUSTAF ARMFELTIN yksityiset kirjeet puheenaolevalta ajalta ovat tutkimustamme silmälläpitäen erittäin arvokkaat. Kirjeitä, joita hän on kirjoittanut kuninkaalle, on koko joukko n.s. Kustavilaisessa ko-

¹ Edelliset Ruuthin kirjekokoelmassa R.W.A:ssa, jälkimäisistä useita painettu SCHINKEL-BERGMAN II.

² Herttuattaren päiväkirjan julkaisija on poiminut elo- ja syyskuun aikana kirjoitetuista herttuattaren kirjeistä miehelleen otteita ainakin 15:sta kirjeestä.

koelmassa Upsalan yliopiston kirjastossa, Kaarle herttualle lähetetyt taas säilytetään tämän suuressa kirjekokoelmassa Ruotsin Waltakunnanarkistossa. Furuhjelmin kokoelmassa Suomen Waltionarkistossa ja Helsingin yliopiston kirjastossa on niitä jäljennöksinä säilynyt; hänen veljensäpojalle, vapaa-herra Kustaa Mauri Armfeltille osoitetut ovat painetut Sotaoikeuden pöytäkirjoihin j.n.e.¹ Se »piletti», minkä Mikael Anckarsvärd kertoo Armfeltin kirjoittaneen hänelle heti Anjalan liittokirjan laatimisen jälkeen — piletti oli päivätty elokuun 15:nä — ja missä hän kertoo allekirjoittaneensa Liikalan nootin ja liittokirjan sekä mahdollisesti antaa muitakin tietoja, on vahinko kyllä kadonnut.² Vielä suurempi vahinko on, että Armfeltin veljelleen, Turun läänin maaherralle, osoittama kirje, josta on jokin ote kenraali K. G. Sinclairin muistelmissa ja jossa hän selittää kantaansa Liikalan noottiin nähden, on hävinnyt.³

Tärkeitä ovat tietysti myöskin eversti HASTFEHRIN kirjeet eri henkilöille, etupäässä kuninkaalle, Kaarle herttualle ja Sprengtportenille.

Kirjeet kuninkaalle ovat lukuisimmat ja mahdollisesti arvokkaimmat. Niitä on kuninkaan Ruotsiin lähtöön asti varsin suuri joukko — ja jonkin verran vielä sen jälkeenkin — ja ne ovat sitä merkityksellisemmät, kun niihin usein todistuskappaleina on liitetty mitä erilaisimpia asiakirjoja, jotka Hastfehr on tahtonut toimittaa kuninkaan nähtäväksi. Sellaisista liitteistä voimme mainita Hastfehrin alipäällikköjen raportteja ja selityksiä, sellainen on kuvernööri von Gützelin kirje elokuun 13/24 päivältä 1788⁴, Hastfehrin vakuutus Anjalan selityskirjelmän johdosta 28/8 1788, oikeaksi todistettuna jäljennöksenä⁵ eversti Brunowin tiedoitus, joka on päivätty Savonlinnassa 9/8 1788 ja sisältää ilmoituksen kuvernööri von Gützelin ensimmäisestä kirjeestä ja jäljennöksen Hastfehrin vastauksesta, joka on päi-

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 297—300.

² ANCKARSVÄRD, Minnen s. 34—35.

³ Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok II. s. 306.

⁴ Ruotsalaisena käännöksenä painettu Sotaoikeuden pöytäkirjoihin s. 6—7.

⁵ Alkuperäinen kappale Lundin yliopiston kirjastossa.

vätty Tuunansaassa 9/8 1788, Hastfehrin varsin tärkeät »alamaiset nootit», joissa kosketellaan päivän tärkeimpiä kysymyksiä j.n.e.¹

Hastfehrin kirjeitä Kaarle herttualle on myöskin joitakuita säilynyt, nähdäksemme kuitenkin verrattain vähäpätöisiä; hänen kirjeensä Sprengtportenille, jotka tavataan jäljennöksinä Furuhjelmin kokoelmassa, ovat sitä tärkeämpiä, kuten niin useasti on mainittu. Huomautettakoon kuitenkin, että ne ovat ainoastaan jäljennöksinä säilyneet.

On suuri vahinko, että Hastfehrin kirjeet vävyllään, maaherra R. W. de Geerille, maaherra S. W. Carpelanille ja kapteeni O. F. Wetterhoffille, jotka hän on kirjoittanut syksykesällä, mahdollisesti syksyllä 1788, ovat osuneet teille tietymättömille. Ne tarjoaisivat nähtävästi mitä mielenkiintoisimpia tietoja Anjalan liiton kaikkein kriitillisimmiltä ajoilta.²

Herää kysymys, kuinka luotettavat nämä Hastfehrin kirjeet ovat. Kuten tunnettua oli Savon prikaatin päällikkö vaikutuksille varsin altis, subjektiivinen ja suurisanainen. Hänen totuudenrakkautensa ei ole saanut jälkimaailmalta varsin suopeata todistusta. Mutta tuskin voitaneen kieltää, että näillä kirjeillä kaikesta huolimatta on tärkeä merkitys, ei ainoastaan Hastfehrin mielialojen kuvaajana ja niiden yksityisseikkojen takia, joita kirjeisiin on kosolta siroteltu, vaan erikoisesti liitteiden takia, joilla tietysti on huomattava merkitys. Tutkijat ovat näitä kirjeitä jonkin verran käyttäneet. Niin esim. ODHNER, samoin otteiden välityksellä TIGERSTEDT. Perehtyessään yksityiskohtaisesti tähän aineistoon saa sen vaikutuksen, että näistä on vielä varsin paljon saatavana Anjalan liiton sisäisen historian tuntemiseksi.

Varsin tärkeänä lähteenä Anjalan liiton ja sen yhteydessä olevien tapausten valaisemiseksi on pidetty vapaaherra, sittemmin kreivi ja sotamarsalkka KURT VON STEDINGKIN kirjeitä. Niistä jotka ovat osoitetut Kustaa III:lle on, kuten tunnettua, suuri osa painettu n.s. Stedingkin muistelmiin ja niitä on ver-

¹ Upsalan yliopiston kirjastossa.

² NORDIN, Dagboksanteckningar s. 133; 154—155.

rattain paljon painetussa kirjallisuudessa käytetty. On tietysti lähellä ajatus, että ne ovat epätyydyttävällä tavalla julkaistut samoin kuin äsken puheena olleet kuninkaan kirjeet Stedingkille. Painettujen kirjeiden vertailu alkuperäisiin ylittää kuitenkin kaikki odotukset. Kirjeistä on jätetty siellä täällä irtonaisia lauseita, vieläpä kokonaisia sivuja pois ainoallakaan sanalla siitä mainitsematta. Joskus on sanojen järjestystä muutettu, sanoja vaihdettu toisiin, puhumattakaan ortografisista muutoksista. Tämän todistamiseksi mainitsemme muutamia esimerkkejä. Niinpä on alkuperäisessä kirjeessä, joka on päivätty Mikkelissä kesäkuun 27 päivänä

*»Si nous avons du succès, cela changera peut-être.
On dit que ce vilain Sprengporten servira contre nous.
J'ai peine a le croire capable de tant de perfidie.»*

Painetuissa muistelmissa kuuluu vastaava kappale (Mém. posth. I s. 94)

»Si nous avons du succès, cela changera peut-être.»

Seuraavassa kirjeessä, joka on päivätty Mikkelissä 28:nä kesäkuuta (Mém. posth. I s. 95—96) ja joka oikeastaan muodostaa edellisen kirjeen jälkikirjoituksen, on jätetty kaksi väli-lausetta ja pitkä loppukappale pois.

Kirjeessä, joka on päivätty Savonlinnassa heinäkuun 24:nä 1788, kuuluu eräs kirjeen loppupuolella oleva lause

»Les deux Canons et les deux d'aubuses que Votre Majesté nous a envoyée nont pas amenées pour un jour d'ammunition, cependant nous travaillons nuit et jour à les mettre en batterie, mais nous ne sommes pas 500 assiegeant et il y a plus de 400 hommes dans la forteresse.»

Painetuissa muistelmissa kuuluu vastaava lause (Mém. posth. I s. 107)

»Les deux canons et les deux obus que Votre Majesté nous a envoyés, n'ont pas amené pour un jour de munitions; cependant nous travaillons nuit et jour à les mettre en batterie.»

Kirjeet, jotka ovat päivätyt Savonlinnassa elokuun 4 ja 15 1788, ovat varsin tyypillisiä esimerkkejä siitä, millä tavalla historiallisia asiakirjoja hyvällä tahdolla voidaan muutella. Edellisestä on jätetty painattamatta kolme pitkää kappaletta, jälkimmäinen on muunneltu melko tuntemattomaksi.¹

Tulee vielä lisätä, että Björnstjerna ei ole suinkaan painattanut Stedingkin muistelmiin kaikkia sotamarsalkan kuninkaalle osoittamia kirjeitä. Vuonna 1788 kirjoitetuista olemme merkinneet puuttuviksi ainakin neljä kappaletta. Näistä on ainakin kirje, jonka Stedingk kirjoitti Rantasalmelta marraskuun 30 päivänä varsin huomattava. Se kuvaa Hastfehrin suhteita venäläisiin ja mitenkä Stedingk on päässyt näistä perille.²

Nämä esimerkit, joihin voisi lisätä useita muitakin miltei loppumattomiin, osoittavat, kuinka vähän luotettava lähde Stedingkin kirjeet kuninkaalle on, ja että ne kirjeet, jotka ovat Stedingkin muistelmiin painetut, ovat jotenkin käyttökelvottomat historiallisiin tutkimustarkoituksiin.

Myöskin on säilynyt jälkimaailmalle koko joukko Stedingkin kirjeitä, jotka ovat osoitetut muille henkilöille. Sellaiset ovat esim. hänen kirjeensä vapaaherra Karl Sparrelle, joita on meidän tutkimuksemme käsittämältä ajalta kylläkin harvoja, mutta sitä tärkeämpiä.³ Olemme merkinneet muistiin hänen kirjeensä, joka on päiväty Rantasalmella elokuun 27 päivänä 1788 ja jossa hän tekee selkoa mielialasta rintamalla ja suhteestaan äsken sattuneihin tärkeisiin tapauksiin. Samoin myös huomautamme kirjeestä, joka on päiväty Rantasalmella saman vuoden marraskuun 13 päivänä. Viimeksimainitussa antaa Stedingk tietoja Sprengtportenin Karjalaa vastaan tähdätyistä suunnitelmista ja siitä, millainen sotilaallinen tilanne oli Savon rintamalla kirjeen kirjoittamisen aikana. Hän lausuu myöskin muutamia henkilökohtaisia arvosteluja, kuten esim. eversti Maunu Brunowista, joilla on merkitystä tutkimuksellemme.

¹ Katso Liitteet XVIII ja XIX.

² Viimeksimainitun kirjeen jäljennös on sattunut Börstörpin kokoelmaan R.W.A. — Katso Liite XX.

³ Börstörpsarkivet R.W.A:ssa.

Näitä Stedingkin kirjeitä yksityisille henkilöille ei tietääksemme ole laisinkaan toistaiseksi käytetty. Niillä, kuten edellään mainituilla kirjeillä kuninkaalle, on kuitenkin selvästikin varsin suuri arvo.

Erikoisesti on pantava merkille kreivi J. A. MEIJERFELTIN kirjeet, etenkin juuri ne, jotka ovat osoitetut kuninkaalle ja Kaarle herttualle kesällä ja syksyllä 1788 ja jotka valaisevat Anjalan liiton tapauksia ja sotaliikkeitä rajalla.

Usein on kirjallisuudessa viitattu — joskin ne suurelta osalta nähtävästi ovat jääneet käyttämättä — niihin Meijerfeltin kirjeisiin kuninkaalle, jotka ovat liitetyt Ruotsin valtaneuvoston salaisiin pöytäkirjoihin syyskuun 2 ja 3 päivältä 1788.¹ Näitä täydentävät ne kirjeet ja raportit kuninkaalle, jotka tavataan n.s. Kustavilaisessa kokoelmassa Upsalan yliopiston kirjastossa. Raporteilla on tietysti virallinen leima, joskin niissä usein käsitellään verrattain yksityisluontoisia asioita, ja niiden arvo on mahdollisesti verrattain vähäinen, kun sitävastoin kirjeillä — mainitsemme niistä erikoisesti kaksi, nimittäin elokuun 28 ja syyskuun 11 päivät — on nähdäksemme varsin huomattava arvo. Jälkimmäinen sisältää myös henkilökohtaisia tietoja Sprengtportenista ja Hästeskostä.

Meijerfeltin kirjeitä Kaarle herttualle on säilynyt koko joukko, syksyiltä 1788 ainakin 15, toiset niistä pitkiä ja varsin sisältörikkaita.² Olemme panneet merkille esim. sen, mitä Meijerfelt mainitsee Hästeskostä, ja siitä epäilyksestä, mitä hän silminnähävästi tahtoo herättää tätä upseeriliiton yhtä johtajaa vastaan.

Näihin, samoinkuin kreivi Meijerfeltin muille henkilöille osoittamiin yksityisiin kirjeisiin kannattaa nähdäksemme kiinnittää huomiota. Näyttää siltä, kuin Meijerfelt tiedonannoissaan olisi ollut varsin asiallinen ja pyrkinyt puolueettomasti esittämään tapahtumia. Niinpä hänen kirjeissään Kustaa III:lle ja Kaarle herttualle ei esiinny turhaa hallitsijan tai hänen veljensä imartelua tai mielistelyä, ja meistä tuntuu, että ne asiallisessa koruttomuudessaan tekevät verrattain luotettavan vaikutuksen.

¹ R.W.A:ssa.

² Skrifvelser till hertig Karl d.y. fol. 3. R.W.A.

Lähde, joka valaisee Ruotsin puoleisia mielialoja Anjalan liiton aikoina ja josta saamme useita vähäisiä tietoja ajan valtiollisista mielipiteistä, on kanslianeuvos NILS VON ROSENSTEININ kirjeet Kustaa III:lle. Niin tiedoittaa von Rosenstein kuninkaalliselle ystävälleen esim., mitä Ruotsissa arvellaan Suomen itsenäisyyskysymyksestä, kertoo kuulumisia vastustuspuolueesta, antaa tietoja valtiollisista lentokirjasista ynnä muista samanlaisista seikoista.¹ Rosensteiniin kirjeistä on huomattava osa julkaistu hänen kootuissa teoksissaan »Nils von Rosensteins samlade skrifter» (III.s osa, Stockholm 1838) ja muutamia Henrik Schückin julkaisemassa »Ur Nils von Rosensteins brefsamling» (Svenska memoarer och bref IX, Stockholm 1905). Jälkimmäisessä kokoelmassa on nyt puheenaolevia kysymyksiä valaisevia kirjeitä sangen vähän; edellisessä on niitä varsin paljon, mutta ne ovat julkaistut puutteellisesti. Viimeksisanotun todistukseksi muutamia esimerkkejä.

Niin näemme esim., että von Rosensteinin kirjeestä Tukholmasta syyskuun 18 päivänä 1788 kuninkaalle seuraava kappale on jätetty kokonaan pois (III. s. 319, 12 rivi ylhäältä, sanojen — — »torde räcka dem» jälkeen):

»Man anser då Finlands afsöndrande eller Regerings sättets ändring såsom oundvikelige alternativer. I det förra fallet är Stockholm ej mera en stad och Sverige ej mera et Rike. I det senare befarar man de olyckliga följder 1720 års Regeringsform hade i den högre grad, som af en directe utländsk influence kan tilskapas»

Samoin on kappaleita jätetty pois esim. seuraavissa kohdissa: III, s. 328, 7 rivi ylhäältä, »— — i karlkläder» sanojen jälkeen;

III, s. 331, 8 rivi ylhäältä »— — hvila under krigsbullret» sanojen jälkeen;

¹ Nils von Rosensteinin kirjeet Upsalan yliopiston kirjastossa. Vrt. erikoisesti esim. kirjettä kuninkaalle 24/11 1788, missä puhutaan laajasti tunnetusta valtiollisesta lentokirjasesta »Aftryck af et från Finland ankommit bref af d. 14 September 1788 etc.»

III, s. 355, 6 rivi alhaalta » — — anledning att tro» sanojen jälkeen pitää olla

»at Kron Printsen af Danmark egentligen är den som i från början sökt bedraga oss och vållat utbrottet»

Senjälkeen on kappale Tanskan petollisista suunnitelmista jätetty pois.

Tätä luetteloja, joka kuitenkin ei voisi muodostua täydelliseksi, on turha jatkaa. Mainitsemme vain vielä, että kirjeessä marraskuun 13 päivältä 1788 (III, s. 381) on jälkikirjoitus, joka koskee Karjalaa, jätetty pois, samoin kirjeestä marraskuun 27 päivältä 1788 (III, s. 389) jälkikirjoitus, joka koskee Suomea.

Tarkastelu osoittaa, että vaikka von Rosensteinin kirjeiden julkaisija ei ole jättänyt erikoisen tärkeitä paikkoja julkaisematta tai muunnellut tekstiä sen huomattavammin kuin mitä edellisestä selviää, kirjeet kuitenkin eivät ole niin tarkasti ja täsmällisesti julkaistut, mitä voidaan odottaa tämäntapaiselta lähdekokoelmalta.

Tahdomme myöskin kiinnittää huomiota niihin kreivi JOHAN GABRIEL OXENSTJERNAN kirjeisiin herttua Kaaralle, jotka hän kesällä ja syksyllä 1788 on kirjoittanut. Näitä on mahdollisesti koko joukko; ainoastaan 3 kappaletta niistä on painettu tunnettuun Schinkel—Bergmanin kokoelmaan.¹ Nämä viimeksimainitut kirjeet ovat nähdäksemme erittäin tärkeät Kustaa III:n suunnitelmien ja myöskin sen mielentilan tuntemiseksi, mikä ylemmissä kuningasmielisissä piireissä vallitsi Anjalan liiton suhteen. Mutta ennen kaikkea on niillä merkityksensä niihin tietoihin nähden, mitä kirjeet tarjoavat herttuan suhteista Anjalan liittoon — asiasta, joka ei suinkaan vielä ole niin täydellisesti tunnettu kuin suotavaa olisi. Viittaamme kirjeeseen, joka on päivätty Loviisassa elokuun 20 päivänä. Kirjeenkirjoittajan tiedoitus Liikalan nootista on perin luonteva ja ne arvelut, mitä siitä lausutaan, esim. liittolaisten ehdoista keisarinnaalle, kuvaavat mielialaa. Tietääksemme esiintyy tässä myös

¹ Minnen ur Sveriges nyare historia. Bihang I.

ensi kerran kirjallisesti lausuttu arvelu, että kuningas olisi koko salaliiton takana

»Några påstå äfven, att han (konungen) är hemligt i Connivence med Arméen om detta steg, andra att han ignorerat det.

Samaisessa kirjeessä tulee myös Suomen itsenäisyyskysymys puheeksi, ja Oxenstjerna lausuu sen arvelun, että Anjalan liittokirjan takana piilevät itsenäisyysuunnitelmat.

Samoin kiinnittävät huomiotamme Oxenstjernan kirjeet vapaaherra G. A. Reuterholmille. Muutamia niistä on painettu äskennmainitsemaamme Schinkel-Bergmanin kokoelmaan, sen ensimmäiseen lisävihkoon. Helsingissä heinäkuun 27 päivänä päiväty kirje on siinä suhteessa varsin huvittava, että se antaa koristelemattoman kuvan mielialasta armeijassa ja tietoja niistä huhuista, jotka liikkuivat Suomessa sodan ensi viikkoina.

Tähän ja muihin Oxenstjernan kirjeisiin sekä Kaarle herttualle, G. A. Reuterholmille että toisille aikalaisille olisi nähdäksemme kiinnitettävä huomiota.¹ Kaarle herttuan vastauksista ulkoasiainministerille olemme jo edellisessä huomauttaneet.

Mikäli tiedämme, on majuri JUHANA ANTTI JÄGERHORNIN kynästä lähteneitä kirjallisia todistuskappaleita niukasti säilynyt. Tämä koskee eritoten Anjalan liiton aikoja. Jägerhorn, joka on ollut yksi huomattavimpia Anjalan liiton jäseniä, on jättänyt jälkeensä varsin vähän kirjalliseen muotoon laadittuja todistuskappaleita toiminnastaan tai sitten ne ovat erikoisessa määrässä joutuneet hävityksen uhriksi. Sitä tärkeämpi on se aines, mikä meille todellakin on säilynyt. Edellisessä on pariinkin otteeseen tullut mainituksi kirje, jonka Jägerhorn kirjoitti Sprengtportenille keväällä 1785. Samoin on mainittu Jägerhornin kirjeestä Suomen itsenäisyysliikkeen johtohenkilölle keväällä 1787, kirjeestä, jonka hän Venäjän Tukholman ministerin välityksellä toimitti Sprengtportenille. Se kirje, jonka Jägerhorn kirjoittaa Sprengtportenille Malminkartanosta toukokuun 20 päivänä 1788, on aivan erinomaisen tärkeä todistus-

¹ Jokunen Oxenstjernan kirje vapaaherra K. G. Bondelle on osittain lainattu herttuattaren päiväkirjaan; kirje N. F. Gyldenstolpelle, päiväty Loviisassa 14/8 1788, on painettu Svensk Historisk Tidskrift 1906 j.n.e.

kappale siitä mielialasta, mikä Suomessa vallitsi keväällä 1788. Nähdäksemme on kirje eittämätön todistus niistä neuvotteluista, joita itsenäisyysmiesten kesken Suomessa on pidetty aina siitä asti kuin valtiokaappausyritykset syksyllä 1786 ja keväällä 1787 epäonnistuivat. Avoimeksi on jätettävä kysymys, antaako tämä kirje sellaisena kuin se on säilynyt, aivan oikean ja tarkkan kuvan asemasta Suomessa tähän aikaan. Voidaan myös asettaa kysymyksenalaiseksi, kuinka tarkka se jäljennös on, mikä kirjeestä on otettu; kirje on säilynyt jäljennöksenä Helsingin yliopiston kirjastossa ja jäljennös on Sprengtportenin käsialaa; ei ole suinkaan sanottu, että se on aivan täsmällinen. Toinen tärkeä kirje on se, jonka Jägerhorn kirjoitti Kustaa III:lle Anjalasta syyskuun 1 päivänä 1788 ja joka on säilynyt Upsalan yliopiston kirjastossa. Koska tällä kuitenkin on paljon enemmän puolustuskirjoituksen leima kuin tavallisen kirjeen, olemme käsitelleet sitä sopivimmin toisten puolustuskirjoitusten yhteydessä.

Ei liene suinkaan mahdotonta, että Jägerhornin kirjeitä vielä on löydettävissä.

Huomautamme vielä KUSTAA MAURI ARMFELTIN kirjeistä eri henkilöille. Näistä ovat tietysti kirjeet kuninkaalle kaikkein tärkeimmät. Niitä ei ole koskaan täydellisesti julkaistu; Tegnérin Armfelt-elämäkerrassa on kuitenkin nähdäksemme kaikki oleellinen käytetty ja yksityiskohtaiset otteet niistä, todennäköisesti kylläkin, täsmälliset ja luotettavat, korvaavat puutteen. Koko joukko kirjeitä ja kirjeotteita kuninkaalle vuodelta 1788 on myös painettu samoin Tegnérin julkaisemiin Kustaa III:n kirjeisiin Armfeltille, joista jo äsken mainitsimme.

Muuten on mahdollista, että Armfeltin kirjeet muille henkilöille voisivat tarjota lisätietoja tapauksista vuoden 1788 jälkipuoliskolla ja ainakin kuvata kirjoittajan mielialoja. Sellaisina voisi ehkä mainita kirjeet hänen vaimolleen, Nils von Rosensteinille ja monet muut. Kuriositeetin vuoksi mainitsimme, että Armfeltin usein siteerattu kirje ruhtinas Lobanow-Rostovskille, joka on pantu kokoon kuninkaan laatiman pohjakirjoituksen mukaan ja jota nähdäksemme on siteerattu ainoastaan tämän ranskaksi laaditun konseptin mukaisesti, on alkuperäisenä ken-

raali Furuhjelmin papereissa Helsingin yliopiston kirjastossa. Se on päivätty elokuun 7 päivänä 1788 ja noudattaa hyvin tarkasti kuninkaan pohjakirjoitusta.

Vielä puhuaksemme n.s. suomalaisten itsenäisyysmiesten kirjeistä, joista ei ole aikaisemmin tässä yhteydessä tullut mainituksi, on pantava merkille, että sellaisten aikanaan tunnettujen toimihenkilöiden, kuten Klickin, Ladaun, Brunowin, O. K. von Fieandtin kirjeenvaihtoa tuskin nimeksikään on tullut jälki maailman tietoon juuri kyseessä olevilta kohtalokkailta kuu-kausilta. Tuskin kuitenkaan saattaa epäillä, että tällaista ainehistoa on löytynyt. Mainitsehan esim. Anckarsvärd muistelmissaan, että herttua Fredrik oli hänelle näyttänyt, kun Anckarsvärd syyskuun alkupuolella 1788 kävi Helsingissä, »någre af de sammansvurnes bref till konungen», jota tai joita A. aikaisemmin ei ollut nähnyt.¹ Mitä näillä kirjeillä tarkoitetaan, ei ole tiedossamme. Sellaisista säilyneistä kirjeistä voisimme mainita pari Klickin kirjoittamaa, nimittäin hänen kirjeensä syyskuun 29 päivästä, mistä selviää, että Klick aikaisemmin ei ole ollut minkäänlaisissa henkilökohtaisissa kosketuksissa itsenäisyysliikkeen johtajan kanssa, ja Klickin sekä Maunu Wilhem von Törnen yhteisesti kirjoittaman laajan kirjelmän, joka mahdollisesti on päivätty lokakuun 2 päivänä. Itsenäisyysmiesten yksityinen kirjeenvaihto olisi tietysti erinomaisen arvokas heidän suunnitelmiansa selvittämiseksi, mutta nähtävästi on ainakin se osa siitä, jolla on ollut valtiollista merkitystä, mahdollisimman tarkkaan hävitetty ikävyyksien välttämiseksi. On kuitenkin mahdollista, että systemaattinen tutkimus ja arkistojen yksityiskohtainen inventoiminen voisi tuoda päivänvaloon ainehistoa, jolla juuri meidän tarkoituksiamme varten olisi merkitystä. Tähän puoleen olisi erikoisesti kiinnitettävä huomiota.

Saanemme vielä muutamain sanoin kiinnittää huomiota niihin kirjeisiin, vähemmin tunnettujen henkilöiden kirjoittamiin, jotka valaisevat mielentilaa Suomessa Anjalan liiton päivinä, joko aivan ennen sitä, sen aikana tai heti sen jälkeen.

¹ ANCKARSVÄRD, Minnen s. 45.

Nähdäksemme on tähän ainehistoon, joka suurimmalta osalta on säilynyt painamattomana, kiinnitetty toistaiseksi varsin vähän huomiota. Mainitaksemme muutamia tällaisia viit- taamme esimerkiksi kreivi AXEL V. FERSENIN kirjeihin isälleen, vanhalle sotamarsalkalle, Ruotsiin kesällä ja syksyllä 1788. Kir- jeet sisältävät varsin paljon pieniä piirteitä, jotka valaisevat vastustuspuolueen toimintaa Suomessa, kuninkaan mielentilaa, hänen neuvonantajansa suunnitelmia j.n.e. On kyllä tosi, että tiedonantoihin on suhtauduttava varovaisesti; kirjoittaja on suuren puoluepäällikön ja kuninkaan leppymättömän vastus- tajan poika ja kirjeet ovat juuri hänelle kirjoitetut. Samoin kiinnitämme huomiota esim. JOHAN V. ENGESTRÖMIN kirjeeseen veljelleen Lars v. Engeströmille joulukuun 8 päivällä 1788¹ tai HENRIK GABRIEL PORTHANIN muutamiin kirjeisiin loppuvuo- delta 1788, jotka koskettelevat itsenäisyysajatuksen kannattajia Suomessa² tai Vaasan maaherra ADOLF TANDEFELTIN kirjeeseen jollekin tuntemattomalle³; Se on päivätty Vaasassa syyskuun 4 päivänä 1788, ja siinä maaherra kuvailee vaikutusta, minkä upseerisalaliitto on tehnyt yleisöön etenkin Pohjanmaalla, lau- suen samalla muutamia mietteitä Suomen itsenäisyyskysymyk- sestä. Hän väittää, että aatelittomat säädyt kylläkin selvästi olivat sotaan vastaan ja tuomitsivat ne, jotka olivat kehoittaneet sotaan, mutta hän lisää, että hän ei ollut kuullut kenenkään kannattavan Suomen itsenäisyysajatusta. On kuitenkin mah- dollista, että kirje on kirjoitettu siinä tarkoituksessa, että se tulisi kuninkaan nähtäväksi ja että siinä lausutut uskollisuuden va- kuuttelut ja tiedot väestön suhtautumisesta tärkeihin päivän kysymyksiin eivät ole niin täsmälliset kuin totuuden nimessä toivoisi niiden olevan.

Toinen sellainen kirje, joka antaa tietoja oloista ja mieli- aloista tähän aikaan maan itäisellä rajalla, Loviisassa, on mais- teri JOHAN HENRIK CYGNAEUKSEN kirje Henrik Gabriel Port-

¹ Painettu SCHINKEL-BERGMAN II, s. 278—280.

² ERNST LAGUS, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida (Helsingfors 1898).

³ Upsalan yliopiston kirjastossa, Kustavilainen kokoelma F. 457. — Lienee aikaisemmin kuulunut Tersmedenin kokoelmaan. Vrt. Liite XXI.

hanille, päivätty Loviisassa lokakuun 14 päivänä 1788.¹ Kirje on pitkä ja yksityiskohtainen; kuitenkin antaa se enemmän tietoja ulkonaisista tapauksista, upseeriston elämästä Loviisassa, armeijan tilasta ja taloudellisista vaikeuksista kuin varsinaisesta mielialasta, josta jo varovaisuuden vuoksi kirjoittaja, joka ei edes uskalla täysin nimin allekirjoittaa kirjettänsä, ainoastaan peitetyin sanoin kertoo. Näyttää kuitenkin siltä, että vaikka hän ei hyväksykään vastustuspuolueen miesten toimenpiteitä, jotka ensinäkemältä tuntuvat peloittavilta, hän kuitenkin ei asetu varsin jyrkästi heitä tuomitsemaan.

Tällainen tärkeä kirje, josta olemme nähneet jäljennöksiä ja jota Malmanen, Tigerstedt, Odhner j.m. ovat käyttäneet hyväkseen, mutta jota ei liene täydellisenä milloinkaan painettu, on auditööri VON SCHOULTZIN kirjoittama lääninkamreeri Tulindbergille ja päivätty Loviisassa lokakuun 16 päivänä 1789. Kirje tarjoaa erittäin huomattavia tietoja Anjalan liitosta, joskin ne ovat selvästi sangen suuresti väritettyjä ja niitä sentähden on käytettävä mitä varovimmin.

Auditööri von Schoultzin kirjeestä on kai osittain peräisin tieto Sprengtportenin ja hänen ystäviensä suunnittelemaasta valtiomuodosta. »Hallitusmuoto oli oleva monarkis-oligarkistasavaltainen, useiden hallitusmuotojen sekasikiö; oli aikomus valita kuningas tai jotenkin toisin nimettävä hallitsija. — Hän tulisi hallitsemaan suomalaisesta aatelistosta valitun neuvoskunnan avulla; porvarit ja papit vapautettiin kokonaan hallitusvaivoista ja talonpoikien tuli joutua samaan asemaan kuin heidän Venäjän suojassa olevien, Liivinmaalla, Kuurinmaalla ja Puolassa asuvien kanssaveljiensä — Hoc est, maa oli jaettava aateliston kesken ja talonpojista piti tulla orjia. Ne aatelistista, jotka eivät tahtoneet suostua salaliittoon, olivat sitä toimeenpantaessa raivattavat tieltä. Erinomaisten ansioittensa palkkioksi varasi Sprengtporten itselleen uuden valtakunnan koko armeijan johdon.»²

Minkäänlaisia muita todistuksia Sprengtportenin harvainvaltasuunnitelmista ei ole; päinvastoin tiedämme hänen säilyneestä hallitusmuotoehdotuksestaan, että hänellä oli aivan toiset

¹ Porthanin kirjekokoelmassa Helsingin yliop. kirjastossa.

² MALMANEN, s. 49—52; 57—58.

suunnitelmat. Schoultz, jota Tigerstedt jostakin syystä kutsuu nuorukaiseksi, joka »koko lämpimän sydämensä hehkulla rakasti isänmaataan», on nähtävästi ottanut kertoakseen niitä kuulo-puheita, joita Sprengtportenin suunnitelmista vuonna 1788 ja vielä seuraavinakin vuosina levitettiin.

Myöskin pari muuta v. Schoultzin kirjettä Tulindbergille on säilynyt; ne ovat päivätyt Helsingissä heinäkuun 17 päivänä 1788 ja Loviisassa kesäkuun 16 päivänä 1789. Niissä kerrotaan sodan alkamisesta ja kuninkaan esiintymisestä sekä maaherra de Geerin erottamisesta virastaan ja annetaan maaherrasta varsin epäedullinen lausunto. Tigerstedt, joka muuten mielihyvin on siteeranut von Schoultzin kirjeitä ja kertonut hänen valtiollisia tiedonantajansa — niinpä juuri Sprengtportenin valtiomuotoehdotusta ja poliittista mielialaa Suomessa äskennaitsemassamme kirjeessä — pitää erinäisiä kohtia von Schoultzin myöhemmin siteeratuissa, mutta aikaisemmin kirjoitetuissa kirjeissä hämäreperäisinä.¹ Samaa voitaneen sanoa myös usein käytetystä lokakuun 16 päivän kirjeestä. Mutta yksityiskohtia silmälläpitäen saattaa kirjeillä kyllä olla määrätty arvo.

Käsittääksemme olisi tähän yksityiseen kirjeenvaihtoon, jota Anjalan liiton historian valaisemiseksi on käytetty verrattain puutteellisesti, kiinnitettävä yksityiskohtaista huomiota, jolloin varmaan voidaan tehdä selväksi laajempien piirien suhtautuminen näihin tärkeihin tapauksiin. Tällöin on kuitenkin huomattava, että sitä ainehistoa, jonka kirjoittajat olivat oppositionissa kuningasta vastaan, puhumattakaan siitä, missä tuotiin esiin n.s. valtiopetoksellisia ajatuksia, tietenkin on paljon suuremmin epäilyksin uskallettu jättää jälkimaailman nähtäväksi kuin sellaista ainehistoa, minkä arveltiin olevan mieleen korkeille vallanpitäjille ja jonka päinvastoin luultiin jollakin tavalla hyödyttävän kirjoittajiansa.

Tarkastelemme sitten Venäjän puolella syntynyttä vastaavaa ainehistoa.

Mitä keisarinna Katariina II:n yksityisiin kirjeisiin tulee, jotka koskettelevat kesän ja syksyn tapauksia 1788, ovat ne

¹ TIGERSTEDT III s. 262—263; VI s. 92—93.

toistaisesti verrattain puutteellisesti tunnetut. Mainitsimme edellisessä koko joukon keisarinnan kirjelmiä, joilla on niin sanoaksemme virallinen leima. Tiedetään hänen kädestään säilyneen koko paljon yksityisluontoisia kirjeitä, jotka hän henkilökohtaisesti on kirjoittanut osoittamilleen henkilöille. Sellaisia, jotka koskettelevat nyt puheenaolevia oloja ja tapauksia, ovat hänen kirjeensä keisari Josefille, tohtori Zimmermannille, ruhtinas Potemkinille, kreivi Bezborodkolle, kreivi Ostermannille, kreivi Musin-Puškinille, amiraali Greighille, Yrjö Maunu Sprengtportenille y.m. Mitä kahdelle ensiksi mainitulle henkilölle osoitettuihin kirjeisiin tulee, on niitä moneen eri otteeseen julkaistu, miten yksityiskohtaisesti ja täydellisesti, emme uskalla sanoa.¹ Joitakuuta vähäisiä tietoja v. 1788 kesän ja syksyn tapauksista ne nähdäksemme sisältävät. Paljon tärkeämmät ovat keisarinnan kirjeet esim. ruhtinas Potemkinille, kreivi Musin-Puškinille, amiraali Greighille ja Sprengtportenille.

Kirjeet ruhtinas Potemkinille ovat nähdäksemme ainakin kahteen eri toviin julkaistut. Ensin julkaistiin niitä koko joukko *Russkaja Starina*'ssa 1876 ja sitten täydellisempi kokoelma *Venäjän Historiallisen Seuran* toimituksissa.² Ei ole epäilystäkään

¹ Keisarinnan kirjeet Josef II:lle on julkaissut A. v. ARNETH kokoelmassaan »Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel» (Wien 1869).—Koko joukon Katariinan kirjeitä tohtori Zimmermannille julkaisi MARKARD kirjassaan »Zimmermanns Verhältnisse mit der Kaiserin Catharina II. und mit dem Herrn Weikard» (Bremen 1803). Uuden painoksen, tosin muunnellun ja lyhennellyn, näistä kirjeistä toimitti julkaisija muutamia vuosia myöhemmin, kutsuen kokoelmaansa »Correspondance originelle et tres intéressante de l'Imperatrice de Russie avec le chevalier de Zimmermann» (Bremen 1808). Useita keisarinnan vuonna 1788 kirjoittamia kirjeitä on BODEMANN julkaissut *Russkaja Starinassa* 1887, elok. numerossa, kokoelmassa »Briefe der Kaiserin Katarina II an I. G. Zimmermann 1785—1791» (samassa numerossa myös kirjeiden venäjänkieliset käännökset V. V. Timoščukin toimittamina). Sitäpaitsi on Katariinan kirjeitä tohtori Zimmermannille julkaistu myös hajallaan toisissa kokoelmissa (Vrt. B. v. BILBASSOFF, Katharina II. im Urtheile der Weltliteratur (Berlin 1897) s. 115—118; 162 ja A. BRÜCKNER, Ekaterina II v perepiske s doktorom Zimmermannom, 1784—1791. *Russkaja Starina* 1887, toukok. ja kesäk).

² Edellinen nimellä »Ekaterina i Potemkin. Podlinnaja ich perepiska 1782—1791», jälkimmäinen sisältyy sarjaan *Sbornik Istoričeskago Obšestva* 27 (Pietarissa 1880).

siitä, että nämä kirjeet tarjoavat varsin paljon mielenkiintoista. Jo tammikuussa 1788 aavistelee keisarinna, että ruotsalaiset mahdollisesti ryhtyvät johonkin yritykseen Venäjää vastaan, ja kertoo siitä Potemkinille. Näemme, että keisarinna tiedoittaa suosikilleen kaikista huomattavista tapauksista, mitä Pietarissa taikka sotarintamalla oli sattunut. Hän kertoo niistä huhuista, jotka kantautuivat Ruotsin rajalta, ja me näemme, että heti kun majuri Jägerhorn oli saapunut Pietariin elokuun 11 päivänä (u. l.), keisarinna kirjoittaa siitä ensi tiedonannon suosikilleen, joka oleskeli eteläisellä rintamalla. Niin näemme myöskin, että hän ilmoittaa Potemkinille siitä yllätyksestä, jonka keisarinna arveli Sprengtportenin suunnitelman tuottavan Ruotsin kuninkaalle, ja muista samantapaisista asioista.¹ Nähdäksemme kirjeillä on huomattavakin merkitys.

Osan keisarinnan kirjeistä Venäjän pohjoisen armeijan ylipäällikölle, kreivi Musin-Puškinille julkaisi B. Bilbasov Russkaja Starinassa vuonna 1887.² Tämä kirjeenvaihto, joka nähdäksemme on jäänyt täysin tuntemattomaksi Ruotsi-Suomen historiallisessa kirjallisuudessa, sisältää varsin paljon merkillepantavia tietoja. Keisarinna mainitsee kirjeissään useinkin Sprengtportenista, joskus Hastfehrista, Jägerhornista ja muista valtiollisiin vehkeilyihin sekaantuneista. Mainitaksemme jonkun esimerkin hän kertoo kerran siitä, kuinka valtiolliset epäluulot olivat kohdistuneet Kerimäen kirkkoherraan, toisen kerran hän mainitsee rahojen jakelemisesta suomalaisille, kuinka 5,000 tservonetsia lähetettiin kreivi Musin-Puškinille ja mitenkä siitä 1,000 oli annettava Sprengtportenille.³ Kuten mainittu, ovat nämä kirjeet täysin tuntemattomia suomalais-ruotsalaisessa kirjallisuudessa ja lienee niitä käytetty myöskin hyvin vähän vastaavassa venäläisessä tutkimuksessa.

Kuten mainitsimme, on keisarinna osoittanut koko joukon kirjelmiä, joilla on enemmän tai vähemmän virallinen leima;

¹ Keisarinnan kirjeet Potemkinille 31/7 1788 ja 17/7 1788 (Sbornik 27).

² Ekaterina II vo vremja voiny so Švečieju (Russkaja Starina 1887, maalisk.—toukok.).

³ Keisarinnan kirje päivätty elokuun 23 p:nä. 1788 (Russkaja Starina 1887, maalisk. s. 571).

amiraali Greighille. Voimme panna merkille, että hallitsijan ja laivaston amiraalin välillä on vaihdettu myöskin yksityisluontoisia kirjeitä, joissa päivän valtiollisia tapauksia mainitaan ja pohditaan. Nähdäksemme tähän kirjeenvaihtoon, josta sekä Golovačov että Ordin mainitsevat, olisi kiinnitettävä huomiota.¹

Samoin olisi kai otettava varteen keisarinnan yksityiset kirjeet kreivi Ostermannille, kreivi Bezborodkolle, kenraalimajuri Tutolminille ja Sprengtportenille, mainitaksemme vain muutamia niistä, joille lähetetyt kirjeet saattaisivat tarjota erikoista mielenkiintoa. Mikäli tiedämme, on suurin osa niistä jäänyt tuntemattomaksi tutkimukselle tai on niistä ainoastaan sivumennen kirjallisuudessa mainittu. Miten tärkeitä tietoja tästä ainehistosta voidaan saada, näyttää seuraava esimerkki. On erikoisesti kiinnitetty huomiota keisarinnan erääseen kirjeeseen Sprengtportenille, nimittäin siihen, minkä hän kirjoitti elokuun 26 päivänä (v. 1.) ja jolla tietenkin on erittäin huomattava merkitys Anjalan liiton historiassa; se on enemmän kuin mikään muu selvittänyt keisarinnan suhdetta Anjalan liittoon ja hänen toivomuksiansa sen suhteen.² On varsin ilmeistä, että tämä kirje suinkaan ei ole ollut ainoa, minkä hallitsijatar kirjoitti Suomen itsenäisyyspuolueen johtajalle. Maunu Malmanen mainitsee teoksessaan eräästä keisarinnan kirjeestä Sprengtportenille, josta hän on saanut maininnan erään arkistoluettelon välityksellä, nimittäin kirjeestä, missä keisarinna ilmoitti Jägerhornin tulosta Pietariin.³ Mikäli tiedämme, on tämä kirje muuten jäänyt täysin tuntemattomaksi. Samoin näemme Ordinin tunnetusta teoksesta, että hän on käyttänyt eräitä keisarinnan kirjeitä Sprengtportenille, kuitenkin ainoastaan ohimennen.

Tähän tulee lisäksi kaikki se yksityisten kirjeiden tarjoama aineisto, mitä mainitsemamme henkilöt ovat kirjoittaneet keisarinnalle ja toisilleen. Näemme viittauksista painetussa

¹ GOLOVAČOV, *Djeistvija ruskago flota vo vremja voinij Rossii so Svečiej v 1788—90 godach*; ORDIN, *Pokorenie Finljandii*.

² C. T. ODHNER, *Ett bidrag till Anjalaförbundets historia* (*Svensk Historisk Tidskrift* 1882).

³ MALMANEN, s. 61, alaviitta. — Malmanen mainitsee luettelon keisarinnan kirjeistä Sprengtportenille, joka on tai oli Pääesikunnan arkistossa Pietarissa.

venäläisessä kirjallisuudessa ja osaksi myöskin suomalaisissa ja ruotsalaisissa tutkimuksissa, että tämä aineisto on varsin suuri. Mainitsemme ainoastaan pari esimerkkiä. Näemme, että amiraali Greigh on ollut kirjeenvaihdossa kreivi Černyševin ja Venäjän Kööpenhaminan lähettilään, vapaaherra Krüdenerin kanssa ja lausunut heille mielipiteitensä valtiollisista tapahtumista kesällä ja syksyllä 1788.¹ On varsin selvä, että näiltä kirjeiltä ei puutu mielenkiintoa nyt käsittelemillemme kysymyksille. Samoin näemme, että kreivi Bezborodko on ollut kirjeenvaihdossa ruhtinas Potemkinin kanssa. Furuhjelmin kokoelmassa on sattumalta säilynyt ote eräästä Bezborodkon Potemkinille osoittamasta kirjeestä elokuun 1 päivältä 1788 (v. 1.), missä kirjeen kirjoittaja tiedoittaa Jägerhornin saapumisesta Pietariin ja mikä erikoisesti kiinnostaa mieltämme, koska se kertoo, mitä Jägerhornille aiotaan vastata, sekä mainitsee ehdotuksesta, että suomalaisten tulisi lähettää erikoinen pikälähtetti valtakunnan pääkaupunkiin esittämään niitä toivomuksia, mitä² heillä oli.² Ja vielä mainitaksemme yhden esimerkin näemme, että edellämainittu vapaaherra Krüdener on ollut syksyllä 1788 verrattain vilkkaassa kirjeenvaihdossa Venäjän Lontoon lähettilään, kreivi Vorončovin, kanssa ja että kirjeenvaihto on käsiteltyt juuri niitä kysymyksiä, jotka parhaillaan kiinnostivat kaikkein suurimmassa määrässä mieliä, nimittäin Suomen ja Venäjän rajalla sattuneita sotatapahtumia ja niihin liittyneitä valtiollisia tapahtumia. Myös huomaamme mielpiteitä vaihdetun Suomen itsenäisyyskysymyksestä.³

On selvä, että näistä yksityisistä kirjeistä erikoisesti Sprengtportenin kirjoittamat ansaitsevat huomiotamme. Niitä on nähtävästi säilynyt varsin suuri joukko, kuten jo edellisessä on osoitettu. Sellaisia ovat tietysti hänen yksityiset kirjeensä kenraali Armfeltille, joista erikoisesti tulee mainita syyskuun 24 päivänä kirjoitettu kirje, missä Sprengtporten paljastaa lopulliset suunnitelmansa Armfeltille. Sellaisia ovat myöskin Sprengtportenin kirjeet Jägerhornille, Glansenstjernalle, Hastfehrille ja

¹ GOLOVAČOV, Djeistvija ruskago flota, s. 66, 80 j.t.

² Furuhjelmin kokoelmassa S.W.A:ssa.

³ Arhiv knjaza Vorončova IX (Moskova 1876).

monille muille. Koko joukko on myöskin sellaisia, jotka ainoastaan mainitaan, mutta joista ikävä kyllä puuttuu lähempiä tietoja. Kiinnitämme esim. huomiota Sprengtportenin kirjeisiin itävaltalaiselle kamariherralle, kreivi von Harschille, joka kesällä 1788 linnoitusteknillisiä tutkimuksia varten oleskeli Venäjän-Suomessa ja jonka kädestä jälkimaailmalle on säilynyt muutamia ehdotuksia Sortavalan linnoittamiseksi. Sprengtporten on ollut hänen tuttaviansa ja hän on kreivi von Harschille myöhäiskesällä 1788 kirjoittanut kirjeitä selitellen valtiollisia tapahtumia. Kapteeni A. F. von Törnelle, jonka von Harsch tapasi Sortavalassa syksyllä 1788, hän on näytellyt Sprengtportenin kirjeitä, joista von Törne mainitsee, että hän vasta niistä sai oikean käsityksen Jägerhornin matkasta Pietariin ja useista Sprengtportenin suunnitelmista Ruotsin valtakuntaa ja kuninkaan persoonaa vastaan.¹

Systemaattinen etsiminen voisi varmaan tuoda ilmoille koko joukon Sprengtportenin kirjeenvaihtoa, ja sanomattakin on selvä, miten tärkeä merkitys näillä olisi sekä Sprengtportenin elämäkerran että Suomen itsenäisyysliikkeen valaisemiseksi.

Mitä muuten Sprengtportenin kirjeisiin tulee, on suurin osa niistä ainoastaan jäljennöksinä meille säilynyt. On selvä, että tämä jäljennösainehisto ei suinkaan vastaa alkuperäisiä kirjeitä ja kuten edellisessä on osoitettu, on meillä syytä epäillä, että Sprengtporten tarpeen tullen ja sopivan tilaisuuden sattuessa oli valmis muuntelemaan kirjejäljennöksensä muotoon, joka sillä hetkellä osoittautui sopivimmaksi.

¹ Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 18, 141.

VIII LUKU.

Diplomaattinen kirjeenvaihto.

Ainehisto, mikä sisältää sängen runsaasti Anjalan liittoa ja sen yhteydessä olevia tapauksia valaisevia tietoja, mutta mikä toistaiseksi on jäänyt miltei kokonaan käyttämättä, on samanaikainen *diplomaattinen kirjeenvaihto*.

On kyllä totta, että eräissä yleisesityksissä, kuten Odhnerin, Wahlströmin ja Holmin — ja etenkin viimeksimainitun — tätä ainehistoa on runsaastikin käytetty, mutta silloin ainoastaan määrättyltä näkökannalta ja määrättyjen kysymyksien valaisemiseksi.

Lienee syytä luoda nopea silmäys tähän lähdeaineistoon ja arvioida sen käyttökelpoisuutta historiallisiin tutkimustarkoituksiin.

Silloin on mahdollisesti ensiksi mainittava molempien sotienvien valtakuntien, Ruotsin ja Venäjän, päämiesten kirjeet ja tiedoitukset diplomaattisille edustajilleen ulkomailla. Mikäli voimme nähdä, on toistaiseksi ainoastaan Kustaa III:n kirjeihin ja tiedoituksiin kiinnitetty jonkin verran huomiota, mutta niihinkin vain puutteellisesti. Kustaa III ja hänen kansliapresidenttinsä kreivi Oxenstjerna ovat lähettäneet Ruotsin edustajille ulkomailla yksityiskohtaisia tietoja vuoden 1788 kesän ja syksyn tapauksista.¹ Miten luotettavat nämä tiedot kussakin tapauksessa ovat, sen jätämme ratkaisematta. Jokaiselle, joka hiemankin perehtyy näihin asiakirjoihin, on jokseenkin selvää, ettei niihin missään tapauksessa voi sokeasti luottaa. Kuninkaan tarkoituksena oli ulkomailla olevien edustajiensa välityksellä muokata mielialaa uppiniskaisia alamai-

¹ Näitä on Odhner tunnetussa teoksessaan käyttänyt hyväkseen.

siansa vastaan, ja on myönnettävä, että kuningas tässäkin suhteessa, kuten yleensä, on täysin häikäilemätön keinojen valinnassa. Hänen kiertokirjeistään ja niistä kirjeistä, jotka ovat lähetetyt erinäisille Ruotsin edustajille ulkomailla, näkee, miten hän halusi selittää upseerisalaliittoa ja sen kehitystä. Niinpä hän kirjoittaa elokuun 9 päivänä pitkän kirjeen Ruotsin Englannin lähettiläälle Gustaf Nolckenille, missä hän kuvailee asemaa ja tilannetta armeijassa. Hän puhuu siitä tyytymättömyyden hengestä, joka on voittanut alaa ja koettaa selittää sitä.¹ Samoin hän kirjoittaa Ruotsin Berlinin lähettiläälle von Carisienille elokuun 15 päivänä 1788 ja lausuu mielipiteenään, että niiden levottomuuksien kiihoittajana, joita oli ilmennyt armeijassa, oli ollut Venäjä. Preussin hovi oli varmaan pannut merkille kreivi Razumowskin omituisen käyttäytymisen Tukholmassa ja varmaankin ymmärtänyt, mitä tarkoituksia Venäjällä oli Ruotsin suhteen, ja päässyt perille sen laajalle ulottuvista valloitus suunnitelmista, jotka olivat tähdätyt sen naapureita vastaan.² Ja vielä mainitaksemme yhden esimerkin tiedoitetaan elokuun 23. päivätyssä kiertokirjeessä, kuinka alarvoisesti amiraali Greigh oli menetellyt ja vaarantanut koko Venäjän laivaston koettaessaan saada haltuunsa Ruotsin laivaston amiraalilaivan, joko ampuakseen sen upoksiin, polttaakseen tai muuten tuhotakseen sen.³

Ruotsin ulkomaisten edustajien vastauskirjeet ansaitsevat niinkään huomiota. Niin kirjoittaa mainitsemamme vapaa-herra Gustaf Nolcken Englannista, miten siellä suhtauduttiin sotaan, Anjalan tapauksiin, kuninkaan avunpyyntöihin ja välitysehdotuksiin.⁴ Samalla tavalla tiedoittavat vastaavista tapauksista von Carisien Berlinistä, Staël von Holstein Parisista, Sprengtporten ja d'Albedyhl Kööpenhaminasta, muita mainitsematta. Kaikki nämä lähettävät, kuten on luonnollista, hallitsijalle yksityistietoja asianomaisessa maassa vallitsevasta

¹ Svenska regeringen, kollegier m.fl. till Nolcken 1785—1788. Anglica. R.W.A.

² Cancellie Presidentens Concepter 1788. 1. R.W.A.

³ Cancellie Presidentens Concepter 1788. 2. R.W.A.

⁴ Mainitsemme esim. Nolckenin depeschit 18/7, 19/9, 28/10, 4/11 1788.

mielialasta, ja näistä tiedonannoista käy usein selville tapauksia ja suunnitelmia, joilla on suurikin mielenkiintonsa juuri Anjalan liittoa ja Suomen itsenäisyyskysymystä silmällä pitäen. Niin pian kuin Englannin, Preussin ja Ranskan hovit pääsevät selville siitä, että on kysymys vaarallisista valtiollisista hankkeista, ryhtyvät ne, kuten tunnettua, vastatoimenpiteisiin.¹ Panemme merkille, mitenkä näissä hoveissa — ja niin on laita myöskin Kööpenhaminassa — epäillään, että upseerisalaliiton kiihoittimina ovat venäläiset juonittelut ja salaiset hankkeet. Suomen itsenäisyyskysymys tulee siellä täällä käsittelyalaiseksi ja siihen suhtaudutaan eri tavalla, pääasiassa kuitenkin kielteisesti. Täytyy sanoa, että näiden ruotsalaisten diplomaattien kirjeet, niin paljon kuin ne kertovatkin huhuista ja todistamattomista kuulopuheista, sisältävät huomattavan paljon sellaista, mitä tutkijan kaikessa tapauksessa on otettava huomioon. Mitä Suomen itsenäisyyskysymykseen tulee, tarjoavat nähdäksemme von Carisienin kirjeet Berlinistä ja vapaaherra d'Albedyhlilin Kööpenhaminasta kaikkein runsaimmin varteenotettavaa.

Toiseksi kiinnitämme huomiota Tukholmassa oleskelevien vieraiden diplomaattien kirjeisiin hallituksillensa.

On selvä, että sellaisten miesten kuin Venäjän edustajan Razumovskin, Tanskan Reventlovin, Itävallan Stadionin, Ranskan de Gaussen'in ja de Pons'in sekä Preussin von Lepellin kirjeet sisältävät erittäin runsaan aineiston tietoja valtiollisista tapauksista puheenaolevana aikana. Aikaisemmin vuonna 1788 ne kilvan kertovat sotahuhuista ja sotavalmisteluista, antavat silloin tällöin tietoja tyytymättömyydestä, joka vallitsee kuningasta vastaan, ja jonkin kerran niistä salahankkeista, joista he ovat saaneet tietää salaisten agenttiansa välityksellä.² Kun eletään loppupuolelle kesää v. 1788, sisältävät nämä kirjeet en-

¹ Vrt. esim. von Carisienin depeschiä hallitukselleen 30/8 1788. R.W.A.; vapaaherra G. Nolckenin kirjettä d'Albedyhlille 19/9 1788. Pohjakirjoitus R.W.A:ssa; Tanskan Berlinin lähettilään, vapaaherra Rüdingerin depeschiä hallituksellensa 30/8 1788. Tanskan Waltakunnan-arkistossa.

² Tässä suhteessa ovat etenkin Itävallan lähettilään kreivi Stadionin kirjeet huomattavat.

sin epämääräisiä huhuja, sittemmin todennettuja tietoja Anjalan liitosta ja sen yksityiskohdista. Tarkastellaan ja arvoitellaan puolelta ja toiselta kuninkaan toimenpiteitä. Puhutaan myöskin valtiopäivien kokoonkutsumisesta, valtiomuodon muutoksesta ja sitten myöhemmin, kun jo Anjalan liitto varsinaisesti on saatu tukahdutetuksi, esim. Kaarle herttuan suhtautumisesta veljeensä ja liittolaisiin, annetaan yksityiskohtaisia tietoja niistä valtiollisista lentolehtisistä ja kiistakirjoituksista, joita vastapuolueet lähettävät toisiansa vastaan ja joilla mielipiteiden valmistajina nähtävästi on ollut suurikin merkitys, kuten seuraavassa luvussa saamme osoittaa.

Panemme merkille, että Itävallan Tukholman edustaja, kreivi Stadion näyttelee näistä vieraista diplomaateista varsin huomattavaa osaa. Jo heti sen jälkeen kun sotatoimet kesä- ja heinäkuun vaihteessa ovat alkaneet Suomen itärajalla, herää kysymys vallankumouksen toimeenpanemisesta Ruotsissa. Venäjän liittolaisen, Itävallan, Tukholman edustaja ottaa yritystä johtaaksensa. Me saamme tietää niistä suunnitelmista, mitä hänellä on, samoin, joskin verrattain niukasti, hänen suhteistaan Ruotsin tyytymättömiin ja siitä, mitenkä hän koettaa päästä kosketuksiin salaliittolaisten kanssa. Venäjän hallitus on kaiken tämän toiminnan kiihoittajana; huomaamme, miten koetetaan lahjoa ruotsalaisia valtiollisia johtohenkilöitä, kuulemme rahalahetyksistä ja rahojen käyttämisestä, saamme tietoja siitä, kuinka erikoinen lähetti Tukholmasta lähetetään armeijaan ja sieltä Pietariin sekä varsin yksityiskohtaisia tietoja hänen toiminnastaan.¹ Kuten tiedetään, raukesivat nämä suuret suunnitelmat jokseenkin mitättömiin, mutta säilyneistä kirjeistä käy selville tarkoituserä samalla kuin ne luovat runsaasti yksityiskohtaista valaistusta ajan valtiollisiin vehkeilyihin.

Huomaamme myöskin, että Ranskan lähettiläs de Gausse ja hänen jälkeensä markiisi de Pons toimivat erikoisen vilk-

¹ Kapteeni Pehr Elméenin lähetyksestä Pietariin on säilynyt runsaasti yksityistietoja Itävallan Tukholman ja Pietarin lähettiläiden kirjeissä Wienin Waltionarkistossa.— Vrt. myös tekijän Göteborgissa vuonna 1923 pitämän esitelmän »Gustav III och oppositionen i Sverige sommaren och hösten 1788» selostusta (NILS WIMARSON, Nordiska historiker-mötet i Göteborg 5—7 juli 1923, Göteborg 1924).

kaasti. Heidän lukuisat kirjeensä Ranskan hallitukselle tarjoavat meille kosolta tietoja, joita kyllä on osaksi käytetty — viittaamme ainoastaan Geffroyn ja Söderhjelmin tunnettuihin teoksiin — mutta kuitenkin nähdäksemme varsin puutteellisesti juuri silmälläpitäen Anjalan liittoa ja sen tapauksien yksityiskohtia.¹

Senjälkeen kiinnostaa meitä erikoisesti diplomaattien kirjeiden valossa vastaavien ulkomaalaisten hovien suhtautuminen tapahtumiin kesällä ja syksyllä 1788. On itsestään selvä, että näilläkin lähteillä on merkitystä Anjalan liiton historialle.

Mainitsimme jo keisarinna Katariinan diplomaattisen kirjeenvaihdon, joka tietenkin on erittäin tärkeä, mutta joka toisaiseksi on jäänyt tutkimukselta suurimmalta osalta käyttämättä. Mitä Venäjän hoviin tulee, voimme jokseenkin tarkkaan sen ainehiston pohjalla, joka on ollut käytettävänämmä todeta, miten Venäjän valtiomiehet liittotoverinsa Itävallan edustajien välityksellä koettavat valvoa etujansa Ruotsissa. Pietarin lähettiläs, kreivi Cobenzl, on varsin virkeä ja tarmokas henkilö. Hän johtaa Tukholman lähettilään kreivi Stadionin kanssa yhdessä oppositionin työtä Ruotsissa ja antaa kirjeissään runsaasti tietoja tätä koskevista suunnitelmista ja niiden toteuttamisyrityksistä, mutta ei suinkaan ainoastaan tästä. Kreivi Cobenzl on ollut varsin lähellä Venäjän johtavia valtiollisia piirejä ja hänen on onnistunut saada tietoja, jotka eivät ole olleet toisten diplomaattien käytettävissä. Hän on myös hyvin ahkera kynämies ja meillä on hänen kirjeistään poimittavana erikoisesti juuri Anjalan liittoa ja sen yhteydessä olevia seikkoja koskevia tietoja. Ikävä kyllä on kuitenkin Itävallan Pietarin lähetystöarkisto tuhoutunut ja sen kanssa nähdäksemme koko joukko historiallista ainehistoa, mikä olisi saatanut meidän tarkoituksiamme varten olla hyödyllinen ja tarpeellinen.

¹ Viittaamme paitsi Söderhjelmin suureen teokseen »Sverige och den franska revolutionen I. Gustav III:s tid» (Helsingfors 1920) saman kirjoittajan kahteen kirjoitelmaan »Stämningen i Sverige inför 1788 års krig, bedömd av en fransman (Historiska uppsatser tillegnade Magnus Gottfrid Schybergson på hans sextioårsdag den 26 november 1911, Helsingfors 1911) ja »En fransk diplomats omdöme om Anjala förbundet» (Lucifer 1920, Helsingfors 1920).

Mitä vielä Venäjän hovin suhtautumiseen näihin kysymyksiin tulee, näemme, että Venäjän Kööpenhaminan lähettiläs vapaaherra Krüdener varsin innokkaasti on toiminut näinä kohtalokkaina kuukausina vuoden 1788 jälkipuoliskolla. Hän on erikoisesti kiinnittänyt huomionsa Suomen itsenäisyyskysymykseen ja mikäli toisista lähteistä selviää, kirjallisestikin tätä kysymystä käsiteltyt. Kuten edellä jo on mainittu, on hän tästä kirjoittanut ajatuksiensa Venäjän Lontoon lähettiläälle kreivi Vorončoville, jonka kirjeistä muutamia on painettukin. Että alkuperäiset Krüdenerin ja Vorončovin kirjeet Venäjän hallitukselle varmaan sisältävät mielenkiintoista ainehistoa juuri tätä tutkimustamme varten, on pitemmittä selityksittä selvä. Samassa yhteydessä voitaneen myöskin huomauttaa Venäjän Berlinin lähettilään kreivi Nesselroden kirjeenvaihdosta hallituksensa kanssa. Preussin hallituksen suhtautuminen Pohjoismaiseen kriisiin syksyllä 1788, josta esim. Wahlström ja Odhner antavat jonkin verran tietoja, antaa tällekin kirjeenvaihdolle oman mielenkiintonsa.

Mitä sitten Tanskan hovin suhtautumiseen puheenaoleviin tapauksiin tulee, kiinnitämme erikoisesti huomiota kreivi Bernstorffiin ja hänen politiikkaansa.¹ Hänen kantansa ajan poliittisissa kysymyksissä on huomattava, voisimme sanoa erikoislaatuinen. Hänen ohjeensa Tanskan Tukholman lähettiläälle kreivi Reventloville ja Pietarin lähettiläälle St. Saphorinille ovat erittäin mielenkiintoiset ja sisältävät koko joukon varteen otettavaa. Pitkissä kirjelmässään hän lausuu mielipiteitänsä Ruotsin asemasta eri puolilta tarkastettuna, 1772 vuoden valtiomuodon muuttamisesta, Anjalan liitosta ja myös Suomen itsenäisyysuunnitelmista. Hän ei laisinkaan voi hyväksyä ajatusta maa-alueiden riistämisestä Ruotsilta, ja kysymys Suomen itsenäisyydestä ei suinkaan saa hänen kannatustaan. Näiden kysymyksiensä ohessa esiintyy siellä täällä kysymyksiä valtiollisista suunnitelmista Norjan suhteen, Skånén aateliston tyytymättömyydestä ja muista samanlaisista, jotka sivuavat Venäjän suun-

¹ Tässä suhteessa tarjoaa HOLMIN edellisessä mainittu tutkimus »Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig fra 1788—1790» erittäin hyvän yleiskatsahduksen.

nitelmia Suomen itsenäisyyskysymyksessä.¹ Kreivi Reventlovin kirjeet Tukholmasta, missä hän kaikesta huolimatta sodankin puhjettua oleskelee, eivät nähdäksemme tarjoa erikoisen paljon, kun sitä vastoin St. Saphorinin kirjeet Pietarista niissä annettujen erittäin mielenkiintoisten yksityisseikkojen takia muodostavat runsaan ja antavan lähteen.

Kiinnitämme senjälkeen huomiota Itävallan hovin suhtautumiseen ruotsalais-venäläiseen ristiriitaan 1788 ja sen yhteydessä oleviin seikkoihin. Mainitsimme jo, että kreivi Stadion Tukholmassa ja kreivi Cobenzl Pietarissa ottivat valvoakseen Venäjän etuja. Lähettiläiden kirjeistä käy selvästi ilmi, että ruhtinas Kaunitz ei erikoisesti harrasta aktiivista toimintaa ja hän korostaa kirjeissään sekä Tukholman että Pietarin lähettiläille varovaisuuden tärkeyttä.² Hän hyväksyy kuitenkin lähettiläiden vallankumoukseen tähtäävän toiminnan, joskaan hän ei malta olla huomauttamatta, että ei oikeastaan ole Itävallan etujen mukaista, että Venäjä tuntee itsensä täysin turvalliseksi läntisen naapurinsa puolelta.³ Mitä erikoisesti kreivi Cobenzlin kirjeenvaihtoon tulee, on se erittäin runsas ja sisältää tarkoituksiamme varten erittäin runsaan aineiston. Kreivin on onnistunut saada käytettäväkseen sellaisia ensikäden lähteitä, joita muilla ei ole ollut käytettävänä ja jotka erikoisesti kiinnostavat mieltämme. Niin tuntee hän Venäjän hovin suunnitelmia ja ilmoittaa niistä omalle hovillensa, kertoo uutisia valtiollisesta maailmasta, joilla on tärkeäkin merkitys Anjalan liiton tapauksia selviteltäessä. Näemme, että Itävallan Pietarin lähettiläs on m.m. joutunut yhteyteen kenraali Sprengt-

¹ Tässä yhteydessä kiinnitämme lukijoittemme huomiota paitsi Holmin tutkimukseen myös Wahlströmin edellisessä mainittuun teokseen.

² Ruhtinas Kaunitzin painettu kirjeenvaihto sisältää tämän ajan tapauksista varsin vähän, kun sitä vastoin näitä kysymyksiä valaiseva painamaton aineisto Wienin Waltionarkistossa on erittäin runsas. — Vrt. HANS SCHLITEN, Kaunitz, Philipp Cobenzl und Spielmann. *Ihr Briefwechsel (1779—1792)*. Wien 1899.

³ Huomaa erikoisesti ruhtinas Kaunitzin kirjeitä kreivi Stadionille 31/7 ja 20/10 1788. Pohjakirjoitukset Wienin Waltionarkistossa; vrt. edellisessä mainittua tekijän Göteborgissa pitämän esitelmän selostusta (WIMARSON, *Nordiska historikermötet* 1923, s. 61).

portenin kanssa ja saanut häneltä välittömästi taikka toisten kautta tietoja, jotka juuri koskettelevat valtiollisia suunnitelmia tähän aikaan. Ohimennen sanottuna huomaamme kyllä, että Itävallan lähettiläs ei ole erikoisen suosiollinen Sprengtportenien kohtaan, vaan arvostelee häntä verrattain epäedullisesti.¹

Vielä tulee meidän kiinnittää huomiota Ranskan hovin suhtautumiseen tämän ajan Ruotsi-Suomen tapauksiin. Ranskan hovi oli, kuten tunnettua, mitä suurimmalla mielenkiinnolla seurannut asioiden kehitystä Ruotsissa ja Venäjällä ja viimeiseen asti koettanut estää aseellista yhteentörmäystä. Ranskan ulkopolitiikan johtaja kreivi Montmorin ei suhtaudu suosiollisesti Kustaa III:n yrityksiin, vaan asettuu häneen nähden hyvinkin kriittiselle kannalle. Ranskan lähettiläät Tukholmassa ja Pietarissa lähettävät hallituksellensa yksityiskohtaisen tarkkoja tietoja valtiollisista tapauksista kesällä ja syksyllä 1788.² Mainitsimme jo de Gausenin ja de Ponsin raporteista. Niitä niukemmat eivät suinkaan ole Ranskan Pietarin lähettilään kreivi de Ségur'in raportit. Kreivi oli voittanut erikoisessa määrässä keisarinna suosion ja oli suosittu henkilö valtiollisissa piireissä. Hänellä oli tilaisuus hankkia tietoja valtiollisista suunnitelmista ja tapauksista ja hänen kirjeissään on runsaasti yksityiskohtaisia tietoja, jotka kiinnostavat tutkijoiden mieltä. Hän tuntee Venäjän olot sangen hyvästi ja osaa arvostella niitä. Hänen lausumansa mielipiteet ovat varteenotettavat ja varsin mielenkiintoiset. Myöskin kreivi de Ségurin onnistuu saada tietoja, joskin vasta toisessa kädessä, kenraali Sprengtportenilta ja tiedoittaa niistä hallituksellensa.

Jos Itävallan ja Ranskan edustajat Pietarissa olivat saavuttaneet keisarinna ja valtiollisten piirien suuren suosion, ei Preussin hovin edustaja vapaaherra Keller suinkaan ollut onnistunut saavuttamaan samaa asemaa. Keisarinna ei voinut

¹ Huomaa erikoisesti kreivi Cobenzlin kirjettä ruhtinas Kaunitzille 24/1 1789. Wienin Waltionarkisto.

² Markiisi de Ponsille annettu ohjesääntö 20/6 1788 on painettu *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France etc. II. Suède* (Paris 1885). — Vrt. myös saman teoksen Venäjää koskevaa osaa.

suvaita häntä. On selvä, että tähän vaikutti osaltaan Preussin hovin suhtautuminen ajan polttaviin kysymyksiin ja Katarinan erikoiset epäilykset Fredrik Wilhelm II:n aikomuksiin nähden. Puolan kysymys tulee syyskesällä 1788 päivä päivältä yhä polttavammaksi. Vapaaherra Kellerin on kuitenkin Pietarissa onnistunut saada tietoonsa koko joukko mielenkiintoisia yksityiskohtia valtiollisista tapauksista ja tiedoittaa tietenkin ne hovillensa. Hän on m.m. asettunut yhteyteen kenraali Sprengtportenin kanssa ja kertoo toisinaan hänestä. Mitä erikoisesti Preussin hoviin tulee, kiinnittivät Pohjoismaiden tapaukset varsin suurella määrällä sen mieltä, ja tunnettuja ovat ne tapaukset, joilla lokakuussa 1788 tuli olemaan varsin ratkaiseva merkitys Pohjoismaiden poliittisissa suhteissa. Siitä ainehistosta, mikä Berlinin hovin ja sen ulkomailla olevien diplomaattien kirjeenvaihdosta on ollut käytettävissä, olemme saaneet tietoja kuninkaan suhtautumisesta Anjalan liittoon ja sen yhteydessä olevaan Suomen itsenäisyyskysymykseen. Hänen lausuntonsa ovat siksi mielenkiintoiset, että ne kannattaa ottaa huomioon.

On selvä, että Englannin hovin suhtautuminen pohjoismaisiin kysymyksiin 1788 on yhtä suurella määrällä mielenkiintoinen kuin edellämainittujen hovien; olihan Englannilla valvottavana huomattavia etuja siellä, joskaan ne eivät olleet yhtä tärkeitä kuin esimerkiksi Ranskan ja Preussin. Ikävä kyllä ei meillä kuitenkaan ole ollut tilaisuutta tutustua siihen diplomaattiseen kirjeenvaihtoon, joka näitä suhteita valaisisi. Ainoastaan välillisesti, m.m. Ruotsin Lontoon lähettilään vapaaherra Nolckenin ja eräiden ulkovaltojen lähettiläiden kirjeenvaihdosta olemme voineet eräitä tietoja saada Englannin hovin suhtautumisesta Anjalan liiton tapauksiin.

Meillä ei ole mitään syytä jatkaa tätä luetteloa vähäisempien hovien suhteen, jotka myös ovat olleet edustettuina niin Tukholmassa kuin Pietarissa ja joiden edustajat ovat hankkineet itselleen tietoja näistä tapauksista ja niistä hoveillensa tiedottaneet. Näillä tiedoilla on nähdäksemme ainoastaan toisarvoinen merkitys. Tietenkin voivat ne, kuten esimerkiksi Saksin lähettiläiden tiedonannot niin Pietarista kuin Tukholmasta, joita olemme saaneet silmäillä, tarjota joitakin huvittavia yksi-

tyiskohtia, mutta säännönmukaisesti ei heillä ole ollut mahdollisuutta hankkia tietoja, joita toiset, suurempien hovien edustajat, jo eivät olisi saaneet hallituksillensa lähetetyksi.

Edellisestä näkyy toivoaksemme, kuinka tärkeän lähteen Anjalan liiton ja sen yhteydessä olevien tapaussarjojen valaismiseksi diplomaattinen kirjeenvaihto tarjoaa.

Ainehisto, johon nähtävästi ei juuri laisinkaan ole kiinnitetty huomiota, on Venäjän konsulien kirjeet Ruotsista. Mitä Anjalan liittoon erikoisesti tulee, ovat tietysti Venäjän Loviisassa olevan konsulin lähettämät tiedonannot erikoisen tärkeät. Jo aikalaiset ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että Venäjän Loviisassa olevaa konsulia oli pidettävä pääasiallisesti ainoastaan vakoojana¹, ja näin on tietenkin ollut asianlaita.

Furuhjelmin kokoelmassa Suomen Waltionarkistossa tapaamme kopiona Loviisan Venäjän konsulin A. G. Beerin (Bejerin?) kirjeen kreivi Ostermannille, päivätty marraskuussa 1788. Hänen tiedonantonsa siitä, mitä hän matkallaan Suomen kautta näki ja kuuli, mitenkä varsin huomattavissa asemissa olevat miehet, kuten Turun varamaaherra, joku hovioikeudenneuvos ja vielä muut suosittelivat itseänsä hänelle ja pyysivät hänen välityksellään lausua kunnioituksensa keisarinnalle, ovat niin odottamattomia, että tulee epäilleeksi, voiko niissä todellakin olla perää. Samoin olemme nähneet kirjallisuudessa mainittavan erään toisenkin saman henkilön kirjoittaman kirjeen, missä konsuli kertoo, miten venäläisiksi puetut ruotsalaiset sotilaat olivat harjoittaneet väkivallantöitä Pohjois-Karjalassa.² Näyttää siltä kuin olisi syytä kiinnittää huomiota sekä Loviisan Venäjän konsulin että muidenkin Ruotsissa vaikuttaneiden Venäjän konsulaari-edustajien kirjeisiin hallituksillensa. Samoin olisi kai syytä ottaa selvää Ruotsin vastaavien edustajien tiedonannoista, joita he ovat lähettäneet Venäjältä.

¹ »Mémoire contenant quelques Observations sur la Finlande et sur la Flotte Suédoise à Sweaborg, par Monsieur de Löwenörn, Officier de la Marine Danoise en 1787.» Käsikirjoitus Tanskan Waltakunnanarkistossa.

² ODHNER, III s. 92.

IX LUKU.

Lentolehtikirjallisuus.

Lähdekokoelman Anjalan liiton tapauksien valaisemiseksi, tosin sellaisen, jota on käytettävä mitä suurimmalla varovaisuudella, kuten yleensä lähteitä, jotka ovat puolustavassa tai syyttävässä tarkoituksessa syntyneet, mutta joka voi antaa tutkimukselle verrattain paljon ainehistoa ja oikein käytettynä varsin tärkeätäkin sellaista, muodostaa samanaikainen *lentolehtikirjallisuus*. Näistä lähteistä, ainakin eräistä, on painetussa kirjallisuudessa tosin useasti mainittu ja niitä on jonkin verran käytettykin, mutta nähdäksemme ei niihin toistaiseksi ole lainkaan kiinnitetty sitä huomiota, jota niihin voidaan ja tulee kiinnittää.

Näitä lentokirjasia, joiden avulla valmistettiin mieliä, joko syytettiin tai puolustauduttiin, joko tuomittiin syylliseksi tai vapautettiin syytöksestä, on erittäin suuri määrä. Toiset ovat verrattain tyynessä äänilajissa kirjoitetut, ne pyrkivät asiallisesti selostamaan sekä selvittämään ja esittävät väitteittensä todistamiseksi joukon erilaista ainehistoa. Toiset taas ovat tyyppillisiä häväistyskirjoituksia, joissa pääpaino on pantu iskusanoihin ja röyhkeästi esitettyihin, täysin todistamattomiin kertomuksiin ja kuulopuheisiin. Kumpaankin luokkaan kuuluvia kirjoituksia on sekä kuninkaan puolesta että häntä vastaan. Kunin-gasmielisellä taholla on näitä lentokirjasia koko joukko painettu, vieläpä sellaisia, jotka tuntuvat syntyneen »kaikkein armollisimmasta käskystä». Vastustajilla ei ollut yhtä helppo käyttää hyväkseen painetun sanan tarjoamaa etua; kuitenkin on heidänkin toimestaan koko joukko valtiollisia lentolehtiä painettu.¹

¹ Suurin osa ennen painamattomista on julkaistu Hemliga Handlingsgäreissa I—II, osa jälleenkin ANDERS FRYXELL'in »Bidrag till Sveriges historia efter 1772» (Stockholm 1882).

Näitä lentokirjasia lasketaan liikkeelle sopivan mielialan valmistamiseksi jo heinäkuun lopulla 1788; ensimmäiset lentokirjaset ovat nähdäksemme vastustuspuolueen toimittamia ja niiden pääasiallin väite on, että sota on aloitettu vastoin perustuslain määräystä säätyjen mielipidettä kuulematta.¹ Aikaisempia näistä lienee »*Orsakerna till nuvarande krig m.m. intill händelsen i Fredrikshamn*»², joka sittemmin painettiin otsakkeella »*Afskrift af ett Bref från Finland, dat. i slutet af Juli år 1788*».³

Anjalan liiton päätapausten jälkeen kasvaa lentokirjasten luku mitä suurimmassa määrässä, ja sellaisia, joista nähdäksemme on hyötyä meidän tutkimuksellemme, ilmestyy vielä seuraavinakin vuosina. Useimmiten on näiden johtavana ajatuksena syyttää upseerisalaliittoon osaaottaneita tai puolustaa heidän menettelytapaansa.

Tarkoituksenamme ei ole laatia minkäänlaista luetteloa siitä lentolehtikirjallisuudesta, enempiä kuninkaan puolesta kuin häntä vastaanakaan toimitetusta, johon olemme perehtyneet, vielä vähemmän selostaa yksityiskohtaisesti eri kirjoituksia; sellainen tehtävä vaatisi osakseen aivan erikoisen, laajan teoksen. Tarkoituksemme on aivan yleispiirteittäin kiinnittää huomiota muutamiin kirjoitelmiin ja osoittaa, mitä huomattavaa ne sisältävät, mihin johtopäätöksiin ne mahdollisesti antavat aihetta ja miten niitä historiallisina lähteinä on arvosteltava.

Huomaamme silloin, että on muutamia lentokirjasia tai niiden veroisia, jotka ovat herättäneet aikalaisissa erikoista huomiota ja aiheuttaneet joukon vastakirjoituksia. Lienee syytä kiinnittää huomiota muutamiin tällaisiin.

I.

Kaikkein huomattavimpia ja tärkeimpiä valtiollisia lentokirjasia on marraskuussa 1788 ilmestynyt »*Aftryck af et från Finland ankommit Bref af d. 14:de September 1788, angående Åtskillige Stämplingar, samt hwad som händt wid Fredrikshamns*

¹ NORDIN, Dagboksanteckningar s. 79.

² Tavataan esim. Upsalan yliopiston kirjastossa F. 457.

³ Hemliga Handlingar I s. 95—105.

Belägring». Kirjanen ilmestyi ensi kertaa Göteborgissa ja on siitä sittemmin tullut lukuisia uusia painoksia, hiukan muutetuin otsakkein. Myös on siitä ilmestynyt ainakin kolme suomenkielistä painosta ja saksalainen käännös.¹

Kirjanen, joka on jyrkästi kuningasmieliseen henkeen kirjoitettu, sisältää selostuksen valtiopetoksellisista hankkeista Suomessa. Mutta se ei ole suunnattu ainoastaan Sprengtporten ja niitä vastaan, jotka kannattivat Suomen itsenäisyysajatusta. Se on tähdätty yleensä armeijan upseeristoa vastaan, ja kirjeen kirjoittaja sanookin arastelematta, että kenraalit Meijerfelt ja v. Platen olivat miltei ainoat armeijan upseereista, joihin kuningas saattoi luottaa. Upseeriston käytös oli ollut syynä sota-toimien epäonnistumiseen.

On arveltu tämän kirjeen perustuneen tiedonantoihin, jotka eräs Suomessa palveleva ruotsalainen upseeri, eversti Mannerskantz Viaporissa, oli lähettänyt veljellensä Ruotsiin. Kirje oli muka tavalla tahi toisella joutunut kolmannen henkilön, ylimetsänhoitaja Brummerin käsiin, joka toimitti sen painettavaksi, sitten kun kuningas oli hyväksynyt sen julkisuuteen toimittamisen sillä nimenomaisella ehdolla, ettei kukaan saisi hänen hyväksymistään tietää.²

Tämä tieto lienee kuitenkin väärä. Upsalan yliopiston kirjastossa on säilynyt majuri Abraham de Fresen kirjoittama kirje kuninkaalle, päivätty Viaporissa syyskuun 12 päivänä 1788.³ Tuskin voi olla mitään epäilystä siitä, että nyt puheena olevan lentokirjasen tiedonannot ovat suorastaan lainatut majuri de Fresen kirjeestä. On mahdollista, että tämä kirje on toimitettu välikäsien kautta edellisessä mainitulle kirjanpainajalle Göteborgiin, missä muuten kuningas samaan aikaan oleskeli, ja että eversti Mannerskantzin nimi täysin syyttä suotta on asiaan sekoitettu. Tätä arvelua tukee se seikka, että yli-

¹ Vrt. allekirjoittaneen tutkimusta »Kirje Suomesta syyskuun 14 päivältä vuonna 1788. Pieni lisä valtiollisten lentolehtien historiaan.» (Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi 7. V. 1923, Porvoossa 1923.)

² WIESELGREN, DelaGardiska Archivet XVIII. s. 82; ODHNER III. s. 235—236; NORDIN, Dagboksanteckningar s. 19.

³ Kustavilainen kokoelma F. 457. — Vrt. Liite XXII.

metsänhoitaja Brummer, joka esiintyy välittäjänä, nimenomaan sanoo luulevansa, että kirje oli eversti Mannerskantzin kirjoittama veljelleen.¹ Menettelytapa ei muuten olisi lainkaan vierasta Kustaa III:n tavoille.

Ei voi olla epäilystäkään siitä, että kirje sisältää joukon todistamattomia syytöksiä. Mutta yhtä vähän saattaa epäillä, että osa niistä tiedoista, joita majuri de Frese oli kuninkaalle lähettänyt, vastaa todellisia oloja. Kaikista subjektiivisista lausunnoista ja värittelystä huolimatta on syyskuun 14. päivän kirje tärkeä historiallinen todistuskappale.

Kuten samanaikaiset lähteet yksimielisesti todistavat, herätti se ilmestyessään varsin suurta huomiota, »pro captu cujusque lectoris», kuten Nordin päiväkirjassaan sanoo.² Sen aiheuttamana on ilmestynyt joukko vastakirjoituksia.

Näistä vastakirjoituksista mainitsemme ensimmäiseksi »*Vedrläggningar af »Brefvet från Finland, angående åtskilliga stämplingar, samt hwad som händt vid Fredrikshamn's belägring etc.*» Se tavataan useissa samanaikaisissa kokoelmissa ja on myöhemmin painettukin.³ Vastauksen kirjoittajaa ei tunneta. Tekijä ilmoittaa asuvansa Suomessa, minkä tietystikään ei tarvitse merkitä sitä, että asianlaita todellakin olisi ollut niin; pääasia on, että hän näkyy seuranneen kosketeltuja tapauksia sangen läheltä. Hän lupaa ilmoittaa nimensä, jos »Syyskuun 14 päivän kirjeen» kirjoittaja ensin ilmoittaa omansa.

Kirjoittaja kohdistaa väitteensä etenkin kahteen seikkaan. Sota, joka oli aloitettu, oli selvää hyökkäyssotaa ja siis perustuslain vastaista. Se oli huonosti valmistettu eikä edellytyksiä sen onnistumiseen ollut. Toiseksi olivat tiedot suomalaisten hauto-

¹ ODHNER III. s. 234—235. — Huomaa muuten salaviittauksia hiukan myöhemmin ilmestyneessä lentokirjasessa »Antwort eines finnischen Mitbürgers» auf einen in den Hamburgischen Zeitungen eingegebenen und vorgeblich in Finnland geschriebenen Brief vom 14 September 1788 (Gothenburg 1788), josta vielä seuraavassa tulee puhe.

² NORDIN, *Dagboksanteckningar* s. 19; *Hemliga Handlingar* I s. 30; Nils v. Rosensteinin kirje kuninkaalle 24/11 1788 (v. R:n painetut teokset III. s. 382—383); Anonyymien kirje »revisionisihteerille» [H. af Lästbomille?], päivätty Helsingissä 3/12 1788. Upsalan yliopiston kirjastossa F. 457. *Kriget* 1788—1790. 5.

³ *Hemliga Handlingar* I, s. 244—256.

mista kapinallisista hankkeista perättömät. Sprengtporten nautti suurta arvonantoa Suomessa, mutta se riippui hänen sotilaallisesta kyvystään ja monipuolisesta toiminnastaan.

Selvästi on kirjeen kirjoittaja ollut varsin lähellä vastustusmielisiä piirejä ja etenkin tutustunut suomalaisten suunnitelmiin. Miten luotettavat hänen väitteensä ovat, on meidän vaikea sanoa.

Toinen lentokirja, joka nimenomaan on kohdistettu syyskuun 14 päivän kirjettä vastaan, oli »*En finsk Officers försvar för Arméens emot utkomne smädesskrifter och i synnerhet ett så kalladt Bref af d. 14 Septemb. 1788 angående wissa Stämplingar etc.*»¹

Tekijä väittää, kuten nimestäkin ilmenee, olevansa suomalainen upseeri. Hän sanoo palvelleensa suomalaisissa joukoissa vuonna 1784, jolloin huhuultiin suomalaisten itsenäisyshankkeista ja jolloin pelästyneet viranomaiset panivat toimeen tutkimuksen.

Kirjoittaja selittää, mitä valtakunnan rajalla oli tapahtunut vaiherikkaina heinäkuun ja elokuun päivinä. Ei ole kirjoittajan mielestä epäilystäkään siitä, etteikö kirjeen lähettäminen keisarinmielelle olisi ollut hyvässä tarkoituksessa tehty, eikä hän voi siinä nähdä mitään pahaa. Suomalaisilla ei ollut minkäänlaisia valtiopetoksellisia hankkeita. Että näistä oli ruvettu puhumaan, johtui Ruotsin hallituksen epäluuloista, mikä taas puolestaan johtui siitä, että suomalaisia oli epäoikeudenmukaisesti ja väärillä kohdella.

Kaikkesta päättäen on kirjoittaja vastustuspuolueen varmoja miehiä ja varsin lähellä Sprengtportenin ystäväkuntaa. Kuka hän oli, ei ole tiedossamme. Porthan on merkinnyt kopioimaansa kappaleeseen, että tekijä oli niitä suomalaisia upseereja, jotka syksyllä 1788 pakenivat Venäjän puolelle. Kun sa-

¹ Kirjasta ei ole tietääksemme milloinkaan aikaisemmin painettu. Se tavataan useissa samanaikaisissa kokoelmissa. M.m. oli se siinä kokoelmassa, jonka majuri Klick paetessaan Venäjälle vuoden alussa 1789 toi kapteeni B. Aminoffille ja joka sittemmin myytiin kreivi de la Gardielle ja nyt on satamoitunut Lundin yliopiston kirjastoon (MALMANEN s. 71 alav.).

maan aikaan eräässä kirjeessä mainitaan, että majuri Jägerhorn on kirjoittanut puolustuskirjoituksen Liikalan nootin allekirjoittajien puolesta, on ajateltavissa, että Jägerhorn olisi mainitun lentokirjasen kirjoittaja.¹ Voisi huomauttaa, että vastauksessa esitetyt väitteet eivät pidä yhtä hänen valtiollisten suunnitelmien ja tekojensa kanssa. Kirje on kuitenkin kirjoitettu määrättyssä tarkoituksessa ja voidaan ajatella, että Jägerhorn on omia tarkoituspärsiensä silmälläpitäen sen laatinut. Sen väitteet ovat yhtäpitävät niiden väitteiden kanssa, jotka Jägerhorn esitti kirjeessään kuninkaalle syyskuun 1 päivänä ja joista jo edellisessä mainitsimme.

Syyskuun 14 päivän kirjetä vastaan on kirjoitettu myöskin ientokirjanen »*Oväldigt omdöme om Svenska Arméens förening i Finland, i Augusti månad 1788*».²

Kaiken todennäköisyyden mukaan on mainittu kirjanen ilmestynyt marraskuun jälkimmäisellä puoliskolla 1788³; seuraavan vuoden aivan ensimmäisinä päivinä se takavarikoidaan Anjalan liiton johdosta vangittujen upseerien papereista ja Sotaoikeudessa tiedustellaan erittäin tarmokkaasti kirjan syntyä ja sen tekijää, kuitenkin tuloksetta. Jotkut merkit viittaavat siihen, että sen kirjoittaja on ollut sotilashenkilö. Hän kiinnittää erikoista huomiota sotavarustusten puutteellisuuteen ja tekee sen tavalla, josta voisi luulla, että hän todellakin on sotateknillisiin kysymyksiin perehtynyt.

Lentokirjasen tarkoituksena on puolustaa Liikalan nootin kirjoittajia. Nootin lähettäminen keisarinnalle oli kylläkin harvinainen tapaus, mutta valtiollinen asema oli myöskin aivan erikoislaatuinen. Nootti oli myöskin tarkoituksenmukainen, ja nyt jo on huomattu, kuinka hyödyllinen se oli.

¹ Merkintä Porthanin kopioimassa kappaleessa Helsingin yliopiston kirjastossa; Ehrenström kuninkaalle 11/10 1788. Upsalan yliopiston kirjastossa.

² Tavataan varsin useissa käsikirjoituskokoelmissa; myöhemmin painettu Hemliga Handlingareihin I. s. 144—153.

³ Anonyymin kirje revisionisihteerille [H. af Låstbomille?], päivätty Helsingissä 3/12 1788. Upsalan yliopiston kirjastossa. F. 457. — Kirjeessä kerrotaan, että *Oväldigt omdöme* on valmistunut 2—3 viikkoa takaperin.

Myöskin vähäinen lentokirjanen, jolla on nimenä »*Något till upplysning ifrån en Stockholmsbo till en vän i landsorten*» on kohdistettu syyskuun 14 päivän kirjettä vastaan.

Lentokirjanen on päivätty joulukuun 4 päivänä 1788 ja tavataan käsikirjoituksina samanaikaisissa kokoelmissa. Kuka sen on kirjoittanut, siitä ei ole meillä tietoa.

Kirjoittaja on kauhuissaan siitä, millä tavalla »Syyskuun 14 päivän» kirjeen kirjoittaja käsittelee tosiasioita. »Ei voi muuta kuin ihmetellä ja kauhistua sitä karkeaa painovapauden väärinkäyttöä, jolla ei edes kaikkein kiihoittuneimmalla puolueiden vallattomuusajalla ole ollut mitään vastinetta», sanoo vastauskirjeen kirjoittaja.

Upseerit ovat menetelleet täysin tehtäviensä ja velvollisuuksiensa mukaisesti niin sotilaina kuin kansalaisina. He ovat avomielisesti tiedoittaneet kuninkaalle menettelytavoistaan. Ei ole ollut kysymystäkään syyskuun kirjeessä mainitusta Suomen itsenäisyysuunnitelmasta eikä mistään lahjomisista.

Kirjoittaja kiinnittää sitten huomiota siihen, miten mielialaa koetetaan kiihoittaa aatelistoa vastaan, jota hän senjälkeen käy puolustamaan. Aatelisto on työskennellyt aina vapauden puolesta. On syytä, että toiset säädyt myöskin käyvät puolustamaan aatelistoa epäoikeutettuja syytöksiä vastaan.

Vielä on mainittava eräs kirjoitus, joka on kohdistettu »Syyskuun 14 päivän kirjettä» vastaan, nimittäin »*Antwort eines Finnischen Mitbürgers auf einen in den Hamburgischen Zeitungen eingerückten und vorgeblich in Finnland geschriebenen Brief vom 14 September 1788*».

Kirjanen ilmoitetaan painetun Göteborgissa 1788, samassa kirjapainossa, missä »Syyskuun 14 päivän kirjeen» ensimmäinen painos oli painettu. Tämä tiedonanto on kuitenkin väärä: kirje ei tietääksemme ole painettu Ruotsissa.¹

»Suomen kansalaisen vastaus» on sisällykseltään varsin jyrkkä. Se on herättänyt valtiollisessa maailmassa jonkin verran huomiota. Siitä on ilmestynyt ruotsalainen käännös, joka

¹ Svea Rikes Annaler 1789 I. s. 302—303; Samtida berättelser om Sveriges krig. Suppl. II. 1679—1814; CEDERBERG, »Kirje Suomesta syyskuun 14 päivältä vuonna 1788» s. 168. — Liite XXIII.

mahdollisesti myös on painettu. Sekä Berlinin että Dresdenin Waltionarkistoissa olemme tavanneet siitä ranskalaiset käännökset, onpa siitä aikanaan ilmestynyt italialainenkin käännös.¹ Schlözerin tunnetussa poliittisessa aikakauskirjassa selostettiin sitä yksityiskohtaisesti samoin Hamburgischer Unparteyischer Correspondent'issa.

Kuka tämän lentokirjasen kirjoittaja on, ei ole tiedossamme. Kirjoituksessa esitetyt ajatukset viittaavat Yrjö Maunu Sprengtporteniin. Preussin lähettiläs vapaaherra Keller, jonka tiedetään seurustelleen Venäjälle paenneen Suomen itsenäisyysliikkeen johtajan kanssa, mainitseekin nimenomaan, että Sprengtporten on kirjoituksen laatija.²

Kirjoittaja tahtoo kiinnittää kahteen seikkaan huomiota. Hän koskettelee sen askeleen oikeutusta, minkä Anjalan liiton upseerit ovat ottaneet puolustaaksensa perustuslakien pyhyyttä. Toiseksi hän käsittelee Suomen itsenäisyyskysymystä. Kuinka suuri arvo kirjoittajan tässä lentokirjasessa lausumilla mielipiteillä on, jätämme arvostelematta. Ainakin ne kuvaavat varsin selvästi itsenäisyysmiesten kantaa, ja niillä perusteluilla, jotka kirjoittaja esittää Suomen itsenäisyyden puolesta, on varmaan aikansa ollut merkityksensä.

Kuten muistettaneen, lähetti kuningas Kustaa III elokuun loppupuolella 1788 selityskirjelmän Europan hoveille, missä hän selitti niitä syitä, jotka olivat aiheuttaneet sodan syttymisen. Selityskirjelmä on päivätty Helsingissä heinäkuun 21 päivänä, mutta, kuten varsin sitovasti on osoitettu, on se kirjoitettu vasta noin kuukautta myöhemmin.³

Julistus on kirjoitettu ranskankielellä, mutta se ilmestyi sittemmin myöskin ruotsiksi. Myöskin on se useaan eri toviin painettu saksankielellä.

¹ Risposta di un cittadino Finlandese a una lettera de' 14 Sett. 1788 supposta scritta in Finlandia e inserita nella Gazzetta di Amburgo. S. I. 1789. — Kirjoituksen ilmoitetaan olevan käännöksen saksankielestä.

² Vapaaherra Kellerin kirje hallituksellensa tammik. 12/23 päivältä 1789. Berlinin Salainen Waltionarkisto. Russland. Rep. XI. N:o 127.

³ ODHNER III. s. 153—154. — Selityskirjelmä on painettu alkukielellä R. G. MODÉE, Utdrag utur alle publique Handlingar etc. XIV. s. 220—226. Päivämäärä tässä on kuitenkin heinäkuun 23:s.

Tämä julistus, jossa ankarasti käytiin venäläisten kimppuun ja kuvattiin Venäjän politiikkaa varsin synkein värein ja missä myöskin Sprengtportenin nimi ja Suomen itsenäisyyskysymys mainittiin, synnytti useita vastakirjoituksia, joilla kaikilla on valtiollisen lentokirjasein leima ja sävy.

Ensimmäisenä näistä vastauskirjelmistä mainitsemme keisarinna Katariina II:n kirjoittaman, tunnetun »*Anmerkungen und Historische Erläuterungen über die Königl. Schwed. Erklärung d. d. Helsingfors den 21. Julii 1788. Nebst Beylagen*» (Pietarissa 1788). Keisarinna oli jostakin Berlinin sanomalehdestä lukenut Kustaa III:n deklarationista, joka hänen mielestään sisälsi vääriä syytöksiä, ja tahtoi omasta puolestaan selittää asioiden tilaa.¹ Se selittää, miksi saksalainen painos on alkuperäinen kappale. Sitten käännettiin keisarinnan muistutukset venäjäksi, ranskaksi, tanskaksi ja ruotsiksi, ja siitä ilmestyi eri kielillä useitakin painoksia.

Keisarinnan selityksillä on selvä valtiollisen lentokirjasein luonne ja on se kaikkein tärkeimpiä syksyllä 1788 ilmestyneistä. Se on herättänyt varsin suurta huomiota ja levinnyt eri maihin ja eri yhteiskuntapiireihin.

Kiinnitämme erikoisesti huomiota keisarinnan selityksiin Venäjän ja Ruotsin valtiollisista suhteista. Keisarinna kumoo taikka koettaa kumota kaikki kuninkaan syytökset Venäjän politiikan käyttämistä ala-arvoisista keinoista. Varsin mieltäkiinnittävät ovat keisarinnan ajatukset Sprengtportenista, samoin hänen mietelmänsä suomalaisista ja Suomen valtiollisesta asemasta. Keisarinna koskettelee nimittäin myöskin ohimennen Suomen itsenäisyyskysymystä.

Keisarinnan vastauskirjelmän liitteinä julkaistiin, kuten edellisessä olemme huomauttaneet, Anjalan liittokirja, Suomen armeijan upseeriston selityskirjelmä (Avertissement) ja ruotsalaisten upseerien sitoumus, kuitenkin tavallisista teksteistä jonkun verran poikkeavin sanamuodoin.

Nähdäksemme on keisarinnan vastauskirjelmä, niin varovaiseen muotoon kuin se onkin laadittu, varsin tärkeä historiallinen todistuskappale, jota kuninkaan julistuksen ohella voidaan ja tulee käyttää.

¹ Dnjevnik Chrapovičkago s. 153, 154, 165, 169, 170 j.t.

Toinen lentokirjanen, joka on valmistettu kuninkaan deklaraationin johdosta, on »*Betraktelser vid Kongl. Svenska Deklarationen, gifven Helsingfors d. 21 Juli 1788*».

Tapaamme sen varsin useissa samanaikaisissa käsikirjoituskokoelmissa. Sitä ei liene Anjalan liiton aikoihin painettu, mutta myöhemmin se on julkaistu Hemliga Handlingareissa.¹ Siihen nähden, että kirjasessa on varsin jyrkkä äänensävy, on Hemliga Handlingarien julkaisija lausunut arvelunaan, että se mahdollisesti on Venäjällä syntynyt. Arvelun ei suinkaan tarvitse olla oikea; päinvastoin on nähdäksemme paljon luultavampaa, että se on jonkun innokkaan suomalaisen tai ruotsalaisen vastustusmiehen kirjoittama.

Kiinnitämme huomiota muutamiin lentokirjasessa lausutuihin ajatuksiin. Kirjoittaja tahtoo todistaa, että Venäjää vastaan aloitettu sota on epäoikeudenmukainen ja laiton. Hän lausuu arvelunaan, että tällainen valloitusota ei tule olemaan Ruotsille hyödyksi. Kiinnitämme myöskin huomiota kirjoittajan ajatuksiin suomalaisten suhtautumisesta itsenäisyyskysymykseen. Hän ei usko, että valtiolliset juonittelut ovat vaikuttaneet mitään suomalaisiin, jotka aina ovat osoittaneet Ruotsia kohtaan mitä suurinta uskollisuutta.

Lentokirjanen, joka myös on kirjoitettu kuninkaan julistusta vastaan, on »*En Landtmans Tankar om detta års Fälttåg i Finland, i anledning af den från Kongl. Tryckeriet på Franska språket utkomna Svenska Ministèrens Deklaration.*»

Tiedossamme ei ole, kuka on lentokirjan kirjoittaja. Kirjanen näkyy olleen sangen tunnettu aikanaan ja tavataan useissa samanaikaisissa käsikirjoituskokoelmissa. Sekin on myöhemmin painettu Hemliga Handlingareihin.²

Kirjoittaja kiinnittää erikoisesti huomiota Suomen ja Ruotsin keskinäisiin suhteisiin. Hän korostaa niitä rasituksia, jotka Suomi on saanut kantaa ja niitä suurempia taakkoja, jotka ovat tulleet sen osalle. Hänen käsityksensä mukaan Suomen itsenäisyyskysymys on ainoastaan aave, jolla ei ole mitään merkitystä. Hän on vakuutettu siitä, että jos Suomesta joskus tulee

¹ I. s. 223—233.

² I. s. 234—238.

itsenäinen valtio, sen aiheuttavat suuremmassa määrässä Ruotsin hallituksen toimenpiteet kuin venäläisten salaiset hankkeet.

Meistä tuntuu siltä kuin kirjoittaja vakuuttelisi sellaista, mihin hän ei itsekään täydellisesti usko. Näyttää siltä, kuin hän olisi tietänyt salaisista suunnitelmista enemmän kuin mitä hän tahtoo myöntää, ja tieteen tahtoen vähentänyt itsenäisyyskysymyksen merkitystä. On mahdollista, että kirjoittaja ei ole pitänyt sitä lukijakuntaa, jota varten lentokirjanen on kirjoitettu, kyllin valmistautuneena kuulemaan salaisista valtiollisista hankkeista.

Lentokirjasena, joka myös suurelta osalta on kohdistettu kuninkaan deklarationia vastaan, on vielä mainittava tuote, jonka tavallinen nimi kuuluu »*Reflexioner öfver Sveriges Öde år 1789*». Eräässä toisessa käsikirjoituksessa olemme nähneet lentokirjasen nimenä »*Tankar angående kriget mot Ryssland. Författade vid 1789 års Början af R. R. Gr. M. v. H.*» tai »*Tanckar om Conjunctionerne med mera, utgifne i Aprill-1789, af H. . .*» tai vielä »*Hans Excellence, Grefve Hermansons tankar. öfver nuvarande krig och Conjunction, författade in Februario 1789 Reflexioner.*»

Tämä valtaneuvos von Hermansonin kirjoittama lentokirjanen tavataan käsikirjoituksena varsin useissa kokoelmissa. Myöhemmin se on painettu, nähtävästi Pietarissa, nimellä »*Herr Riks-Rådet Grefve Hermansons tankar öfver Sweriges tillstånd vid det olyckeligen upkomne Krig med Ryssland, in Februario år 1789.*» Se on ilmestynyt myöskin tanskankielisenä käännöksenä. Koska kirjanen nähtävästi kaikesta huolimatta painettuna on ollut vaikeasti saatavissa, on se painettu uudestaan Hemliga Handlingareihin.¹

Nähdäksemme on von Hermansonin kirjoitus eräs kaikkein tärkeimpiä kiistakirjoituksia. Se on varsin ankarassa vastustuspuolueen hengessä kirjoitettu ja sisältää kirpeän arvostelun kuninkaan politiikasta ja sodankäynnistä sekä luo varsin säälimättömän katsahduksen valtiolliseen tilanteeseen syksyllä 1788 ja seuraavana keväänä.

On vielä eräs lentokirjanen, joka erikoisesti on kohdistettu kuninkaan deklarationia vastaan, nimittäin Sprengtportenin kir-

¹ II. s. 23—54.

joittama »*Pièce justificative*». Kirjaseen ei ole painopaikkaa eikä painoaikaa merkitty; tiettävästi se on painettu vuoden alussa 1789. Hampurissa ilmestyvä Historisch-Politisches Magazin painattaa sen saksankielisenä käännöksenä jo helmikuun numerossaan 1789.

Sprengtporten väittää lukeneensa kuninkaan deklarationin aikakauskirjasta »*Courier de Londres*» ja tahtoo heti vastata siihen.

Hän haluaa osoittaa, että sen tyytymättömyyden syyt, joka vallitsi valtakunnassa, olivat etsittävässä kuninkaan omista toimenpiteistä. Sprengtportenin oli kuningas epäoikeudenmukaisella käytöksellään karkoittanut luotaan ja hän oli sentähden mennyt ulkovaltojen palvelukseen. Kirjoittaja koskettelee suhteitaan kansalaisiinsa, vakuuttaa niiden olevan hyvät ja mainitsee, että hänellä on koko joukko aineistoa, joka todistaa sitä luotamusta, mitä suomalaiset tunsivat Sprengtportenia kohtaan.

Nähdäksemme on Sprengtportenin vastauskirjelmä varsin selvästi kirjoitettu. On mainittu keisarinna sen luettuaan lausuneen siitä suuren tyytyväisyytensä.¹ Kuinka luotettavia sen yksityiset tiedonannot ja väitteet ovat, on kuitenkin jätettävä ratkaisematta. Meistä näyttää siltä, että niitä joka tapauksessa on varsin varovaisesti käytettävä.

Puhuttuamme lentokirjasista, jotka ovat tähdätyt Kustaa III:n tunnettua deklarationia vastaan, lienee myöskin paikallaan mainita eräs kirjanen, joka taas puolestaan on tähdätty keisarinna muistutuksia ja historiallisia selityksiä vastaan. Kirjaseen nimi on »*Ett kort utdrag utaf de i från Ryska Kejsarlige Sidan lönligen insmygde Anmärkningar*». Tietääksemme ei tämä vähäinen valtiollinen lentokirjanen ole ilmestynyt painettuna, ja mikäli voimme nähdä, on se ollut hyvinkin harvinainen.

Kirjoittaja keskittää todistelunsa kahteen pääajatukseseen. Hän koettaa osoittaa, kuinka Venäjän politiikka aina on suuntautunut Suomen valloittamiseen ja miten Venäjä on tätä tarkoitusta varten käyttänyt mitä erilaisimpia keinoja. Mutta

¹ Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa olevaan kappaleeseen on merkitty seuraava muistutus: När Kejsarinnan Catharina II hade läsit denna Pi'ce, skref hon derpå med egen hand: Parfaitement bien écrite.

suomalaiset ymmärtävät varsin hyvin, että heidän maansa liittäminen Venäjän yhteyteen ei olisi heille onneksi. On useitakin seikkoja, jotka puhuvat itsenäisyysuunnitelmia vastaan, ja kirjoittaja mainitsee varsin valaisevia esimerkkejä, jotka nähdäksemme osoittavat, että itsenäisyyskysymystä todellakin on vakavin mielin pohdittu suomalaisten keskuudessa.

Nähdäksemme on tämä pieni vastauskirjelmä varsin valaiseva todistuskappale, kiitos niiden tiedonantojen, joita se aivan ohimennen tarjoaa suomalaisten mielialasta.

Mainitsemme vielä erään kuningasmielisen lentokirjasen, joka on herättänyt varsin suurta huomiota ja aiheuttanut vilkasta kynäsotaa. Tarkoitamme piispa J. A. Lindblomin laatimaa »*Erindringar til de Missnöjde i Landet*», josta ensimmäinen painos ilmestyi Tukholmassa 1788. Myöhemmin on siitä ilmestynyt ainakin neljä uutta painosta, niistä yksi Turussa. Myöskin näemme mainittavan siitä ulkomaalaisissa aikakauskirjoissa.¹

Lentokirjanen on tähdätty erikoisesti aatelistoa vastaan. Ei voi olla panematta merkille kirjoittajan tarkoitusta herättää vastenmielisyyttä maan ensimmäistä säätyä vastaan, jonka toimettomuuteen, kykenemättömyyteen ja kiittämättömyyteen viitataan. Kirjasessa on selvästi sama sävy, minkä tapaamme vapauden ajan viimeisten vuosien valtiollisissa lentokirjasissa.

Tätä piispa Lindblomin vähäistä, mutta kirpeää kiihoituskirjoitusta vastaan on julkaistu kaksikin pitkää vastauskirjelmää, nimittäin »*Förklaring å de missnöjdas sida i landet*» ja »*Försök til vederläggning af skriften kallad erindringar til de missnöjde i landet*». Molemmat ovat nähdäksemme tunnetut ainoastaan käsikirjoituksina, joita on säilynyt varsin useissa kokoelmissa. Mikäli voimme nähdä, ei niitä myöhemminkään ole kokonaisuudessaan painettu.

Edellinen vastauskirjelmistä pyrkii erikoisesti puolustamaan armeijan upseeriston käytöstä elokuussa 1788 ja osoittamaan, että siinä ei voi olla mitään moitittavaa, vaan että se päinvastoin tulee olemaan kunniakas lehti Ruotsin armeijan historiassa.

¹ Esim. Altonaischer Mercurius 1788, N:o 203.

»Erindringar»-lentolehden kirjoittajalla ei ole ollut mitään syytä hyökätä maan aateliston kimppuun. Jälkimmäinen lentokirjasista puolustelee laajasti Ruotsin aatelistoa ja koettaa osoittaa, että myöskin kirkossa on ilmennyt epäkohtia, joita syyllä voisi moittia.

Viimeksi mainittujen puolustuskirjoitelmien merkitys lienee siinä, että ne yksityiskohtaisesti viittaavat niihin sosiaalisiin vastakohtiin, joita oli huomattavissa Ruotsissa ja Suomessa tähän aikaan ja joiden merkitys upseerisalaliiton historiassa on huomattava.

II.

Kuten sanoimme, on valtiollisia lentokirjasia niin kuninkaan puolesta kuin häntä vastaan erittäin runsaasti. Mainitsemme vielä seuraavassa muutamia sellaisia, jotka tämän aikakauden tutkija useimmin tapaa ja joihin mielestämme historiallisina lähteinä kannattaa kiinnittää huomiota.

Ensin muutamia kuningasmielisiä ja Anjalan liittoa vastaan tähdättyjä lentokirjasia.

Varsin tunnettu on »*En owäldig Medborgares Tankar om närvarande Conjuncturer*», painettu Tukholmassa 1788.

Tämän kirjasen kirjoittajasta ei lähteissämme ole mitään mainintaa; se on varsin lyhyt ja huomattavan kuningasmielinen. Eräs aikakauden parhaimpia tuntijoita lausuu siitä, että kirjoitusta, jonka joku sotilas on kirjoittanut, voidaan pitää terveen yleisen mielipiteen tulkkina Ruotsissa.¹ On mahdollista, että kirjanen esittää suuren yleisön mielipiteitä, mutta kuinka terveet nämä mielipiteet ovat, on tietenkin asetettava kysymyksen alaiseksi. Nähdäksemme kirjoituksen sävy on varsin syyttävä, ylimielinen, ja kirjoittaja käyttää mielellään suuria sanoja ja lauseparsia. Meidän nähdäksemme ei se tarjoa mitään erikoisen huomattavia näkökohtia, ei myöskään uusia ja merkittäviä tietoja, kun siinä sitävastoin on koko joukko mielenkiintoisia yksityistietoja.

¹ ODHNER III. s. 221—222.

Eräs lentokirjanen, joka aikanaan on ollut varsin tunnettu, on »*Bref till en Officerare i Finland ifrån dess Farbror. Daterat i September Månad 1788*», painettu Tukholmassa 1789.

Kirje on epäämättömän kuningasmielinen; kuka kirjoittaja on, siitä ei ole säilynyt tietoja. Hän käy varsin kiivaasti tuomitsemaan kuningasta vastaan liittoutuneita upseereja ja koettaa todistaa, että heidän toimintansa periaatteet ovat olleet täydellisesti väärät. Huomiota herättää kirjoittajan antama lupaus, että hän mahdollisesti tulee kertomaan niistä arvottomista suunnitelmista, joita tyytymättömät ovat kertomusten mukaan esittäneet keisarinnalle. Tällaista selostusta ei tietääksemme kuitenkaan tunneta.

Schlözer on selostanut ylläolevan lentokirjasen *Staats-Anzeigen*'issä¹ pitäen sitä kuvaavana kuningasmielisten taholta toimitettuna painotuotteena.

Nähdäksemme varsin suosittu tämänaikainen lentokirjanen on ollut »*Bref til en Wän om Sweriges Närvarande Politiska Tilstånd; Ifrån Landsorten den 31 December 1788*».

Kirjanen, joka sisältää joukon kolmattakymmentä sivua, on painettu Tukholmassa 1789. Sen tekijäksi on mainittu tunnettu kirjastomies ja aikakauslehtien toimittaja Karl Kristoffer Gjörwell.² Jos tiedonanto on oikea, eivät lentokirjasessa annetut ilmoitukset kirjoittajasta pidä paikkaansa. Joka tapauksessa lienee hän ruotsalainen.

Kirjanen on varsin ankarasti kuningasmielinen eikä sen laattija löydä kyllin ankaria sanoja tuomitessaan niskuroivia upseereja. Suomalaisten itsenäisyysuunnitelmiin hän ei usko. Hän kertoo olleensa kahdeksan vuotta virkamiehenä Suomessa, oppineensa tuntemaan suomalaisia oloja ja luottavansa suomalaisiin. Kirjanen on muuten tyyliltään korkealentoisen isänmaallinen ja kuvastanee varsin hyvin kuninkaan puolustajien ja ihailijoiden ajatustapaa.

Vähäinen lentolehti, joka aikanaan on ollut hyvin tunnettu, on »*Bref til en wän i Armén*».

¹ XIII. s. 11—25.

² Tiedonanto merkitty Upsalan yliopiston kirjastossa olevaan kapaleeseen.

Kirje on kirjoitettu lopulla vuotta 1788 ja sen sepittäjä on oman ilmoituksensa mukaan rykmentin kirurgi J. Th. Nathorst.¹ Tekele on useita kertoja uudestaan painettu.

Kirjoittaja todistaa korkealentoisin sanoin olevansa järkähämätön kuningasmielinen; kirjoituksen sisältö on pääasiallisesti tunteellista laatua, ja tarkoituksena on osoittaa, että liittoutuneet upseerit ovat varsin ikävällä tavalla johdetut harhapoluille.

Tätä lentolehtistä vastaan on kirjoitettu »*Svar på Brevet till den Bästa Claes*».

Vastaus, joka on kaikkein tavallisimpia tämän ajan valtiollisista lentokirjasista, on jäänyt painamatta. Sen on allekirjoittanut »*Väl ment av den, som fruktar Gud, ärar Kungen och älskar Bröderne*». Kirjoittajaa ei tietääksemme tunneta.

Kiinnitämme sitten huomiota muutamiin sellaisiin lentokirjasiin, jotka ovat kirjoitetut kuningasta vastaan tai Anjalan liiton ja sen osanottajien puolesta.

Mainitsemme sellaisena ensiksikin »*Justus Dolor, eller Rättmätig klagan vid Svea Rikes vådliga belägenhet, år 1788*».

Kirjanen on nähdäksemme kaikkein huomattavimpia tämän ajan lentokirjasia. Se on aivan selvästi suomalaisen miehen, todennäköisesti upseerin kirjoittama; kuka kirjoittaja on, sitä emme ole nähneet missään mainittavan emmekä ole myöskään siitä päässeet selville kirjasen sisällön ja muiden lähteiden avulla.

Kirjanen asettuu varsin selvästi kuningasta vastaan ja arvostelee kuninkaan toimintaa, armeijan liikkeitä ja suomalaisten asemaa nasevasti ja sattuvasti. Tapaamme tästä lentokirjasesta erittäin runsaasti tietoja, jotka valaisevat tyytymättömien suomalaisten upseerien mielialaa ja koko sitä henkistä ilma-
piiriä, missä Anjalan liiton tapaukset ovat sattuneet.

¹ Nathorstin kirje tuntemattomalle 29/1 1789. Upsalan yliopiston kirjastossa F. 457; vrt. myös LEONHARD BYGDÉN, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon II, palsta 872 (Supplement). — Ihmeellistä kyllä väittää Ehrenström kuulleensa, että kirjasen, jota luetaan Suomessa varsin paljon, olisi kirjoittanut akateeminen virkakunta Turussa, »*Academistaten i Åbo*» (J. A. Ehrenströmin kirje kuninkaalle 11/10 1788 Upsalan yliopiston kirjasto).

Kirjanen, josta on säilynyt lukuisia käsikirjoituksia eri kokoelmissa Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä, on myöhemmin tullut painetuksi Hemliga Handlingareihin.¹

Toinen tärkeä lentokirjanen on »*Reflexioner i anledning af arméens förhållande år 1788*».

Kirjasen kirjoittajaksi mainitaan Vaasan hovioikeuden asesori G. W. LODE, ja näyttää varsin todenmukaiselta, että tiedonanto on oikea.

Kirjanen on varsin katkera arvostelu Kustaa III:n hallituksesta, sodan syistä ja sen perin kehnosta valmistelusta. Asessori Lode, joka oli ottanut osaa vapaudenajan valtiopäiviin ja silloin jo esiintynyt valtiollisena kirjailijana, oli tunnettu varsin taitavaksi ja selväpäiseksi mieheksi. Hänen kirjoittamallaan kirjasella Kustaa III:ta vastaan on varmaan ollut huomattava merkitys. Sotaoikeuden istunnoissa keväällä 1789 tiedustellaan erikoisesti tämän lentokirjasen kirjoittajaa, kuitenkin tuloksetta; kenraali Armfelt m.m. lausuu, että hän usein oli nähnyt mainitun kirjasen, mutta ei tiennyt sen tekijää.²

Mainittu kirjanen, joka ei ole varsin pitkä, on myöhemmin painettu Fryxellin kokoelmaan »*Bidrag till Sveriges historia efter 1772*».³

Seuraa sitten järjestyksessä »*Utdrag af et Bref från Finland dat. den 26 November 1788. Rättmätigt Försvar, af Arméens i Finland tagne steg till Riksens Ständers församlande och ärhållande af gagnelig Fred*».

Kirjeen kirjoittajaa ei tunneta; helposti voi todeta, että hän on kuulunut innokkaihin vastustusmiehiin.

Kirjasessa lausutaan varsin useita huomattavia ajatuksia ja varteenojettavia huomautuksia valtiollisesta asemasta. Sen filosofinen sisältö, joka osoittaa kirjoittajan perehtyneen ajan valtio-opillisiin teorioihin, pistää myöskin erikoisesti silmään. Se on kirjoitettu kuningasta vastaan ja puolustaa varsin päättäväisesti Anjalan liittoon osaaottaneiden asiaa.

¹ I, s. 157—178.

² Sotaoikeuden pöytäkirjat s. 42.

³ S. 164—171.

Kirjanen, joka nähtävästi on painettu ulkomailla, on myöhemmin tullut hiukan muutetuin otsakkein painetuksi Hemliga Handlingareihin.¹

Lentokirjasia, joka myös on kohdistunut kuningasta vastaan, on »*Anekdoter, rörande: 1788 års kampagne uti Finland, upptecknade och skickade till en vän i Stockholm, af en, öfver trettio år gammal Subaltern-Officer, som nästan under Hög-qvarterets ögon gjorde hela kriget*». Jatkon tähän muodostaa »*Fortsättning och slut på Anekdoterne om 1788 års kampagne i Finland*».

Kirjoituksen ja sen liitteen on allekirjoittanut Matts Stadig ja ne ovat päivätyt Korkeakoskella syyskuun 4 ja Loviisassa lokakuun 11 päivänä 1788. Kuka salanimen takana piilee, siitä meillä ei ole tietoa.

Esitys on päiväkirjan tapainen ja selostaa yksityiskohtaisesti, mitä on tapahtunut sodan alusta alkaen. Ei ole kiellettävissä, että kirjoittaja antaa useita varsin mielenkiintoisia tietoja sekä sotatapauksista että mielialasta armeijan keskuudessa. Erikoisesti koettaa kirjoittaja puolustaa eversti Anckarsvärdiä ja hänen menettelytapansa.

Myöhemmin ovat itse kuvaus ja sen liite painetut Hemliga Handlingareihin.²

Kuningasvastaisten lentokirjasten joukossa, jotka vielä tahdomme mainita, on »*Kort berättelse om 1789 års revolution samt dess orsaker*».

Lentokirjasen kirjoittajasta ei tietääksemme tavata mainintaa; mikäli tiedämme, on se säilynyt ainoastaan käsikirjoituksena.³

Huomiotamme tämä lentokirjanen kiinnittää niiden huhujen ja kuulopuheiden kertaaajana, jotka sodan alkuaikoina nähtävästi ovat liikkuneet maassa. Joskin voimme varsin helposti todeta osan niistä vääriksi, tarjoavat ne kieltämätöntä mielenkiintoa samanaikaisen mielialan kuvaajina. Niin on esim. kertomus siitä, kuinka Liikalan nootti syntyi kuninkaan painostuksesta ja mitenkä eräät tunnetut upseerit suhtautuivat siihen,

¹ I. s. 178—187.

² I. s. 72—94. 111—114.

³ R.W.A:ssa, kokoelmassa Strödda historiska handlingar Vol. 40, on kaksikin kappaletta tätä lentokirjasta.

varsin kuvaava. Kenraali Armfelt vastusti nootin lähettämistä keisarinnalle ja pyysi kuninkaalta kirjallista määräystä, jota hän kuitenkin ei saanut. Eversti Montgomery vastusti kovasti nootin lähettämistä, samoin oli eversti Hästesko varsin vaikeasti taivutettavissa, koska hänen päässään pyöri toinen tehokkaampi suunnitelma j.n.e. Samoin kerrotaan kuninkaan suhteista Jägerhorniin, mitä kuningas hänestä oli lausunut ja muuta sellaista. Kaikkien mielikuvituksellisten tiedonantojen ohessa on kuitenkin kirjoituksessa nähdäksemme muutamia sellaisia tietoja, joihin erikoisesti kannattaa kiinnittää huomiota ja joista saattaa olla hyötyä.

Lentokirjanen, jolla nähtävästi on ollut jonkinmoinen merkitys, on ruotsalaisen pappismiehen C. A. KIERRULFIN kirjoittama »*Tilforladelig Oplysning om de hemmelige och forberedende Aarssager til den nuvaerende Krig imellem Sverrig og Rusland for Aarene 1788 og 1789 samt Tilstanden og Taenkemaaden i Sverrig 1790*».

Kirjoitus käsittelee yksityiskohtaisesti sodan syntymistä ja tarkastelee asioita täydellisesti venäläisestä näkökulmasta. Siitä huolimatta, että kirjoitus käsittääksemme on hyvin epäluotettava, antaa se muutamia yksityiskohtaisia tietoja, joilla saataneen olla arvoa. Etenkin kirjoittajan tiedot mielialasta Ruotissa tarjonnevat tutkijoille huomioonotettavaa ainehistoa.

Saanemme vielä kiinnittää huomiota erääseen valtiolliseen lentokirjaseen, joka myös on syntynyt jokunen aika Anjalan liiton jälkeen, nimittäin kirjaseen »*Portraiterne, eller så kallade Krigs-Befälet*».

Lentokirjasen alkuosa on nähtävästi kirjoitettu heti Anjalan liiton päätapausten jälkeen, jälkimmäinen jakso vasta valtiopäivillä 1789 tai heti senjälkeen. Tämä näkyy olevan myöskin aikalaisten arvelu.¹

Kuka mainitun lentokirjasen on kirjoittanut, ei ole tiedossamme; sen sisällöstä näkyy, että kirjoittaja ei suinkaan ole ollut kuninkaan ihailijoita, mutta ei myöskään hillitön vastustuspuolueen kannattaja. Kirjasessa on useita arvosteluita tämänaikalaisista henkilöistä m.m. Anjalan liiton päähenkilöistä ja myöskin eräitä asiatietoja, joihin kannattaa kiinnittää huomiota.

¹ NORDIN, Dagboksanteckningar s. 128.

Lentokirjanen, joka on syntynyt Ruotsin valtakunnan rajojen ulkopuolella, on hyvin tunnettu »*Til Fäderneslandet*», joka kai samoihin aikoihin on ilmestynyt suomeksi otsakkeella »*Isän-Maalle*».¹

Kirjoituksesta puuttuu tekijän nimi, ruotsalainen painos on päivätty Skånessa maaseudulla elokuun 19 päivänä 1788; suomalaisesta kappaleesta on päiväys jätetty pois. Me tiedämme, että kirjoitus on Yrjö Maunu Sprengtportenin laatima ja että se on ilmestynyt Pietarissa marraskuun alkupäivinä 1788.

Kirjoitus on huomattava Sprengtportenin tekemänä ja tavasta, miten hän koetti kansalaisiansa kiihoittaa. Mitään erikoisen tärkeitä tietoja se ei sisällä.

Sprengtporten oli laatinut luettelon niistä henkilöistä, joille tämä kirjanen oli Suomessa lähetettävä. Hän hankki eräälle kansalaisistansa, Uudenmaan rakuunoiden kapteenille Karl Ulrik Tigerstedtille, joka oli elokuun alussa joutunut venäläisten vangiksi, luvan oleskella Suomessa viisi viikkoa ja käyttää aikansa kuulutusten levittämiseen ja kiihoitustyöhön. Yksityiskohtaisia tietoja ei ole siitä, kuinka hän tehtävässään onnistui. Sen tiedämme, että suuri määrä Sprengtportenin laatimaa lentolehdistä joutui kenraali Meijerfeltin käsiin ja hävitettiin.² Viranomaiset etsivät innokkaasti tätä vaarallisena pidettyä lentokirjasta ja se on ollutkin niin harvinainen, että itse Porthan, joka kuitenkin monien suhteittensa nojalla on kyennyt hankkimaan itsellensä kiellettyjä painotuotteita, on otattanut siitä jäljenönksen, joka tavataan hänen jälkeenjättämässään papereissa. Me näemme myöskin erästä poliisimestari Liljensparren raportista, että kirjoitusta on Saksan taikka Tanskan kautta koetettu toimittaa Ruotsiin. Liljensparre väittää kyllä, että kirjanen on sillä tavalla kirjoitettu, että se enemmän vahingoittaa kuin hyö-

¹ Lentokirjaseen on painattanut ruotsiksi TIGERSTEDT XII. s. 163—165 ja suomeksi GROTFELT, Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja s. 229—234.

² Kenraali Meijerfeltin raportti kuninkaalle 25/12 1788. Öfverbefälhafvarens i Finland skrivelser till Kongl. Majjt. J. A. Meijerfeldt 1788 | 1790. R.W.A. — TIGERSTEDT XII. s. 167—168.

dyttää tyytymättömiä, mutta siitä huolimatta on hän tehnyt voitavansa sen takavarikoimiseksi.¹

Me toteamme, että kirjoitus myöskin ulkomailla on herättänyt huomiota. Niin näemme, että Altonaischer Mercurius sisältää siitä maininnan ja kertoo sen kohtalosta.² Näemme myöskin, että ulkomaalaiset lähettiläät kiiruhtavat toimittamaan siitä hallituksillensa kopioita, ja olemme tavanneet Sprengtportenin tekeleestä ranskankielisen käännöksen sekä Berlinin Salaisessa Valtionarkistossa että Dresdenin Valtionarkistossa.³

Tässä yhteydessä voitaneen mainita myöskin eräs valtiollinen kirjoitelma, jota kylläkään ei voida lukea varsinaisiin lentokirjasiin ja joka on ilmestynyt vasta sodan toisena vuonna, mutta jolla siitä huolimatta on selvä valtiollisen lentokirjan tai kiihoituskirjan luonne. Tarkoitamme tunnettua »*Du Péril de la Balance Politique de l'Europe*», painettu Lontoossa 1789.

Kirjanen on aikanaan ollut varsin tunnettu. Ellemme erehdy, on siitä ensiksi ilmestynyt mainittu ranskalainen painos Lontoossa, ja senjälkeen useita muitakin samankielisiä painoksia. Sittemmin on kirja käännetty englannin-, saksan-, puolan-, ruotsin-, jopa suomenkieleen. Suomalainen painos »*Europan Waldakundain Tasa-Woiman Waarasta*» on Erik Polonin kääntämä ja ilmestynyt Turussa 1790.

Kuka kirjasen kirjoittaja on, siitä ei ole varmaa tietoa. Joku tieto mainitsee, että sen on kirjoittanut eräs Mallet du Pan, toinen tiedonanto taas, että mainittu nimimerkki on Kustaa III:n salanimi.

Kirjanen on kirjoitettu täydellisesti Ruotsin näkökulmalta. Erikaisen ankarasti arvostellaan Katarina II:n politiikkaa ja tästä politiikasta koituvaa vaaraa Europan tasapainolle. Kirjanen sisältää useita huvittavia ajatuksia ja osoittaa etenkin, millaisia tietoja Anjalan liitosta, Sprengtportenista ja Suomen itsenäisyyskysymyksestä tahdottiin antaa valtiöllisiä asioita harrastavalle eurooppalaiselle yleisölle.

¹ Poliisimestari Liljensparren raportti kuninkaalle 10/1 1789. Kustavilainen kokoelma Upsalan yliopiston kirjastossa.

² Altonaischer Mercurius 1789. N:o 32.

³ [G. A. W. v. HELBIG], Potemkin der Taurier (Minerva IV, herausgegeben v. J. W. v. Archenholz) mainitsee myös Sprengtportenin lentokirjasesta.

III.

Valtiollisten lentokirjasten joukkoon, joskin omaan luokkaansa, tulee myös lukea ne puheet, joita eri puolilla valtakuntaa näihin aikoihin on pidetty ja joita painettuina tai painamattomina on levitetty eri kansankerroksiin.

Näistä puheista on varmaan ollut kaikkein tunnetuimpia Nyköpingin kirkkoherran J. P. DAHLBERGIN »*Tal, Hållit uti Nyköpings Västra eller Nicolai Kyrka, den 10 Augusti 1788*». Tästä, joka ensimmäisen kerran on ilmestynyt Tukholmassa syksyllä 1788, on toimitettu julkisuuteen myöskin suomalainen painos Turussa.

Puhuja kuvaa erittäin synkillä väreillä valtakunnan tilaa kohtalokkaiden tapauksien sattuessa elokuussa 1788, sitä eripuraisuutta, mikä vallitsee kansalaisten kesken ja niitä petollisia juonia, joita on viritetty kuningasta vastaan. Mitään uutta merkillepantavaa tuskin tämä isänmaallisessa hengessä kirjoitettu korkealentoinen puhe sisältää.

Toinen tällainen puhe on rykmentinpastori Gustaf Engzellin pitämä »*Tal wid den Nya Fri-Corpsens Upbrott ifrån Tuna*», joka ensimmäisen kerran on painettu Tukholmassa 1788. Se on varsin kuningasmielisyssä hengessä kirjoitettu, ja tiedosamme on, että sitä on levitetty myöskin Suomeen.¹

Samanlainen puhe on pormestari Yckenbergin Upsalassa syksyllä 1788 pitämä »*Tal Hållit på Upsala Rådhus — — — den 18 October 1788*». Siitäkin on ilmestynyt ainakin pari painosta.²

Vielä voisimme mainita samaan luokkaan kuuluvana »*Tal, Hållit för De Redligas Samfund I slutet af October Månad 1788*», ilmestynyt ensi kerran Göteborgissa 1788. Siinä käydään varsin kiivaasti kuninkaan vastustajien kimppuun ja arvostellaan

¹ Engzellin puheesta on säilynyt käsinkirjoitettu jäljennös Suomen Historiallisessa Museossa, Diverse manuskripter, Walleniuska pappren.

² Puheen johdosta kirjoitti joku, joka ei hyväksynyt Upsalan kuningasmielisen pormestarin esiintymistä, seuraavat myrkylliset sanat:

»Jag känner af Borgmästare
En Cicero, som talte prägtigt
Och en Augustus mera mägtigt
Nu Yckenberg är numro tre.»

heidän vaikuttimiansa. On vaikea päästä käsityksestä, että kirjoittaja varsin yksipuolisesti on käsitellyt aihettansa.

Huomattavampi on se puhe, minkä rykmentin kirurgi J. TH. NATHORST piti tammikuussa 1789 Loviisassa ja joka on ilmestynyt ilman tekijän nimeä vuonna 1789 sekä Turussa että Tukholmassa. Sen nimenä on »*Tal, Hållit På Konungens Födelse Dag, Den 24 Januarii 1789. Uti Gillet Kärleken til Nästan, i Lovisa*».

Puhe on varsin kuningasmielinen. Se arvostelee erittäin ankarasti Anjalan liittolaisia ja kääntyy niitä vastaan, jotka ajavat Suomen itsenäisyysasiaa. Ne yksityiskohtaiset tiedot, joita puhuja antaa, ovat aivan yksipuoliset ja väärät. Jo aikalaiset ovat kiinnittäneet siihen huomiota.¹

Kaikkein arvokkain näistä puheista on kuitenkin nähtävästi professori P. A. GADDIN suuri isänmaallinen puhe, joka pidettiin Värälän rauhan johdosta 1790 »*Tal om den våda och fara för Svea Rikes frihet och sjelfständighet, hvarifrån det igenom Konung Gustaf den III blifvit frälst och räddat; hållit i anledning af den emellan Sverige och Ryssland uppå Verelä slätt den 14 Augusti 1790 slutna freden. I Åbo Kongl. Academiens Öfre-Lärosal den 9 November 1790*».

Puhe on tietysti kuningasmielinen. Nähdäksemme se sisältää sodan ajoilta koko joukon tietoja, joihin kannattaa kiinnittää huomiota. Mitä Gaddin uskollisuustunteiden vakuutteluihin tulee, on mahdollista, että ne ovat saaneet erikoislaatuisen sävynsä osaksi siitä tunnelmasta, mikä vallitsi yliopiston toimeenpanemassa juhlassa, osaksi niiden epäluulojen poistamiseksi, jotka olivat heränneet suomalaisia vastaan Anjalan liiton johdosta ja kohdistuneet erikoisesti Suomen sivistyneistöön. On muistettava, että puheenpitäjäkin, joka kuului suomalaisiin tiedemiehiin, oli ollut niiden joukossa, joille Sprengtporten oli käskennyt lähettää tunnetun valtiollisen lentokirjasensa, seikka, mikä oli saattanut tulla viranomaisten tietoon. Sentähden on varsin mahdollista, että Gaddin puhe ei täysin kuvaa hänen todellisia mielipiteitänsä, mutta kuten sanottu, on niillä yksityiskohtaisilla tiedoilla, mitä hän sodasta antaa, varmaankin merkityksensä.

¹ Kirjasta selostettu m.m. Allmänna Tidningar 1789 I. N:o 13. — Huomaa Schlözerin varsin ankaraa arvostelua Staats-Anzeigen XIII. s. 130—133.

IV.

Panemme merkille sen filosofisen, valtio-oikeudellisen sävyn, joka leimaa näitä lentokirjasia. Ei voi olla huomaamatta vaikutusta ranskalaisesta ja englantilaisesta valistuskirjallisuudesta, joka on jättänyt huomattaviakin jälkiä Ruotsissa ja Suomessa syntyneihin kiistakirjoituksiin. Tämä vaikutus on ikäänkuin kajastusta suurista riitakirjoituksista, jotka ilmestyvät valitusfilosofien kynästä muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin.

Tämän väitteemme todistukseksi muutamia esimerkkejä puheenaolevista valtiollisista lentokirjasista.

Useiden mielipide on, että *kansan valta* yhteiskunnassa on alkuperäinen ja että se on muodollisella sopimuksella siirretty hallitsijalle. »Isänmaa on vanhempi kuin kuninkaan valta, joka kansan yhteisellä sopimuksella on luotu sen turvaksi ja suojeluksi.»¹ Toinen kirjoittaja lausuu saman ajatuksen seuraavin sanoin: »Hallitusmuoto on sopimus ja suostumus, joka on tehty kuninkaan ja alamaisten välillä.»²

Jos hallitsija ei täytä velvollisuuksiansa, on kansa vapaa velvollisuustensa hallitsijaa kohtaan ja ottaa omiin käsiinsä hallitsijalle antamansa oikeudet. »Silloin siirtyy kansakunta takaisin oikeuksiinsa järjestämään omia ja valtakunnan asioita ja itse valvomaan hyvinvointiansa ja olemassaoloansa.»³

Toiset asettavat kysymyksenalaiseksi, sitooko kansan ja hallitsijan välillä tehty sopimus, hallitusmuoto, yhtä paljon molempia: se, joka on vallan luovuttanut yhdelle tai useille henkilöille, voi ottaa myös sen takaisin, mutta varsin selvä on, että »jos hallitusmuotoa olisikin pidettävä yhtä sitovana kansalle kuin kuninkaalle, pitää sen myöskin olla yhtä turvattu molempien väärinkäytöksiltä.»⁴

¹ Medborgerliga Friheten til sin Grund, Beskaffenhet och Gränsor (Stockholm 1789) s. 3.

² [G. W. LODE], Reflexioner i anledning af arméens förhållande år 1788 (AND. FRYXELL, Bidrag till Sveriges historia efter 1772, Stockholm 1882) s. 165.

³ Rättmätigt försvar af Arméens tagne steg till Rikens Ständers sammankallande (Hemliga Handlingar I) s. 181.

⁴ [LODE], Reflexioner s. 165.

Rajaton yksinvalta on mahdoton; ei voida enää ajatella tilannetta, missä yksi henkilö saisi mielivaltaisesti käskää ja määrätä. »Sellainen mahdollisuus, että yksi ainoa ihminen Hallitsijan tai Päällikön nimellä tai miten tahansa häntä nimitettäneekin, satunnaisten mielijohteiden ja rajattoman mielivallan mukaan voisi päätellä miljoonien ihmisten kohtaloista, sotii siinä määrässä ihmiskunnan etuja vastaan, että myöskin kaikkein alkeellisimmassa tilassa olevien kansakuntien kesken, jotka kuitenkin tavallisesti ovat alistuneet sellaiseen despotismiin tai paremmin sanottuna tyranniaan, usein huomataan, että ihmiset jalon vastustuksen avulla koettavat suojella luonnollisia oikeuksia.»¹

Lakien valvominen kuuluu *kansalle* ja sillä on oikeus tehdyn sopimuksen mukaisesti neuvotella niistä. »Laki on yhteiskunnan tekemä sopimus, josta on osallistunut jokainen sen jäsen, joten siis jokaisella on oikeus lausua siitä mielipiteensä ja siitä neuvotella.»²

Näin mainitaan käyttämissämme lentokirjasissa. Mutta on myös niitä, jotka näitä teorioja eivät hyväksy. Niin mainitaan eräässä lentokirjasessa, että koko luonnossa vallitseva perustotuus on poikkeuksetta se, että viisain ja järkevin on kaikkein korkeimman määräämä hallitsemaan ja että niillä teorioilla, joita on lausuttu kansan ja hallitsijan välillä tehdyistä sopimuksista, on ainoastaan »totuuden ulkomuoto, mutta ovat vailla sen olemusta ja voimaa».

Myöskin tahdotaan väittää, että hallitsijan riittävä voima ei suinkaan ole ristiriidassa hyödyllisen kansalaisvapauden kanssa.³

Mitä erikoisesti Ruotsin oloihin ja Kustaa III:een tulee, olemme eräässä lentokirjasessa panneet merkille väitteen, että vallassaoleva hallitussuku on »sovittujen ehtojen mukaisesti valittu ja otettu kantamaan Ruotsin Waltakunnan lainsitomaa valtikkaa».⁴

¹ Rättmätigt försvar s. 180.

² Om Människans Rättigheter (Medborgaren 1790, N:o 6). Ylipainos Upsalan yliopiston kirjastossa.

³ Medborgerliga Friheten til sin Grund, Beskaffenhet och Gränsor s. 3.

⁴ Justus Dolor, eller Rättmätig klagan vid Svea Rikes vådliga be-lägenhet, år 1788 (Hemliga Handlingar I.) s. 166.

Erikoisesti panemme merkille puheet *hallitsijan* ja *kansaneduskunnan* suhteista.

»Se keskinäinen yhteys, jonka tulee vallita kansan ja sen ensimmäisen kansalaisen välillä, ei ole mahdollinen ilman välittävää säätyä ja nämä välittäjät ovat kansanedustajat, joille lakiasäätävä valta on uskottu ja jotka ovat kansakunnan asia- ja puhemiehiä», sanotaan eräässä lentokirjasessa.¹

Vapaan kansakunnan huomattavin oikeus on eduskunnan välityksellä lausua mielipiteensä.² Eduskunnan tulee olla vapaa ja itsenäinen, mutta myös lainkuuliainen.³ Koska hallitusmuodossa erikoisesti oli määrätty, että sota saadaan aloittaa ainoastaan valtiopäivien suostumuksella, olisi laittoman sodan jatkaminen vapauden pettämistä ja lainautumista hallitusmuodon loukkaamiseksi.⁴ Valtakunnan armeija ei ole tehnyt valaansa ainoastaan kuninkaalle, vaan myöskin säädyille. Sotilaat ovat valallisesti sitoutuneet yhtä hyvin tottelemaan valtakunnan säätyjä kuin hallitsijaa.⁵ Erikoisesti korostetaan vaaraa, joka syntyy sen kautta, että eduskunnan oikeuksia loukataan. Jossakin lentokirjasessa huomautetaan siitä, että Kustaa III oli tahtonut vastoin vanhoja perimätapoja riistää oikeuden sotaväen päällystöltä ottaa osaa valtiopäivien töihin.⁶

Myöskin kosketellaan näissä valtiollisissa lentokirjasissa *hallitsijan* ja *valtaneuvoston* suhteita.

Missä kansalla on, sanotaan, jonkinlainen vapaus, siellä ovat ruhtinas ja alamaiset hallitusmuodon sitomat; koska hallitsija voi unohtaa lain määräykset tai rikkoa niitä vastaan, »täytyy valtiossa löytyä jokin virkakunta, joka tärkeissä asioissa muistuttaa häntä siitä ja estää valtiolle koituvan vahingon». Se virkakunta on valtaneuvosto.⁷ Valtaneuvosto ei ole vastuussa ainoastaan kuninkaalle, mutta myöskin valtakunnalle.⁸ Vuoden

¹ Om Människans Rättigheter. Medborgaren 1790, N:o 6.

² Ovåldigt omdöme om Svenska Arméens förening i Finland, i Augusti månad 1788 (Hemliga Handlingar I.) s. 146.

³ Justus Dolor s. 165.

⁴ Ovåldigt omdöme s. 147.

⁵ Justus Dolor s. 165; Ovåldigt omdöme s. 148.

⁶ Justus Dolor s. 169—170.

⁷ Ovåldigt omdöme s. 151.

⁸ Ibid. s. 151—152.

1720 hallitusmuodon mukaan oli valtaneuvoston määräämisvalta varsin suuri ja siitä on ollut valtakunnalle ainoastaan etua.¹ Valtaneuvoston tulee, ei ainoastaan kysyttäessä, vaan muutenkin, antaa kuninkaalle neuvoja.²

Huomaa selvästi, että useiden kirjoittajien toiveet tähtäävät valtaneuvoston vallan uudistamiseen ja että onnettomuutena pidetään Kustaa III:n valtaneuvostolle osoittamaa välinpitämättömyyttä.

Kysymys, jonka erittäin usein kohtasimme tämän ajan lukuisissa valtiollisissa lentokirjasissa, on kysymys *kansalais- ja sotilasvelvollisuuksien suhteesta* toisiinsa. Tämä kysymys tuntuu olleen erikoisen polttava.³

Useimpien mielipide näyttää olleen se, että kansalaisvelvollisuudet ehdottomasti ylittävät sotilasvelvollisuudet. Ihminen lakkaa olemasta sotilas, mutta ei milloinkaan lakkaa olemasta kansalainen.⁴ Virkavelvollisuudet ovat mitä lähimmässä yhteydessä kansalaisvelvollisuuksien kanssa kuitenkin niin, etteivät edelliset milloinkaan saa tuottaa jälkimmäisille vahinkoa.⁵ Jos niin onnettomasti sattuisi, lausutaan eräessä toisessa lentokirjasessa, että nämä velvollisuudet joutuisivat ristiriitaan, ei kukaan oikeamielinen voi olla epätietoinen siitä, minkä tulee olla etualalla, isänmaan vai hallituksen, valtakunnan vai sen, joka on koroitettu hallitsemaan.⁶ »Kieltämätön totuus on, että sotilaan tulee totella käskyjä silloin kuin ne ovat sopuosinnussa lain kanssa, ja sitä, joka tässä suhteessa rikkoo, on rangaistava;

¹ Fortsättning af Företalet till 1789 års Riksdag (Hemliga Handlingar II.) s. 73.

² Oväldigt omdöme s. 152.

³ Anjalan liiton tapauksia silmälläpitäen on kysymystä tähän aikaan käsitelty Ruotsi—Suomen ulkopuolellakin. Vrt. esim. tuntemattoman tekijän Ueber Schweden und Ruszland in Staats- und Völkerrechtlichen Problemen» (Regensburg 1789?) ja sen johdosta kirjoitettua selostusta »Collision der Bürger- und Soldatenpflichten» A. L. Schlözerin Staats-Anzeigen XIII. s. 306—309. (A. R. CEDERBERG, Eräs Anjalan liittoa koskeva ulkomaalainen, samanaikainen lentokirjanen. Historiallinen Aikakauskirja 1921).

⁴ Rättmätigt försvar s. 179.

⁵ [LÖF], Reflexioner s. 170.

⁶ Oväldigt omdöme s. 148.

mutta väite, että heidän ei tulisi ottaa huomioon vannomaansa lakia ja valtakunnan laillista vapautta, riistäisi heiltä järjensä käytön, kansalaisoikeudet, tilaisuuden puolustaa omantunnon rauhaa ja muuttaisi heidät koneiksi, joita voidaan käyttää niin pahan kuin hyvän tekoon ylemmän tai alemman, rohkean esmiehen tarkoitusten mukaan.»¹ Ja yhä uudestaan vakuutetaan, että upseerit ja sotilaat eivät ole ainoastaan koneita, jotka ajattelellematta mitään liikkuvat komentosanojen mukaan; heidän täytyy harkita, mitä he tekevät.²

Mutta toiselta puolen väitetään taas, että sotilaan ensimmäinen velvollisuus on totella eikä ruveta pohtimaan sitä, missä mielessä käsky on annettu. »Kaikissa valtioissa, niin tasavalloissa kuin monarkioissa, ovat upseerien velvollisuudet samat nimittäin ilman vähintäkään vastustelua ja vastaanhangottelua täyttää heille annetut käskyt.»³ Kaikki järjestys katoaa, elleivät sotilaat ole tottuneet ehdottomaan kuuliaisuuteen. Jossakin lentokirjassa viitataan siihen, että Ranskassa sotilaat ovat kiellettyneet kantamasta aseita omia kansalaisiansa vastaan, silloin kuin kansa ase kädessä on tahtonut puolustaa hallitusmuodon pääperusteita ja pakottaa hallitsijaa palauttamaan kaikki entiselle kannalle.⁴

Huomaamme myöskin, että lentokirjasissa erikoisesti huomautetaan *sosiaalisesta vastakohtasta* eri säätyjen välillä ja siitä, että tätä vastakohtaa on määrättyssä tarkoituksessa koetettu kärjistä.

Ei olekaan epäilystä siitä, että kuningasmielisissä lentokirjasissa erikoisesti on tahdottu kiihoittaa alempia yhteiskuntaluokkia aatelistoa vastaan. Eräässä tämän ajan kaikkein huomatuimmista lentokirjasista, nimittäin piispa Lindblomin kirjoittamassa »Erindringar til de missnögde i Landet», sanotaan aatelistolle varsin suoraan: »Ainoastaan vanhojen esi-isiesi kunniakkaiden tekojen takia on Sinulla miltei ilman mitään omaa ansiota lähes

¹ Reflexioner öfver 1788 års fälttåg i Finland (Hemliga Handlingar I.) s. 153.

² Rättmätigt försvar s. 178.

³ En owäldig Medborgares Tankar om närvarande Conjuncturer. (Stockholm 1788).

⁴ [LÖF], Reflexioner s. 164.

puolet valtakunnan kaikkein viljavimmasta maasta, ja talonpojan tulee hankkia ylellistä ruokaa sinun pöydällesi, koreita vaatteita sinun ruumiisi verhoksi ja kilisevää kultaa, että sinä pelipöydän ääressä miellyttävästi voisit aikaasi viettää.» Aatelistolle on myöskin annettu kaikkein suurimmat edut; aateliston lapset ovat päässeet valtakunnan tuottavimpiin toimiin j.n.e.¹

Toinen kirjoittaja valittaa, että yhtä yhteiskuntaluokkaa kiihoitetaan toista vastaan, ja väittää papiston syyksi, että keskinäistä vihaa ja vainoamishalua koetetaan terästä.² Erittäin kuvaava tässä epäluulon lietsomisessa on eräs lentokirjanen, joka on otaksuttu laamanni Ahlmanin kirjoittamaksi ja jossa erikoisesti aateliston aikeita koetetaan tehdä epäilyksenalaisiksi. Aateliston tarkoituksena oli rajoittaa kuninkaan valta ja saada uusi hallitusmuoto toimeen. Sanottiin kyllä, että oli tarkoitus palauttaa vuoden 1720 hallitusmuoto, mutta aikomuksena oli muuttaa se sillä tavalla, että aatelisto saisi täydellisen aristokraattisen yksinvallan. Oli tarkoitus saada Venäjän keisarinna takaamaan tämä hallitusmuoto, mikä olisi merkinnyt sitä, että aatelisto olisi voinut kohdella kansalaisiansa täysin mielivaltaisesti.³ Eräs aikalainen väittää tämän kiihoituksen aatelistaa vastaan kehittyneen siiheen määrään asti, että voitiin peljätä sisällistä sotaa.⁴

Oli sentään niitäkin, jotka puolustivat aatelistaa ja väittivät, että kiihoitus sitä vastaan oli aivan aiheeton. Tällaisista puolustajista voisimme mainita lentokirjasessa »Förklaring å de missnöjdas sida i landet», joka juuri on tähdätty piispa Lindblomin kirjasta vastaan, esiintyvät väitteet ja selitykset. Toinen kirjoittaja taas ryhtyy selittämään, miten tärkeä on, että yhteiskunnassa on eri säätyluokkia eri asemineen ja taloudellisine mahdollisuuksineen. »Paitsi sitä, että arvonannon, suvun ja varallisuuden erilaisuus kuuluu asian luontoon eikä ole hävitettävissä, on tässä erilaisuudessa vapauden varmin tuki niissä

¹ Erindringar s. 2—3.

² Justus Dolor s. 165—167.

³ [P. Z. AHLMAN?], Företal till 1789 års Riksdag (Hemliga Handlingar II.) s. 59.

⁴ Nimetön lentolehti Anjalan liiton ajoilta. Upsalan yliopiston kirjasto F. 457.

valtioissa, missä kansalla on jotakin vapautta. — — Sentähden sanoo Montesquieun tapainen mies, jonka kirjoituksiin Ranskan versovan vapauden siemen on kätkeyty, että siellä, missä ei ole aatelia, siellä ei ole monarkkia tai lainsitomaa ruhtinasta, vaan despootti tai laiton käskijä — —.¹

Me olemme panneet myöskin merkille, että muutamissa tämän ajan valtiollisissa lentokirjasissa puhutaan kuningas Kustaa III:n *valtiollisista suunnitelmista ja ulkopoliittisista aikeista*.

Kuninkaan tarkoituksena oli, niin väitetään, voittaa takaisin ne maakunnat, jotka viimeisissä rauhanteoissa olivat menetettyt Venäjälle. Mutta hänen suunnitelmansa eivät rajoittuneet tähän. Hänen tarkoituksensa oli myöskin murtaa Venäjän valta Itämeren rannoilla ja karkoittaa Venäjän hovi takaisin Moskovaan.² Mutta saattoivatko nämä laajakantoiset suunnitelmat onnistua? Oliko mahdollista Ruotsin valloittaa Hamina, Viipuri ja Pietari, ja jos se olisikin mahdollista, voisiko Ruotsi pitää hallussansa näitä valloituksia?³ Oli nimittäin otettava huomioon, mitä tällaisten maa-alojen puolustukseen tarvittiin.⁴ Oli helppo tehdä suunnitelmia, mutta suunnitelmien toteuttaminen ei aina ollut yhtä vaivatonta.

Se kysymys, jonka useimmiten kohtaamme näissä valtiollisissa lentokirjasissa, on *kysymys Liikalan nootista ja sen oikeutuksesta*. Tässä suhteessa törmäävät eri kirjoittajien mielipiteet jyrkimmin toisiansa vastaan.

Mitä erilaisimpia selityksiä annetaan Liikalan nootin synnystä. Luonnollisin selitys on se, että ne, jotka nootin lähettivät, halusivat tiedustella oletetulta viholliselta, tahtoiko tämä rauhaa vai sotaa. Jollei hän tahtonut sotaa, voitiin ryhtyä neuvotteluihin kunniallisesta rauhasta; jos hän tahtoi sotaa, olivat sotamiehet valmiit taistelemaan ja kuolemaan isänmaan

¹ Något till upplysning ifrån en Stockholmsbo till en vän i landsorten. Lentokirja R.W.A.

² Justus Dolor s. 176—177.

³ [M. v. HERMANSON], Reflexioner öfver Sveriges Öde år 1789 (Hemliga Handlingar II.) s. 46—47.

⁴ Ibidem.

puolesta joko maan rajojen sisä- tahi ulkopuolella.¹ Toinen kirjoittaja väittää, että toimenpide oli ennenkuulumaton, mutta poikkeuksellisissa olosuhteissa tarvittiin poikkeuksellisia keinoja.² Muuta ei voinut väittää, kuin että armeijan ottama askel oli laillinen, koska yleinen hyvinvointi on korkein laki.³ Niiden tarkoituspäät, jotka olivat nootin lähettäneet, olivat puhtaat. Ja kiellettävissä ei ollut, että nootin lähettämisestä oli ollut hyötyä. Suomi oli saanut nauttia rauhaa ja Ruotsin valtakunnan itäinen raja oli ollut turvassa.⁴ Niinpä on helppo ymmärtää, että suomalaiset rykmentit ja niiden päälliköt olivat helposti taivutettavissa tällaisen askeleen ottoon, koska heidän omat ja heidän sukulaistensa henki ja omaisuus siten tulivat turvatuiksi.⁵ Liikalan miehet ansaitsivat sentähden ainoastaan kiitosta. »Kaukana siitä, että tuomitsisimme kanssaveljiemme toimenpiteitä tässä tilaisuudessa, me olemme velkaa ikuisen kiitoksen ja kunnian heille, jotka pannen kaikki alttiiksi ja asettaen vaaranalaiseksi elämänsä ja onnensa ovat vahvistaneet jalon vapaushengen elpymistä, joka myöhempiin aikoihinkin asti tulee kohottamaan heille kunniakkaita muistomerkkejä».⁶

Myöskin olemme nähneet mainittavan sen mahdollisuuden, että Liikalan nootin lähettämisajatus on saanut alkunsa johtavista piireistä ja että tätä koskeva suunnitelma on niille esitetty valmiina korkeammalta taholta. Ne, jotka sen lähettivät, eivät olleet tottuneet valtiollisiin suunnitelmiin eivätkä olleet voineet keksiä sellaista, joka toisaalta oli erittäin edullinen kuninkaalle ja jolla toisaalta oli varsin vahingollisia seurauksia.⁷

Mutta ei puutu myöskään tuomitsevia ääniä. Liikalan nootti on ennenkuulumattoman häpeällinen, inhoittava tapaus. Se osoittaa, kuinka suomalaiset sotilaat ovat unohtaneet velvollisuutensa kuningasta kohtaan ja kuinka heitä on häpeällisellä

¹ Ovåldigt omdöme s. 149.

² Justus Dolor s. 172—173.

³ Ovåldigt omdöme s. 151.

⁴ Justus Dolor s. 175.

⁵ Ibidem s. 173.

⁶ Rättmätigt försvar s. 185.

⁷ Vrt. Berättelse om 1789 års Revolution och dess orsaker. Lentokirjanen R.W.A. Str. hist. handl. Vol. 40. — Justus Dolor s. 173.

tavalla johdettu harhaan. Tätä käsittämätöntä yrittystä ei voida kyllin ankarasti tuomita.¹

Saamme näistä valtiollisista lentokirjasista myöskin koko joukon *yksityistietoja*, jotka valaisevat välähdyksittäin tapauksien sarjaa Anjalan liiton aikana. Nähdäksemme on näillä yksityistiedoilla erikoinen arvonsa ja merkityksensä. Ne näyttävät meille, että eri piireissä on keskusteltu, ehkä innokkaastikin, Suomen asemasta ja mahdollisuuksista ja että silloin selvästikin puhe usein on kääntynyt myöskin Suomen itsenäisyyskysymykseen.

Useissa lentokirjasissa mainitaan Suomen vaikeasta asemasta. Suomi oli saanut varsin paljon viimeisten sotien johdosta kärsiä ja sen asukkaat olivat joutuneet erittäin vaikeihin olosuhteihin. Erikoisesti kiinnitetään huomiota siihen, että Suomi oli kärsinyt enemmän kuin Ruotsi ja että Suomen asujainten asema oli ollut paljon vaikeampi kuin Ruotsin. »Useat heistä, sanotaan eräessä tällaisessa lentokirjasessa, olivat kaksi kertaa eläessään olleet vihollisten hävityksen todistajina tässä maassa ja nyt oli edessä kolmas kerta, yhden ainoan miespolven kuluessa. Suurin osa suvuista ei vielä ollut ennättänyt toipua kärsityistä vaurioista; osa heistä oli kärsinyt aivan korvaamattomia vahinkoja, mutta kukaan muistakaan ei ollut vielä ennättänyt saavuttaa esi-isien aikaista hyvinvointia.»² Saman ajatuksen lausuu toinen kirjoittaja huomauttaessaan, että suomalaiset olivat saaneet sodan kärsimyksiltä tuskin hengähtämisen aikaa rakentaakseen uudestaan asuntonsa ja pannakseen viljelyksensä kuntoon, kun jo taas ystävät ja viholliset olivat heitä hätyyttäneet ja ahdistaneet.³

Myönnettävä oli niinikään, että suomalaiset olivat paljon huonommassa asemassa kuin ruotsalaiset ja että suomalaisia kohdeltiin huonommin kuin heidän ruotsalaisia veljiänsä. Suomalaiset olivat ruotsalaisten takia saaneet jättää maansa sotänäyttämöksi, heitä oli rasitettu enemmän kuin heidän muissa

¹ En owäldig Medborgares Tankar.

² Justus Dolor s. 163—164.

³ En Landtmans Tankar om detta års Fälttåg i Finland, i anledning af den från Kongl. Tryckeriet på Franska språket utkomma Svenska Ministèrens Deklaration (Hemliga Handlingar I.) s. 235.

maakunnissa asuvia veljiänsä, heillä oli passevolanssilaitokset, kaksiruotujärjestelmät, rusthollit ja linnoitusrakennukset ja kaiken lisäksi oli asetettu kysymyksenalaiseksi heidän omistusoikeutensa veromaihinsa.¹ Näemmepä senkin ajatuksen sukel-tavan esiin, että suomalaisilla oli Ruotsin kanssa erikoiset sopi-mukset, jotka Ruotsin hallitus oli velvollinen täyttämään, mutta joita se ei ollut täyttänyt. »Olisi liikaa ja veisi liian kauaksi ku-vailla kaikkea sitä, mitä Suomi on kärsinyt. Tästä saa täydelli-sen käsityksen, kun huomautetaan, ettei yhtään niistä sopimuk-sista, jotka Suomen kansakunta on tehnyt Ruotsin Kruunun kanssa, ole pidetty, vaan on niitä kohtuuttomalla tavalla vään-nelty ja rikottu.»²

Ne rasitukset ja kohtuuttomuudet, jotka olivat tulleet suo-malaisten osaksi myöskin nykyisen sodan aikana, eivät voineet olla mieliä kiihoittamatta. Suomalaista talonpoikaa rasitettiin armottomasti, ja ne sotakomissaarit, jotka joutuivat talonpoi-kien kanssa tekemisiin, käyttivät valtaansa varsin häikäilemät-tömästi.³ Muutamia kuvaavia esimerkkejä kerrotaan lentokir-jasissa. Jotkut suomalaiset olivat vuokranneet laitumensa ar-meijan hevosia varten ja olivatkin saaneet maksun tästä, mutta ainoastaan tunnusteissa, reverseissä. Sittenkun hevoset olivat laitumia käyttäneet ja olivat kuljetetut paikkakunnalta pois, olivat laidunten omistajat laskeneet niille karjansa. Tästä oli heitä kuitenkin sakotettu ikäänkuin luvattomasta teosta ja lai-duntenomistajat saivat saman verran sakkoja kuin laitumista oli maksettu vuokraa. He tarjoutuivat nyt maksamaan mää-rätyt sakot samoilla tunnusteilla, mitä heille oli annettu, mutta näitäpä ei otettukaan vastaan, vaan vaadittiin sakkojen mak-samista käyvässä rahassa. »Se vääräys, minkä ne saavat kärsiä, joilla on raha-asioita kruunun kanssa, on aivan kuvaamaton.»⁴

¹ Ibidem s. 235; Antwort eines finnischen Mitbürgers s. 12.

² Antwort eines finnischen Mitbürgers s. 12. — Vrt. mitä tunnettu A. L. Schlözer sanoo näistä kuvitelluista sopimuksista (Staats-Anzeigen XIII. s. 32).

³ Justus Dolor s. 171.

⁴ Afskrift af ett Bref från Finland, dat. i slutet af Juli år 1788 (Hemliga Handlingar I.) s. 104. — Sama lentokirjanen tunnettu myös ni-mellä »Orsakerna till nuvarande krig m.m. intill händelsen vid Fredriks-hamn» (Upsalan yliopiston kirjasto, F. 457).

Sentähden suomalaiset halusivat rauhaa, ja alituisesti viitataan lentokirjasissa siihen, mitä kärsimyksiä sota suomalaisten köyhälle maalle tuottaa.¹

Ei ollutkaan kiellettävissä, että sota koski paljon enemmän suomalaisia kuin ruotsalaisia. Suomalaiset upseerit ja sotilaat, joilla oli kotinsa ja kontunsa Suomessa, pelkäsivät, että he ja heidän omaisensa tulisivat sodan johdosta suoranaisesti kärsimään. Tämä pelko oli paljon aiheellisempi heille kuin ruotsalaisille. Oli varsin selvä, että suomalaiset, jotka sotivat pro aris et focus, tunsivat paljon suurempaa velvollisuutta käydä maata puolustamaan kuin ruotsalaiset, joita asia ei laisinkaan niin läheltä koskenut.² Se ajatus on eräissä valtiollisissa lentokirjasissa varsin ilmeinen, että ruotsalaiset eivät tunteneet lainkaan samaa rasittavaa tunnetta sodan suhteen, koska sodan hävitykset eivät suoranaisesti voineet koskea Ruotsia. »Jokainen voi sentähden helposti ymmärtää, että Suomen armeijan siis tuli tuntea suurempaa huolta Suomen pelastamisesta; heitä oli siis helppo saada etsimään suojaa Suomelle lähettämällä lähetystöjä Venäjälle.»³

Tässä on meillä selvä todistus siitä *vastakohtaisuudesta*, mikä vallitsi suomalaisten ja ruotsalaisten välillä, siitä syvälle syöpyneestä tunteesta, että suomalaiset olivat huonommassa asemassa kuin Pohjanlahden ja Itämeren toisella puolella asuvat ruotsalaiset ja että ruotsalaiset eivät varsin siitä välittäneetkään, satuiko Suomi hävityksen tiehen vai ei.

Tämä epäluulo tulee näkyviin esimerkiksi eräässä lentokirjasessa, missä on puhetta niistä tanskalaisten apujoukoista, joita oli lähetettävä venäläisille ruotsalaisia vastaan. Oliko näitä joukkoja käytettävä Ruotsin länsirajalla vaiko Suomen itärajalla? Kuningas toivoi, että tanskalaisten joukot lähetettäisiin Venäjän armeijan avuksi ja että niitä siis käytettäisiin Suomen itärajalla. Tästä huomauttaa kirjoittaja, ja on varsin luultavaa, että meidän tässä viittauksessa on nähtävä sellainen salainen

¹ Vederläggningar af »Brefvet från Finland, angående åtskilliga stämplingar, samt hvad som händt vid Fredrikshamns belägring etc. (Hemliga Handlingar I.) s. 251.

² Justus Dolor s. 163.

³ Ibidem s. 164; Antwort eines finnischen Mitbürgers s. 11—12.

syytös kuningasta vastaan, että hän mielummin näki Suomen itäiset maakunnat jäävän sodan jalkoihin kuin Ruotsin omat maakunnat.¹

Ja taas uudistuu syytös, että Suomi useita kertoja oli joutunut hävityksen alaiseksi ruotsalaisten takia.

Muutaman kerran huomaa näistä lentokirjasista, että tehdään tarkka ero *Ruotsin ja Suomen kansakuntien välillä*. Suomi on oma kansakunta, joka rinnastetaan Ruotsin kansakunnan kanssa. »Suomen kansakunta yhtyneenä ruotsalaiseen omaa kyliksi voimaa puolustaakseen vapauttaan, itsenäisyyttään ja lakiasäättävää voimaansa», sanotaan eräässä lentokirjasessa, jonka kirjoittajaa ei tunneta, mutta joka useistakin merkeistä päätäten on suomalaisen miehen laatima.² Toisessa lentokirjasessa, joka myös on Suomessa syntynyt ja suomalaisen upseerin kirjoittama, kiinnitetään huomiota siihen, miten ala-arvoista on näissä myrskyisissä tapauksissa heittää syy suomalaisen kansakunnan hartioille ja koettaa tehdä se ruotsalaisten silmissä epäilyttäväksi.³

Myöskin näemme sellaisen ajatuksen vilahtavan esiin, että suomalaiselle kansallisuudelle ei ole annettu sitä arvoa ja kansallisille vaatimuksille sitä merkitystä, mikä niille kuuluisi. Kerran mainitaan siitä, että Suomen sotaväen ylipäälliköksi oli määrätty ruotsalainen mies, kreivi Posse. Hän ei ollut millään lähemmällä siteillä kiintynyt Suomeen, hän ei omannut maanomaisuutta Suomessa, ei myöskään osannut maan kieltä. Kun samassa tulee puheeksi syntyperäinen suomalainen mies, soturi, joka kuuluu vanhaan rakastettuun suomalaiseen sukuun, huomaa tarkoitettun vastakohtan varsin hyvin ja arvaa, että se, mikä on lausuttu kreivi Possesta, tietenkin aikanaan on herättänyt suomalaisten keskuudessa pahaa verta.⁴

Se kysymys, joka varsin useasti tulee pohdinnan alaiseksi näissä valtiollisissa lentokirjasissa, on tietenkin *Suomen itsenäi-*

¹ Justus Dolor s. 163.

² Justus Dolor s. 176.

³ Vederläggningar af »Brefvet från Finland» s. 250; Antwort eines finnischen Mitbürgers s. 12.

⁴ Justus Dolor s. 173—174.

syyskysymys. Huomaamme varsin selvästi, että tämä kysymys on polttanut mieliä ja että sitä on niinä viikkoina ja kuukausina, jolloin Anjalan liiton tapauksia elettiin, uutterasti pohdittu ja että siitä on lausuttu ajatuksia niin suuntaan kuin toiseenkin.

Panemme merkille, että useimmat lentokirjasten kirjoittajat kieltävät itsenäisyyskysymyksen merkityksen. Alituisesti uudistuva väite on, että tämä kysymys ei ole voittanut mitään suurempaa kannatusta ja että Suomen kansa uskollisesti pysyttyy vanhassa liitossaan Ruotsin kanssa. »Koko juttu Sprengtportenin suunnitelmista tehdä Suomi itsenäiseksi ei ole muuta kuin pöpö, joka on keksitty kaikkein yksinkertaisimpia varten: kukaan ihminen, jolla on vähänkin ajatus- ja arvostelukykyä, ei voi eikä saa antaa johtaa itseänsä harhaan.» Näin lausuu erään lentokirjaseen kirjoittaja¹ ja samaa ajatusta tehostavat, kuten sanoimme, useat muut kirjoittajat.

Tämä kanta onkin varsin luonnollinen. Kysymys oli niin arka-luontoinen, ettei kukaan lentokirjaseen kirjoittaja, joka tahtoi voittaa mielialaa puolelleen, uskaltanut käydä sitä puolustamaan varsin hyvin tietäen, että suurin osa Suomen kansaa todellakin oli vieras itsenäisyysajatukselle, puhumattakaan ruotsalaisista. Mutta tämä ei suinkaan todista, että kysymyksestä ei olisi keskusteltu ja ettei sillä olisi ollut puoltajia eri yhteiskuntapiireissä. Eräästä lentokirjaseesta välähtää esiin ajatus, ettei suinkaan olisi kumma, jos suomalaiset ne historialliset kokemukset mielessään, mitä heillä oli, haluaisivat itsenäisyyttä.² Ja he olisivat voineet kylläkin sen saavuttaa, jos olisivat vain sen tahtoneet. Vaikkakin Suomen armeijassa palveli ruotsalaisia upseereja, oli enemmistö kuitenkin suomalaisia, heitä lähellä oli virkamiehistö ja kukaan ei olisi voinut estää heitä, jos he tosiaankin olisivat toivoneet pääsevänsä itsenäisiksi.³ Mutta he eivät sitä tahtoneet. Enemmän kuin selvästi käy lähteistämme ilmi, mikä oli syynä siihen, että enemmistö karttoi itsenäisyysajatuksia.

¹ Vederläggningar af »Brefvet från Finland», s. 244.

² En finsk Officerares försvar för arméen emot utkomna smådeskrifter. Käsikirjoitus. S.W.A.

³ En finsk Officerares försvar. Käsikirjoitus S.W.A.

Itsenäisyys oli toteutettavissa ainoastaan venäläisten avulla ja venäläisiin eivät suomalaiset voineet luottaa.¹

Mutta kaikesta huolimatta käy selville, että kysymystä pienemmissä tai laajemmissa piireissä on pohdittu ja että sitä yksityiskohdittain on tarkasteltu. Muistamme sen kertomuksen, minkä »Syyskuun 14 päivän kirjeen» kirjoittaja tarjoaa luki-joilleen. Sprengtportenin tai hänen veljensä maatilalla pidetään suuri kokous, missä kuusi päivää ja kuusi yötä pohditaan Suomen valtiollista tulevaisuutta.² Onko tämä tiedonanto täsmällisesti oikea, ei ole tiedossamme; niin paljon kuitenkin on selvä, että se ei ole aivan todenperäisyyttä vailla³; onpa varsin luultavaa, että samanlaisia kokouksia on myöskin myöhemmin pidetty.⁴ Nähtävästi on kysymys ainakin upseeripiireissä kesällä ja syksyllä 1788 ollut pohdinnan alaisena. Näemme nyt selostetuista lentokirjasista, että mitä erilaisimpia näkökohtia on esitetty. Ei mainita ainoastaan vihaa itäistä naapuria vastaan, joka teki toiminnan sen kanssa niin vaikeaksi, eikä viitata ainoastaan niihin peloittaviin esimerkkeihin, joita oli Krimistä, Kuurinmaalta ja Puolasta.⁵ On ollut kysymys myöskin siitä onnettomasta eripuraisuudesta, mikä Suomessa vallitsee eri yhteiskuntakerroksien ja eri kansalaispiirien välillä.⁶ On myös mainittu, että itsenäisyysajatus tuskin olisi toteutettavissa siitä syystä, että se taloudellisesti rasittaisi Suomea liiaksi: Suomi ei tulisi omin voimin toimeen. Voimme nähdä, että näissä keskusteluissa on esitetty näkökohtia itsenäisyyden puolesta ja sitä vastaan. Itsenäisyyden puolesta puhui tietenkin se, että silloin eivät suomalaiset tarvitsisi kärsiä sitä alentavaa kohtelua ruot-

¹ Vrt. esim. »Ett kort utdrag utaf de ifrån Ryska Kejserslige Sidan lönligen insmygde Anmärkningar». Käsikirjoitus S.W.A.; Antwort eines finnischen Mitbürgers, s. 13 j.m.m.

² Aftryck af et Från Finland ankommit bref af den 14 September 1788 angående åtskilliga stämplingar etc. (Stockholm 1788) s. 4.

³ Majuri Abraham de Fresen kirje kuninkaalle 12/9 1788, painettu liitteenä XXII; BARFOD, Märkvärdigheter s. 7.

⁴ NORDIN, Dagboksanteckningar s. 166—168.

⁵ Vrt. esim. Ett kort utdrag utaf de ifrån Ryska Kejserslige Sidan lönligen insmygde Anmärkningar. Käsikirjoitus. S.W.A.

⁶ En Finsk Officers försvar; Käsikirjoitus Helsingin yliopiston kirjastossa; Justus Dolor s. 165.

salaisten puolelta, mikä suomalaisia ja heidän itsetuntoansa oli niin useasti loukannut. Toiseksi voitiin olettaa, että venäläisten kanssa tulisi senjälkeen vallitsemaan rauha, jolloin suomalaisilla ei ollut pelättävissä samaa hävityksen kauhistusta itäisen naapurin puolelta kuin tähän asti. Vielä voisi mainita, että venäläiset tulisivat antamaan Suomelle tarvittaessa taloudellista apua, kuten he edellisinäkin vuosina olivat tehneet. Mutta oli paljon useampia seikkoja, jotka puhuivat itsenäisyysajatuksista vastaan. Oli peljättävissä, että jos Suomi julistautuisi itsenäiseksi, se nostattaisi ruotsalaisissa sammumattoman vihan suomalaisia vastaan. Ei suinkaan ollut varmaa, että Suomi, joskin se tahtois petyä puolueettomana, voisi säilyä rauhassa ja koskemattomana; päinvastoin oli peljättävissä, että Suomi muuttuisi alituisiksi sotatantereeksi Venäjän ja Ruotsin välillä ja että ruotsalaiset koettaisivat valloittaa takaisin sen, minkä olivat kadottaneet. Já vielä oli peljättävissä, että venäläiset saisivat suuren vaikutusvallan Suomessa ja että Suomi muuttuisi Venäjästä riippuvaksi.¹ Oli myöskin peljättävissä, että Suomi heikkoine taloudellisine mahdollisuuksineen ei voisi petyä omin jaloin pystyssä. Suunniteltujen suurten valtiollisten muutosten sattuessa tulisi varmaan Suomen ulkomaan kauppa kärsimään huomattavasti.² Tällä tarkoitetaan nähtävästi, että Ruotsi voisi vahingoittaa erikoisessa määrässä Suomen harjoittamaa ulkomaankauppaa. Toiseksi oli peljättävä, että uusien keskushallitusten perustaminen Suomeen ja tuomioistuimien uudestaanjärjestäminen tulisi maalle kovin kalliiksi.³ Vielä huomauteetaan siitä, että hovin ylläpito varmaan tulisi maksamaan Suomelle varsin paljon.⁴

Nämä satunnaiset tiedonannot valtiollisissa lentokirjasissa oikeuttavat meidät toteamaan, että itsenäisyyskysymyksen yhteydessä on varsin yksityiskohtaisesti harkittu niitä mahdolli-

¹ Brevvexling under kriget imellan en Officerare vid Arméen och en hans vän (Hemliga Handlingar I) s. 12 ja passim. — Kirjoituksen otsake ainoastaan sisällysluettelossa.

² Ett kort Utdrag, etc.

³ EKMAN, Dagbok s. 45—46.

⁴ Ett kort Utdrag, etc.

suuksia, mitä itsenäisyysmiesten suunnitelmilla kuitenkin kaitenkin oli. Ja tässä suhteessa ovat lentokirjasten tarjoamat tiedonannot nähdäksemme erikoisen mielenkiintoiset ja tärkeät.

Vielä on varmaan koko joukko kysymyksiä, jotka sukeltautuvat eteemme yksityiskohtaisesti tarkastaessamme sitä historiallista lähdettä, lentolehtikirjallisuutta, jota olemme edellisillä sivuilla jonkin verran kosketelleet. Näillä kysymyksillä on arvonsa perehtyessämme Anjalan liiton tapauksiin ja siihen mielialaan, mikä maassa vallitsi näiden tapauksien sattuessa sekä siihen ympäristöön, missä tapaukset sattuivat. Siinä lentokirjasten tarjoamien tietojen päämerkitys.

X LUKU.

Aikakauskirjallisuus.

Samanaikaiseen aikakauskirjallisuuteen on tietenkin myöskin tässä yhteydessä kiinnitettävä huomiota ja tarkasteltava, minkälainen lähdearvo sen tarjoamilla tiedoilla on.

Kotimaisista sanomalehdistä saamme jonkin verran tietoja Anjalan liitosta ja sen yhteydessä sattuneista tapauksista. Kaikki tiedot ovat kuitenkin, mikäli huomaamme, annetut kuningasmieliseltä taholta, mikä myös on varsin ymmärrettävissä, jos pidämme mielessä sitä, että painoasetuksen määräyksiä vuonna 1787 entisestään oli tiukennettu.¹ »Pitkän aikaa on kärsivällisesti pantu merkille, että kaikki Ruotsin sanomalehdet ovat olleet täynnänsä joko ala-arvoista imartelua tai kansalaisten parjaamista, joita on eläyttänyt kansan oikeuksien puoltaminen ja jotka ovat tahtoneet suojata kerran vahvistettuja pyhiä perustuslakeja — —», kirjoitetaan eräässä tämän ajan kuningasta vastaan tähdätyssä lentokirjasessa, joka oli ulkomailla painettu, nähtävästi aivan vuoden alussa 1789.²

Kuten tunnettua, ei Suomessa vuonna 1788 sanomalehteä ilmestynyt; vasta vuoden 1789 alussa heräsi Turun yliopistomiesten pieni sanomalehti uudelleen henkiin nimellä »*Åbo Nya Tidningar*» säilyttäen palstoillaan pääasiassa saman kirjallisen leiman, mikä sillä aikaisemminkin oli ollut.

¹ Kuninkaallinen asetus joulukuun 7 päivältä 1787, painettu *MODÉE, Utdrag utur alle publique Handlingar, etc.* XIV. s. 92—93; *ODHNER* II. s. 548—549.

² Usein edellisessä siteerattu »Antwort eines finnischen Mitbürgers», s. 3. — Kuten edellisessä on osoitettu on sekä painopaikka että painovuosi väärä.

Ruotsinmaalla ilmestyvistä sanomalehdistä ja aikakauskirjoista oli »*Stockholms PostTidningar*» tarkoitettu etupäässä ulkomailta saatavia tietoja varten, kun sitävastoin »*InrikesTidningarien*» palstat etupäässä olivat varatut kotimaisille uutisille. Varsinkin jälkimmäisessä on runsaasti tietoja merkillisistä tapauksista kesällä ja syksyllä 1788, tietoja rintamalta, sotaväen liikkeistä ja taisteluista; olipa silloin tällöin lyhyitä ja, kuten näyttää, vahvasti sensuroituja tietoja upseerisalaliitosta. Mutta Anjalan liiton tapausten jälkeen keskeytyy tietojen saapuminen pitkäksi aikaa. Senjälkeen kun elokuun 14 päivänä ilmestyneessä »*InrikesTidningarien*» numerossa on lyhyesti ilmoitettu, että Suomesta saapuu vain ilahduttavia uutisia, ei lehdessä kokonaiseen kuukauteen ole minkäänlaisia tietoja sotatapauksista tai Suomessa sattuneista asioista. Syyskuun loppupuolella ilmestyy lehteen eräs upseerin kirje hyökkäyksestä Haminaa vastaan elokuun 3 päivänä.¹ Tähän sanomalehtien sensuroimiseen ovat jo aikalaiset kiinnittäneet huomiota. »Meidän painetut sanomalehtemme kertovat kyllä leveästi helpoista ja mitättömistä saavutuksista, joita armeijalla oli maalla, niinkauan kuin mitään vastustusta ei ollut, mutta vaikenevat täydelleen melkein ainoasta huomattavasta yrityksestä, nimittäin siitä, joka tehtiin Haminaa vastaan»² — — —. Sanomalehtien sensuroiminen tuntuukin olleen sangen ankara, ja on syytä epäillä, että kuningas itse on tätä tarkastelua johtanut. Hiukan myöhemmältä ajalta on säilynyt suoranaisia todistuksia siitä, että kuningas itse on tarkastanut ja tarpeen mukaan korjannut niitä tietoja, joita sanomalehdistön välityksellä tahdottiin antaa suurelle yleisölle. Niinpä piti kesällä 1789 painettaman edellämäinnittuihin »*InrikesTidningareihin*» selonteko Ruotsin armeijan liikkeistä kesäkuun lopulta heinäkuun ensimmäisiin päiviin mainittuna vuonna. Tämän selostuksen oli laatinut kuninkaan suosikki Ehrenström, mutta kuningas ei ollut siihen tyytyväinen ja muovaili kertomuksen aivan uuteen muotoon jättäen siitä vähem-

¹ »Afskrift af en Officiers Bref ifrån Svenska Arméen». *InrikesTidningar* 22/9 1788, N:o 74.

² »Något till upplysning ifrån en Stockholmsbo till en vän i landsorten» Lentokirjanen R.W.A. Strödda historiska handlingar. Vol. 40.

män mieluisia kohtia ja lisäten sellaista, mitä piti tarpeellisenä.¹ Kertomus painettiinkin sittemmin InrikesTidningareihin nimellä »Berättelse om Svenska Arméens operationer ifrån och med 23 junii till och med den 3 julii» ja sieltä »Stockholms Posteniin».²

»Stockholms Posten», jota tähän aikaan toimitti J. H. Kellgren, sisältää sängen paljon tietoja sodasta, tosin ei suoranaisia sota- ja taistelu-uutisia, vaan sensijaan esim. kirjeitä rintamalta, missä selostetaan asemaa, kuulutuksia, voittojen kunniaksi kirjoitettuja runoja j.n.e. On mahdollista, että lehden sävy ei ole niin korkeasti isänmaallinen kuin joidenkuiden muiden tähän aikaan ilmestyneiden ruotsalaisten lehtien, mutta nähdäksemme ei siinäkään ole vastustuspuolue saanut ääntään kuuluville edes kaikkein sävyisimmässä muodossa.

Erittäin isänmaallisessa hengessä oli toimitettu »Allmänna Tidningar». Sitä toimitti tunnettu kirjastomies ja kokoilija K. K. Gjörwell. Syksyllä 1788 ja seuraavana keväänä tuntui lehti antautuneen täydellisesti kuninkaan ja kuningasmielisten palvelukseen. Korkealentoisin sanoin ylistetään kuningasta ja hänen huolenpitoaan valtakunnan asioista ja lausutaan ankaria tuomion sanoja niistä tyytymättömistä, jotka ovat uskaltaneet esiintyä häntä vastaan. Erittäinkin panemme merkille ne monet selonteot isänmaallisuuden ilmenemisestä Suomen talonpoikaisen väestön keskuudessa, joita syksyllä 1788 ja seuraavana keväänä ilmestyy lehden palstoille. Tuntuu siltä, kuin eräät kansalaispiirit Suomessa olisivat mielenosoituksellisesti rientäneet ilmoittamaan isänmaallisen kantansa seurakunnissa pidetyissä kokouksissa ja tahtoneet näistä erikoisesti huomauttaa Ruotsin sanomalehtiä lukevalle yleisölle.

Samanlainen henki vallitsee myöskin Gjörwellin toimittamassa lehdessä »Svea Rikes Annaler». On mahdollista, että näistä selostuksista, mitä siinä tarjotaan, voidaan saada eräitä lisiä Anjalan liiton aiheuttaman mielialan tuntemiseen, mutta

¹ Krigshistoriska Handlingar 1789. Vol. 2. R.W.A.

² Inrikes Tidningar 1789 N:o 53; Stockholms Posten N:o 156—157. — Kertomus painettiin sitten myöskin erikseen, vert. G. E. KLEMMING, Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig (Stockholm 1888—91) s. 307.

yhtä selvä on, että nämä tiedonannot ovat sekä yksipuolisia että väritettyjä.

On mahdotonta luetella niitä ruotsinmaalaisia sanomalehtiä, jotka sisältävät enemmän tai vähemmän valikoituja uutisia ajan tapauksista ja arvosteluita niiden johdosta. Panemme merkille, että kuvauksia, jotka aikaisemmin ovat ilmestyneet esim. Göteborgin, Norrköpingin ja Karlskronan sanomalehdissä, lainataan myöhemmin pääkaupungin sanomalehtiin joko kokonaisina tai osittain. Epäilemättä on näilläkin jonkinlainen arvo mielialan valaisemiseksi tähän aikaan.

Venäjän pääkaupungissa ilmestyneistä lehdistä ja aikakauskirjoista on meillä ollut tilaisuus tutustua vain »*St. Peterburgische Zeitung*»iin». Lehti sisältää suuren määrän venäläiseltä taholta annettuja virallisia julistuksia ja myöskin tietoja sotatapauksista. Se lienee ollut yhtä ankarasti ellei vielä ankarammin sensuroitu kuin Ruotsin vastaavat lehdet.

Myöskin Tallinnassa ilmestyneessä »*Revalische Wöchentliche Nachrichten*» olemme tavanneet uutisia sodasta ja valtiollisista tapahtumista Suomen itärajalta kesällä ja syksyllä 1788. Erikoisesti olemme kiinnittäneet huomiota erääseen keisarinna kirjeeseen Tallinnan kuvernöörille, kenraalimajuri v. Wrangelille, päivätty Pietarissa elokuun 4 päivänä (v.l.), missä puhutaan suomalaisten rykmenttien tyytymättömyydestä ja päätöksestä pysyä toimettomina, koska sota oli laiton. Tämä kirje on sittemmin lainattu muualla ilmestyviin aikakauskirjoihin ja on sitä käsikirjoituksina levitetty.¹

Paljon vapaammin voivat tietenkin ulkomailla ilmestyvät sanomalehdet ja aikakauskirjat lausua mielipiteensä niistä tapauksista, jotka herättivät ihmisten mielenkiintoa. Olemme koettaneet jonkin verran perehtyä tähän aikakauskirjallisuuteen. Huomaaamme, että toiset niistä ovat suhtautuneet myötmielisesti ruotsalaisiin, mahdollisesti kokonaan antautuen ruot-

¹ *Revalische Wöchentliche Nachrichten* 1788, N:o 33 (Tarton yliopiston kirjastossa); *Altonaischer Mercurius* 1788, N:o 154; *Hamburgischer Unparteyischer Correspondent* 1788, N:o 155; *Politisches Journal* (Hamburg) 1788, syyskuun numero j.n.e.

salaisten valtiollisten henkilöiden johdettaviksi, toiset sitä vastoin katsovat ja selittävät tapahtumia venäläisten kannalta. Näemme lausuttavan sen syytöksen, että Saksan lehdet — die Reichszeitungen — ovat yleensä Ruotsille suopeat.¹ Yhtä kaikki, Anjalan liitosta ja sen yhteydessä olevista tapauksista tulee sängen usein puhe, ja joskaan ne tiedot, joita annetaan, eivät aina ole varsin täsmälliset, on niiden joukossa koko joukkoa sellaisia, mitkä mitä suurimmassa määrässä herättävät vielä tänäkin päivänä tutkijan mielenkiintoa. Aikakauskirjoihin painetut lukuisat kirjeet, milloin Tukholmasta, milloin Pietarista, milloin Helsingistä, Loviisasta tai Haminasta, milloin ilman mainittua kirjeenlähettämispaikkaa, kertovat meille ainakin siitä, mitä kirjeen kirjoittaja on tahtonut saada sanotuksi aikalaisilleen näistä mielenkiintoa herättävistä tapauksista ja mihinkä hän erikoisesti on tahtonut kiinnittää huomiota. On kyllä mahdollista — ja siitä kuulemme jo aikalaisten lausuvan epäilyksiä — että näitä kirjeitä ja tiedoituksia joskus on kirjoitettu asianomaisissa toimituksissa ja että niiden arvo jo siitäkin syystä on jokseenkin epäiltävä.

Tanskalaisista aikakauskirjoista mainitsemme »*Altonaischer Mercurius'*en», joka erittäin valppaasti seuraa ajan tapahtumia. Sillä on varsin yksityiskohtaisia tietoja suomalaiselta sotarintamalta ja se hankkii itsellensä tietoja myöskin valtiollisista suunnitelmista. Käy selvästi ilmi, että lehti lainaa tietoja yhtähyvin venäläiseltä kuin ruotsalaiselta taholta, mahdollisesti kuitenkin ollen suopeampi venäläisille. Toinen huomattava tanskalainen aikakauskirja on »*Die Dänische Fama*», joka sisältää suuren joukon tietoja sodasta ja myöskin ajan valtiollisista tapauksista. Niinpä sisältyi siihen selostus edellisessä mainituista rykmentin saarnaajan Engzellan puheista, jonkin verran myöhemmin painetaan siihen saksaksi käännettynä herttua Kaarlen kuulutus Loviisasta lokakuun 27 päivänä 1788 ja muitakin sotaa koskevia asiakirjoja. On vaikea sanoa, että aikakauskirja olisi ollut erikoisesti ruotsalaisvastainen; päinvastoin se painattaa mielihyvällä sellaista ainehistoa, joka esittää asiat Ruotsin kunin-

¹ Historisch-Politisches Magazin 1789. Helmikuun numero.

kaan eduksi. Vieläpä sattuu niinkin, että venäläiseltä taholta protesteerataan niitä uutisia vastaan, jotka lehteen ovat sisällyneet.¹

Molemmat mainitsemamme tanskalaiset aikakauskirjat olivat saksankielisiä. Saksan valtakunnan piirissä ilmestyneistä aikakauskirjoista, joihin tahtoisimme kiinnittää erikoisesti lukijoiden huomiota, lienee kaikkein merkittävin »*Politisches Journal nebst Anzeige von gelehrten und andern Sachen*», jota tavallisesti kutsutaan samanaikaisessa kirjallisuudessa lyhyesti Schirachin Politisches Journal'iksi. Tässä aikakauskirjassa tapaamme erittäin runsaasti tietoja Ruotsin-Venäjän sodasta ja myöskin yksityiskohtaisia selostuksia Anjalan liitosta. Lehden katsaukset ovat valtiollisessa suhteessa hyvin merkittävät ja nähtävästi ne ovat nauttineet suurta arvovaltaa. Lehti tahtoo pysyä puolueettomana, ja huomaammekin, että siihen lainataan kirjoituksia niin hyvin venäläiseltä kuin ruotsalaiseltakin taholta. Panemme merkille useita sellaisia, jotka suorastaan ovat inspiroidut Ruotsin taholta, vieläpä siinä määrässä, että se on herättänyt eräissä piireissä pahaa verta. Niinpä lausutaan keran eräessä toisessa hampurilaisessa aikakauslehdessä ihmettelysen johdosta, että Politisches Journal'in toimittaja, jonka tiedettiin nauttivan apurahaa Tanskan hovilta, kirjoitti niin vihamielisessä hengessä liittolaishovia vastaan.² Saammekin lukea useita arvosteluita Sprengtportenista, kapinoivista upseereista, salaliittolaisten toimenpiteistä j.n.e. Politisches Journal painattaa myöskin koko joukon sotaa ja vastaavia valtiollisia tapauksia koskevia asiakirjoja ja liittää niihin huomautuksiansa.

Toinen erittäin arvokas aikakauslehti, tämän ajan johtavia valtiollisia aikakauskirjoja, on A. L. Schlözerin toimittama »*Staats-Anzeigen*». Se ei pane niin paljon painoa tuoreeseen uutisainehistoon kuin valtiollisiin katsahduksiin ja kirjoitelmiin, joissa selitetään tapauksien merkitystä niin puolelta kuin toiselta. Schlözer m.m. varsin selvästi tajuaa suomalaisten itsenäisyyspyrkimykset ja osaa asettaa ne yleisien tapauksien yhteyteen. Hän ei asetu suopealle kannalle niiden suhteen, päin-

¹ Die Dänische Fama 8/9 1788, N:o 72.

² Historisch-Politisches Magazin 1789. Helmikuun numero.

vastoin näkee hän niissä Pohjois-Amerikan esimerkin mukaista kapinoimista emämaata vastaan. Julkaistessaan asiakirjoja, jotka koskevat upseerisalaliittoa, liittää hän niihin reunamuitutuksia, jotka ovat ajan katsantotavalle erittäin kuvaavia. Hän väittää, ettei mitään sopimuksia ole tehty ruotsalaisten ja suomalaisten välillä, jossakin paikassa hän huudahtaa syytösten kajahtavan kovin pohjois-amerikkalaisilta ja olevan perättömiä. Mutta hän ei suopein silmin katsele niitäkään ylen määrin kuninkaallisia mielenilmauksia, joiden tyyppillisiä edustajia eräät valtiolliset lentokirjaset ovat, ja pelkää niiden pahentavan yhä suuremmassa määrässä Venäjän ja Ruotsin välejä. Arvioimme Schlözerin aikakauskirjan varsin tärkeäksi lähteeksi eräiden piirien mielipiteiden tuntemiseksi.¹

Saksalaisista aikakauskirjoista mainitsemme vielä »*Leipziger Allgemeine Handlungs Zeitungin*», joka on ratkaisevasti suosiollinen Ruotsille ja epäsuopea venäläisille, »*Hamburgischer Unparteyischer Correspondent'in*», joka sisältää suuren määrän tietoja ajan valtiollisista tapauksista ja useinkin venäläisestä näkökulmasta katsottuna, joskin siihen myös sisältyy vastapuolueen kirjoituksia. Niinpä tiedetään lehden syksyllä 1788 sisältäneen kertomuksen Ruotsin kuninkaan matkasta Taalainmaalle, minkä kertomuksen kuningas omakätisesti oli laatinut.² Vielä voimme mainita aikakauskirjan »*Nieder-Elbisches Magazin, historischen, politischen und litterarischen Inhalts*», joka myös on ilmestynyt Hampurissa ja joka vuoden alusta 1789 muutti nimensä »*Historisch-Politisches Magazin*'iksi». Viimeksimainitulla aikakauslehdellä on nähdäksemme selvät venäläiset sympatiat ja se painattaa usein kirjoituksia, jotka nähtävästi olivat suoraan saadut Pietarista. Niinpä se julkaisee helmikuun numerossaan 1789 kirjoituksen »*Rechtfertigung des Herrn von Sp . . .*», joka

¹ Vrt. esitystä Schlözeristä aikakauslehtimiehenä FRIEDRIKE FÜRSTIN tutkimuksessa »August Ludvig von Schlözer, ein deutscher Aufklärer im 18. Jahrhundert» (Heidelberg 1928). Tutkimus kuuluu sarjaan Heidelbergin Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte.

² Hamburgischer Unparteyischer Correspondent 1788, N:o 169, liite (C. T. Odhnerin tiedonanto).

osottautuu suoranaiseksi käännökseksi Yrjö Maunu Sprengtportenin tunnetusta ranskaksi ilmestyneestä puolustuskirjoituksesta.¹

Mainitaksemme sitten eräitä ranskankielellä toimitettuja tämänaikuisia aikakauskirjoja, joita meillä on ollut tilaisuus käyttää, ovat sellaisia esimerkiksi Leydenissä ilmestynyt »*Nouvelles extraordinaires de diverses endroits*», »*Journal historique et politique de Genève*», »*Journal politique de Bruxelles*», »*Courier de Londres*», »*Courier de Bas-Rhin*». Näistä esimerkiksi Genevessä ilmestynyt historiallis-poliittinen aikakauskirja sisältää lokakuun alussa 1788 tarkan referaatin tapauksista Venäjän rajalla ja selostaa jonkin verran upseerisalaliittoa. Lehti sanoo, että koska mahdollisesti sen lukijat haluavat tietää yksityiskohtaisemmin tästä Suomen maakunnasta etenkin voidakseen seurata tarkemmin täällä tapahtuvia sotilaallisia liikkeitä, on lehti hankkinut kuvauksen Suomesta, missä selostetaan Suomen maantietoa, taloutta ja historiaa. Myöskin annetaan eräitä tietoja Vanhasta Suomesta.² Mistä nämä tiedot ovat otetut, sitä emme tiedä. »*Journal politique de Bruxelles*» sisältää eräässä numerossaan syksyllä 1788 tietoja siitä, kuinka ruotsalais-suomalaisien miesten lähetyskunta, »Wenäjän hyvät ystävät», (*Bons amis de la Russie*) saapuu Pietariin pyytämään keisarinnaa suojelusta. Mainitaan deputationin johtajan Jägerhornin nimi ja kerrotaanpa hänen asuneen Pietarissa kreivi Brucen luona.³ Huomaamme selvästi, että »Suomen kysymys» on alkanut herättää mielenkiintoa ja että mainitut lehdet ovat valmistautuneet vastaanottamaan Pohjoismaisia yllätyksiä, »*événemens*».

Emme voi yksityiskohtaisesti jatkaa tätä aikakauslehtien ja aikakauskirjain luetteloa. Se veisi liian pitkälle. Huomautamme ainoastaan, että nämä aikakauskirjat, joista olemme maininneet muutamia kaikkein tärkeimpiä, sisältävät erittäin paljon eri

¹ Vrt. edell. s. 172—173.

² *Journal historique et politique de Genève* 4/10 1788. — Sama kertomus Suomen oloista lainataan samaan aikaan — ellei se ollut siellä jo aikaisemmin — aikakauslehteen »*Journal politique de Bruxelles*» 1788, IV (tarkempi päiväys puuttuu).

³ 1788, IV.

puolilta lähetettyjä kirjelmiä ja selostuksia, jotka enemmän tai vähemmän koskettelevat sotatapauksia Suomen rajalla 1788 ja myös niiden yhteydessä olevia valtiollisia yrityksiä. Käsitetään myös, että näillä valtiollisilla yrityksillä on laajakantoisempikin merkitys. Schlözer lausuu eräässä kirjoituksessaan nimenomaan, että nämä ylen tärkeät riitakysymykset, joita pohditaan Ruotsissa, eivät koskettele ainoastaan Ruotsin, vaan myös yleistä valtio-oikeutta.¹ Myöskin panemme merkille, että puhtaasti sotilaallisten tietojen hankkimisen ohella mielenkiinto Suomea ja suomalaisia kohtaan on herännyt ja että heihin kiinnitetään lukijoitten huomiota milloin suoranaisesti, milloin epäsuorasti. On ilmeistä, että eräille kirjoittajille ja tietenkin heidän toimestaan myöskin aikakauskirjojen lukijoille on Suomen kysymys ruvennut hämmöittämään jonkin verran uudessa valaistuksessa — seikka, jolla tietenkin on huomattava merkitys tulevan ajan tapauksille.

¹ Staats-Anzeigen XIII. s. 11 alaviitta.

XI LUKU.

Yleisiä johtopäätöksiä.

Olemme edellisillä sivuilla tarkastaneet Anjalan liiton historiallista lähdeainehistoa eri puolilta päästäksemme selville sen lähdearvosta ja käytettävyydestä. Olemme kiinnittäneet huomiota siihen, miten tämä ainehisto monessa suhteessa on epäluotettavaa ja miten se on toimitettu tutkijoiden käsiin varsin puutteellisessa ja harhaanjohtavassa muodossa. Toiseksi olemme osoittaneet, miten paljon ainehistoa vielä on käyttämättä Anjalan liiton ja sen yhteydessä olevien tapauksien valaisemiseksi. Yksityiskohtaisen tarkastelun päätettyämme lienee paikallaan koota ne havainnot, mitä edellisillä sivuilla on tehty, eräiksi yleisiksi johtopäätöksiksi.

I.

Olemme pitkin matkaa kiinnittäneet lukijoitten huomiota siihen, miten epäluotettavaa tämä ainehisto jo itsessään on. Voimme suuremmitta vaikeuksista todeta, että ne levottomat olot, joissa käsiteltävänä olevat kirjalliset lähteet ovat syntyneet, ovat houkuttelleet kirjoittajia tavallista suuremmassa määrässä poikkeamaan totuudesta ja laatimaan tietoisesti todistuksensa muotoon, joka ei vastannut sitä, mikä todellakin oli tapahtunut, mutta joka saattoi olla jollakin tavalla tarpeen tai hyödyksi kirjoittajalle. Tämä tietoinen totuuden salaaminen, lähteiden muovaileminen ja väärentäminen riippuu ainakin osittain ajan luonteesta, sellaisena kuin sen tunnemme 18:nnen vuosisadan jälkipuoliskolta, sen kevytmielisyydestä ja moraalittomuudesta. Että tässä suhteessa olisi ollut mitään huomattavaa eroa kuningasmielisten ja vastustusmiesten, itsenäisyysajatuksen kannat-

tajien ja sen vastustajien välillä, on vaikea sanoa. Lienee aiheetonta syyttää kuningas Kustaa III:ta »epärehellisistä otteista» ja vapauttaa samasta syytöksestä esim. Yrjö Maunu Sprengtporten; samoin voimme yhtä hyvin merkitä Juhana Antti Jägerhornin tiliin tosiasioiden salaamista kuin kuninkaan suosikin Ehrenströmin. On varsin selvä, että taistelulinjan molemmin puolin käytetään samanlaisia keinoja ja aseita. Puolueettomuus ja historiallinen totuus vaatii myöntämään tämän.

Nyt mainitsemamme tosiasia, lähteiden epäluotettavuus sinänsä, vaikeuttaa tietenkin mitä suurimmassa määrässä tutkimustyötä. Ja myönnettävä on, että tämänaikaisten lähteiden kritiikitön käyttäminen on johtanut tutkijoita varsin usein harhapoluille. Näyttää siltä, että ainakin eräillä tahoilla on tämänaikaisen vastustuspuolueen ja etenkin itsenäisyysmiesten tiedonantoihin kyllä suhtauduttu epäillen ja erittäin varovasti, mutta että vastapuolueen kirjallisia todistuksia on useinkin hyväksytty vähääkään niitä analysoimatta tai tarkistamatta. Tästä on johtunut useita harhakäsityksiä.

Edellisestä lienee selvinnyt, miten vähän voidaan luottaa Anjalan liiton pääasiakirjoihinkaan. Itse Liikalan nootista on laadittu ainakin kolme eri laitosta, ja kauan on kiistelty siitä, mikä näistä laitoksista todellakin on alkuperäinen. Kuten edellisestä selviää, ei kysymys vielääkään ole täydellisesti ratkaistu. Tiedämme myös, että suomalaisten upseerien selityskirjelmästä on ainakin kaksi laitosta, jotka poikkeavat toisistaan huomattavasti. Ja mainitaksemme vielä esimerkin on n.s. perustuslakiehdotuksesta toisistaan poikkeavia laitoksia, joiden eroavaisuudet johtuvat tietien tahtoen tehdyistä muovailuista.

Olemme myös osoittaneet edellisessä, miten häikäilemättömän valheellisia ja tahallisesti totuudesta poikkeavia ovat useatkin vuosina 1789 ja 1790 toimineille sotaoikeuksille annetut todistukset. Tämän todentamiseksi ei tarvitse muuta kuin lukea eversti Hastfehrin tai eversti Hästeskon Fredrikshofin sotaoikeudessa antamia lausuntoja. Ensiksimmäintä henkilöä vastaan on koottu erinomaisen raskauttava todistusaineisto, jossa eri puolilta saapuneet tiedot viittaavat jotenkin yksimielisesti siihen, että Hastfehr on ollut rikollisessa toiminnassa vihollisen kanssa, toiminnassa, jonka yksityiskohtia myö-

hemmin tavatut lähteet mitä surullisimmalla ja räikeimmällä tavalla todistavat. Syytetty vakuuttaa kuitenkin viattomuutansa Jumalan pyhän nimen, kunniansa ja omantuntonsa kautta, huutaa ikuista kosta itsellensä ja jälkeentulevaisillensa, jos vähääkään poikkeaa totuudesta, ja vannomalla vakuuttaa, ettei hän milloinkaan ole toiminut rakastettua kuningastansa ja isänmaataan vastaan. Hän on antautunut niihin toimiin, jotka voivat näyttää epäilyttäviltä, ainoastaan siinä tarkoituksessa, että saisi vihollisten toimihenkilöt johdetuksi ansaan ja saisi heiltä houkutelukseksi tietoja, joista köituisi hyötyä kuninkaalle ja yhteiselle asialle. Ainoa, mistä hän voi syyttää itseänsä, on varomattomuus, jota hänen vihamiehensä ja kadehtijansa ovat käyttäneet hyväkseen. Lukiessaan Hastferin selityksiä johtuu lukija useammin kuin kerran ajattelemaan, voiko tosiaankin kaikki tämä vakuuttelu olla annettu vastoin parempaa tietoa. Ainoastaan se seikka, että muualta saadut lähteet jokseenkin yksimielisesti todistavat samaa kuin se syytösaineisto, joka oli kerätty prikaatinpäällikköä vastaan, silloin kuin hänet tammikuussa 1789 vangittiin, saa meidät vakuutetuiksi, että meillä on tekemistä harvinaisen häikäilemättömän ja kaikkiin keinoihin turvautuvan henkilön kanssa, samalla kun se tarjoaa meille mitä vakuuttavimman todistuksen siitä, kuinka vähän niihin todistuksiin ja lausuntoihin, joita Sotaoikeuden edessä on annettu, tosiasiallisesti voidaan luottaa. Samoin on laita eversti Hästeskon todistuksien. Kuten edellisessä olemme huomauttaneet, olisi Hästesko ollut, jos niihin saisi luottaa, kuninkaan kaikkein uskollisimpia ja luotettavimpia palvelijoita. Ei liene mitään epäilyä siitä, että hän sen vastustushengen innoittamana, joka hänessä ilmenee erinomaisen tyypillisenä, on kiihoittanut rykmenttinsä upseeristoa ja sotilaita uppiniskaisuuteen ja tottelemattomuuteen kuningasta vastaan. Sen todistavat useatkin niistä, joihin Turun läänin jalkaväkirykmentin eversti itse on kohdistanut kiihoittamistyönsä. Mutta eversti itse väittää aivan kainostelematta, että hän juuri samoissa tilaisuuksissa, joista raskauttavat todistukset häntä vastaan ovat annetut, on selittänyt rykmenttinsä upseeristolle, miten vahingollisena Suomen itsenäisyysajatusta on pidettävä ja on kehoittanut heitä kuuliaisuuteen kuningasta ja laillista esivaltaa kohtaan. Toteamme

täten, että Hästeskon todistukset ovat täydellisessä ristiriidassa sen kanssa, mitä todellakin on tapahtunut; sitä merkillisempää, on, että hänen todistuksiansa suhtautumisestaan Suomen itsenäisyysajatuksen ja sen kannattajiin joka tapauksessa on pidetty täysipitoisina ja niihin on vetoamastakin päästyä yhä uudelleen vedottu. Ja edelleen, katsellessamme esim. niitä todistuksia, joita eräs Anjalan liiton kaikkein innokkaimpia nuorempia jäseniä, kapteeni Otto Karl von Fieandt on antanut, voisi luulla, että hänellä tosiaankaan ei ole ollut minkäänlaista tietoa siitä salaisesta toiminnasta Sprengportenin kanssa, johon hänen päämiehensä eversti Hastfehr ja hän itse ovat sekaantuneet; syytös, joka häntä vastaan on tehty, raukeaakin todistamattomana. Jos meidän täytyisi turvautua ainoastaan Sotaoikeuden pöytäkirjoihin, jäisi nuori toimintahaluinen ja aloiterikas kapteeni täysin värittömäksi henkilöksi itsenäisyysliikkeen historiassa, kun sitä vastoin nyt toisien, eri puolilta saatujen lähteiden avulla voimme todeta hänen toimintansa aktiivisuuden ja monipuolisuuden. Hänenkin todistuksensa Sotaoikeuden pöytäkirjoissa osoittavat varsin selvästi, kuinka vähän näihin lausuntoihin voi luottaa ja kuinka perinpohjaisesti tutkija erehtyy, joka kritiikittömästi näitä käyttää.

Toisen esimerkin, varsin selvän ja vakuuttavan, tarjoaa n.s. Ekmanin päiväkirja. Luulemme selvästi osoittaneemme, että tämä historiallinen lähde, jota erittäin paljon on käytetty ja jonka tiedonantoihin verrattain sokeasti on luotettu, ei ole mikään päiväkirja sanan varsinaisessa merkityksessä. *Sotatuomari on kirjoittanut sen jälkeenpäin ja silminnähtävästi aivan määrätysssä tarkoituksessa.* Jälkeenpäin kirjoitettuna muistelmina on sotatuomarin tekeleellä huomattavakin arvo, kun sitä vastoin se, joka Ekmanin muistiinpanoja pitää samanaikaisina merkintöinä, jotka kuvastavat tapauksia ja mielialaa niiden tapahtumahetkellä, erehtyy suuresti. Se laitos n.s. Ekmanin päiväkirjaa, jota tutkijat tavallisesti ovat käyttäneet, on kuten olemme osoittaneet, ainakin kolmas muunnelmä alkuperäistä päiväkirjaa, ja se vertailu, jonka teimme niiden otteiden, jotka Hastfehr Ekmanin päiväkirjasta lähetti kuninkaalle, ja sen kappaleen välillä, joka sittemmin tohtori Hausenin toimesta on painettu osoittaa, kuinka oleellisia muutoksia Ekman todellakin

valmistaessaan nyt tunnettua viimeistä laitosta on tehnyt. Ei siis kumma, että sotatuomari esittäytyy meille harvinaisen tarkkanäköisenä ja että hän antaa tietoja, jotka ällistyttävät kriittillistä lukijaa. Kuten sanottu, emme suinkaan tahdo kieltää Ekmanin n.s. päiväkirjan merkitystä historiallisena lähteenä; on varsin luonnollista, että sitä tutkimuksia varten voidaan käyttää. Mutta niitä tietoja, mitkä hän tarjoaa, on ehdottomasti pidettävä myöhemmin syntyneinä merkintöinä, joilla suinkaan ei ole samaa todistusvoimaa kuin sellaisilla, jotka ovat tehdyt välittömästi ja tarkistamatta niitä myöhempien tapausten valossa. Niinpä esimerkiksi niillä arvosteluilla, jotka sotatuomari lausuu Suomen itsenäisyydestä ja sen kannattajista ja jotka nyt tiedämme kirjoitetun sen jälkeen kuin Anjalan liitto oli epäonnistunut ja itsenäisyysajatusta oli kohdannut mitä ankarin tuomio, ei tietenkään ole samaa merkitystä kuin sellaisilla, jotka ovat lausutut epätietoisuuden ja odotuksen päivinä, jolloin vaaka vielä ei ollut kallistunut puoleen eikä toiseen.

Edellälausutun väitteemme puheenaolevien lähteiden epäluotettavuudesta todentaa myös varsin selvästi selostamamme Juhana Antti Jägerhornin kirje kuninkaalle, kirjoitettu syyskuun 1 päivänä 1788. Se tekee varsin luotettavan vaikutuksen. Kuninkaan adjutantti, joka oli tunnettu pelkäämättömyydestään, lausuu varsin avomielisesti ajatuksensa viimeksi kuluneiden viikkojen tapauksista ja siitä, kuinka se mielipide oli yleinen, että sota oli laittomasti aloitettu. Mutta hän ei sanallakaan mainitse omista suunnitelmistansa, joita hänen ja muiden itsenäisyysmiesten päät olivat tällä hetkellä täynnä, ei edes viitatale mihinkään sellaiseen, mitä voitaisiin ajatella tapahtuvan, ellei kuningas suostuisi kutsumaan säätyjä kokoon. Hän salaa täydellisesti Pietarin-matkansa tarkoituksen ja vakuuttelee uskollisuuttaan ja taisteluvalmiuttaan kuninkaalle.

On totta, että kuninkaan lähimmätkin miehet pettävät hallitsijaansa varsin häikäilemättä, joten varomme visusti luotamasta uskollisuuden vakuutteluihin ja kaikenlaisiin selittelyihin, näyttäkööt ne kuinka luotettavilta tahansa. Mutta samoin suhtaudumme epäilevästi niihin kirjallisiin todistuskappaleihin, jotka kuninkaan aloitteesta ovat syntyneet. Tarvitseeko muuta kuin viitata Kustaa III:n deklaraationiin, joka on päivätty Hel-

singissä heinäkuun 21 päivänä 1788. Jo ammoin sitten ovat tutkijat osoittaneet, että deklarationin päiväyskin on väärennetty, puhumattakaan sen sisällöstä.

Tätä luetteloa voisi jatkaa pitkältäkin. Mutta tämä riittää. Korostamme ainoastaan sitä erikoista epäluotettavuutta, mikä varsin useasti on lähdeaineistolle tyypillistä ja mikä on johtanut niin useita tutkijoita harhaan. Niin puolella kuin toisellaakin syntyneitä lähteitä on yhtä varovasti käytettävä.

Tämä lähteistä sinänsä. Kiinnitämme sitten huomiota siihen tapaan, millä osa näistä lähteistä on saatettu julkisuuteen.

Useissa lähteissä pistää silmään varsin huomattava *täsmällisyyden ja tarkkuuden puute*. Useat edellisessä mainitut esimerkit ovat osoittaneet, miten hämmästyttävän huolimattomasti erinäisiä lähteitä on julkaistu. Ei ole suinkaan kysymys ainoastaan ortograafisista epätarkkuuksista ja vähäisistä epätäsmällisyyksistä, vaan karkeista huolimattomuuksista, jotka antavat julkaistuille lähteille täydellisesti uuden asun. Jätetään nimiä mainitsematta, muutetaan sanojen järjestystä, jätetäänpä tekstistä kokonaisia lauseita, joita syystä tai toisesta on pidetty merkityksettöminä. Olemme edellisessä huomauttaneet siitä, miten huolimattomalla tavalla Anjalan liiton pääkirjat ovat saatetut julkisuuteen. Mainitaksemme vain yhden valaisevan esimerkin, huomautamme, että suomalaisen upseeriston laatimaa selityskirjelmää, avertissementtia, elokuun 25 päivältä ei milloinkaan ole julkaistu täsmällisesti siinä muodossa ja sen alkuperäisen kappaleen mukaan, joka tavataan Lundin yliopiston kirjastossa. Yksi tutkija on julkaissut sen sattumalta käsiinsä osuneen epätäydellisen ja epätäsmällisen jäljennöksen mukaan, toinen sitävastoin on käyttänyt jotakin muuta jäljennöstä; esiintyytä tapauksia, että sama tutkija eri paikoissa on käyttänyt kahta toisistaan varsin huomattavasti poikkeavaa jäljennöstä. Samoin on laita miltei kaikkien muidenkin Anjalan liiton aikaisten asiakirjojen.

Toisen varsin valaisevan esimerkin tarjoavat eräät samanaikaisten kirjeiden julkaisut. Se Kustaa III:n kirjeiden koelma, joka saatettiin julkisuuteen viime vuosisadan alkuvuosina, on niin huolimattomasti ja puutteellisesti toimitettu, että tuskin sen heikompaa ja puutteellisempaa voi ajatella.

Julkaisijaa ei laisinkaan ole huolestuttanut se, että hän jättää kokonaisia lauseita eräistä kirjeistä, silostelee tarpeen mukaan tekstiä, muuttelee sanojen järjestystä, puhumattakaan lukuisista ortograafisista korjauksista. Jotenkin samalla tavalla menettelee Nils von Rosensteinin kirjeiden julkaisija. Häntäkään ei tunnu loukkaavan se, että kokonaisia kappaleita jätetään pois, pyyhitään nimiä ja tekstiä muutenkin silostetaan. On varsin luonnollista, että tällaisiin julkaisuihin ei saata luottaa. Ja joskin useimmissa tapauksissa on kysymys pelkästä huolimattomuudesta ja puutteellisesta käsityksestä yksityiskohtaisesti luotettavan tarkkuuden välttämättömyydestä, pakottaa se tutkijaa yhtä hyvin mitä suurimpaan varovaisuuteen.

Mutta emme pane julkaistuissa lähteissä merkille ainoastaan tarkkuuden ja tieteellisen täsmällisyyden puutetta. *On todettavissa, että lähteitä usein on määrättyjä tarkoituksia varten muunneltu ja muovailtu.* Tämä johtuu, kun on puhe niin arkaluontoisista asioista kuin Anjalan liiton tapaukset ovat, ennenkaikkea siitä, että saataisiin lähteet esitetyiksi määrättyssä valaistuksessa. Joko on puhetta puolustautumisesta tai puhdistautumisesta, syytöksistä tai syytösten todistamisesta, suosion etsimisestä tai muista vaikuttimista — vastaavat lähteet kuvastavat varsin selvästi näitä tarkoituseriä. Kaikkein kuvaavin esimerkki siitä, millä tavalla historiallisia lähteitä on saatettu muovailtu, on Sotaoikeuden pöytäkirjojen painattaminen. Näistä ovat painettuina saatetut yleisön tietoon ainoastaan tarpeellisiksi havaitut. Sotaoikeuden pöytäkirjoja on todistettavasti varsin ankarasti sensuroitu ja muovailtu, ennenkuin niille on annettu painolupa. Ja tämä on varsin ymmärrettävää. Pöytäkirjojen painoon toimittaminen tapahtui siinä tarkoituksessa, että ne terveellisellä tavalla vaikuttaisivat yleiseen mielipiteeseen, ei suinkaan sitä varten, että totuus koko alastomuudessaan tulisi julki. Ainoastaan se, mikä sopi kuninkaan tarkoituseriin ja millä saattoi olla terveellinen vaikutus yleisen mielipiteen muodostumiseen, oli saatettava julkisuuteen. Olemme edellisessä viitanneet eräisiin lausuntoihin, jotka tämän varsin selvästi todistavat. Luulemme voivamme osoittaa, että myös sitä pöytäkirjanidettä, joka jo on tarkoituksenmukaiseen muotoon laadittu ja joka on säilynyt jälkimaailmalle, vielä on jossakin määrin muuteltu. Vieläpä

niin kuningasmielinen todistaja kuin sotatuomari Ekman, tulee kerran vahingossa lausuneeksi epäilyksen, että mahdollisesti kaikkia niitä tutkimuksen tuloksia, jotka voisivat tulla ilmi, ei oteta käsiteltäviksi. Käsityksemme mukaan ovat Sotaoikeuden pöytäkirjat aivan erikoisen epäluotettava lähde ja meidän on pakko väittää Sotaoikeuden pöytäkirjojen sellaisina kuin ne ovat julkaistut johtaneen tutkijoita mitä suurimmassa määrässä harhaan ja antaneen useissa kohdissa tutkimukselle oleellisesti vääriä tietoja ja väärän suunnan. *Anjalan liiton tapauksista ja etenkin siihen liittyvästä Suomen valtiollisesta itsenäisyyskysymyksestä olisi saatu toinen kuva, elleivät Sotaoikeuden pöytäkirjat, sellaisina kuin ne ovat painetut, olisi antaneet täysin tendenssimäisiä ja totuutta salaavia tietoja.*

Toisena esimerkkinä siitä, millä tavalla historiallisia lähteitä on voitu muovailta ja muunnella, ovat sotamarsalkka, kreivi Stedingkin kirjeet. Olemme edellisessä osoittaneet, miten hämmästyttäviin tuloksiin Stedingkin muistelmien yhteydessä painettujen kirjeiden vertailu alkuperäisiin kirjeihin, jotka tavataan Upsalan yliopiston kirjastossa, on johtanut. Kysymys ei voi olla ainoastaan epätarkkuudesta eikä edes vain karkeasta huolimattomuudesta. Kysymys on selvästä tarkoituseräisyydestä, halusta muovailta lähteitä siten, että ne antaisivat toivotun, sillä hetkellä mielialaa vastaavan kuvan. Kirjeistä jätetään, kuten olemme osoittaneet, kokonaisia sivuja julkaisematta, joltakin sivulta otetaan joku sopivalta näyttävä lause, se sidotaan seuraavien lauseiden kanssa yhteen muovailemalla tekstiä ja saattamalla se jotenkuten ymmärrettävään muotoon. Tarpeen mukaan yhdistetään eri kappaleita toisiinsa, nimiä pyyhitään mitään siitä mainitsematta, sanoja muutetaan toisiksi ja niin saadaan syntymään täysin uusi teksti, joka varsin vähän vastaa alkuperäistä. On sanomattakin selvää, että tällaisella tekstillä on aivan vähän arvoa historiallisena lähteenä; samoin on ilmeistä, että johtopäätökset, jotka tällaisten lähteiden nojalla ovat tehdyt, ovat luonnon välttämättömyydellä harhaanjohtavat. Tämän lienee edellisestä käynyt täysin selvästi ilmi.

II.

Silmäilyämme edellisessä Anjalan liittoa koskevien historiallisten lähteiden epäluotettavuutta jo sinänsä ja sitten sitä epätäydellistä ja kaikkea muuta kuin luottamusta herättävää tapaa, millä osa niistä on saatettu julkisuuteen, kiinnitämme myös huomiota eräisiin johtopäätöksiin *puuttuvista ja käyttämättä jääneistä lähteistä*.

Huolimatta siitä, että Anjalan liittoa ja sen tapaussarjoja sekä niiden yhteydessä olevaa Suomen valtiollista itsenäisyyskysymystä on valaistu varsin monissa tutkimuksissa ja että tutkijat ovat yhä uudestaan käsitelleet näitä mielenkiintoisia tapauksia ja kysymyksiä, panee sittenkin helposti merkille, että huomattavia aloja tällä tutkimusalueella vielä on jäänyt enemmän tai vähemmän valaisematta. On useitakin kysymyksiä, joita tuskin nimeksikään on kosketeltu, kysymyksiä, joilla kuitenkin käsittääksemme on tärkeä merkitys liiton historiassa.

Ei voi olla panematta merkille, että niiden itsenäisyysuunnitelmien, jotka ensi kertaa selvästi näyttäytyvät Anjalan tapausten kriittisinä päivinä, valmisteluja ja valmistavia toimenpiteitä ei ole niin yksityiskohtaisesti ja perinpohjaisesti valaistu kuin asian tärkeyteen nähden olisi suotavaa. Emme aio edetä 1780-luvun alkuvuosina kauemmaksi; Sprengtportenin itsenäisyysuunnitelmat näiltäkin vuosilta ovat jääneet useissa kohdin hämäräksi. Henkilökohtaiset tiedot tästä merkittävistä miehestä ovat kuitenkin kaikin verrattain puutteelliset ja hatarat, mutta eivät suinkaan pelkästään lähteiden puutteen takia. Sprengtportenin toiminta Suomessa Hollannin matkaa edeltävinä vuosina on aivan pintapuolisesti tunnettu; tiedämme varsin vähän hänen kosketuksistaan ystäviensä ja naapureittensa kanssa, hänen suhtautumisestaan kuninkaaseen ja maan sotilaallisiin ja siviilihallinnon johtomiehiin. Näistä kosketuksista on kuitenkin lähteitä säilynyt. Viittaamme esimerkiksi Sprengtportenin kirjeisiin veljellensä Jaakko Maunulle, kirjeisiin, joita niiden tärkeydestä huolimatta ei milloinkaan aikaisemmin ole julaistu, tai hänen suhteihinsa Kyminkartanon läänin maaherraan, vapaaherra de Geeriin, jonka osuus Suomen itsenäisydenhistoriassa on kylläkin merkittävä. Mainitaksemme

vielä yhden esimerkin huomautamme sellaisesta tärkeästä todistuskappaleesta kuin Sprengtportenin kirjeestä kreivi Axel von Fersen vanhemmalle, joka pohjakirjoituksena, parannuksiin ja lisäyksineen, on Sprengtportenin päperien joukossa Suomen Waltionarkistossa, mutta jota ei nähdäksemme ole milloinkaan yksityiskohtaisesti käytetty painetussa kirjallisuudessa. Ja jos siirrymme ajassa hiukan eteenpäin, on meidän todettava, että esim. sellainen lähde kuin Venäjän Haagin lähetilään Stefan Kolyčevin kirjeenvaihto hallituksensa kanssa Sprengtportenin ollessa Hollannissa vuosina 1785—1786, ainehisto, missä Sprengtportenin valtiollisista suunnitelmista todennäköisesti puhutaan sangen paljon, kaikesta huolimatta toistaiseksi on jäänyt kokonaan käyttämättä. Se perustuslakiehdotus, jonka Sprengtporten Suomen suunniteltua tasavaltaa varten laati ja josta hän on aikalaisillensa kertonut yhtä ja toista, on kylläkin pääkohdissaan tunnettu, mutta itse alkupe-
räinen ehdotus, Suomen valtiollisen itsenäisyshistorian ehkä kaikkein tärkein asiakirja, on toistaiseksi löytämättä. Löytämättä on myöskin, kuten niin usein on huomautettu, Suomen uusi valtiopäiväjärjestys ja muutkin valtio-oikeudelliset asiakirjat, jotka ovat liittyneet Sprengtportenin varhaisempiin itsenäisyysuunnitelmiin. Meistä näyttää siltä, että nämä asiakirjat kuitenkin ovat löydettävissä, mikäli yksityiskohtaisesti ja systemaattisesti syvennytään venäläiseen arkistoaineistoon. Vielä olemme maininneet esim. Anhaltin kreivin kertomuksen tai kertomukset talvella 1786—1787 Suomeen tekemäl-
tään matkalta, Johan Albert Ehrenströmin kertomukset vakoi-
lumatkoiltaan sekä useita muita, joista edellisessä on lyhyesti mainittu. Mutta ennenkaikkea on tietysti tärkeä se asiakirjalinen ainehisto, joka Sprengtportenin tai muiden Suomen itsenäisyysmiesten aiheuttamana on syntynyt Venäjällä. Tässä lähde, jonka tärkeys itsenäisyysuunnitelmien valmistumiselle on aivan ilmeinen. Mutta ennen kaikkea ovat ne lähteet, jotka valaisevat vastustushenkisen mielialan kehittymistä ja valmistumista Suomessa ennen Anjalan liiton tapahtumia, sekä tärkeitä että mielenkiintoisia.

Eräs ranskalainen tutkija on äskettäin erinomaisen valaisevassa teoksessa käsitellyt kysymystä siitä, kuinka 18. vuosi-

sadan jälkimmäisen puoliskon vapaamuurariharrastukset ovat vaikuttaneet vastustussuuntaisen mielialan muodostumiseen Ranskassa suuren vallankumouksen aattona, ja tullut tutkimuksissaan varsin yllättäviin tuloksiin; suuri osa vallankumouksen huomattavimpia toimihenkilöitä on tavalla tai toisella ollut kosketuksissa aikakauden vapaamuurariliikkeen kanssa.¹ Martin on voinut osoittaa, kuinka ulkomaalaiset kosketukset ovat hedelmöittävästi vaikuttaneet vastustushengen kasvamiseen ja vahvistumiseen Ranskassa. Varsin usein on myös Anjalan liikkeen ja Suomen itsenäisyysuunnitelmien yhteydessä viitattu Valhalla-seuraan ja sen vaikutuksiin, mutta varmaankin on oleva kiitollinen tehtävä todistaa, miten tämän seuran perustajat ja johtohenkilöt ovat saaneet vaikutuksia kauempaakin ja millaisen muodon uudet aatteet ovat saaneet kylvettyinä suomalaiseseen maaperään. On luultavaa, että tässä suhteessa on löydettävissä tärkeitäkin historiallisia lähteitä, joiden tiedoilla tietysti on suuri merkitys sen mielialan valaisemiseksi, mikä on vallinnut Suomessa lähimpinä vuosina ennen Anjalan liittoa. Mainitaksemme toisen esimerkin on eräs ruotsalainen tutkija osoittanut, mikä vaikutus sellaisella valistusajan kirjailijalla kuin Raynal'illa on ollut Ruotsin kirjallisuuteen.² Että tämä vaikutus on tuntunut myös Suomessa, on varsin luonnollista, ja kiitollinen tehtävä olisi osoittaa tämä.

Nämäkin muutamat viittaukset ovat omiaan näyttämään, että itsenäisyysajatuksen ja itsenäisyysliikkeen alkuhistorian valaisemiseksi on vielä paljonkin talteenotettavaa, käyttämättöytä lähdeainehistoa.

Toiseksi olemme huomauttaneet siitä, kuinka vähän tunnettua kaikesta huolimatta on se suomalainen ympäristö, missä Anjalan liiton tapaukset sattuivat. Tunnumme varsin tarkkaan ne sotaliikkeet ja sotatapaukset, jotka Anjalan liiton kriittisinä päivinä sattuivat, mutta se tausta ja ne taustassa vaikut-

¹ GUSTAV MARTIN, *La Franc-Maçonnerie française et la preparation de la Révolution* (Paris 1926) 2:ne édition; sama, *Manuel d'histoire de la Franc-Maçonnerie française* (Paris 1929).

² HARALD ELOVSEN, *Raynal och Sverige* (Samlaren 1928). — Vrt. myös MAGNUS BJÖRKENHEIM, *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland* (Helsingfors 1929), esipuhe.

tavat voimat, jotka ovat yhteydessä ulkonaisten tapausten kanssa, ovat jääneet verrattain tuntemattomiksi. Ei ole epäilystäkään siitä, että sotapäällystön kirjeenvaihto, upseerien kirjoittamat ja upseereille osoitetut kirjeet voisivat valaista tätä sisäistä historiaa monin uusin, ehkä merkittäväinkin tiedoin. Nopeakin silmäys eri rykmenttien asiakirjoihin, joita kaikista hävityksistä huolimatta on säilynyt, antaa tästä elävän todistuksen. Vaikkakaan näiden vähempien tapausten toteaminen ei oleellisella tavalla muuttaisi meidän käsitystämme Anjalan liitosta ja siihen vaikuttaneista voimista, voisivat ne varmaan täydentää sitä kuvaa, mikä meillä on näistä tapauksista ja niiden syistä. Mainitsemme ainoastaan jonkun esimerkin. Näistä asiakirjoista käy jossakin määrin selville upseerien suhtautuminen toisiinsa ja ajan poliittisiin tapauksiin; voimme todeta, että yksinäisiltä näyttävät tapaukset joka tapauksessa ovat yhteydessä tunnettujen tapaussarjojen kanssa ja valaisevat niitä yhä selvemmin. Jo heinäkuussa 1788 on eversti Hastfehr epäillyt, että eräiden hänen johdossaan palvelevien upseerien käyttäytyminen on todisteena salaisesta vastustuksesta, minkä prikaatin päällikkö arvelee vallitsevan upseeritossassa. Arvelussa on mahdollisesti perää. Ja vielä. Poimimme sotapäällystön kirjeenvaihdosta tietoja niistä vakoojista, joita tuon tucstakin rajalla saadaan kiinni ja tuodaan tutkittaviksi. Ilmiö ei ole sinänsä uusi eikä merkillinen. Mutta kun tapaamme vakoojien joukossa henkilöitä, jotka kuuluvat itsenäisyysmiehiä lähellä olevaan piiriin tai ovat sukulaisuussuhteissa heihin, ymmärrämme selvemmin asioiden yhteyden. Yhtä vaillinaisesti tai ehkä vielä vaillinaisemmin kuin sotilasasiakirjat ovat siviilihallinnon alalta säilyneet asiakirjat tunnetut. Maaherranvirastojen kirjelmät alaisilleen virkamiehille ja näiden kirjelmät maaherranvirastoille voisivat mitä tärkeimmällä tavalla valaista maan sisäistä tilaa tähän aikaan. Jälleenkään ei ole suinkaan syynä ainehaston puute; päinvastoin on ainehisto erittäin runsas, mutta se on jäänyt tutkimukselta toistaiseksi käyttämättä. Tässä ala, mihin meidän käsityksemme mukaan erikoisesti olisi kiinnitettävä huomiota ja johon perehtymällä voitaisiin valaista sitä ympäristöä, missä Anjalan liiton tapaukset näytellään. Ja nähtävästikään ei olisi mielenkiintoa vailla tu-

tustua niihin suhteihin, jotka vallitsivat virkamiessivistyneistön kesken molemmin puolin valtakunnan rajaa ja niihin vaikutuksiin, mitä niin puolelta kuin toiseltakin saatiin. Lukuisat esimerkit todistavat näet, että on ollut jonkinlainen vuorovaihtus, joskus varsin vilkaskin, rajan kummallakin puolella asuvien kesken. Nähdäksemme kannattaisi päästä selville siitä, miten Vanhan-Suomen sivistyneistö, joka monin sitein oli liittynyt Ruotsin-puoleisen Suomen sivistyneistöön ja kansaan, on suhtautunut Anjalan liittoon ja niihin toiveihin ja pyyteihin, jotka ovat liiton tapaussarjojen takana.

Erikoisesti olemme edellisessä huomauttaneet siitä, miten puutteellisesti tunnettu se diplomaattinen kirjeenvaihto on, joka valaisee Anjalan liiton tapauksia. Luulemme korostaneemme kylliksi sitä seikkaa, että Anjalan liitto ja Suomen itsenäisyyskysymys eivät ole irrallisia kysymyksiä aikakauden valtiollisessa historiassa, vaan ovat ymmärrettävissä suurempia yhteyksiä silmälläpitäen ja niiden pohjimmaiset syyt asetettavat Keski-Euroopasta kulkeutuneiden henkisten virtausten yhteyteen. Tapaukset Suomen itärajalla keväällä ja syksyllä 1788 sekä niihin kutoutunut Suomen itsenäisyyskysymys on herättänyt vieraiden diplomaattien huomiota, jotka ovat valvoneet maansa etuja sotivien valtojen pääkaupungeissa. Tiedämme, että Venäjä ja Itävalta olivat läheisissä liittolaissuhteissa toisiinsa. Ei ole lainkaan kumma, että Itävallan lähettiläät niin Pietarissa kuin Tukholmassa suurella jännityksellä seuraavat sotatapahtumia ja sitä valtiollisten suunnitelmien sepittelyä, joka Anjalan liitossa tulee näkyviin. Tukholmassa oleva Itävallan lähettiläs on valmis ryhtymään toimiin Ruotsin tyytymättömien etunenässä valtiokaappauksen aikaansaamiseksi Venäjän hovin kannattaessa tätä suunnitelmaa ja koettaessa valmistaa ja toteuttaa sitä omien tarkoitusperiensä mukaisesti. Sprengtporten on Pietarissa ollessaan yhteydessä ulkovaltojen lähettiläiden kanssa, jolloin he ja heidän edustamansa hovit välittömästi tai välillisesti tulevat määräämään kantansa Suomen itsenäisyyskysymykseen. Asialla on mielenkiintonsa, joskaan sillä tällä kertaa ei ollut mitään huomattavia, näkyviä seurauksia. Diplomaattien kirjeenvaihtoa seurattessamme huomaamme myös, miten esim. jotkut Venäjän lähettiläät ulkomailla mää-

räävät kantansa Anjalan liiton tapauksiin ja erikoisesti Suomen itsenäisyyskysymykseen. Niinpä Venäjän lähettiläs Kööpenhaminassa, vapaaherra Krüdener kirjoittaa esityksiänsä ja mieltemiänsä Suomen itsenäisyyskysymyksestä lontoolaiselle virkaveljelleen, jonka viimeksimainitun kirjeiden välityksellä olemme saaneet tiedon tästä. Että vapaaherra Krüdener puolestaan on ollut yhteydessä Tanskan Pietarin lähettilään St. Saphorinin kanssa, jota Suomen itsenäisyyskysymys erikoisesti on kiinnostanut, lisää vain kirjeenvaihdon mielenkiintoa. On itsestäänselvää, että tämä aineisto tarjoaa koko paljon selaista meidän tutkimusaineellemme, johon kannattaa kiinnittää huomiota ja jonka valaistuksessa käsityksemme näistä kysymyksistä saa jonkin verran toisen luonteen. Sitäpaitsi asetavat ne Anjalan liiton ja sen tapaukset sekä etenkin Suomen itsenäisyyskysymyksen suurempiin yhteyksiin ja laajempaa taustaa vastaan, mistä heijastuu ennen tuntematonta valoa tapauksiin Suomen itärajalta kesällä ja syksyllä 1788. *Diplomaattinen kirjeenvaihto on se osa käsittelemäämme aineistoa, johon nähdäksemme on kaikkein vähimmän huomiota kiinnitetty ja joka sentähden voinee tutkimukselle antaa verrattain paljon uutta.*

Vielä olemme huomauttaneet, että se lentolehtikirjallisuus, joka on syntynyt loppuvuonna 1788 ja seuraavina kuukausina, kaikesta liioittelustaan ja päätöksestaan, kaikesta imartelusta ja väärästä tuomitsemisesta huolimatta voinee antaa tutkimukselle koko joukon arvokkaita lisiä. Olemme osoittaneet, miten laajaksi tämä lentolehtikirjallisuus näinä valtiollisesti jännittyneinä kuukausina oli kasvanut. Kirjoitettiin yhtä innokkaasti Anjalan liittoon osaaottaneita vastaan kuin heidän toimintansa puolustukseksi. Näistä lentokirjasista käy varsin ilmehikkäästi selville, mitä ajateltiin nootin lähettämisestä Venäjän keisarinnalle, sen oikeutuksesta ja sen varsinaisista tarkoituksiperistä; siitä käy ilmi, mitä ajateltiin Suomen itsenäisyyskysymyksestä ja sen mahdollisuuksista, joita huomataan punnitun puoleen jos toiseenkin. Lentokirjasissa kiinnitetään erikoisesti huomiota kysymykseen, joka tänä ajankohtana käy yhä polttavammaksi, nimittäin hallitsijan velvollisuuksiin ja oikeuksiin sekä hallitavien suhtautumisesta niihin. Mutta kaiken tämän, jos niin saa sanoa, tietopuolisen keskustelun ohessa annetaan lentokir-

jasissa välittömiä tai välillisiä tietoja, joista tutkimukselle varmasti on huomattavaa hyötyä, kun näitä tietoja varovasti ja kriittillisesti käytetään. Nähtäviimme välähtää usein vähäisiä piirteitä, joita muista lähteistä saa turhaan etsiä ja joilla täyteläisen kokonaiskuvan muodostumiselle ehdottomasti on merkityksensä.

Joskin varsin mielellään myöntää, kuten edellisessä mielettämme olemme tehneetkin, että sellaisella ainehistolla, minkä muodostavat valtiollisten intohimojen riehussa syntyneet lentokirjaset, historiallisten lähteiden joukossa on varsin epäiltävä arvo, on sittenkin sanottava, että tämä ainehisto varovaisesti käytettynä ei suinkaan ole vailla merkitystään valtiollista historiaa kirjoitettaessa. Haluamme vain korostaa sitä, että mitä Anjalan liittoon ja Suomen itsenäisyyskysymykseen tulee, tähän ainehistoon on kiinnitetty varsin puutteellista ja pinnallista huomiota.

III.

Siihen, mitä edellisessä olemme lausuneet, sisältyy tavaltaan vastaus, mihin kysymyksiin tutkijoiden tulisi kiinnittää huomiota Anjalan liittoa tai sen yhteydessä olevia tapauksia selvitettäessä. Olemme välillisesti puhuessamme lähteistä, jotka ovat jääneet tutkijoilta käyttämättä, tai tarkastellessamme sitä, miten epätasaisesti ja puutteellisesti useat kirjallisuudessa paljon käytetyt lähteet ovat julkaistut, kiinnittäneet lukijoihtemme huomiota siihen, mikä erikoisesti herättää tutkijoiden mielenkiintoa. Siitä huolimatta tahdomme vielä nimenomaan viitata muutamiin kysymyksiin, jotka erikoisesti tulevat mieleen tarkastellessamme Anjalan liittoa koskevaa historiallista lähdeaineistoa siltä kannalta, kuin sitä mielestämme on tarkastettava. Erehdysten välttämiseksi lisäämme, että koskettelemme ainoastaan muutamia sellaisia kysymyksiä, joiden tärkeys erikoisesti on pistänyt silmäämme.

Mielestämme olisi kiinnitettävä suurempaa ja tarkistettua huomiota Sprengtportenin elämänvaiheisiin, semminkin vuoden 1779 jälkeen. Mikäli olemme voineet päästä lähteistä perille, on niissä tarjona koko paljon uusia tietoja Sprengtportenin

ensimmäisestä ulkomaanmatkasta, hänen oleskelustaan Hollannissa vuosina 1785—1786 ja Venäjällä 1786 jälkeen. Tässä suhteessa eivät tule kysymykseen ainoastaan venäläiset arkistolähteet, joita nähdäksemme on varsin runsaasti, vaan myöskin Ruotsista ja Suomesta saadut. Tutkimusta tulevat epäilemättä rikastuttamaan yksityiskohtaiset tiedot Sprengtportenin Pariisin matkasta, hänen suhtautumisestaan valistusfilosofoihin ja vapaamuurariliikkeeseen ja hänen mahdollisista kosketuksistaan Pohjois-Amerikan vapausliikkeisiin. Samoin myös hänen suhteistaan ja tuttavuuksistaan Hollannissa, hänen suhtautumisestaan Venäjän hallitseviin piireihin sekä hänen suhteistaan eräisiin ulkovaltojen edustajiin, joita hän Pietarissa ollessaan on tavannut. Meistä näyttää siltä, että Sprengtportenin elämänvaiheet ja toiminta lähimpinä vuosina ennen Anjalan liittoa voisivat tarjota meille runsaastikin uusia mielenkiintoisia tietoja, joilla on suoranainen merkitys valtiollisten tapauksien selvittämiseksi vuonna 1788.

Edellisessä mainitun kanssa on mitä lähimmässä yhteydessä kysymys siitä, kuinka levinnyt itsenäisyysajatus oli 1780-luvulla ja kuinka paljon kannattajia se oli voittanut itselleen eri puolilla maata ja eri yhteiskuntapiireissä. Väite, että itsenäisyysajatuksella ei ollut kannattajia kuin nimeksi, kuten useat vanhemmat tutkijat ovat väittäneet ja kuten pintapuolinen tutustuminen lähteisiin tuntuu todistavan, taikka että kannattajia oli kyllä, mutta ainoastaan upseeri- ja aateliapiireissä, ansaitsee tulla uudistetun tarkastelun alaiseksi. Kysymyksen valaisemiseksi on saatavissa uusia lähteitä, joihin on syytä perehtyä.

Kolmanneksi kiinnitämme huomiota siihen, että Sprengtportenin suunnitelmat siitä, kuinka vallankumous käytännössä oli toteutettava, ovat kaikesta huolimatta jääneet verrattain hämäräksi. Olemme edellisessä kertoneet Sprengtportenin suunnitelleen retkeä Aunuksesta ja Vanhasta-Suomesta Savoon ja Pohjanmaalle. Ajatus ei ole satunnainen, vaan on hän sitä kauan hautonut ja järjestelmällisesti kehittänyt. Tätä retkeä varten hän on tehnyt huolellisia valmisteluja ja me voimme jo tunnettujen, vaikkakin painamattomien lähteiden valossa seurata hänen suunnitelmiansa yksityiskohtia; tällöin huomaamme, että siihen liittyy Anjalan liiton eräs kaikkein mielenkiintoi-

simpia tapauksia syyskesällä 1788. Ei liene epäilystäkään siitä, että täydentäviä lähteitä vielä on löydettävissä ja että näillä lähteillä Anjalan liiton ja sen tapausten selvittämiseksi on mitä oleellisin merkitys.

Jägerhornin matka Pietariin elokuussa 1788 on tietysti niitä tapauksia, joita on niin puolella kuin toisella erinomaisen suurella mielenkiinnolla seurattu. On mahdollista, että tämän matkan valaisemiseksi ei ole löydettävissä uusia tietoja, jotka oleellisesti muuttaisivat meidän käsitystämme suomalaisen itsenäisyysmiehen tärkeätä matkasta keisarinnan luokse. Tapaamamme diplomaattiset lähteet sisältävät kuitenkin suuren määrän tietoja tästä matkasta, tietoja, jotka melkein kokonaan ovat jääneet tutkimukselta käyttämättä. Nähdäksemme voi näissä tiedoissa, verrattuina toisiinsa ja ennestään tunnettuihin tosiasioihin, olla paljonkin mielenkiintoista ja uutta, mikä ei suinkaan ole vailla merkitystä. Mainitsemme vain esimerkin vuoksi Saksin diplomaattisen edustajan välityksellä saadut tiedot siitä, miten Jägerhorn Pietarissa ollessaan olisi puhunut nuoren suuriruhtinaan kutsumisesta Suomen hallitsijaksi ja miten hän liikkueessaan Venäjän hallitsevissa piireissä olisi koettanut saada pohdittavaksi kysymystä Suomen tulevaisuudesta.

Kysymys, jota toistaiseksi on varsin pintapuolisesti huomioitu, mutta jota tosiaankin kannattaisi yksityiskohtaisemmin ja monipuolisemmin tarkata, on kysymys Venäjän ja Itävallan suunnitelmista saada Ruotsissa toimeen vallankumous. Olemme edellisessä maininneet siitä, että tällaiset suunnitelmat todellakin ovat kirjallisesti todistettavissa ja että Itävallan diplomaattisilla edustajilla Pietarissa kreivi Cobenzlilla ja Tukholmassa kreivi Stadionilla on ollut oma osuutensa niissä. Joskin on myönnettävä, että nämä suunnitelmat niin sanoaksemme juoksivat hiekkaan eikä niillä ollut mitään käytännöllisiä seurauksia, ovat niiden syntytarina ja toteuttamisyritykset jo sellaisinaan mielenkiintoiset. Ja etenkin tahtoisimme päästä selvyyteen siitä, millä tavalla Anjalan liiton miehet suhtautuivat näihin suunnitelmiin, ja miten niistä eräissä piireissä toivottiin olevan hyötyä Suomen itsenäisyysuunnitelmien toteuttamiselle. Diplomaattien kirjeenvaihto, semminkin se, mikä on säilynyt itävaltalaisissa arkistoissa, antaa tässä suhteessa

aivan erikoisen tärkeitä ja mielenkiintoisia lisiä Anjalan liiton ja sen yhteydessä olevien tapaussarjojen tuntemiselle.

Tavallaan tämän kanssa yhteydessä on kysymys siitä, miten Europan johtavissa valtiollisissa piireissä kesällä ja syksyllä 1788 on suhtauduttu Suomen itsenäisyyskysymykseen. Tähän ei tietääksemme toistaiseksi ole lainkaan kiinnitetty huomiota, mikä luonnollisesti johtuu siitä kannasta, jolle tutkijoiden enemmistö on asettunut Suomen itsenäisyyskysymyksen suhteen. Sitä on pidetty muutamien valtiollisten seikkailijoiden tai haa-veilijoiden päässä syntyneenä mielettömänä suunnitelmana, jolla Anjalan liiton aikana on ollut merkityksensä ainoastaan joidenkin venäläisten piirien valtiollisena kiihoittimena, mutta joka koskaan ei ole saavuttanut yleisempää merkitystä. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. Joskaan Suomen itsenäisyyskysymyksestä 1780-luvulla ei sukeudu mitään valtiollista suurkysymystä, jonka ratkaiseminen vaatii vaikeita neuvotteluita ja ponnisteluja, huomaa kuitenkin selvästi, että siihen jo nyt on kiinnitetty jonkinverran huomiota Euroopan kabineteissa. Siitä kirjoittavat valtioiden edustajat hallituksillensa, toiset pohtivat sen mahdollisuuksia puoleen ja toiseen, sillä on ollut sekä kannattajansa että vastustajansa. Huomaamme, että jotkut valtiolliset johtohenkilöt pelkäävät siitä muodostuvan sellaisen kysymyksen, joka voisi uhata pohjoismaiden tasapainoa ja muuttaa valtiollisen tasapainosuhteen. Huomautamme vain siitä, miten Tanskan johtava valtiomies kreivi Bernstorff suhtautuu siihen ja mitä Preussin kuningas lausuu määräyksissään pohjoismaisille edustajilleen Suomen itsenäisyysuunnitelmasta. On selvä, että tämä kysymys, niin vaille käytännöllisiä seurauksia kuin se tuntuukin jääneen, ei ole mielenkiinnoton ainakaan Suomen itsenäisyyshistorian tulevan kehityksen kannalta katsottuna. Niin muodoin olisi siihen huomataksemme erikoista kiinnitettävä huomiota.

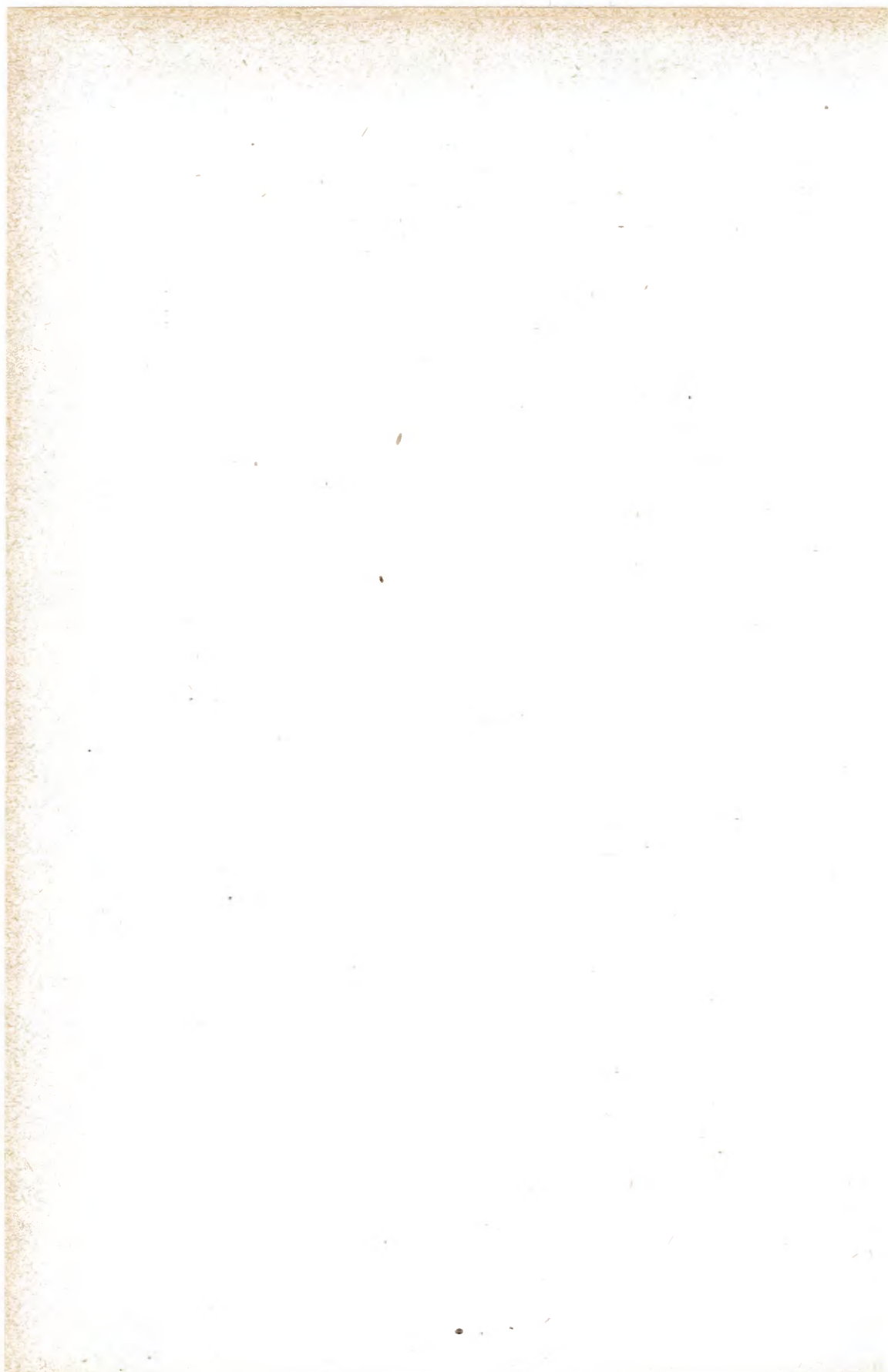
Samoin kuin mielialan tunteminen Suomessa lähimpinä vuosina ennen Anjalan liittoa olisi mitä tärkeintä, samoin olisi erityisesti saatava yksityiskohtaisia tietoja siitä, millainen mieliala vallitsee maassa Anjalan liiton hajotessa ja heti sen jälkeen. Tiedämme, että eräät Suomen sivistyneistön piirit kilvan rientävät hallitsijalle vakuuttamaan alamaista uskollisuut-

tansa ja että isänmaalliset tunteet saadaan kuohahtamaan sekä kokouksia pitämällä että sopivan kirjallisuuden välityksellä. Mutta varmasti on näyttäytynyt vastakkaisiakin mielenilmauksia, ja varmaan on ollut koko joukko niitä, jotka eivät voineet pelkästään iloita itsenäisyysuunnitelmien epäonnistumisesta. Ja vielä, ei liene kiellettävissä, että Anjalan liitto hyvin useille, jotka olivat mielenkiinnolla suhtautuneet siihen tai jotka tois- taiseksi olivat jääneet odottavalle kannalle, oli ollut erittäin suuri pettymys ja että se monelle oli merkinnyt huomattavaa ja vaikeata reaktioonia, jonka seuraukset lähimpinä vuosina heissä ja heidän ympäristössään ovat tulleet näkyviin. Näin on nähdäksemme selitettävä valtiollisten suunnitelmien epäonnistumisen vaikutus useihin sellaisiin, jotka innostuksella olivat ottaneet osaa itsenäisyysliikkeeseen ja olleet mukana itsenäisyysuunnitelmia laadittaessa. Nähdäksemme on tässä ala, missä useat kysymykset houkuttelevat tutkijaa ja vaativat selvittelyä.

Vielä on eräs yleinen kysymys, joka usein edellisessä käsiteltyjä lähteitä tarkastellessamme on vaatinut huomiota osakseen ja josta sivumennen edellisessä on mainittukin. Tarkoitamme Anjalan liiton miesten valtio-oikeudellisia teorioja kansan suvereniteetistä, kuninkaan ja alamaisten suhteista, kansalais- ja sotilasvelvollisuuksien suhteista toisiinsa ja muista samantapaisista kysymyksistä. Onhan selvä, että koko sen toiminnan johtavana ajatuksena, jonka ilmaisumuotona varsinaisen Anjalan liiton eri tapahtumat ovat, tietysti on, kuinka omantunnonmukaisesti sotilaiden on noudatettava niitä velvollisuuksia, joita heillä on kansalaisina. Tässä teema, jota pohditaan erinomaisen elävästi kesä- ja syyskaudella 1788 ja jonka yksityiskohtia hiuksenhienoissa erittelyissä otetaan käsiteltäväksi. Tarjoaa varmaan mielenkiintoisen tutkimusaiheen kysymys siitä, missä määrin ne valtio-oikeudelliset teorit, joita esitetään kuninkaanvallasta, hallitsijan oikeuksista ja velvollisuuksista, sotilaiden ja kansalaisten velvollisuudentunnosta, pohjautuvat yleiseurooppalaiseen ajatustenvaihtoon näistä samoista kysymyksistä, ajatustenvaihtoon, jolla on syvät juurensa valitusfilosofian eri koulukuntien valtio- ja yhteiskuntakäsityksessä. Ainehistoa näiden kysymysten valaisemiseksi ei suinkaan

puutu meidän käytettävissämme olevista ja edellisessä usein mainituista asiakirjoista. Huomautamme vain siitä ylitsevuotavasta lähdeaineistosta, minkä valtiolliset lentokirjaset tarjoavat, ja siitä, mitä tämän kysymyksen valaisemiseksi on Anjalan liiton kaikkein tärkeimmissäkin asiakirjoissa.

Tässä ainoastaan muutamia kysymyksiä niistä, jotka ovat heränneet perehtyessämme yksityiskohtaisesti Anjalan liittoa ja sen tapausarjoja koskevaan aineistoon. Nämä kysymykset antavat varmaan aiheita useihin muihin, joilla saattaa olla suurikin mielenkiinto niiden tapahtumasarjojen selvittämiseksi, jotka muodostavat Anjalan liiton.

LIITTEITÄ

Liitteihin painettuja asiakirjoja luettaessa on otettava huomioon:
Nurkkahakasten [] väliin merkityt sanat, kirjaimet tai välimerkit on allekirjoittanut julkaisija lisännyt tekstin ymmärtämiseksi.

Kulmahakasten < > väliin merkityt sanat tai kirjaimet ovat alkuperäisestä tekstistä pyyhityt.

Kursiivilla merkityt sanat tai kirjaimet ovat, ellei nimenomaan muuta mainita, tekstin aikaisempien korjaajien lisäämät käytettyihin käsikirjoituksiin.

Liite III on ollut käytettävänä ainoastaan oikeaksi todistettuna jäljennöksenä, eikä sitä ole voitu, kuten muita tässä kokoelmassa painettuja asiakirjoja, verrata alkuperäiseen.

LIITE I.

Eversti, vapaaherra Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje veljelleen kenraaliluutnantti, vapaaherra Jaakko Maunu Sprengtportenille, päivätty Seestassa elokuun 28 päivänä 1783.

Kauttaaltaan omakätinen. Paikka paikoin vaikeasti luettava.

R.W.A. Sparreholman kokoelma.

Ehuru smärtefult dät är för mig min kiära Bror, att altid omröra de flere vedervärdigheter som oroga Ditt sinneslugn, kan iag likväl ej annatt än besvara de nya tillmälen, som Du åter behagar göra mig uti din sista skrivelse af d: 2. augusti, Emedan ett stillatigande, tilläventyrs eljest skulle hos Dig, än mera stadfästa och fortplanta, de mistanckar Du redan gordt dig emot min ömhet och min böijelse, att vara dig nu som altid en trogen vän och Broder; sådana äro i synnerhet de fördommar du fattadt i anseende till Almfeldt, hvilken Du tror, har detourneratt mig, ifrån alt deltagande uti Din Process med konungen, emedan säger Du dät hör till saken.

Jag lämnar därhän min kiäraste Bror, i vad måtta, och med vad slags skiäl, Du kan hava ordsak att hålla Almfeldt för din ovän, dät enda iag kan säga därtill, är, att iag altid funnit honom full af vörtnad och Estime för din person, föröfrigt så tacksam och redlig i sitt tankesätt som iag funnit höra till Characteren af en honette homme; men vad dät beträffar, att han på nogoå sätt sökt eller velat sätta ovänskap oss emellan, eller att detournera mig ifrån deltagande uti ditt öde och din processe, dät kan Du vara försäkrad om min kiära Bror, har aldrig existeradt, varken hemligen eller uppenbarligen, ej heller lærer sådant nogonsin försökas af nogon af dem som kiänner mig, vilka alla nogsamt lära lämna mig dän justice, att jag ännu här i värden aldrig varitt att förleda ifrån dät

tankesätt, som tillhör var redlig man att hysa och förklara för sin Bror och sina vänner. Jag vet ej heller min kiära Bror varifrån Du kunnatt få en så besynnerlig och injust fördom, då jag likväl under mitt vistande i Stockholm givitt Dig de tydligaste prof af helt annat; är dät väl möjiligt att kunna taga mera del uti nogons öde, än då man därföre sacrificerar sin egen välfärd? Vad större och ömare del har iag väl kunnat taga uti ditt traccasserie, än att ej allenast sielf ingiva ditt memorial, utan också söka(!) din justice på flera ställen, hos Sparren, hos Ribbingen, hos Cheffer, Lotsbom med flera? Du vet ju sielf min kiära Bror, att så skedtt; Du vet också vad fölgher dät hade för mig; lika fult belönar Du mig nu med så mycken otacksamhet, att du vill påbörda mig, dät iag skulle för egen vinning och af kallsinnighet kunna sacrificera dig till dina fienders Lacheté; dät är i sanning rätt hårdt och oförtient.

Dät är väl sant att jag altid varit emot denna Din process, som jag af en upriktig välmening emot dig sielf, önskatt aldrig varit begynd; jag har ej heller på den sidan nogonsin smickratt Dig, utan altid afstyrkt ditt företagande härutinnan, sosom efter min tanka ledande till intet annat föremål, än att förskaffa Dig nya Tracasserier, ovänner och Critiquer, giva nya vapen i händer till en Kung som ej har tillräckelig sensibilité att fatta Ditt upsätt, och att giva dig en billig satisfaction, utan fast mera betiena sig däraf, att kasta nya skuggor på ditt humeur och din otålighet, för att därigenom urskulda sig sielf, och alt sitt företagande så väl nu som uti det förbigånga; men ehuru väl iag sodant gordt af ömhet, övertygellse, kiärlek och en Broderlig skyldighet, har jag ej dess mindre, då du funnit för gott att persistera uti ditt Beslut, ej allenast på sådant sätt som sagt är, marqueratt dig min interet, utan ock sökt att vid alla tillfällen taga ditt parti, samt imprimera dän rätta opinion om saken till din förmån, så ofta iag haft anledning härtill, vilkett även flere af dina vänner gordtt, i synnerhet uti artikeln om Matrickeln(!), varutinnan iag även ofta hört Almfeldt sielf stöta sig på Kungen och Håfrättens procedure; och vad annat deltagande ville Du väl min egen Bror, att jag för min del nu skulle kunna åstad komma uti min belägenhet? Om iäg än skref och talte aldrig så myckett, skulle sådant alt

ingen ting värka annat, än att endast hos allmänheten imprimera dän Opinion, att iag sielf underhölt och tillstyrkte ett sådant tracasserie, för att därigenom till egna afsigters befrämjande, för alla tider afbryta all reconciliation emellan min Bror och Konungen, vilken tanke, redan på flera ställen sig värkeligen insmygt särdeles uti háfvet, (som iag fått höra) varest man därom är aldeles försäkrad, i synnerhet som dän hazarde inträffade därvid, att ditt memorial ej kom att ingivas för än vid min hemkomst, och till på kiöpet af mig sielf, varigenom Kungen fått dän säkra övertygelse, att jag aigreratt din Esprit, understödjer dina mistanckar, och vållar hela dänna saken, för att vara desto säkrare om din vänskap, ditt Bistånd och apui, uti de anläggningars utförande, varom man redan gordt och ännu kanskie gör mig dän äran att souponera mig om. Häraf kan Du nu min kiärate Bror finna, huru besynnerligt mitt öde i alla tider är och har varitt, då iag för all min välmening, och mitt uppriktiga nit, emot både Fädernesland, Konung, och var man, ändå alltid skall bliva med otak och mistanckar belönt, ovärdiga mitt hiärta, mitt upsått och mitt tanckesätt. Dät är utantvifvel Guds besynnerliga skickelse att så skall tillgå här i värden, på dät iag skall få uti fult mått ärfara, all dän galla och bitterhet som är blandad med våra värdsliga satisfactioner; huru olycklig dän är, som en gång lämnat sig till värden och lyckan; huru mycken arghet och litet ädelmod, ringa tacksamhet och mycken injustice härskar bland menniskor, med ett ord; huru olyckliga vij äro och ännu mera vore uti vår usla Existence, om icke ett godtt samvete, och en tillfredsställande övertygelse om ett större och ädlare föremål efter dätta livet, uplyfte oss över alla våra vedervärdigheter, och gaf oss styrka och sinnes lugn att med kiöld bemöta dem. Dät är även sant, min kiära Bror, att ditt egitt öde visserligen icke heller varitt dät behagligaste i värden, då du för all din möda, beredvillighet, och för de tienster Du gordt och ännu kunde göra; skall nödsakas att tillbringa Din öfriga lifstid i plågor och tracasserier, som förstöra din kropp, ditt sinnes lugn, och dän tranquillité, du så väl förtient, och billigt borde åtniuta, för de mångfalldiga välgärningar och tienster Du gordt dina vänner och medbröder, men också, om Du för ett enda ögnablik kunde övertyga Dig

om dän myckna Estime, vänskap och ärkiäntsla, som du där-
 emot värkeligen förvärfvatt Dig af alla människior, så väl här
 i Landet som i Svärjet, så skulle dina största vedervärdigheter
 försvinna, ditt öde bliva drägligt, ja till och med smickrande
 och lugnt, i anseende till dät välstånd Du äger, och dän gloire
 du värkeligen jouerar af hos dina samtida medbröder, vilkett
 nödvändigt måste af en Eftervärld ärkiännas och med heder
 belönas, änskiönt nu nogon afvund och förföljelse skulle uti
 din lefnad inmänga dät vanliga gift, som alltid smittadt stora
 människiors leverne, så länge de levatt, utan att därföre kunna
 beröva dem, dät goda namn och ryckte, som en Eftervärld
 alltid förstätt att sätta i sin sanna dag, enär de små skiäl för-
 svunnitt som nu hindra henne att lysa; däremot haver ej
 allenast värkelige olyckor, förföljelser och injusticer drabbatt
 mig, utan ock sådana vedervärdigheter som för alla tider bliva
 smärtande, vilka liksom sammangaddat sig, att beröva mig
 min lycka, min utkomst, mitt lugn, och all dän tranquillité
 som iag alt dätta oachtadt bemödat mig att bibehålla så att
 iag här i verlden mera ej äger många glada dagar att förvänta,
 til på kiöpett lägger min Egen Bror, En Broder som iag altid
 af siäl och hiärta älskatt och äratt, sten på hördan, överhopar
 mig med varjehanda soupçonor och accusationer, liksom vore
 iag ett vildiur som ingen heder, ingen ömhet, ingen ära mera
 ägde att dela med mina vänner; dät är i sanning en sort som
 iag icke förtient, och som vore mig odrägelig, om icke iag nogon
 gång kunde trösta mig med ett godtt och redligt samvete, som
 lämnar mig dät hopp, att iag ännu en gång måste få nogon
 justice för all dän oförrätt iag lidit af människior.

Föröfrigt min kiäraste Bror här iag ej heller undandragitt
 mig att gå dig til handa i alt vad iag kunnatt, jämväl att genom
 mitt sällskap uppmuntra Dig om dät varitt dig behageligt, och
 hade iag kanskie även långt för dätta varitt i Stockholm om
 iag kunnatt följa min böjelse, varifrån iag likväl blivit hindrad,
 dels af dagelig väntan att efter din sista skrivelse få dät nöijett
 att se dig här, dels af de mångfaldiga bekymmer och svårigheter
 som överhopa mig, vilka så godt som sätta mig aldeles ur
 stånd att nogot företaga, så väl i dätta, som i mångt annat,
 af vad iag borde göra, så till min hälsas som mina omständig-

heters retablisement. Jag kiänner likväl ännu gudi låf på den tiden, nogon styrka att emotstå mina öden, och finner iag väl, att jag aldrig kan öfvertala mig, att nogonsin pliera, eller begära nogot af en Kung, vars fausse Politique och svaga hiärta beredt min undergång. Du kan altså, även i dän delen vara persuaderad, min kiära Bror, att ingen ting kan ifrån den sidan heller värka på mig, som på minsta sätt kan giöra Dig ombrage; min conversation med honom uti Lachtis var ganska kort, kall och vague, och passerade endast vid vagnsdörren i fleras närvaro. Han hade en gång icke dät goda uti sig att tacka mig för alt dät besvär iag haft under min tjenste tid med Hans Trouppers Exercice och Reglemente, ehuru han sådant likväl uti Tavastehus låtit Exercera, af Enhielms Bataillon, utan tvifvel i dän Louabla afsigt att nyttia ett så authentiquet tillfälle till dess totala amantissement, som lätt kan skiönjas däraf, att Enhielm ej för än 3 dagar förut varit averterad att han skulle hålla sig färdig att exercera mitt Reglemente, som Trouppen på 4 års tid ej exerceerat, och hölls ändå på köpett au Toujours därom ända intill att Exercitie Timman inföll, då dät slog så ut, att dänna Exercice, som passerade uti nästan hela dän därvarande officers corpsens närvaro, blef igenom Enhielms activitet väl Exequerad och Reglementet till följe däraf efter Sparrens tillstyrkande approberatt igenom General ordres af samma dag. Jag var 4 dag förut uti Tavastehus att upvachta Kungen, utan att Major Enhielm som då ännu exerceerade efter arméens nya Reglemente, viste dät ringaste af sin tillämnade surprice, eller att Carl Sparre, som utan tvivel varitt med i rådet nämde därom dät ringaste för mig, och som Kungen då var inläst för sitt arnbrått och invisible, för alla andra utom nogra få mignoner, reste iag åter hem igen, utan att hava talt med honom, eller att han en enda gång gracieuseratt mig med en hälsning, som han likväl utdelte till flere som stodo höger och vänster om min lilla person under dät han åskådade Regementens exercice som passerade på Torget fram för dess fönster. Jag hade ej heller ärnatt att vidare upvackta honom i Lachtis, så framt icke Tauben, med min svåger skickat mig dän hälsning, att iag kunde få upvachta Kungen antingen på Koskis eller Rattulla nattläger, då iag för att icke synas stöt, eller homme

a pretention, tog dät parti att göra min Cour uti Lachtis som var mitt emellan, och dät i sällskap med herr Landshöfdingen, gref Creutz, gamla Jägerhorn, Vadenstierna; med flere gamla afskedade gubbar, vilka han även alla nådigt gracieuserade, och varade Couren så länge hästarna förespändes, då han utan vidare complimenter reste, och iag hem igen.

Jag tror således aldrig, att han nogonsin haft dessein att tillbiuda mig nogon tjenst, mindre pension eller annat, som flere villa föregiva; iag tror snarare, att han under denna sin singuliere resa, vetat så att taga sina messurer, för alla pretentioner ifrån dänne sidan, att han nu mera desto bättre utan frugtan kan utöfva all dän desspotisme och injustice som honom behagar, jag tror ej heller att myckitt bedraga mig, om iag gissar till ett projecteratt utbyte af dätta Land emot Norge, varpå alltid hans håg lekt, att han utantvifvel ganska gärna ville förskaffa sig på ett eller annat sätt, tör hända kunde dätta även vara väl så godt även för svärjet, som åtminståne om dät senare kan göra sig en säkrare possession, då däremot dätta Land, sent eller bittida måste gå förloratt, ej allenast genom svärjes <egen> faiblesse, utan och genom sin egen ställning, och Rysslands Politique, som utom conquetten af hela Findland alt intill åland, i framtiden possederar föga säkerhet för sin' nya gränts och Etablissement på Östersjön, med alt dätta må dock gå huru ödet behagar, så afvagar iag alltid i stillhet min egen sort, uti dät allmännas förbistring, och önskar ingen ting högre, än att iag hade Dig här i Landet etablerad och tranquil, på dina fäders jord, då vij åtminståne nogon gång finge tillsammans förnöta de öfriga dagar som af dätta usla livet återstår, med vilken önskan iag nu slutar detta mitt Långa bref, och med dän upriktiga försäkran att Du min kiära Bror alltid skall härstädes finna en vän och trogen Broder, som oagtdadt alt dät förbigåna ändoch förbliver din trogne Bror

och vän

G M Sprengtporten

LIITE II.

Eversti, vapaaaherra Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje sotamarsalkka, kreivi Axel v. Fersenille. Päiväämätön. Nähtävästi kirjoitettu vuonna 1784.

Tuntemattoman käsialalla kirjoitettu pohjakirjoitus, jonka Sprengtporten on korjannut. Korjaukset paikka paikoin erittäin vaikeasti luettavat. Kuulunut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin, mistä tullut Suomen Waltionarkistoon. Alkuperäiseen kappaleeseen merkitty kirjeen alkuun »Troligen till Grefve Ax. v. Fersen af Sprengtporten», ja loppuun toisella käsialalla »Detta bref är af Grefve Sprengtporten egenhändig corrigert, tyckes vara skrifvet 1788 . (Udella käsialalla) Sannolikare 1788. Se Rein. Kriget i Fld. 1788, s. 44—48.

S. W. A. Biografica, Sprengtporten.

*Högwälborne Herr. Grefwe och RiksRåd Riddare och
Commendeur af Kongl. May^{ts} Orden*

Eders Excellence

Olycklig och sjuk är det mig tillåtit at än en gång för Eders Excellence utgiuta mitt hjerta, det är en så oändeligen stor tröst, at få nalkas den, Som hela Nation allmänt wördar som Menniskiovän och Wälgiörare. Eders Excellence kiänner redan en del af mine wederwärdigheter, och kanske bättre än jag sjelf källorne därtill, till hwem skulle jag wäl kunna wända mig, med säkrare tillförsigt, mera öpenhjertigt och med ett fullare förtroende.

Men då jag med mitt bekymmer vågar störa det lugn Eders Excellence så wäl behöfwer till högre wärf, bör jag äfven härtill utbedja mig Dess tålmod och godhet.

Eders Excellence har jag redan haft äran at berätta huru Kongl. May:t uti 2:ne Nådiga Samtal förklarar <all möjelig ömhet och> *dän nådigaste* wälwilja, att på något sätt uprätta mig, ifrån det olyckeliga tillstånd, däruti jag mig nu befinner,

utan egit förwällande, igenom de flere mistag och händelser, som en tid bortåt wärckat på mitt öde, hwilket nådiga medlidande likwäl stadnatt därwid att för andra gången tillbiuda mig en främmande Utländsk Tjenst, som är det samma, som att betaga mig den tröst och hugnad, at med någorlunda torftig utkomst, få tillbringa mine öfrige dagar i stillhet och lugn, den enda lycka en undersåte i min Cas, nu mera bör och Skäligen kan Eftersträfva.

Om jag i något måtto förbrutit mig, emot min Konung och Öfverhet, emot Samhället eller mina Skyldigheter skulle jag wisserrligen icke förundra mig öfver <d>en medfart <mig öfvergår> som i sådant fall även vore dän lindrigaste: men då mitt Samvete mig ingenting härutinnan förebrår och Kongl. May:t sjelf, icke en, utan flere gångor förklarar Sitt Nådiga Wälbehag för mig och mine Giöromål, begriper jag Sannerligen icke huru Sådant kan förenas med en Exile; har jag då af mitt Fädernesland, als intet förtjent? äro då snart 30 Års Tjenstetid, ifrån den tid jag Som Cadet började med mousquetten? äro Blessurer och flere hederlige gerningar utan alt wärde? har man så aldeles bottglömt mine trogne Tjenster med Revolution i Finland, eller skall jag derföre ensamt plickta? har jag då <ej> ingen ärkiänsla förtjent <den minsta tack> för al <l>t de <n>t <möda och> besvär hvarmed jag så troget förrättat de flere göromål, som mig vid *Finska* Defension <en>s värket <i Finland> ombetrodde varit, och hvarvid alt jag tror mig hafva med neder och beröm ej allenast fullgiort mina Skyldigheter, utan äfven mer än mine Skyldigheter, hvaribland jag torde få lof utan Skryt at räknå, de Reglementer jag författad[t] utan Compilation eller öfversättning, den Recognoscerings Commission jag bestyrt af pure Zele och utan minsta arfvode, de Resourser jag af egen drift och med mitt <blotta> bemedlande förskaffat till Troupparnes tillökning i Carelen, utan att taga något för mig Sjelf, samt änteligen den Militaire Skolas inrättning, som jag med egen försorg begynte och sluteligen stadgade till Rikets heder och ungdomens nytta uti et Land, där okunnighet och fattigdom ej varit de minste Svårigheter att öfvervinna. Om alt detta ej förtjent någon annan belöning, än hvad berömlige gärningar altid föra med sig sjelf, så har

det åtminstone icke förtjent, at jag skall vråkas på landsvägen, i Synnerhet, då jag under alt detta med den Desinteressement upfört mig, at jag därvid, som hvar man <i Finland> bekant är, tillsatt den sista Styfren af mitt egitt. Det är likväl och Sannerligen likså obehagligt och stridande emot all min böijelse att uprepa desse Sacrificer, som det är ovärdigt en konung att nödga mig härtill; men jag må åtminstone draga den sista fruckten af mine gärningar; att fritt få Säga, jag har förtjent heder och tack, men icke den medfart mig öfvergår; det är änteligen min *sista* tröst och enda belöning.

Uti denna enda afsigt allena har jag äfven tillåtit mig <göra> att *injör* Eders Excellence <denna> teckn<ing>a <af> *desse* mine Tjenster och mitt öde. Jag äger <kanske> för mycken högfärd, at någonsin göra dem gällande på annat ställe, än där en värkelig förtjenst förenar sig med rättvisa och ömhet, at gifva den förtryckta Medborgaren beskydd och hugsvalelse. Får jag nu ett ögnablick den äran at återföra Eders Excellence till Filen af mine besynnerlige äfventyr.

Jag begick utan tvifvel et brott i min Konungs tycke, då jag tog mitt afsked, åtminstone är det härmed man vill bemantla all den kallsinnighet som nu visas emot mig; Men då mine Privilegier Kränktes, då mitt förtroende, som Medborgare och Embetsman halshöggs, då i stället för en Riksdags kallelse, den jag <börde få> *aldrig fick* jag undfick ett Resepass, som jag under en Riksdag aldrig bordt ärholla, då därunder och sedermera jag hvarcken ärhöll Svar på mine Bref eller Explication på denne händelse, men tvärtom förglömdes och uteslöts ifrån den billiga upmuntran, som andre fådt åtnjuta för mindre lysande Tjenster. Hvad skulle jag väl då täncka om mitt tillstånd? Om min Konungs förtroende och Ämbetsmannarätt, < utan hvilket en redlig embetsman hvarcken kan eller bör sitt kall bestrida > och *hvad vill man alt sådant förutan uträtta* då härtill kom<mer> att mine <egne> *enskille* omständigheter, under förvaltningen af et *lysande* Embete med ringa lön och dryga utgifter, sig <ganska mycket Derangerade> *aldeles derangeratt*, hvad <skulle jag väl då annat göra> *annat parti återstod då väl för mig* än Decampera ifrån et befäl, som afvunden redan hade funnit för stort och lysande och hvarifrån

det, utan tvifvel var beslutit, at jag skulle störtas på sätt som skedt är.

Är man Skyldig, att ständigt bära offer på otacksamhetens Altar. Den trognaste hunden flyr, när *hans* husbonde<n> höter; den modigaste Björn gömmer sig undan sina förföljares skott; Philosophen, trött och plågad af verdensens buller, uppsöker sin vilostad; Skulle väl en Chef för Arméens Lätta Trouppar i Finland ej hafva samma rätt, som den trogna hund, den stackars Björn och Philosophen i alla Länder. Jag menar så och det med så mycket större Skäl, som jag aldrig tjent för egen vinning, icke en gång för den belöning, eller den slags ära, som belöning meddelar, utan för min Konungs och Fäderneslands Sanna Heder och tjenst hvilket Så sant mig Gud hjelpe till Lif och Själ, varit de största Driffjädrar till alla mina Giöromål, jemte den så billiga som förlåtliga egenkärlek, at Sjelf behålla et godt namn och ryckte. Men om denna min tvungna Retraite lika fullt skall Rubriceras, som et Högmåls-brott, så blef det ju försont i Spaa. Det äfventyr, det misstag, som sedermera i Paris vållat min värkeliga olycka, har icke gjort mig brottsligare, utan tvärtom mera olyckelig, ömkansvärd och följacketligen äfven mera berättigad, till den Samma Kongens Nåd och ömhet, som igenom Sine Persvasioner och Löften vållat detta mitt olyckeliga öde. Är det då igenom en ny Exile, som detta alt skall försökas? är ett sådant Tanckesätt värdigt ett hjerta som lyser af ömhet och Rättvisa.

Jag kan icke heller undgå fast utan någon avund eller missnöje att, kasta<r jag åter> en Coup d'oeille på deras belägenhet, som med mig vandrat ett Lika vägstycke fastän med olika bördor, hvilken Humiliation faller icke på mig äfven vid denna jemnförelse. Huru har icke en Trolle blifvit med Nåd och belöning omfattad, det är likväl den samma Trolle, hvilken jag till Revolutionen öfvertalte och förbehöll den första belöning, på en tid då jag Sjelf förbehöll mig ingenting, manne Hans åtgärd vid Armeens Flotta varit mera mödosam och nyttig, än min åtgärd vid tillskapningen af Savolax Corps — Hvad nåd har väl icke en Gustafskiöld, en Toll fådt ärfara med flere, hvilka till och med varit i Graden yngre än jag, och änteligen torde jag få omnämna Exemplet af min Egen Broder, det är visserligen

en ganska stor skillnad emellan Hans och min förtjenst; men så är åtskillnaden emellan vår belöning ännu större. och ehuru hårdt Försynen för öfrigt beredt hans öde, har han åtminstone intet saknat heder och utkomst då man likväl nu beröfvadt mig båda delarne. Men jag uppehåller Eders Excellence med mine jemnförelser och Klagorop, de behöfvas vist icke at inför Eders Excellence bevisa all den oförrätt jag Lidit, hos Eders Excellence gör det tillfyllest at vara Olycklig och Lidande, det är fast mera emot en Nådig, men utan tvifvel emot mig Prevernerad Konung, som mitt förtryck borde updaga, och detta Barmhertighets werk, kunde Eders Excellence om honom så täcktes, ännu lägga till Catalogven af Sine mångfaldiga flere välgärningar. Jag lærer väl föga hafva hugnad <en> at förvänta, sedan min Konung sjelf förklarar, at han icke behöfver min Tjenst för än wid ett tillkommande Krig, det vill med Guds hjelp säga aldrig, och Gud beware både Honom och Nationen ifrån sådan olycka; Men om jag då änteligen tvingas att välja emellan at svälta eller Banlysas, så må jag då i Herrans namn följa mitt öde och Försynens Skickelse, som igenom detta mitt Exempel, utan tvifvel vill öfvertyga både androm och mig, att den är en Narr, som uppoffrar Sin tid åt Kungars ära.

Jag utbeder mig endast härwid det Eders Excellence som en ömsint Man, och den Enda jag vågar mig härutinnan tillförtro, täcktes så bemedla, att jag åtminstone kan skilljas ifrån Riket på något värdigt sätt, så at jag däraf må ärfara, att man icke aldeles ärnat bereda min wanära och undergång; Det är hvarom jag sluteligen aldreaödmuikast bönfäller och öfverlämnar till Eders Excellence, att efter egit godt finnande, om mögeligt är, sådant alt hos Kongl. May:t at andraga, öfvertygad derom, det Eders Excellence så ädelmodigt bereder sakerna till min förmohn, som jag med upriktigaste vördnad, tillgifvenhet och Zele har äran att framhärda.

Högwälborne Herr Grefve och Riks Råd

Eders Excellences
[G. M. Sprengtporten].

LIITE III.

Kenraalimajuri Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje kreivi Bezborodkolle, päivätty Kiovassa maaliskuun 12 päivänä 1787.

Sprengtportenin pohjakirjoitus; paikka paikoin erittäin vaikea lukea.

*Pietarin yleisessä kirjastossa. Sprengtportin paperit.
Autografikokoelma ³⁴²/7.*

N:o 6.

*Mémoire présenté a M:r Le Comte de Bezbtodrosko
à Kief le 12. mars 1787.*

Les objets présentées dans ma Dernière Note¹ indique assez le vœux general de la Nation finoix; la bonne disposition des Troupes; L'impatience du Citoÿen; ils indiquent aussi l'inquietude deja active du Roÿ de Suede; je crois donc qu'il faut s'en hesiter saisir ce moment qui se presente a nous pour profiter Des uns et prevenir les autres.

Les mois de maij et de juin sont les plus durs pour le peuple finoix, sur tout dans les provinces frontiers. C'est alors que leurs recoltes consommés les obligent de se nourir d'Ecorce d'arbre qu'ils moule avec la paille et font ainsi leurs pains. C'est par consequence l'epoque ou un petit secours de bled et dargent fera son effet. C'etoit non un peu du vis que les Egiptiens produisoit ces Enormes travaux qui etonne encore notre posterité; — Et le bled n'est pas un effort pour la Russie.

Trois milles hommes sous les armes bien pourvûe de leurs besoins seront sufficantes pour proteger les premiers pas d'un Confederation en Findland; Et cette assemblé des Etats, conduite par les conseils de la Russie et protegé secrettement

¹ la copie de cette note est brulée (merkitty marginaaliin).

par Elle produira facilement l'objet que nous cherchons. — mais ces premières démarches ne doivent tenter qu'à Exiger des satisfactions convenable aux plaintes des propriétaires opprimés! Le grand bât de l'Independance, ne doit éclater qu'au moment ou cette idée Le presente d'être meme aux Esprits comme le dernier resourse, le seul moyen de consolider le bonheur de leurs posterité. — Jusque ici La Russie ne paroitra sur la Sçene que comme voisine, Et mediatrise des Grieffs de part et dautre. Il conviendra cependant de prevoire les preparatives, de repend[r]e des manifestes convenables a la tranquillisation du peuple. Si le Roÿ de Suede tente le sort des armes, on Espere alors un protection plus efficace! Les moyens Etant prévûes et menagées de bonne-heure — on peut s'en promettre le plus heureux sucçes.

Il n'est pas necessaire d'étendre le coup-d'œil plus loin sur cette Entreprise. Il n'est pas meme possible d'en fixer le progres et les termes. Il faut éesperer que le Bonheur, et le courage se chargera du reste a notre Satisfaction.

On pourroit objecter, qu'une Navigation longtems ouvert donne a la Suede le tems et les moyens d'agir pour accabler la confederation, avant que cellci paroient nau(!) bout de ses travaux: Mais quand on considere que la Suede separé de la Findland ne peut produire qu'une melice de 30,000 hommes. dont il faudra qu'Elle laissa la moitié pour garder les frontieres de la Scanie qu'elle n'osera degarnir dans ce moment critique il restera pour agir apeupres 15,000 hommes de Troupes ce qui ne sera pas une poids Extrêmement redoutable pour un Nation qui en peut produire apeu pres autant, Et qui combat pour sa liberté et son Bonheur. Dailleur il n'est pas question ici de choisir le moment; mais de saisir cellui qui se presente a nous.

Si les vues politiques de la Russie a lheure qu'il est peuvent adopter cette marche — je crois qu'il faudra des apresent songer aux Arangemens necessaires des magazins du coté de Fredrichs-hamn, et de Davidstad; afin que les Troupes finoisses qui de la Province de Savolax commencerent d'entrer enfin, puisse en tirer leurs provisions[,] les bourgeois de ces villes, pouvant aisement sous pretexte de commerce, fournir le necessaire pour

environne 4,000 hommes de Troupes. je crois aussi, qu'il faut fixer au plutôt < les articles préalable > par préalable les conditions avec les quels < la Russie consente > Sa Majesté Imperiale consente d'accorder sa protection gracieuse a la Nation Finlandoise[.] qu'il me soit permis de rappeler ici une article sur le quel je n'ai fait que glisser dans mon premier Plan; le plus efficace sans doute pour rechauffer les sentimens patriotiques d'un peuple, qui tenit(!) autant a leurs anciens possessions qu'à leurs independance! je crois qu'on me devine? Et j'ose croire aussi que 5,000 hommes de bonnes Troupes que la Republique devenue libre s'engagera de tenir pret au service de la Russie, seront une Equivalant infiniment plus utile aux intents de l'auguste Princesse que je sert, que les petits bicoques de *Fredrichshamn*, de *Willmanstrand* et de *Nyslätt*¹ pourra letre a la sureté d'une Nation qui m'interesse, et de la quelle Leurs bras vigoureux seront dorenavant la barriere la plus formidable Et la plus sure pour l'Empire Russe. — vers les frontieres de la mer Baltique —

¹ Sprengtporten itse alleviivannut.

LIITE IV a.

Liikalan nootti, päivätty elokuun 9 päivänä 1788.

Kenraaliluutnantti O. Furuhjelmin omakätinen kopio Moskovan ulkoasiainministeriön arkistosta. Ovatko tekstissä esiintyvät kursiivilla painetut alleviivaukset Furuhjelmin vai jo aikaisemmin tehdyt, ei ole tiedossamme.

S.W.A. Furuhjelmin kokoelma, nide »Handlingar rörande Anjala Förbundet, Sprengtporten och de Finska flyktingarne 1786—1806», lehti 101—102.

Allerödmjukaste Memorial.

Sedan vi underskrefne commenderande General och chef för härvarande Finska Regimenter och corpser, såsom underkastade militairisk ordning uppå befallning sammanstött, i ändamål att försvara Rikets gräns för befaradt inbrott, och derifrån blifvit beordrade att passera densamma, för att intaga de positioner som Eders Kejs. M:ts trupper godvilligt öfverlämnat, har detta skedt utan riktig kännedom om hvad derigenom åsyftades, intill dess Wi under murarne af Fredrikshamn hunno eftersinna att steg voro gjorda stridande mot nations rättigheter, hvilka vi icke mindre som medborgare anse oss böra bevaka, än uppfylla våra militairiska skyldigheter.

Denna brydsamma ställning har försatt oss i yttersta förlägenhet, att finna medel för att uppfylla våra skyldigheter som rättskaffens patrioter, utan att bryta mot den pligt som oss som militairer åligger. Detta tro vi oss likväl i det närmaste hafva funnit, då vi i denna ställning fattat det beslut, att inför Edert Kejsersliga M:t underdånighet förklara *hela Nations* och *isynerhet den Finskas gemensamma uppricktiga önskan*, att en ewig fred och gränssämja, emellan begge dessa riken måtte bibehållas, som nu till vår oro en tid varit störd igenom tillställningar af några oroliga hufvuden i Staten, som under täckmantel af allmänt väl, dölja ensidiga afsigter. Dessa hafva äfven så mycket lättare kunna gifva de om Statens verkeliga intresse okunnige,

ett ögonblicks förtjusning, som minnet ännu är friskt af den siste freden med Ryska Monarchien, hvilken slöt ett olyckligt krig, samt styckade vårt land. Och våga vi uti djupaste underdånighet hemställa Eders Kejs. M:ts allernådigste bepröfvande om icke säkraste borgen för en, så stadigvarande som nyttig fred för begge Riken, vore ifall vårt land åter skulle gränsas af de Landamären, det för ett halft hundra år haft. De illasinnade hade då ingen anledning att störa Monarchiens ro; och då Eders Kejs. M:t gaf Nation et vedermåle af sin benägenhet och ett tecken af dess uppricktiga glömska af det framfarna, våga vi i underdånighet tro, att Eders Kejs. M:t. reste sig den mest hedrande ärestod i tacksamma grannars och nitiska hunds-förvandters hjertan.

För att inhemta Eders M:ts allernådigste utlåtande *om och huruvida någon négociation med Nations répresentanter i tillbörlig ordning kan äga rum afsände vi ÖfverAdjutanten Major Jägerhorn, hvilken äger vårt fulla förtroende och den vi uti sakernas nuvarande ställning, icke utan oro kunna återvänta, då det allernådigste svar af Eders Kejs. Majestät som han bringar skall decidera om vi få nedlägga vapnen och vända tillbaka till det lugn, som gör Rikets sällhet, eller om vi skola bära dem på ett för nationen mera hedrande och värdigt sätt, hvilket vi äro öfvertygade bör vara rättskaffens svenska mäns öde, då de med visshet veta att det är för Fäderneslandet de trotsa faror och döden. Emedlertid återvända vi nu, för att visa vår benägenhet till fred, på andra sidan om gränsen och lämna de fördelar vi innehafva. Lägret vid Likala d. 9 Augusti 1788.*

Carl Gust. Armfeldt

General Major Commenderande.

Seb. von Otter

Öfverste

P. Enehjelm

Chef för en bataillon

lätt infanterie.

Carl H. Klick

Öfver Adjutant.

JH Hästesko

Öfverste.

Otto Klingspor

Öfverste Lieutenant.

G. von Kothen

Chef för härvarande

Cavallerie.

LIITE IV b.

Liikalan nootti, päivätty elokuun 9 päivänä 1788.

Alkuperäistä käsikirjoitusta ei tunneta. Tekstiä nähtävästi jonkin veran ortografisesti parannettu. Kursivoidut sanat jo painetussa tekstissä. Painettu kokoelmassa *Hemliga Handlingar* hörande till Sveriges Historia efter Konung Gustaf III:s Anträde till Regeringen I (Stockholm 1821) s. 133—134.

Förbundets skrifvelse till Hennes Kejsarliga Ryska Majestät.

Då underskrefne General och Chef för de härvarande Regimenter och korpser, såsom underkastade militärisk skyldighet, sammanstött, för att försvara Rikets gränser för befaradt inbrott, samt blifvit beordrade dem öfvergå och intaga de positioner, E. Kejsarl. Maj:ts troppar godvilligt öfverlemnad, har det skett *utan riktig kännedom af hvad dermed åsyftats*, förrän vi under murarne af Fredrikshamn hunno eftersinna, det *steg voro tagna emot Nationens rättigheter*, dem vi böra äfvenså ifrigt försvara, som uppfylla våra militäriska skyldigheter.

Uti denna brydsamma ställning, att uppfylla de pligter, oss som militärer åligga; tro vi oss hafva funnit det rätta medlet¹; då vi inför Eder Kejsarl. Maj:t våga i underdånighet försäkra, det nationens gemensamma och i synnerhet den Finskas önskan

¹ — — brydsamma Ställning at fuljöra våra Skyldigheter som medborgare samt uppfylla den Plickt som oss militärer åligger — — SCHINKEL-BERGMAN, Minnen ur Sveriges nyan historia. Bihang I. s. s. 38.

— — brydsamma ställning at fullgöra våre skyldigheter som rätt-skaffens Patrioter och uppfylla de pligter — — Matthias Caloniukselle kuulunut käsikirjoitus Helsingin yliopiston kirjastossa.

Sitäpaitsi useita vähäisiä eroavaisuuksia, joilla kuitenkin ei ole oleellista merkitystä. Hemliga Handlingarien tekstissä kursiveeratut sanat eivät toisissa teksteissä ole millään tavalla korostetut.

är, att en evig fred och grannsamja måtte vara bägge Rikena imellan, fast den nu till vår oro, *blifvit störd af några oroliga hufvuden i staten*, som, under sken af allmänt väl, sökt dölja ensidiga afsigter, och hvilka så mycket lättare hos de, om nationens intresse mindre kunnige personer vunnit ett ögonblicks förtjusning, som minnet ännu är friskt af den sista fred med Ryska Monarken, som slöt ett olyckligt krig och styckade vårt land. Uti denna belägenhet våga vi föredraga Eders Kejsarl. Maj:t att återgifva vårt land de landamären, som för ett halft hundra år sedan utgjorde dess gräns. Den illasinnade hade då ingen anledning att störa freden och Eders Kejsarl. Maj:t visade ett nytt vedermäle af sin bevägenhet emot Nationen, gaf ett nytt prof af dess glömska öfver det framfarna, samt uppreste sig den mest hedrande och varaktigaste ärestod i tacksamma grannars och mest nitiske bundsförvandters hjertan.

För att få veta, huruvida någon negotiation med Rikets Representanter, i tillbörlig ordning samlade, vore möjlig, afsände vi Öfver-Adjutanten, Major Jägerhorn, hvilken äger vårt fulla förtroende, och som vi uti sakernas nuvarande belägenhet ej kunna utan oro återvänta.

Det allernådigste svar af Eders Kejsarl. Maj:t, han bringar, skall decidera, om vi få nedlägga vapen och återgå till det lugn, som gör Rikets sällhet, eller om vi skola bära dem på ett för Riket mera hedrande och värdigt sätt; hvilket vi äro öfvertygade böra vara Svenska mäns öde, då de med visshet veta, att det är för fäderneslandet de trotsa faror och döden.

General Armfeldt.

LIITE IV c.

Liikalan nootti, päivätty elokuun 9 päivänä 1788. Ilman allekirjoituksia.

Nähdäksemme kapteeni Maunu Wilhelm v. Törnen käsilalla.

Lundin yliopiston kirjasto. De la Gardien kokoelma.

D: 9. Aug: 1788.

Note.

Sedan Underskrefne Commenderande General och Chefs för härvarande Finska Regementer och Corpser, såsom underkastade Militairisk ordning, uppå befallning sammanstött i ändamål att försvara Rikets gränts för befarat inbrott, och därifrån blifvit beordrade att passera den samma för att intaga de Possessjoner T: Troupper godwilligt öfverlämnat, har detta skedt utan riktig kännedom om hvad därigenom åsyftats, intill dess wij under Murarna af Fredrichshamn hunno eftersinna att steg voro gjorda stridande emot Nationens rättigheter, hvilcka wij icke mindre som medborgare anse oss böra bevaka, än upfylla våra Militairiska skyldigheter.

Denna brydsamma ställning har försatt oss i yttersta förlägenhet för att finna medel att uppfylla våra skyldigheter som rättskaffens Patrioter, utan att bryta emot den plikt oss som Militairer åligga, detta tro vij oss likväl i det närmaste hafva funnit, då vij i denna ställning fattat det Beslut, att inför T: i underdånighet förklara hela Natjons gemensamma uppriktiga önskan, att en evig fred och grännsämja begge Riken emellan måtte bibehållas, som nu till vår oro en tid varit störd, igenom tillställningar af några oroliga hufvuden i Staten, som under täckmantel af allmänt väl dölja ensidiga afsigter. Dessa hafva äfven så mycket bättre kunnat gifva de okunnige ett ögnablicks förtiusning som Minnet ännu är friskt af den sista freden med

Ryska Monarchien hvilcken slöt ett olyckligt krig, samt styckade vårt land, och våga wij i underdånighet hemställa T: allernådigste bepröfvande om icke säkraste Borgen för en så Stadigvarande <fred> som nyttig fred, för bägge Riken vore, i fall vårt land åter skulle gräntsas af de Landamären det för ett halft hundra år sedan haft. De illa sinnade hade då ingen anledning att störa Monarchiernes ro, och då T: gaf Natjon ett vedermäle af sin bevågenhet, och ett tecken af dess uppriktiga glömska af det framfarna våga wij tro att T: reste sig den mäst hedrande ärestod i tacksamma Grannars och Nitiska Bundsförvanters hjertan.

För att inhämta T: allernådigste utlåtande huru vidå någon negociation med Natjonens Representant i tillbörlig ordning kan äga rum, afsända wij nu N: N: den wij uti sakernas närvarande ställning icke utan oro kunna återvänta då det nådigste svar af T: som han bringar, skall decidera om wij få nedlägga vapnen och vända tillbaka i det lugn som gör Rikens sällhet, eller om wij skola bära dem på ett för Natjonen mera hedrande och värdigt sätt, hvilcket wij äro öfvertygade bära vara rättshaffens Svänska Stridsmäns öde, Då de med visshet vete att det är för Fäderneslandet de trotsa faror och Döden.

LIITE V.

Kenraalimajuri, vapaaherra K. G. Armfeltin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Anjalassa elokuun 12 päivänä 1788.

Majuri K. H. Klickin kirjoittama; allekirjoitus Armfeltin.

R.W.A. Liitetty Ruotsin Waltaneuvoston salaiseen pöytäkirjaan syyskuun 2 ja 3 päivältä 1788.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Uppå Eders Kongl. Maj:ts Nådiga bref, får jag härmedelst nåden, afgifva det underdånige svar, som sanningen och renheten af mina och Arméens afsigter fordrar, et svar, som jag i underdånighet hoppas skall gifva ro och lugn åt Eders Kongl. Maj:t, som är för öm at vilja se et helt Rikes olycka, för mensklig at vilja vara en orsak till den och som icke med liknödghet kunnat se det onda, som hotar Eders Kongl. Maj:ts och Vårt gemensamma Fädernesland.

Vi hafva igenom en Note till Ryska Kejsarinnan begärt at veta om Negociation och en hederlig fred hade rum, för at därpå sluta om Vi borde anse Våra grannar för vänner eller fiender, i förra fallet är icke allenast vår utan äfven alle deras önskan, som sucka i tysthet och icke äro nog eldade af Kärlek till Eders Kongl. Maj:t och FädernesLandet för at våga agera, den at Eders Kongl. Maj:t ingår en hederlig fred, i sednare äro vi alle beredde at strida och dö för Eders Kongl. Maj:t och FädernesLandet innom eller utom Rikets gräntsor.

På det Eders Kongl. Maj:t i nåder må se huru vi tänkt och förenat oss, följer härhos i underdånig afskrift det Document jag med Arméens Officerare underskrifvit; Vi anse icke överensstämmande med våre rena afsigter, at dölja det minsta och Eders Kongl. Maj:t tächtes därpå i nåder dömma om sådane Undersåtare icke äro värdige at gifva sin Konung råd eller

strida för honom och FädernesLandet, med full öfvertygelse om lagligheten och rättvisan, af kriget, det enda som kan freda Vårt Samvete hvars vitnesbörd vi hafva och icke vilja bortbyta. Om vårt tagne steg ämnade vi i underdånighet underrätta Eders Kongl. Maj:t, så snart något decisivt svar ankommit, men då anledningen är så stor at den samma yppa, hafva vi trodt oss icke böra därmed längre uppskjuta.

Brevet till Öfversten Baron Hastfehr från Gouverneuren Guntzel är äldre än Vår Note, som därtill ingen anledning gifvit; De Trogna undersåtare, som otvungit säga Eders Kongl. Maj:t sanningen förtjena at härutinnan vara trodde. Till den förstnämde afgår nu en Exprès; Vi försäkra honom om vårt oförändrade nit för Eders Kongl. Maj:t och FädernesLandet, och at Vi med glädje äro beredde på alla fölgder af et krig då det blir rättvist och hvars utgång Vi då med fullkommeligaste sinneslugn öfverlämna till den Högsta, som styrer Staters och människjors öden.

Med djupaste undersåtelig vörndnad och Zèle har nåden till dödsstunden förblifva,

Stormächtigste AllerNådigste Konung
Eders Kongl. Maj:ts

Allerunderdånigste t:re och undersåte
Carl Gust: Armfeldt.

Anjala d: 12. Augusti 1788.

LIITE VI.

Kenraalimajuri, vapaaherra K. G. Armfeltin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Anjalassa elokuun 21 päivänä 1788.

Majuri K. H. Klickin kirjoittama; allekirjoitus Armfeltin.

R.W.A. Liitetty Ruotsin Waltaneuvoston salaiseen pöytäkirjaan syyskuun 2 ja 3 päivältä 1788.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Då Eders Kongl. Maij:ts härvarande Finska Armée gjör sig en heder af de känslor, den för Eders Kongl. Maij:t och FädernesLandet hyser, kan den icke annat än med glädje nyttja alla tillfällen, at på det högtideligaste erkänna dem.

Öfvertygade at Rättskaffens Medborgare alting böra våga, för at återställa lugnet i et kärt och på flere sidor hotat FädernesLand, hafva vi försökt medel, at lämna Eders Kongl. Maij:t tillfälle till Freds underhandling, utan kränkning af Dess Höga värdighet, en omsorg, som Vi varit för nitiske at vilja lämna till någon annan hvilken för Eders Kongl. Maij:t och Fäderneslandet icke kunde hafva den trohet och Kärlek, som vi; Skulle detta icke lyckas, lämna Vi åtminstone Eders Kongl. Maij:t sådane Stridsmän, som öfvertygade om nödvändigheten af Kriget, vore värdige at anföras utaf Konungen öfver et fritt folk, och i hägge fall skulle Vi tro oss gjöra Eders Kongl. Maij:t och Riket en värkelig tjänst.

För öfrigit hafva vi förenat oss, at till sista blodsdroppan, försvara Rikets gränts, och förklarar den för hvars Mans Niding, som icke för detta ändamål ville våga det yttersta; Vi skulle anse oss hölgde med vanära, om vi ändrade tanke-sätt och om Eders Kongl. Maij:t igenom vårt förvällande en gång lämnade Riket minskat till sin Efterträdare; Vi skulle

då icke mera tro oss kunna uthärda, våra hemmavarande Landsmäns ögnakast af fruchtan at i dem läsa föracht.

Sådant är det tankesätt, som råder uti Eders Kongl. Maij:ts Finska Armée, hvilken färdig, at för Eders Kongl. Maij:ts person upoffra lif och blod endast önskar tillfälle, at kunna göra det med den värdighet, som det Stånd fordrar hvilket helgat sig, at strida för FädernesLandet och den som utgör. Dess Majjestät, hvars heder de anse oskiljachtig ifrån Rikets, och hvars rättigheter de visa sig värdige at försvara, då de äro öme om sine egne.

Med djupaste undersåtelige vörndnad och Zèle har nåden till dödsstunden förblifva,

Stormächtigste Allernådigste Konung,
Eders Kongl. Maij:ts

Allerunderdånigste och troplichstigste tienare och undersåte
Carl Gust: Armfeldt.

Anjala d. 21. Augusti 1788.

LIITE VII.

*Kenraalimajuri, vapaaherra K. G. Armfeltin kirje kuningas Kustaa III:lle,
päiväty Anjalassa elokuun 25 päivänä 1788.*

Tuntemattoman käsialalla kirjoitettu.

Lundin yliopiston kirjasto. De la Gardien kokoelma.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Uti den underdåniga skrifvelse till Eders Kongl. Maij:t Som Vi uppå den härvarande Arméens vägnar under den 12. i denne månad, hade Nåden afsända, utfästade Vi Oss, at gifva Eders Kongl. Maij:t tillkänna, hvad svar Hennes Keijserliga Ryska Maij:t, uppå vår Note skulle afgifva, Detta svar har nu ankommit, och vi skynde Oss, at därföre i underdånighet göra Eders Kongl. Maij:t redo.

Hennes Keijserliga Maij:t har förklaradt sig, aldrig hafva ämnat anfalla Svea Rike med krig, och för at så mycket mer visa sitt fredliga sinnelag, har hon gifvit Ordres, at innehålla med fiendteligheter sedan Hennes Land vore evacueradt af Eders Maij:ts trupper, samt även försäkradt det hon vore färdig, at ingå en stadig och uprigtig fred med Svänska Nation, så vida hon trodt Eders Kongl. Maij:t icke därtill vara benägen.

Det är i anledning här af, som vi våga hos Eders Kongl. Maij:t i djupaste underdånighet anhålla, at Eders Kongl. Maij:t ville i Nåder Sammankalla Ricksens Ständer: Om någon tid varit orolig, om snar hjälp varit af nöden, är det nu, och af hvem kunde Eders Kongl. Maij:t vänta et kraftigare understöd, än af sine trogne och tillgifne Undersåtare.

Med Djupaste Undersåtelig Vördnad och Zèle har nåden till dödsstunden förblifva

Stormächtigste allernådigste Konung
Eders Kongl. Maij:ts

Aller underdånigste och tropligtigste Tjenare och Undersåtare
Carl. Gust. Armfeldt.

Anjala d. 25. Aug. 1788.

LIITE VIII.

*Suomalaisten upseerien selityskirjelmä (Avertissement) clokuun 25
päivältä 1788.*

Puhtaaksikirjoitettu, allekirjoittamaton kappale.

S.W.A. Topografica, Bjernå. Mälkkilä II. 16.

Till Chefen och Officers Corpsen af Konglige Elfsborgs Regemente.

Då samtelige Chefer och Officerare vid härvarande delen af Kongl. Artellerie Regemente, samt Finska Armen, för första gången en Corpse får göra bekantskap med Officers-Corpsen af Kongl. Elfsborgs Regemente; är vår önskan at anledning vore mindre smärtande för hvar god medborgare; Men då vi derjämte få göra redo för utgången af ett steg som vi hoppas leda till återställande af allmän roo känna vi vår oro vara minskad.

Början till närvarande Krig är för mycket bekant at vi dervid skulle uppehålla oss; Våra Svenska medbröder hafva vi med glädje hört härom hysa lika tanckar med dessa Corpser; dett är i anledning här af efter en misslyckad expedition, hvilcken ådaga lagt för oss brist i alla tillgångor och fel i tilställningarne, som vi rätt börjat eftersinna Konungens och Fädernes Landets Situation. En bedröfvande betræktelse för mycket kiänd at vi derwid skulle uppehålla oss.

Då vi som Militairer intill denna stund efterlevadt de Ordres oss blifvit gifna hafva vi som medborgare eftersinnat medel at få dett öfver Rikett upgående oväder stillat, at Kongl. May:t icke härutinnan ville förena sig hafva vi af dess svar på våra underdåniga föreställningar blifvit med oro öfvertygade om; vi hafva derföre måst vara betengta på andra utvägar.

Wi hafva äfven trodt oss finna den bästa utvägen då vi lemnade Nation[s] ombud tilfalle till negotiation om fred samt sparade Konungen at taga dett första steg härtill som vi utan kränkning af dess värdighet icke trodt honom kunna göra.

At uppfylla alla dessa ändamål hafva vi uti en till Hennes Ryska Keijserliga Maij:t adresserad note begiärt få veta om vi borde ansee den Ryska nation, hvilcken vi aldrig velat anfalla för vänner eller fiende då vi i förra fallet ville försöka alt till fredslugnets återställande och i sednare försäkrade oss vara beredda at inom eller utom Rikets gränts med lif och blod försvara Konung och Fädernesland; vi hafva så mycket mer ansett oss befogade till detta steg som intet annat medel gafs at hos oss stadga öfvertygelsen om sakens rätta beskaffenhet, samt lagligheten och nödvändigheten af kriget; En oumgängelig sak at veta för ett till frihet födt folck, som eljest bordtblandas med föragtliga Machiner och aldrig kan göra den nytta man af den rätta, och i Sielen grundade Tapperheten bör vänta.

Wi hafva nu erhållit Hennes Keijserlige Ryske May:ts svar hvarigenom hon förklarar sig aldrig varit sinnad at angripa Sverige med vapen, samt dess benägenhet till fred med en nation för hvilcken hon yttrat sin agtning den hon med ordres till sine Trouper om uphörande af alla fientligheter efter ankomsten af vår utskickade ådagalagt hvaremot hon begärt at våra Troupper skulle lemna Hennes Land, men som Hennes Keijserlige Maij:t icke är benägen at med Kongl. Maij:t om denna fred negotiera har hon begärt at få afhandla detta ärende med den Corpe, som representerar nation.

Detta Hennes Keijserliga Maij:ts svar gifva vi nu Kongl. Maij:t tilkänna med underdånig anhållan at Kongl. Maij:t med dett första ville sammankalla Riksens Högl. Ständer för at i samråd med desse sina rätta och trognaste Rådgifvare återställa fred och lugn i Riket uti denna anhållan som vi ämse värdig at vara giord af rättskaffens Medborgare besvärja vi alla Patrioter vid Fäderneslandets Heliga namn hvilcket ingen redelig Svensk man ännu utan innersta rörelse nämnt at förena sig uti och är det uti samma ändamål som vi nu adressera oss till Chefen och Officers Corpsen vid Kongl. Elfsborgs Rege-mente, öfvertygade at ett Kiärt men et(!) skakadt och hotadt

Fädernesland på intet annat sätt än igenom fullkomlig enighet kan räddas ifrån olyckor hvilcka vi til hela sin vidd icke villa föreställa oss.

Wi anse öfverflödigt at anföra flere bevekande skiäl; En rätt sak har icke behof af vältalighet då man talar till uplysta medborgare om deras egit väl. vi hafva prefererat at utan Konst med Stridsmän[s] Ärlighet upgifva hvad vi giordt öfvertygade at nitet för det allmänna bästa icke mindre eldar Chefen och Officers Corpsen af Kongl. Elfsborgs Regemente än oss, och at Chefen och Officers Corpsen af Kongl. Elfsborgs Regemente, inser dett intet annat sätt gifves at förekomma väntade och oförutsedda olyckor.

LIITE IX.

Suomalaisten upseerien selityskirjelmä (Avertissement) elokuun 25 päivältä 1788.

Jäljennös n.k. Ekmannin päiväkirjasta. Varsin huolimattomasti tehty ja paikka paikoin epäselvä. Tohtori Hausenin painattama teksti julkaisussa »Dagbok för'd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören Carl Christopher Ekman» (Helsingfors 1900) on varsin epätäsmällinen.

S.W.A. Karl Ekmans Dagbok 1788—89, s. 144—148.

Avertissement.

Början till närvarande Krig är för mycket bekant, att vi däri skulle uppehålla oss, Våra Svänska medbröder hafve vi med glädje hört hysa lika tanckar med desse Corpser. Det är i anledning däraf, efter en misslyckad expedition, hvilken ådaga-lagt för oss brist i alla tillgångar och fel i tillställningarne, som wi rätt börjat <som wi rätt börjat> eftersinna Konungens och Fäderneslandets Situation, en bedröfvande betractelse, för mycket känd att vi därvid skulle uppehålla oss; då wi som Militairer intill denne stund efterlevat de Ordres oss blifvit gifne, hafve vi som Medborgare eftersinnadt medel att få det öfver riket uppgående oväder stilladt; Att Kongl. Maj:t härutinnan icke wille förena sig, hafve vi af dess svar på våre underdånige föreställningar blifvit med oro öfvertygade om; Wi hafve därföre måst wara betänkte på andra utvägar.

Wi hafve äfven trodt oss finna den bästa utvägen, då wi lämnade Nationens ombud tillfälle till Negotiation om frid, samt sparde Konungen att taga det första steg härtill, som vi utan Kränkning af dess wärdighet icke trodt honom kunna göra. Att uppfylla alla desse ändamål, hafve vi uti en till Hennes Ryska <Maijt> Kåjslerliga Maij:t addresserad skrift, begärdt få weta om wi borde anse den Ryska Nationen, hvilken wi alldrig

velat anfalla, för wänner eller Fiender, då wi i förra fallet wille försöka alt till frids lugnets återställande, och i sednare fallet försäkrade oss vara beredde att inom eller utom Rikets gränts med lif och blod försvara Konung och Fädernesland.

Wi hafve så mycket mer ansedt oss vara befogade till detta steg, som intet annat medel gafs, att hos oss stadga öfvertygelse om sakens rätta beskaffenhet, samt lagligheten och nödvändigheten af Kriget; en oumgängelig sak, att weta för ett till frihet födt Folck, som eljest bort blandas med förakteliga Nationer, som alldrig kan göra den nytta, som man af den rätta i sjelen grunda[de] Tapperheten bör wänta.

Wi hafve nu erhållit Hennes Käijserlige Ryska Maij:ts Svar, hvarigenom hon förklarar sig alldrig varit sinnad att angripa Sverige med wapen, samt dess benägenhet <med> till frid med en Nation, för hvilken hon yttradt sin agtning, den hon med Ordres till sine Troupper om uphörande med alla fienteligheter efter ankomsten af vår utskickade ådagalagt, hvaremot hon begärdt att våre Troupper skulle lämna hennes land; men som Hennes Käijserlige Maij:t icke är benägen att med Kongl. Maij:t om denna frid Negotiera, har hon begärdt att få afhandla detta ärende med den Corps, som representerar Nation, detta Hennes Käijserlige Maij:ts Svar gifva vi nu Kongl. Maij:t tillkänna med underdånig anhållan att Kongl. Maij:t med första wille sammankalla Riksens Höglöfl^e Ständer, för att i <samt> samråd med desse sine rätta och trognaste Rådgifvare¹, få återställa frid och lugn i Riket, uti denne anhållan, som wi anse wärdig att vara gjord af rättskaffans medborgare, beswärje vi alla Patrioter wid Fäderneslandets heliga namn, hvilket ingen redelig Swänsk man ännu utan innersta rörelse nämndt att förena sig uti, och är det i samma ändamål, som wi nu Addressera oss til samtel. Chefer och OfficiersCorpser af Svänске Regimenter öfvertygade att ett kärt, men skakadt och hotadt Fädernesland, på intet annat sätt än igenom fullkommelig enighet kan räddas ifrån olyckor, hvilka wi till hela sin widd icke wilja föreställa oss.

Wi anse för öfverflödigt att anföra flere bevekande skäl. en rätt sak har icke behof af wältalighet då man talar till

¹ Kirjoittajan allewiivaama.

upplysta medborgare om deras eget wäl. wi hafve Prefereradt att utan Konst med Stridsmäns ärlighet uppgifva hvad wi gjordt; Öfvertygade, att nitet för det allmänna bästa icke mindre elldar Chefer och OfficiersCorpserne af Svänka Regementerne, än oss, och att the anse det intet annat sätt gifves, att förekomma [o]wäntade och oför[ut]sedde olyckor. Lägret vid Anjala den <23> 24 augusti 1788.

LIITE X.

Eversti Maunu Brunowin y. m. Savon joukko-osastoissa palvelevien upseerien lausuma »Avertissement»istä, päivätty Rantasalmella elokuun 28 päivänä 1788.

Eversti Brunowin omakätisesti kirjoittama.

Lundin yliopiston kirjasto, De la Gardien kokoelma.

Den rättskaffens Nit och Patriotisme, som de vid Anjala Commenderade Medbröder betygat, i det de önska sig et godt och hastigt slut på et olyckeligen börjat krig, kunna vij ej annat än på det högsta gilla, och med dem anse Riksens Höglåflige Ständers skyndsammaste sammankallande, vara af den yttersta nödvändighet, emedan De äro de enda hvilka samfält med vår Allernådigste Konung hafva rättighet göra och sluta krig, samt at taga de mått och steg, som äro bäst passande med Svänksa Nations heder och frihet, til återvinnande af et kärt fredslugn, Detta tanckesätt grundat på våra lagar, och af alle vältänckte Svänskar älskad Frihet, förbinda Vij oss, samfält med dem, att med Gods Lif och Blod försvara til vårt yttersta. Lägret vid Randasalmi d: 28 Augustij 1788.

Magnus Brunow.

A. Aminoff.

Carl Pontus Gahn.

Joh. Wilh. Meinander. J. R. von Törne. O. C. von Fieandt. C. Leonhard Lode. Torsten Tawast. Otto W. Andersin. Stephan Klingspor. Berndt Aminoff. Adolph Meinander. C. W. Winter. Reinh. Ladau. Ernst v. Fabritius. C. Z. Orbinskij. G. Aminoff. H. Lemke. C. J. Tawaststjerna. Joh. Fre. v. Fieandt. B. F. v. Burghausen. Gust. H. Ehrnrooth. Joh. Fried. Sneckenström. J. J. Sahlstein. C. G. Wunsch. D. A. von Essen. J. H. Afflecht. N. C. Carlquist. C. G. Lang. <S. C. Duncker>. G. W. Brusin.

Gustaf Aminoff. Otto Lybecker. Gust. Henr. Boye. Claes Joh.
Boye. C. H. von Brandenburg. Christian Lock. Carl G. Reiher.
Herman von Burghausen. Fredrik Weber. G. J. Duncker.
Axel Linderantz. Jonas Enchielm. C. F. Jägerhorn. Carl Joh.
v. Fieandt. C. V. Jägerhorn. Strömfelt(!) G. H. Rehbinder.
Gust. Joh. Ugglå. Zachris Joh. Aminoff. Carl M. von Fieandt.
J. J. Wessman. C. F. Schlyter. C. E. Furumark.

LIITE XI.

Ehdotus uudeksi perustustaiksi 1788.

Henrik Gabriel Porthanin omakätinen jäljennös.

Helsingin yliopiston kirjastossa, niteessä H. G. Porthan, Politica I.

Project til Regerings-Form, som Officerarne år 1788 skola öfverlämnat til Käsarinnan i Ryssland.

1:o At til Riksens Ständer kallas Ridderskapet och Adeln, Städernes bofaste Borgare, samt menige Allmogens Representanter, och Präste-Ståndet ¹ i likhet med Krigs-Befälet.

2:o At Rikets Drätsel-wärk ställes på gamla foten, under Cammar-Collegii och Stats-Contoirets inseende, med uphäfvande af Finance-Minister och dess Expedition, såsom i en Fri Stat otjenlige medel, til hemligheters samt arbitrair myndighets underhållande.

3:o At Rikets gäld godkännes med Banquens garantie, och genom hushållning efter hand betalas; men alla medel under Rådets tillsyn och ansvar efter anordning och Stat förvaltas.

4:o At til Konungens behof och hushållning anslås en tillräckelig summa, hvilken ei får öfverskridas, eller Staten med hans enskildta gäld belastas.

5:o At Riksens Råd tillsättes efter 1720 års Regerings-Form, men ej utan laga ransakning och dom kunna dimitteras. Deras antal fastställes til 18. N.B. Månne ej de 6 äldsta hvar 12:te år borde afgå?

6:o At intet offensivt krig företages utan Ständers samtycke, inga defensionsanstalter värkställas utan med Råds Råde, som

¹ » — — och menige Allmoge, samt Representanter af Praesterskapet — —» Jäljennös Helsingin yliopiston kirjastossa. Handlingar angående 1788 års krig i Finland. 4.

då de det äska, äga rätt at se utrikes correspondencen och Minister Depecherne.

7:o At alla ämbeten efter vederbörandes förslager i laga ordning tillsättas, och at de författningar uplifvas, som förbjuda flere ämbetens förenande uti en och samma hand.

8:o At Rådet vid slutet af hvart 3:dje år sammankallar Rikens Ständer, som om Rikets oeconomiska angelägenheter äga at vidtaga författningar med uteslutande af alla monopolier; men inga särskildte personers ärender få hos Ständer föredragas, eller deras omdömen underställas.¹

9:o At Tryckfriheten införes och åter uplifvas i all sin vidd.²

10:o At Lagen bibehålles i sin helgd, den intet Land äger bättre än Sverige³; men Police-Kammaren i Stockholm afskaffas, såsom en emot Folkets rätt och säkerhet stridande arbitraire Domstol.

11:o At mutineurerne⁴ til den sidsta olyckan (kriget) updagadag och androm til varnagel afstraffas, och at all enskild hämd förqväfves samt viker för allmänt väl.

12:o At fred slutes med grannar och andre magter; at Riket utan främmande subsidier genom tarfvelig hushållning söker sin Själfständighet uti samdrägt och egen styrcka.

Uti det öfriga kan 1772 års Regerings Form följas, såsom tjenande til en ständig jämnvigt emellan Folket och Konungamagten.

¹ — — inga enskilte Personers ärender få hos Ständer föredragas eller deras omdöme underställas. Edellämainittu jäljennös.

² Loppu alkaen sanoilla — — »och åter återuplifvas — — puuttuu edellämainifusta jäljennöksestä.

³ Sanat — »än Sverige» — puuttuvat. Edellämainittu jäljennös.

⁴ »moteurerne». Edellämainittu jäljennös.

LIITE XII.

Wallankumoussuunnitelma 1788.

Tuntemattoman käsialalla kirjoitettu. Painettu aikaisemmin vähäisin muodollisin muutoksin teokseen »Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok. Öfversatt och utgifven af Carl Carlsson Bonde II. 1783—1788». (Stockholm 1903) s. 320.

Linköpings Hiippakuntakirjasto. Historiska Handlingar H. 95.

Plan, hwarefter Swenska och Finska Arméernas Confoederation kommer at utföras, såsom en Suite af de remonstrationer författade i 12. Art., dem samma Officerare till Råds Cammaren i Stockholm öfversändt.

1:o Genom Deputerade hos Hennes Keyserl. M^t utwärka dels parole, at under Arméen[s], frånwaro och påstående Riksdag, alla Fiendligheter till Lands och Watn måtte uphöra, och eij krijg börjas förr än en ordentlig krigsförklaring föregår.

2:o Att Hennes Keys. M^t till Swerige försänder Fullmäktige, som med Riksens Ständer gå i Freds underhandling.

3:o Att fri passage lämnas åt de troupper, som komma till Swerige at afgå.

4:o At SkärgårdsFlottan samt andra Fartyg nyttjas till hela Svenska Arméens hemtransporterande.

5:o Alla Capita och af de öfrige Stånd i Finland walde till Riksdagsmän, följa med Arméen till Stockholm.

6:o Finska Arméen går till sina rotar, garnizoner och hemwist.

7:o Proviant till Arméens öfversändande tages utur Magazinerne.

8:o Arméen debarquerar wid Stockholm, hwarest några Regementer qwarblifwa at afböja alla-de försök, som mot Ständers Friheter torde göras.

9:o Skulle ingen Riksdagskallelse innan Arméens ankomst wara utfärdad, persvaderas wederbörande därtill.

LIITE XIII.

Hämeen rykmentin upseerien kirjelmä eversti, kreivi O. W. Leijonstedtille.

Mahdollisesti kapteeni O. K. v. Fieandtin kirjoittama.

Helsingin yliopiston kirjasto. Meijerfeltin kirjekokoelma.

N:o 100. Ank. d. 8 Sept.

Ödmjukaste Memorial.

Med största Tålmod hafva wij i dett längsta väntadt på peningar; Men när hoppet bedragit oss och tjenstgörningen af Högvälborne Herr Grefven och Öfversten icke Dess mindre pretenderas, lærer Herr Grefven och Öfversten ej onådigt uptaga, att vår pretention är lika stor, att blifva hulpne til våra Fält Tractamenten som för sidstvekne Augusti månad innestå: Hälst Kongl. Majj:st tillagt oss förskott, ifall behofven så skulle fodra. — Längre kunna wij ej subsistera sedan våra här tils utgifna sedlar af ingen mera accepteras. — I vidrig händelse utbe wij oss Herr Grefven och Öfverstens tillstånd att få resa till våra hem, tils medel härstäds kunna erhållas.

Kielltis Den 7. Septembr: 1788:

Carl Wadenstierna.

Berndt H. Aminoff.

Otto C. von Fieandt.

Carl. Christ. Bröijer. A. D. Taube.

Rob. Charpentier. R. W. Gripenberg.

Nils Gadding. C. E. v. Bröijer.

P. A. Molander.

A. K. von Essen.

P. U. Möllersvärd.

Carl Uggla.

Claes Charpentier.

E. Meurman.

C. A. v. Bröijer.

G. J. Toll. C. F. Toll. D. Bosin. G. Löfman.

A. C. Frotteman. Joh. Furuhjelm. L. F. Borgenström.

Carl Fred. Charpentier.

LIITE XIV.

Ilmiantokirjelmä Porin pormestari, kauppaneuvos Lauri Sacklénia vastaan, päivätty tammikuun 9 päivänä 1789.

Kirjoittaja tuntematon. Kirjelmä lähetetty oikeuskanslerille.

Alkuperäinen kappale (jäljennös?) Ruotsin Sota-arkistossa, kokoelmassa »Kriget mot Ryssland 1788—1790. Relationer 11.»

Finland, den 9:de Januarii 1789.

I allerunderdånigste njt trohet och Lydnad, Samt uti stöd af Kung Gustaf den III:dies till allmänhetens kännedom utfärdade Nådiga Bref och Förmaning till alla Thess trogne och Käre undersåtare i gemen, Som ock i synnerhet till alla redelige Finska Landets män ifrån Carlsstad och Götheborg den 29:de Septembr och 6:te Decembr 1788: jemte hvad Hans Kongl:e Höghet Hertig Carl af SödermanLand i samma höga ämne täckts allmänneligen förordna och Kunnigt göra, samt hvad Högste Befähhafvaren öfver Konglige Majestäts Krigsmagt i Finland, genom ankommen Kungörelse från Lovisa den 29:de December samma år behagat till varning och rättelse föreskrifva, upeldas hvarje välsinnad nitisk och trogen undersåte at uti uprigtigaste välmening uptäcka, at uti Björneborgs Stad igenkännes en Konungens Embetsman Commerce Rådet Borgmästaren Sacklén, hvilcken synnerligast är at räkna ibland de Sammasvurnas Liga och förrädiske anslag, helst han icke haft försyn at hela Sommaren utmärcka sig ibland de förrädiskas hop, agerat deras Expedient el' Commissionair, haft täta sammankomster, där han driftigast sökt utspy sitt gift, at befläcka Konungen och Thess anstalter till Kriget med Ryska CZarinnan berömma Rikets Fjendes förhållande för godt, gilla de förrädiske anstalter Finlands Chefs och officerare vidtagit; till befordran hvaraf han hos sig haft, och hemligen umgåts med åtskillige

brief och handlingar ifrån de förrådiske sammansvurna. Icke nog därmed, denne stadens Styres- och Embetsman har varit dristig nog, at den 13:de sidstveke September el^r däromkring å Björneborgs Rådstufwu dels innom Magistratens medlemmar och Rådmän, föreläsa dem, ett af de Kung och FädernesLandet för trolöshet utmärckte Embetsmän, författadt manifest el^r Contract med Ryska CZarinnan, dels ock offenteligen för Stadens vid det tillfälle å Rådhuset upkomne äldste, med Lika förgripelige insinuationer emot Konungen och Thess Krigiske anstalter, m: m: och detta alt under fint och inbundit skratt och Löije till Monarckens blasfimerande. Dett förliudes ock med visshet, at Commerce Rådet Sacklén förehaft Lika förrådiske uttryck hos och ibland närmast boende allmoge och Ståndspersoner högre och lägre, men ibland hvilcka dock funnits flere välsinnade, som med olust och missnöje åhörddt hans förrådiske insimulanta propositioner.

Denna Embetsman och Commerce Råd, har äfven varit högst sorgfällig at vid stadens Riksdagsmans utväljande, genom sine hemlige utskickande Stadsfogde och betienter, Om en Söndag, för vahlförrättningsdagen den 29:de Decembr dels med Låck, dels med hotelser förmå isynnerhet de enfaldige af Stadens Borgerskap, at med sina röster falla på Commerce Rådet Sacklén, hvilket och beklageligen haft framgång, så at en trogen och välsinnad Borgesman, som annors haft mästa förtroende, fådt mindre röster och Kallelse, än Sacklén, Som genom sine Lömske steg dem sig orättmätigt tillskansat. Och är denna man numera förrest uti sitt värf till Stockholm. Med denna ärliga upgift, som förmodes, at hvarje patriotisk sinnad undersåte med oss sammanstämmer uti, hafva vij i mening och tancka, at göra Commerce Rådet Sackléns förgripeliga och förrådiske upsåt, och torde hända anslag Kunigt på det den ringare och enfaldigare hopen af folckstocken Som icke känner el^r kan inse alla hans ohyggeliga missfoster och afsigter samt skadeliga följder, icke måtte af honom förLedas till misstroende och trolöshet emot Konung och Fosterby[g]den. Om denna af ren njt och trohet välmenta uptäckelse kraftigast kunde blifva understödd och beledsagad af Kongl: Majjt:ts Högsta Befälhafvares i Finland försorg till vår Store och Nådige Konung Gustafs

Eget Höga godtfinnande, samt af en Kongl. Maj:t och Riket nitisk och trogen undersåte och Domare, uti en Lika sinnad hög Publique actors öfvervaru kunde till behörig undersökning företagas uti Björneborgs Stad, då altsammans genom Stadens Innevånare skall Ledas uti fullkommelig Sanning och bevisning, vore vår högsta åstundan, och at få detta befordrad till trycket.

Att denna berättelse är värckelig, och ej diktad, sådant vill och kunna vij med denna Lifliga förplicktelse; Så Sant oss Gud hielpe till Lif och Själ bekräfta.

LIITE XV.

Sotatuomari K. K. Ekmanin alkuperäisen päiväkirjan otteet.

Ekmanin omaa käsialaa. Käsikirjoituksen yläreunaan merkitty vieralla käsialalla »Upsatt af Auditör Ekman vid Åbo läns regemente, och af Hastfehr öfversänd till Konungen. Jfr. Hastfehres bref d. 6Jan. 1789».

Upsalan yliopiston kirjasto. F. 457.

Utdrag utur en enskild och hemligen förd Dag-bok under Sommar Campagnen År 1788.

Junii

Ifrån och med den 2^a till och med d. 10de 1

Denne Tid användes dels på Marchen till Helsingfors, dels uti gissningar, och Politiske Raisonements angående detta uppbrott i fält.

Den 11: Junii

Började General Adjutanten Major Jägerhorn, att hafva flere långa och hemliga öfverläggningar med Cheferne af Kongl. Åbo Läns Règeunte.

Den 12: Junii

Forttsattes med Jägerhorns öfverläggningar; men hvarom var icke bekant.

Den 13: Junii

Utspriddes, att ändamålet med denna Krigsrörelse vore Konungaväldets utvidgande, och att en fullkommelig souverainité vore å bane. Hela Krigs anstalten wore en desperations Coup, upspunnen af Gunstlingar. Statens behof, och missnöijet

¹ Sotatuomari Ekmanin itsensä kursivoima.

i Riket skulle hafva förmåt Konungen till detta steg. — Jägerhorn fortsatte sina Conferrencer dageligen, i bland i Björneborgs och ibland i Åbo Läns Regementets Läger.

Den 14: och 15: Junii

Om nästnämnde ryckte förordsakat sinnes oro, så uppväckte hvad nu berättades långt större bestörtning hos alla rättsinnade.

Det befarade onda skulle nu förebyggas, till den ändan skulle Konungen gripas på Sjön lefvande eller död. Någon utsedd del af Finska Skäregårds Flottan skulle exequerera saken. En tilltagsen man wore därtill utsedd, Generalen Posse skulle häcktas. Allt bådade en bedröfvelig revolution. Sprengtportska partiet skulle nu få luft; Käysarinnan skulle understödja wercket härstädes och Dansken skulle underhjelpa < saken > saken i Sverige. Sviter af öfverläggningarne.

Den 16: och 17: Junii

Ett ryckte förmälte att Sprengtporten warit på Gräntsen och recognoscerat anstallterne; man trodde jemväl, att han hade utskickade till sina anhängare härstädes. Käysarinnan skulle wara emot allt fiendteligit med Sverige; häraf gjordes slutsattser till detta krigs obillighet. Det borde således förekommas. Här glunckades om Finlands sjelfständighet och den var nu verckeligen i Smidjan.

Den 18: Junii

Woro täta öfverläggningar med Jägerhorn.

Den 19: Junii

Disscourerades i Hemlighet om Konungens föremål med kriget och man fant det ej annat vara än Souverainiteten.

Den 21: och 22: samt 23: Junii

Kongl. Maijt wäntades och öfverläggningar hölts.

Den 24: Junii.

Nu omtaltes att en Courier afgått ifrån Pettersborg med den Depechen, att Käysarinnan skall förklarar sig hvarcken hafwa eller wela något fiendteligit emot Sverige; till bewis därå skall hon

låt it aftackla sin flotta. Hon skall förklarar det hon ansåge Svänska Krigstillrustningarne icke åsyfta någon fegd, utan snarare någon ny regerings ändring i Sverige m: m: Här af drogs nya skähl till obilligheten af något Krig med Ryssland.

Den 25: Junii

Med täta öfverläggningar Continuerades. Ställningarnes utsigt blef allt mer och mer eftertäncksam; den rättsinnige önskade långt häldre ett brinnande krig med enige hjertan, än att landet skulle ödeläggas af inbördes tvedragt och oro.

Den 26: Junii

Sedan man hitintills icke fått höra någon krigs ordsak, man icke eller kunde inse någon laglighet att börja ett offencivt krig, utan Rikens Ständers sammankallande, så förspordes ej litet brummande i denne Articl.

Den 27: Junii.

Underrättelse därom att Konungen rest ifrån Stockholm den 24: om aftonen blef nu utgifven för wiss. De redligas önskan war att Gud wille Nådeligen beskydda Monarchen på vägen.

Fredligt sades tanckesättet vara i Ryssland. Man undrade nu mera än förr huru 48:§: i Regerings Formen ville appliceras hit; man kom ej i håg 16: och 46:§§:.

Den 28: Junii.

En del af Finska Flottan började att kryssa i Skäregården; Krigs anstallter widtogos på Sjön, och anläggningar af någon Contra mina för Regentens (sic) Planer och tagande steg, af tynade något.

Den 29: och 30: Junii.

Flere proviant Fartyg anlände desse dagar.

Den 1: Julii

Det nya berättades nu, att Herr Brigade Chefen Baron Hastfer har haft någon Scharmytzel med ett partie Ryske Jägare och Cossaquer, hvarvid Ryska partiet tagit flyckten. Herr Brigade Chefen skall därpå börjat bloquera Nyslott. Hertig Carl skall jemväl präijat en del af Ryska flottan, tvungit densamma

att salutera Sväniska Flaggan försökt att reta densamme till strids, förmedelst ett aflossat skarpt skott; samt varit förargad däröfver att Ryssen uptagit allt med kallsinnighet och således seglat sin väg. Allt detta ansåg man för Offencivt och olagligt. Man undrade huru sådant kunde ske utan Riksens Ständers sammankallande; Och Mummel hördes att man ej ville gå öfver gräntsen, utom Ständernes samtycke och utan gifven krigs ordsak. En sådan sinnes ställning syntes förfärlig i närvarande omständigheter.

Den 2: Julii

Anlände Kongl. Majjt efter middagen till Helsingfors, uppå Jagten Amphion, Himmelen ärad, i Hög wälmåga.

Den nyheten berättades att Hertig Carl skall detacherat 2^{ne} Fregatter ett större Skepp och en Advis Jagt, att upsöka Ryska Flottan där hon kunde träffas och tilsäga densamma, att qvarblifva i Östersjön och ej utsegla genom sundet, hvilket äfven ansågs såsom fredsbrott.

Dageligen ankommo proviant Skepp samt Galerer som öfverförde Svänske Troupper. Men med allt skulle Konungen icke kunna föda någon Armée.

Den 3: och 4: Junii [Julii]

Kongl. Majjt tog ej något quarter i Staden, utan bodde på Jagten Amphion. Sådant gaf anledning att fruchta, det något ryckte framkommit till Konungens öron, att stämplingar och tillställningar här förelupit emot Konungens Dyra Person, och att man sökt att contraminera Dess Planer, hvilket å stad kom en stor tvehogsenhet i sinnena.

Den 5: Julii

Öfverste Lieutenantens Bataillon af Åbo Länningarne afmarcherade till Forsby Bruk och skulle där afvagta vidare Ordres. Desse Ordres ansågs för oråd.

Den 6: och 7: Julii.

Galärer och proviant Fartyg inkommo till en stor mängd dageligen; lika fullt viste man ej hvar Arméen skulle få mat.

Den 8: Julii

Detta på började bullret skall, sades det, nu mera ångra Konungen, som ej skall kunna njuta någon nattro; utan skall Kongl. Majjt gå och wrida sina Händer nätterne i genom. Missnöijet med alla Monarchens steg var otroligt; ända till och med Konungens Arrangement med GeneralStaben werckade missnöije.

Hans Majjt förmältes hafva påstått Rikets Gränts till Systerbäck, hvilket ansågs för ganska besynnerligt såvida samme ställe troddes ligga närmare Moskow.

Den 9: och 10: Julii.

Den 8de åter kom hit en Courier från Pettersbourg med den tidning att Käysarinnan icke welat finna sig uti någre negociationer; Krig sågs således wara för hand; men enighet i sinnena var däremot nu långt mer än förr Landsförvist. Den 9: reste Kongl. Majjt till gräntsen. Svänksa Örlogs flottan kryssade hela dagen utan för Sveaborg.

Emot aftonen inlopp en del däraf under Fästningen. Lif Bataillon af Åbo Läns Regemente fick ordres att marchera.

Den 11: Julii

Hela denne Krigs rörelse ansågs ännu såsom en Coup de desespoir; antingen skulle Konungen nu blifva enväldig, eller skulle han se sin, och Rikets olycka på en gång. Att förekomma allt detta skulle Befälhafvarena neka att gå öfver gräntsen. Enligt Regerings Formen trodde de sig därtill berättigade, och så snart denne Lösen wore gifven så skulle en Expres afskickas till de öfrige i Plan ingångne att nu vore tid att bryta löst. Beslutet war att med Ryssens hjelp genast wända om; I Stockholm skulle en ordentelig Riksdag utlysas; någre påstodo att den borde ske i Åbo; Konungen skulle ur vägen skaffas, eller åtminstone detroniceras. Alla skulle ställas till redo och till ansvar, som bidragit till denne orolighet, med deras Hufvuden skulle de svara därföre; Således kunde man föreställa sig en den allra ohyggeligaste tafla af en bedröfvelig framtids händelser.

Den 12: 13: 14: 15: 16: 17: och 18: Julii

Under denna tiden inlopp berättelse om Sjödrabbningens lyckeliga utgång och man marcherade stillatigande; men missnögd öfver på Rysk bottn.

Den 19: Julii

Slogs läger vid Hussula.

Den 20: [Julii]

Flyttade Invånarena åter ini byn ifrån Skogen, de sade sig hafva nödgats fly för Cossaquernes grymma förfarande ifrån deras hemvist, De bodo om de Svänskas beskydd.

Den 21: och 22: Julii

Ett tale emne om Baron Bunges Dubbning, som rediculicerades.

Den 23: 24: 25: Julii

Det gamla oroliga sjelfsvålds sinnet vaknade nu åter; Öfverläggningar skedde huru med Ryska Regeringen saken i hemlighet så skulle sammanspinnas, att här skulle arbetas på all möjlig inactivitet för Arméen, men i dess ställe bidraga därhän, att Ryska Flottan kunde komma ut med Lifländska wallen, ut i Östersjön, där hon hade vägen öppen till Stockholm, 14,000 man Ombord skulle där understödja wercket, hvarigenom Konungen skulle detronicerades. Regeringen skulle omstöpas och Finland skulle blifva sjelfständigt; Emellertid skulle Konungen inledas i all möjlig förblindelse härstädes, tills saken vore gjord. så war nu ställningen här, och dess make har alldrig blifvit funnen i Tide böckerne hitintills.

Den 26: och 27: Julii

Den 27: ankom Kongl. Maijt.

28: och 29: Det gamla missnöijet ibland Cheferne kyttade allt ständigt, man öfverwägade huru Konungen ägt Rättighet att draga Troupper öfver Gräntsen; man ansåg detta steg för högst olagligt; man undersökte huruvida Konungen kunde göra Krig utan att fråga sig före och här öfverlades huru man skulle få Monarchen ur vägen.

Den 30: Julii

I dag war mycket speculerande huru Alla Monarchens planer skulle förekommas. Det war ynckeligt att se huru man betjente sig af Konungens godhet, med huggormen i barmen. Ett ärligt hjerta kunde ej annat än blöda, vid erfarañdet af allt sådant.

Under det Svänska wapnen Sägra på Sjön, under det Soldaten brinner af åtrå att få nappas med en i alla tider afsvuren Nationel Fiende; under det Ryssen är oförmögen att försvara sig, med ett ord under det allt lofvar Svänska wapnen en lyckelig framgång, just då samt sedan Arméen redan står på Rysk bottn, då väckes fråga om man mera bör lyda Konungen eller icke. †

Den 31: Julii.

Öfverstarne von Otter och Hästesko bröto i dag tystnaden hos Kongl. Majjt. Man förmälte wid återkomsten till Lägret, sig hafva rent af tillsagt Konungen att man ej mera kunde lyda uti angripande af Fienden. Konungen skall hafva med tårar i ögonen tillstådt att han vore förledd till detta steg; men begärdt att ej Regementerne måtte öfvergifva honom åtminstone på par dagar; Men Beslut togs ej dessmindre att ju förr dess häldre åter marchera.

Den 1: Augusti.

Uppå hemlige Orders af Cheferne började man nu med påpackningen; ordsaken till återmarche, förebar man vara, att Konungen icke hade minsta resource till penningar och föda, hvarcken ut- eller inländes ifrån, Och man föreställde huru man nödvändigt skulle blifva rof för Fienden i Längden, åter — Marchen skulle därföre nödvändigt ske i dag. Ordres utkommo emellertid från Högqvarteret att fouragera; men åtlyddes icke. Cheferne Spisa hos Konungen Middag, och under den tiden sökte man öfvertala Soldater att ej mera lyda Konungens, utan endast Chefernes ordres; man påminte Såldaten den ed han gjordt huru den förbandt Honom att försvara Regerings Formen. m: m:, Men man fant ej den framgång häri hos Soldaten, som man väntadt. Efter Midd: utkommo åter Ordres att Fouragera, och då gingo wagnarne ut; man lefde emellertid emellan hopp och fruktan och öfverlade mycket i hemlighet; ty Konungen skall hafva sagt Cheferne rent af på deras föreställning, att de hvar-

cken hade fred eller Riksdag att förwänta. Ofverläggningar höllts om Konungens Arresterande mm.: Klⁿ 1/2 till 7: kom Kongl. Majjt till lägret, talade till Soldaten lofvade gå för honom, och Soldaterne Svuro att följa Konungen i Lif och död.

Man var mycket förargad på Såltdaten som ej låtit öfvertala sig att wända om, och åtskilligt hot hördes emot Kongl. Majjts Höga Person, under det man drack någre skålar, Emellertid afmarcherade arméen klockan 12 om Natten och Konungen främst utstod Canonad ifrån fiendtel:a Redoutterne under afbidan på Generalen Siegeroth, som likväl icke ankom den natten, ej eller andra dagen ännu Klockan 1: då Arméen kom återtagandes och intog sitt förra ställe, anförd af Konungen, hvars lif nu på flere sätt stått i fara dels för fiendtelige skott, dels af fördömelige råd och stämplingar. Men hvilket Himmelen nådeligen bevarat.

Den 3: Augusti

Låg Armeen stilla och

Den 4: Augusti

Aftågade Kongl. Majjt med en del af Colonnen till Summa, samme dag efter middagen afmarcherade resten till Likala by.

Den 5: Augusti.

Slogs Läger vid Likala, och man förbrådde sig ganska mycket att man släpt Konungen bort fri.

Den 6: 7: 8: Augusti

Man tog under denna tiden i öfvervägande huruvida man längre borde ligga härstädes qvar; och man gick redan hafvande med de stora personager man skulle komma, att en gång föreställa.

Den 9: Augusti.

Hela natten hade man wakat i Hög kvarteret och stor öfverläggning hade förelupit därstädes.

Klockan 5: om morgonen foro Öfverste Lieutenanten Klingsporr tillika med General Adjutanten Major Jägerhorn omkring att visitera Fältwagterne. Wid ankomsten till yttersta fältvagten, som stod på Fredricshamnska vägen vid en bro, stiger Klingsporr af Hästen; men Jägerhorn rider 50 steg widpass längre fram om en Vidette. I ögna blicket hörs 2:ne pistol

skott aflossas, och Jägerhorn blef osynlig; man sade att Han blifvit fången, Parollen och Lösen blef därför *fatal, händelse*¹, emellertid dröjde ej länge innan man fick weta att Jägerhorn rest med en af Cheferne uppsatt note till Käijsarinnan, hvars hjälp man nu mera afbidade.

Kl 3 Efter Midd: samt sedan Tavastehus Bataillon en anförd af Grefve Leijonstedt förbi marcherat, aftågade Troupperne uppå General Armfelts Ordres, rangversé, och ankommo på Svänksa gränsen vid Anjala, Klock: 9: om aftonen.

*Ifrån och med den 10: Augusti till och med den 4: Octobr.*²

Under denna tiden, föreföllo många öfverläggningar om bästa medlet, att få Riksdag, att få ändring i Regeringen, och att få Nation öfvertald, det Chefernes tagne steg, voro rättmätige och laglige.

Man skref till Konungen; man förgyllde det påbörjade wercket; man afritade Landets olyckor genom detta Krig; man ingick Stallbrödra förbindelser; man afskickade Avertissements till Svänksa Regementerne och de öfrige Corpserne; man tādade Hans Maijts operationer; man beskydde Herr Brigade Chefen Baron Hastfer, att hafva utklädt dess eget folk i Ryska Kläder, hvilka sedan anfallit Honom med löst krut, för att därigenom gifva en utsigt, som hade han blifvit af Fienden angripen; samme kläder skulle hafva kommit i från Stockholm; allt vore Konungens tillställningar. Man förskaffade sig anhang, man skriftwäxlade; man hade Långa samtal med Ryssarne och med Sprengtporten; Man beslöt att anbjuda Hertig Carl Riksförståndareskapet för att därigenom få honom angagerad i partiet; hvilket man likväl ej ärnade hålla sedan man fått sin villja fram; man hoppades mycket godt af Käijsarinnan, enligt hennes namnlösa skrifteliga svar, som Jägerhorn återbragt, samt i stöd af hvad hon munteligen skall svarat Honom, hvilken till borgen och säkerhet, att hvad Käijsarinnan lofvat wore wist, af Henne äfven skall undfådt en ring. Man skulle göra storwerck och blifva Nationens skyds änglar, samt slöt alla qvällar med ett parti Boston.

¹ Alkuperäisessä tekstissä kursivoidut.

² Alkuperäisessä tekstissä kursivoidut.

LIITE XVI.

Kenraalimajuri, vapaaherra K. G. Armfeltin puolustuskirjelmä, laadittu syksyllä 1788.

Tuntemattoman käsialalla tehty kopio. Käsikirjoituksen otsakelehdelle kirjoitettu »General och Commendeurens m:m: Baron C. G. Armfelts berättelse om orsakerne till en del af Arméens tagne steg 1788».

Helsingin yliopiston kirjasto, niteessä »Dokument angående Anjala förbundet».

Generalen och Commendeuren m:m: Baron Armfeldts berättelse om orsakerne till den af honom, jemte flere befälhafware öfwer Arméen i Finland d. 9. Augusti 1788, Keijsarinnan i Rysland ärbudne Negociation.

Sedan jag blifwit underrättad at ätskillige widrige och förklenande ryckten och omdömen äro utspridde om mittförhållande under den tid jag på Kongl. Maj:t[s] Nådigste befallning commenderade en del af arméen, wid gräntsen, så har jag trodt mig böra upplysa mine kära Landsmän, genom en sanfärdig berättelse, om alt hwad ifrån början, till slutet, af mitt Befähl och hwad dermed gemenskap haft, förelupit, samt hwad jag wärckeligen giordt och huru jag mig förhållit, hwaraf med wishet dömas kan, om och huruwida de kringförande ryckten kunna wara grundade eller ej.

Härwid bör först märckas, at då Kongl. Maj:ts Nådigste Befallning af d. 27 Majj innewarande åhr 1788, d. 31 derpå kom mig tillhanda, det jag skulle föra befålet öfwer den delen af Kongl. Maj:ts Armée, som skulle sammandragas wid gräntsen, till et försvar emot et förmodat fjenteligit inbrott ifrån Ryska

sidan, så war något upbrott förut så litet förväntat och preparerat at af de Provianters persedlar, som woro destinerade till Finska Armeens behof, under et 24 dagars exercitie möte och de endaste at tillgå, icke en mark bröd ännu war bakat, tillräckelige skott för Artilleriet sagnades, Tråskuskar och fult antal tråshästar feltes; men till et så angelägit ändamåls vinnande, som gräntsens försvar, fogade jag likwäl så skyndesam anstalt till så wäl de nämde bristers afhjelpande, som Trouppernes samlande at marchera till gräntsen, redan d. 6 Junii kunde anträdas, med full utredning och 8 dagars Proviant, hwarest eller wid Elime alla de dit destinerade Troupper d. 12 sammanstöta, ungefär af 1800 mans styrcka och d. 14 woro alla Posteringar till gräntsens bewakande intagne ifrån Keltis och der åfwanföre intill Lill-Abborfors; men på Ryska sidan, märcktes inga andra Troupper än den wanliga gräntsewakten wid Lill-Abborfors, Anjala och Keltis, bestående af några få invalider å hwarje ställe och fölgakteligen ingen anstalt till försvar och än mindre till anfall och inbrott öfwer gräntsen.

Denne upptäkt, som war et bewis på Ryssarnas fredeliga tanckesätt, gjorde at det nit och den åhåga, och jag må säga Entusiasme som förut rögdes hos alla wederbörande wid Arméen och som så mycket befrämjat skyndsamheten af mina anstalter till dess samlande, tycktes i småningom förswinna och i det stället mera tröghet i skyldigheters fullgörande, mera swårighet wid bristers afhjelpande och mindre håg för kriget at förspörjas hos större delen.

Denna ställning för Arméen, som underhölts af Proviant genom Transporter från tavastehus på 15 a 16 mils afstånd, warade till d. 9 Julii, då Kongl. Maj:ts höga ankomst skedde till Lovisa, och 1 Battalljon af Tavastehus Regemente på dess Nådiga befallning blef beordrad at marchera till Menduharju, sedan 1 Battalljon af Nylands Infanterie några dagar förut afgått till Lill-Abborfors, hwarigenom icke mer än ungefärligen 600 man, blef qwar till gräntsens bewakande ifrån Keltis till Vester Hirvikoski.

Då jag den 9 Julii kl: 11 förmiddagen gjorde min underdåniga upwaktning hos Kongl. Maj:t i Lovisa, och fråga blef om inbrott öfwer gräntsen, förestälte jag i underdånighet ej allenast

swårigheten wid en sådan dessein i anseende till brist på bröd, hwaraf intet större quantité hindt bakas i de inrättade Kronobagerierne, än knapt så mycket som dageligen fordrades till Trouppernas behof, utan ok den kostnad och de olycker, som alla krig äfwen de lyckeligaste medföra för et land, samt bad fördenskull på det underdånigaste, at Kongl. Maj:t genom negociation än wille afwärja sådant; men dertill swarade Kongl. Maj:t, at det nu mera ej wore möjligt efter Keijserinnan ej wille ingå eller finna sig i några Propositioner och kriget redan wore börjat i Savolax, samt genom priser, som Flottan giordt, hwarpå mitt swar war: Om så är, at Kongl. Maj:t anser kriget redan såsom börjat, och at afwärja de olycker som förestå, är at skynda med operationerne, så länge swagheten är så ögonskenlig på andra sidan som den än är; Ty 3 Regementer infanterie, 4 Jägare Battalljoner och 200 Cossaquer äro alla de Troupper som än finnas emot oss på denna sidan Viborg, jemte några 100:de invalider. Detta råd, som efter min öfwertygelse i så fatta omständigheter war det enda at förekomma detta landets förödelse både nu och i en framtid, emedan derigenom endast en säkrare gränts kunde ärhållas, fant Kongl. Maj:t skäl uti, och i följe deraf ålade mig med de nådigaste ordasätt, at undanrödja de hinder, som kunde möta Arméens inmarche öfwer gräntsen, hwilket jag lofwade i alt hwad på mig ankomma kunde.

Sedan Kongl. Maj:t d: 10 och 11 Julii tagit i ögnasikte större delen af Posteringarne wid gräntsen, skedde dess höga återresa till Hellsingfors d: <7> 12; Sedan uppå inkommen raport at Broarne på Ryska sidan, emellan Lill-Abborfors och Friedrikshamn woro upbrände, och Ryska Troupperne retirerade från gräntsen, Nådiga ordres woro gifna at occupera de öfwergifne Passen och reparera broarne, hwarest jag genom förbakning på Landets Transporter från Tavastehus, och tillgrepp af 1,000 r bröd förråd, som borde wara på Svartholms Fästning, samt Bageriets i gång sättjande derstädes, samlade till d: 18 Julii 6,000 r bröd, som ungefärligen utgiorde 18 dagars behof för de Troupper, hwilka woro destinerade at utgiöra Arméen wid gräntsen. Andra Proviants persedlar: s:s ärter, gryn, sill och något smör woro att tillgå i Lovisa, som skulle Transporteras af allmogen 7 mil. Färskt kiött anskaffades åter genom uphandling af kreatur.

Om desse tillgångar, samt at en brygga af 350 alnars längd woro under arbete öfwer Kymene Älf wid Anjala, som till d: 18 skulle wara färdig at nytjas, rapporterade jag i underdånighet d: 15, med erhindran, at hwad som skulle göras borde ske snart, medan desse subsistance tillgångar warade, och projekterade till attacken mot Fredrikshamn, med nödige Trouppe ifrån Skärgårds Flåttan, att[af] Artillerie Transporten sjöledes, som alt skulle debarqueras från Viborgska sidan om Friedrikshamn, der fästningen war swagast och minst bestyckad.

Den 17 återkom Kongl. Maj:t till Elime och yttrade sig wilja sjelf föra sina Trouppe öfwer gränsen.

Samma dag marcherade åt gränsen 1 Battalljon af Björneborgs Regemente, och d: 18 hela Åbo Läns Regemente, som dagarne nyss förut woro ankomne till Elime och mot aftonen reste Kongl. Maj:t sjelf till Anjala och passerade den nyss byggde bryggan till fots samt tog qvarter i Tullhuset på Ryska sidan.

Den 19 kl: 6 om morgonen ankom en expresse med berättelse om Sjö Bataillen, hwilket fägnade Kongl. Maj:t och hwar öfwer jag äfwen aflade min underdåniga lyckönskan; men eftermiddagen, sedan en annan expresse war kommen, hwars depeche jag icke feck weta, sade Kongl. Maj:t: Jag tyckte at nj intet war glad öfwer Tidningen om Sjö Bataillen, hwarpå jag swarade; jag måste bekänna at jag icke war så glad som om den varit mera defencive. Ryska flottan hade bordt bli ecrasserad. Nu fruktar jag Eders Maj:t har olägenhet af henne så stark hon nu är. Efter något stillatigande sade konungen: Ja ni har rätt.

Mot aftonen d: 19 fattade Kongl. Maj:t det beslut at återwandra till Hellsingfors, och gaf mig befallning at avancera mot Friedrikshamn. Uppå min föreställning at med 3 Battalljoner och deras Fält Artillerie ingen ting mot Friedrikshamn kunde uträttas, lofwade Kongl. Maj:t at skicka flere Trouppe och frågade huru mycket artillerie jag wille hafwa? Mitt swar war: at till en belägring en force fordrades et stort antal attacke Artillerie till flere Batteriers anläggande af minst 3 Canoner å hwarje; men at det icke utan största swårighet kunde Transporteras landwägen, ej heller med fördel nytjas på denna sidan, där Batterier utanför fästningen woro anlagde wid et watten som skulle passeras; åberopandes mit underdåniga project, at Fäst-

ningen borde attaqueras på Wiborgska sidan dit nödigt attaque Artillerie kunde transporteras siöledes, men om Hans Maj:t wille skicka något artillerie mer till denna Armée, så wore et par 6 \bar{a} Canoner och några Kast Machiner alt nog, för at delogera fjenden utur någon by, där Han till äfwentyrs fattat posten. Derpå reste Kongl. Maj:t till Helsingfors, och jag begaf mig till Likala dit Troupperne woro förut marcherade, i tancka at ehuru posten ej war fördelaktig, där afbida förstärkningen som war lofwad, och att anstalter till den projecterade landstigningen samt attacken på Friedrikshamn från Wiborgska sidan handt giöras. Men d: 20 inlopp raport från öfwersten för Nylands Jnfanterie, som med 1 Battalljon af sitt Regemente och 1 af Flemmingska nu mera Stackelbergiska Regementet avancérat utom mina ordres till Somma $\frac{1}{2}$ mil från Friedrikshamn, at den posten warit häftigt attackerad natten förut. Och ehuru fjenden blifwit afslagen med förlust, och på stället qwarlemnade 13 döda och 2 bleserade samt ringa förlust å wår sida, så gaf det likwäl anledning at förmoda ytterligare försök, som borde förekommas. Och som jag ej kunde skicka ifrån mig dit så mycket som fordrades, utan at förswaga mig och blottställa gräntsen på min sida, så tog jag det partie at rycka närmare fram mot Friedrikshamn, med hela min Corps, och skickade 100 friwilliga till Somma, sedan jag fått underrättelse at et nytt utfall å den sidan war tillämnat, genom wår ankomst till Husula $\frac{3}{8}$ mil från Friedrikshamn, där Arméen camperade det fördelaktigaste som möjelig war, och bewakades genom posteringar alla tillgångar så från Friedrikshamn som Willmanstrand till Lägret, hwilket åter Figurerade med dubbell front at synas större än det war, tills det d: 28 blef förstärkt med 1 Battalljon af Björneborgs Regemente och d: 27 tillika med Kongl. Maj:ts höga ankomst af 1 Battalljon Elfsborgs Regemente, och en Battalljon af Stackelbergiska Regementet.

Emellan¹ d: 20 och 27 passerade för öfrigit intet annat än at Ryska Jägare nalkas lägret så när de kunde förtäkte af skogen, för at oroa det; men blefwo genom skogens afhuggande och våra Jägare hållne på distence, samt at med våra Troupper giordes rörelser och Mine at canonera Ryska Batterierne, som wärckade intet annat än at Ryssarne uppbrände Strömsby, som

låg i vägen för deras Batterier, hwilken åsyn war ohyggeelig och bedröfwelig för alla dem som ömma för menniskor och deras wälfärd.

Den 29 yttrade Kongl. Maj:t sig hafwa fått Raport at ifrån galererne Landstigning skulle göras på Viborgska sidan, så fort som kunde hinnas, och d: 31 Aug: sades raport wara inlupen at Landstigningen skulle ske den natten, till hwilken ända 2 Esquadroner Nylands Dragoner och 60 bondehästar, som jag på befallning redan 2 dagar förut anskaffat, till Artilleriets frambringande från debarquerings platsen, afgingo en elak biwäg, at möta de debarquerade troupperne på Viborgska <gränsen> vägen, under betäkning af en Battalljon Björneborgare. De qwarblefne 5 Battalljoner beordrades at rycka fram emot Ryska Batterierne, och et par Batterier anlades äfwen å vår sida, som likwäl icke kunde bestyckas med gröfre Artillerie än 2:ne 6 ^ådig^e hwilka ankommo d: 24 Julii tillika med 2 haubitzer och 2 mörsare. D. 2: Aug. kl. 5 wid pass förmiddagen återkom Björneborgs Battalljon i följe af dess ordres, som woro expidierade genom Gen: Platen, och om hwilka jag ingen kundskap hade; men som warit at återwända, enär de 2 Esquadronerne och 60 bondehästarne woro framme på Viborgska vägen, och medbragte något mer än 60 fångar, dels handtwärckare och dels sjuka, som woro tagne utan för Staden uti et Furst Labonoffs Regemente, tillhörigt Regements hus. Par timar derefter återkom Öfwer: Lieutenant Langenskiöld, som anfördt de 2:ne Esquadroner, och Kongl. Maj:ts Adjutant Baron Vrede med en del dragoner, samt berättade at inga Troupper woro debarquerade, at de i stället för Svänska funnit en Rysk Battalljon på Debarquerings stället, hwilket föranlåt tit dem at draga sig tillbaka, samma wäg de gått fram, men at Ritraiten warit dem afskuren, där biwägen från Viborgska vägen aftog. Det oaktat, hade de likwäl trängt sig igenom så godt de kunnat, med förlust af 2:ne officerare och 60 man, et Standart och en medhafd Compagnie wagn, dock samlades de saknade innan qwällen, så när som på de 2:ne officerare och 4 man hwilka med Standaret och wagnen gingö förlorade.

På Husula sidan där Kongl. Maj:t war, passerade intet annat, än at 3 man på et af Batterierne blefwo illa Blesserade, utan at ifrån vår sida giordes något skott emedan det intet lönte mödan

med 2:ne 6 ^{te} Canoner börja Canonad emot Batterier, som kunde servera öfwer 20 grofwa.

Den 2 Aug: ankom raport från galererne, at det varit contraire storm, som dagarne förut hindrat debarqueringen och nu uphördt, kunde debarqueringen nu ske natten derpå, hwilket och blef wärkstält, så at kl: 12 wid pass om natten hördes redan skått och syntes stark eld af våra och Ryssarne som träffats utan för Fästningen, hwilket warade till kl: efter 2, då våra retirerade sig åter till galererne uppå ordres ifrån Kongl. Maj:t, som Öfwerste Lieutenant Rosenstein framförde, dock förundrade Kongl. Maj:t sig öfwer den hastiga retraiten, och sade at kriget war en misräkning, och önskade sig wara derifrån.

Det samma skall Kongl. Maj:t äfwen sig yttrat för Öfwersterna Baron v. Otter och Hästsko, då de d: 30 Julii gåfwo i underdånighet tillkänna, at deras Regementer icke wore at lita på i et mot rikets grundlag börjat offencift krig, och hwarpå Kongl. Maj:t d: 1 Aug: hölt et tal till desse Regementer i detta ämne.

Hwad de debarquerade Trouppernes retraite angår, så kan jag ej weta, om Kongl. Maj:ts ordres dertill varit positiva, men at den ändå blifwit nödwändig och torde hända med mera mans spillan, tyckes kunna slutas af den påliteliga berättelsen de giordt, som varit på stället, att intet attaque artillerie bliwit medfört utan blott 8 st. 12 ^{te} Canoner från Canon sluparne, hwilka af manskapet blifwit framdragne i brist på hästar, som sedan förra olyckeliga expedition woro undangiömde i skogarne, så mycket mera otillräckelige, som uti Fästningen woro många 18 och 24 ^{te} deremot at nytjas, fast kulorna till våra få Canoner, som medfölgt ej varit flere än 10 på war, hwilka manskapet uti sina kappor framburit.

Efter dessa Trouppers Retraite d: 4 Aug: retirerade Kongl. Maj:t sjelf samma dag från Husula öfwer Somma till Kymene gård med de 2 Battaljoner som följt Kongl. Maj:t dit, då jag ärhöll muntelige ordres, at med resten, bestående af Åbo och Björneborgs Regemente, 2 Esquadroner af Nylands Dragoner, en 50 man stark Esquadron af Carelska dragonerne och Kymenegårdiska 90 man stark Battalljon, retirera till Likala och där fatta posto, hwilket och skedde samma dag, utan at fjenden oroade oss på minsta sätt.

Af d: 7 ärhölt jag Kongl. Maj:ts ordres från Kymmene gård at vidare draga mig tillbaka öfwer Kymene älf till Anjala, som d: 9 blef wärkstält, sedan den Battalljon af Tavastehus Regimente, som varit Posterat i Menduhariu, med 2:ne Esquad: Nylands Dragoner sig förenat med denne Corps hwarpå Posterin-garne längs älfwen åter utstältes.

Uti samma ordres behagade Kongl. Maj:t jämväl bifalla min underdåniga anhållan om tjänstfrihet at sköta min hälsa, och förordna General Mejierfeldt, at taga befähet öfwer de af mig Commenderade Troupper, som i följe deraf d: 13 skedde.

Emedlertid hade Ryssarnes swaga anstalter och defensiva förhållanden wid alla tillfällen wäkt arméens upmärksamhet och wärkat öfwertygelse, at kriget wore från Swänska sidan börjat, och således offensivt Ständerna ohörde, en olust at det samma fullfölja. Ehuru den aldrig med sanningens bestånd kan tillwitas någon olydnad, el: något minsta ordres brott, mindre feghet eller saknat mannamod, at möta fjenden, hwartill kom en berättelse, som redan d: 5:te utspridt sig i Arméen, at Ryska Flottan instängt den Svänska wid Hellsingfors, och up-brändt et af våra Linieskepp utanför Sveaborg; at de således woro mästare i Sjön, och kunde härja kusterne ehwarest dem behagade ej mindre å Swänska än Finska sidorna, samt hämma Sjöfarten, Handeln och Transporten hitöfwer af Arméens för-nödenhet: at ifrån danska sidan wore et inbrott äfwen at befara.

Arméens brister i alla dess nödwändiga behof till et krigs utförande, kunde eller icke döljas, och i synnerhet hwad Subsistence beträffar, hwaraf Manskapet redan saknade 6 dagars portions pengar, utan at jag sådant kunde afhjelpa, för felande tillgång, oakad egen dertill använd Cassa, hwilket alt skulle giöra vårt försvar i längden omöjeligt, och än mindre gav hopp om några lyckeliga framsteg wid offencifve operationer emot en fjende, som ehuru för det närwarande uti et swagt försvarsstånd, emot denna gränts, likwäl ägde innom sig tillräckeliga resourser at snart samla en öfwerlägsen styrcka emot oss, och således ej allena återtaga de fördelar wj emedlertid kunde från dem winna, utan ok i sin Tour giöra inbrott å vår sida, samt genom sin fram-fart öda Landet, och sannolikt inkräckta hela Finland.

Desse wådeliga omständigheter för Konung och Riket i aemen, samt Arméen i Finland i synnerhet, hade fört större delen af Befåhlhafware och Officerare wid min Corps på den tancka, at fråga borde göras hos Hennes Ryska Kejslerliga Maj:t å Arméens wagnar, om någon freds negociation ägde rum, så wida Kongl. Maj:t, som börjat fjenteligen angripa Rysland, göra första steget dertill; och en snar fred wore det enda medlet, at frälsa Riket och detta Land från et förestående förderf, samt at tillika förekomma Arméens undergång: men när denna proposition blef mig giord, afslog jag i början aldeles at deruti ingå, såsom et oordenteligt steg, stridande emot Rikets styrelse lagar, samt den lydnad Arméen wore Kongl. Maj:t omedelbart skyldig, likwål då hopen ökades, at med så starcka skäl, som Rikets och medborgares räddning är, yrkade detta stegs widtagande: då jag wiste, at Kongl. Maj:t sjelf kallade kriget en missräkning och önskade sig wara derifrån: då Kongl. Maj:t således härigenom kunde få rådum at sammankalla Riksens Ständer, och med deras samråd antingen gå i underhandling om fred, eller utfinna saknade medell och utwägar till krigets utförande, och då et kärt Fosterland, åtminstone för ögnablicket kunde frälsas ifrån en förstörelse, hwaruti det nu stod i fara at råka, genom wår närvarande förtwiflade belägenhet, samt de olyckeliga fölgder möjeligen undwikas som en framtid deraf kunde känna: så beslöt jag at ingå i det föreslagne fast owanlige och emotbudande steget, som ok d: 9 blef wärkstält, genom en Note till Hennes Ryske Keijslerliga Maj:t sådan som den här i afskrift N:o 1 wisar; dock med utryckeligt förbehåll, at i fall icke swar, eller nöjaktigt derå fölgde, Arméen ok med nöje i det nogaste skulle uppfylla sina plikter emot Konung och Fädernesland, om hwilket heligt försäkras på sätt som bilagan N:o 2 wisar. At lemna Kongl. Maj:t i underdånighet del deraf, ansåg jag wål icke nödigt, innan swar ankommit, från Ryska hofwet, som dermed borde tillika följa, likwål blef jag föranlåten dertill som bilagan N:o 3 wisar, redan d: 12 Augusti för en händelse som här wore nödig at anföra.

Huru Kongl. Maj:t anset detta steg, lærer wara bekant: men om jag häruti jemte Arméen felat, så är det af nit för Rikets och Kongl. Maj:ts dermed förenade intresse samt et orätt begrep om

en rätskaffens medborgares och trogen undersåtes skyldighet: Ty jag har trodt, at om utländsk magt med stridige afsigter tillåtes wärcka till et i fara råkat Rikes rädning, huru mycket mer bör det icke wara fred för deras Konung och Fosterbygd, i hwars öden de taga en så nära och oskiljaktig del.

Den upretade och redan till Sjös öfwerlägsne fjenden har derigenom saktat sina anfall mot kusterne, och ehuru Kongl. Maj:t icke behagat antaga det stilleståndet, hwartill härigenom lades grund, och hwaruti Ryska Keijserinnan blifwit nögd at ingå: Kongl. Maj:t icke eller täcktes nytja tillfället, at efter Arméens enhälliga önskan, och underdånigste anhållan, genom sine förnämste och säkraste Rådgifwares Riksens Ständers sammankallande, söka utwägar till Fredens fulla återställande, eller krigets möjliga utförande; så har likwäl krigets förödande wärckan emedlertid wisat at mycken Swensk blod blifwit spard.

Sådana hafwa omständigheterna, förhållanden, samt min och Arméens förenade afsigter warit, och inga andra; och sådant blifwer ok mitt föremål, så länge jag andas, nemligen Kongl. Maj:ts och Rikets wäl, med hwar redelig medborgares derunder beroende bästa, at önska och i min mohn befrämja, ehwad färgor en tadellsiuik eller etterfull tunga derå will sätta, så sant, etc. etc.

LIITE XVII.

Majuri Juhana Antti Jägerhornin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Anjalassa syyskuun 1 päivänä 1788.

Omakätinen. Kirjeen alussa Kustaa III:n merkintä »Detta bref ankom med posten till Falun Den 17 September 1788». Myöhempi merkintä »Tersm.» [merkinnee, että käsikirjoitus on kuulunut Tersmedenin kokoelmaan].

Upsalan gliopiston kirjasto. F 457.

Stormächtigste Allernädigste Konung.

Sedan en almän bestörtning giordt alla sinnen icke mindre förundrade än hugfeldte öfver det sätt hvarmed Eders Kongli Maystet allernädigst behagat oupbrutit återsända våre underdånigste förestälningar och med Överstelieutenanten Baron Leijonhufvud i de hårdaste termer allernädigst täckts förklara Dess missnöje och onåd emot en och varje af oss som vågat detta steg, samt därvid äfven täckts påminna Sig allernädigst, min person och icke förmodat det jag mig den updragne comission skulle kunna åttaga, ärfordrar den vördnad, tilgifvenhet och ärkjänsla jag alltid burit för min Konung at på det underdånigste och tillika uprictigaste sätt, giöra redo för mina tänkesät samt underställa Eders Majjestets högt uplyste omdömme om jag förtjent Eders Majjestets onåd och förackt; Den justefication mit inre lämnar mig är för mig aldeles tilfredställande för at söka något annat utom mig sjelf, men det Nådiga förtroende jag af Eders Majjestet alltid njutit, den fulkomliga öfertygelse och de många prof jag haft at Eders Kongli Majjestet med lika oväldighet alltid lämnat den verkliga förtjensten sin acktning, som den låge, krypande och egennyttige sit förackt, jämte mit namns räddande ifrån infamie, bjuder mig at i underdånighet giöra en kort recapitulation af hela mit uppförande.

Det är redan längesedan jag icke varit nöjd med ställningen i mit kjära Fädernesland, Jag har alltid älskat det för ömt at med kalsinnighet ärfara det samma. Jag har kjändt mina skyldigheter som Medborgare förmycket at icke värcka i min cretz och efter mina faculteter, så långt och vidt de kunnat medgifva, Min Allernådigste Konung har jag varit med hjerta och själ tilgifven, icke förat befrämja dess enskildte afsickter men relativt til Fäderneslandet, har des rätt och väl nånsin blifvit stäldt i bred med något annat, har jag aldrig kjändt något verdsligt böra kunna upväga det samma, i desse tänckesät har jag utstakat reglor för mit lefnads lopp, från dem ämnar jag aldrig vika och ingen skal änn kunna förvita mig at hafva gjordt något afsteg; jag förbij går uprepande af en lång kjed af händelser och är samt vil endast hålla mig vid denna närvarande epoc.

Då Eders Kongli Majjestets nådigste skrifvelse och Ordres til detta krig inträffade til alla landets invånares högsta surprice såsom et skyfal, hade jag den äran at af Eders Majjestets commenderande General här i landet genast blifva afsänd til gräntsen för at därstädes undersöka om försvarståndets beskaffenhet och lämna nödige ordres hörande til detta ämne, min afgifne Rapport skal endast vitna om mit nit.

Finska Arméen samlades i största skyndsamhet vid Helsingfors igenom Marche forcé, inom fiorton dagar. Vi förväntade oss hvar minut ordres at Marchera åt gräntsen, och at kanske blifva ataquerade innan vi skulle hinna til vårt försvar efter innehållet af Eders Majjestets Egne Nådige bref, men sedan vi snart en månad, under ganska svaga anstalter til vårt i ståndsättande och i minut knapt, öfverstyrde penningar til våra många behof, tilbrackte tiden med en misquin hushåldning, som icke allenast minskade förtroende för våra anstalter til et krig utan äfven förde oss ganska Naturligt på den tanckan at kriget endast var en pretext til andra för Nationen högst farliga anläggningar, hvilken tancka af det framfarna, jämte många andra skjel var Så mycket starckare apuerad, som Vi funno alla måt och steg mera analoge til Nations förtryckande och dess rättigheters kränckande än dess försvar, hälst inga prof af Fiendtlighet från Ryska sidan visade sig, med et ord vi fruktade Konunga Machtens utvidgande och den för et i Frihet födt Folck högst förhatliga souve-

rainiteten, desse tanckar kunde eij annat än i högsta måtto oroa och smärta oss allesammans; jag blyges eij at öppenheradt bekjännas Eders Kongli Majstet det jag för min enskildta person jämte alla dem af mina vänner hvilka hedra mig med något förtroende voro betänckte at giöra det kraftigaste motstånd och häldre underkasta oss de hårdaste öden än därtill samtycka. J detta beslut var varje redlig medborgare fast och i detta tilstånd emot tog Arméen vid Eders Majjestets ankomst den säkra nouvelen om kriget såsom et det aldri gladaste alternative, til och med, med den förtjusning at vi behagade oss i den elussion som på Regerings formens bekåstnad gaf oss rättighet til detta krig; De som med mera mognad eftersinnade detta steg trodde at vi kastade Fäderneslandets väl och säkerhet i et farligt eventyr och at vi i anledning däraf icke borde gå öfver Rikets gräntz, Jag för min del hade et fult förtroende til Eders Majjestets och dess rådgifvares goda anstalter och förutseende, Jag trodde momentet vara inne för at segra på en granne som syntes blifva oss nog imposant, med et ord jag utbad mig som en nåd at få gå til Arméen, så för at fåådagalägga mina Medborgeliga skyldigheter som äfven smickrad af den äran at som militair dela lagrar med mina landsmän. Jag gick, jag hade den nåden at följa Eders Majstets egen person, med yttersta nit och välmening, med hela min själ arbetade jag på en lycklig utgång, jag vågade med mina project föreslå de bästa medel, til och med yrckade på deras vidtagande ända til at falla Eders Majjestet besvärlig, utgången besannar om de icke voro upricktige, Jag talte til alla mina vänner och förestäldte dem at alla planer apart vore här icke mer tid at täncka på annat än at igenom vår enighet och vårt goda uppförande bereda Fäderneslandets väl, samt bibehålla våra vapens ära; at mine Tänckesätt voro sådane, det underkastar jag icke allenast Den Aldrahögstes dom, utan besvär äfven alla de personer, som kjänna den minsta af mina idéer at därom vid sine samveten intyga, men denna lyckliga inbildning varade icke länge, sviterne af et illa anlagt krig yppade sig för hastigt; Man såg Arméen [om man så får kalla de få Troupper som agerat]¹ giöra det ena iriguliera steg efter det andra, Vi gick öfver grän-

¹ Nurkkahakaset nähtävästi Jägerhornin merkitsemät.

tsen en del som bandider en del som fuader, Vår Armée hant fram til Fredrichshamn, Vi fattade Lager vid Husula med en liten Corps som icke utan at väl besinna sig vågade at detachera 100:de man til sin egen säkerhet, änn mindre kunde vi något uträtta til ataquering af en Fästning, som redan hunnit sätta sig i behörigt försvarstånd, efter et vistande af fjorton dagar i denna ställning voro vi lika långt komne som den första, utan artillerie, utom en sund plane til ataque, bristande alla våra förnödenheter, Jag vil endast nämna relativt til mig och mit upricktiga deltagande i Eders Majestets höga interée, at jag ärböd mig med 400:de Frivillige försöka igenom surprice och storm såsom det enda medel för oss at emportera denna Fästning, Jag vågar nu tro sedan jag på stället, undersökt omständigheterna at detta hade kunnat lyckas, men momentet til värckställande här af var icke inne, för än et annat project, mera säkert til sin utgång, var färdigt at efectueras, vi såg redan en liten början där af, som icke gaf oss mycket hopp; Arméen började at eftersinna huruledes detta var det första offenciva stég Nation värckeligen gjorde, huruledes den tils detta icke var blandad i något krig, borde således kunna vänta sig at på sin räkning utan tort för konungen ärhålla en hederlig fred, häldre än at blåtställa Fäderneslandet för utgången af et krig hvars början icke lovade något lyckligt slut, Den förklarade sig vilja försvara Rikets Gräntz, men enligt sina rättigheter icke utom ständers samtycke giöra något offencivt krig; Eders Kongli Majestet befalte oss gå tilbaks i vår Poste vid Likala för at där afvackta utgången, detta hade vi äfven som tålige Finnar i all sacktmodighet värckeligen gjordt om omständigheterna hade medgifvit oss at längre i denna Poste betäcka vårt egit Land, men sedan Vi blefvo underrättade at en starcker corps under General Michelsons ordres ifrån sidan af Davids Stad, trängde fram vid Kaipias och redan repousserat alla de troupper, som borde betäcka vår Rygg, hvarigenom vi voro obligerade at repassera Kymmene Elf, för at icke bliva couperade, At en annan Corps under General von Schoultz ordres var destinerad at gå in i Savolax och afskjära Baron Hastfers corps all comunication med oss, At Flåttan låg instängd vid Sveaborg och hela vår skjärgård således öppen lämnad, til Fiendens härjande, samt i betractande af

våra svaga anstalter för at möglichen något kunna uträtta; ingen operation kunde företagas blåt i brist på bröd, Fourage och andra bristande nödvändigheter, vil jag aldeles icke nämna; Nation missnögd med kriget kunde aldrig lämna det sin aprobation utom en lycklig utgång, momentet var redan passerat, ingenting vicktigt stod mera öfrigt för oss at giöra; Vi kjänna alt förväl försvaret af Kymmene Elf för at därutinnan äfventyra vår säkerhet, Vårt Land hotas härvid at blifva invaherat och öfversvimmat af isynnerhet en myckenhet Fiendens lätta Troupper; Altså var alt hopp om en lycklig fortsättning af detta krig aldeles utsläckt och oss betagit, konungen kunde i anseende til personel rancun emellan bägge höfven, icke ärhålla eller proponera fred, eller aldrig få den utan med de strängaste vilkor det viste vi, borde vi då icke som gode Medborgare och trogne undersåtare i desse omständigheter, söka til at redda Konung och Fosterland och huru skulle detta kunna skje utan at först sätta oss i det tilstånd at kunna negociera, en Vapen hvila var oss i denna besynnerliga stälning därföre högst af nöden, Den underrättelsen om Hännens Keijserliga Ryska Maijestets Tänckesät emot Nation likaledes högst angelägen då vi i anledning af Nations förbyggangne rättigheter til krigets förklarande fant den enda utväg at hederligen ända det samma, detta var således det första steg, som borde tagas, intet annat kunde göras förut innan vi ifrån denna sidan voro säkre, dels emedan de varit frucktlöse, dels fordrade vår egen säkerhet det; Vi hafva icke trädt Konungens och Ständernes macht för nära då vi icke inlåtit oss i några afhandlingar; Vi hafva icke fläckt hvarken Konungens eller Nations ära, igenom anhållan om fred på eftergifne och nedrige vilkor; Vi hafva endast declarerat hvad Vi med säkerhet trot oss veta nämligen: at Nation icke emot sine rättigheter ville giöra et offencivt krig och om Hännens Keijserliga Maijestet vore af samma sinnelag förmodade Vi at hon i behörig ordning kunde giöra fred, under alt detta hafva vi föresat oss at til yttersta blodsdroppan försvara våra gräntsor hvilket vi och ämnar redligen hålla; Vi hafva icke conspirerat utan upricktigt lagt i full dager alt vårt förehafvande och alla våra beslut samt helt ärligen och yppen hjertat handlat vid alla tilfällen, härvid och på desse grunder aldrig förväntat oss et så onådigt bemötande at

Eders Maijestet til och med skulle finna våra sine Trognaste undersåtares underdånige förestälningar ovärdige at läggas för dess fötter, det smärtar oss så mycket högre, som svenske undersåtare alltid trot sig äga denna rättighet at i så högst vicktige värf med förtroende kunna möta sin Konung; Vi hafva anhållit om Ständernes samlande, emedan vi icke med andra vilkor kan få fred, och om Fred emedan vi icke utom Fäderneslandets undergång kan föra krig, vår afsickt har aldrig varit annat än Eders Maijestets säkerhet och Fäderneslandets lugn, men hvad slut skal detta taga och hvart hän skola vi ledas, då Eders Maijestet Allernådigst sålunda täckts explicera vårt upsåt, at vi icke en gång få ådagalägga våra underdåniga skjel.

Eders Kongli Maijestet har ju lika med oss et jemensamt Fädernesland, Eders Maijestet har många gånger förklarad dess högsta ära vara at såsom den Förste Medborgare ibland et frit Folck bereda Dess väl, nu hafva Vi såsom Medborgare tagit et steg för Fäderneslandet, hvarvid Vi vågat alla enskiltes afsickter och Personele förmåner, ja til och med lämnat äran til ilskna sinnens förtydande och förtrot säkerheten för våra lif och vårt väl til utgången af vårt upsåt, utan annat afseende än våra medborgeliga skyldigheter, och utan at nånsin Personelt kunna hoppas någon belöning eller ärkjänsla af Staten hvilket Vi äfven ansedt mycket under vårt ärofulla föremål; kan något mera förbindande sägas än då vi upmana Den förste Medborgaren at gå främst i spetsen för oss på denna ärans väg.

Om en enskildt Undersåtes bön där hvart andetag icke innehåller annat än kärlek och nit för Fäderneslandet äger någon rättighet at hinna sin konungs öra så bönfaller jag i de aldrunderdånigste Termer det Eders Kongli Maijestet Allernådigst tackes giöra afseende på vår underdånigste begäran såsom det enda medel til återställande af et almänt lugn; Skulle man förutsätta at en konung som på jorden föreställer Guds egen varelse lika med andra små själar på et förment bråt behöfde hämden för sin ära, och Eders Maijestet Allernådigst behagar förklara mig för den bråtligaste, skal jag ansee som min högsta ära och plickt at genast gifva Fäderneslandet det blod hvaraf hvar dropa önskar at få utgjuta sig för dess väl blåt dess lugn och dess säkerhet därigenom kan återställas, På denna försäk-

ran skal jag utan en minuts betänckande inställa mig för at kasta mig för Eders Maijestets fötter, med samma glädje som at gå til en Triumph och därvid än i min sista Such välsigna Konung och Fädernesland samt försäkra Eders Maijestet om den underdånigste trohet och vördnad, hvarmed jag har den Nåden at framhärda.

Stormächtigste Allernådigste Konung
Eders Kongli Maijestets

Allerunderdånigste och troplicktigste
Undersåte och Tjenare

J. A. Jägerhorn.
Öfver Adjutant och Major

Lägret vid Anjala den 1 September 1788.

LIITE XVIII.

Eversti K. v. Stedingin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Savonlinnassa elokuun 4 päivänä 1788.

Täydellisesti omakätinen.

Upsalan yliopiston kirjasto. K. v. Stedingin kirjeet Kustaa III:lle.

Nysslott. ce 4. Aoust 1788.

Sire.

le siege de Troye etoit surement plus varié que le notre, sans quoi les heros de ce tems la n'y auroient pas tenus dix ans, surtout comme il ne se trouve ici ni d'Iphigenie ni de Briséis. l'or ne fera rien sur notre Turc. il n'y a que le fer et le feu qui pourront le réduire. il est vieux, il est riche. il couche entre deux esclaves toutes les nuits pour se consoler des maux *du siége* < que l'Amérique a repandue sur notre hemisphere et qui l'ont rongés jusqu'aux os. sur les > avis, que nous reçumes il y a trois jours que l'ennemi rassembloit des forces du coté de Kexholm et de Sordaval et qu'il marchoit a nous par la Carelie, je fus a deux lieues d'ici avec un petit detachment, pour lui disputer le passage, tandis que M. d'Hastfer lui barroit le chemin de son Coté. mais nous scumes qu'il n'avoit voulu que nous reconnoitre. cependant nous nous attendons qu'il fera quelque tentative pour degager cette place, qui est pour nous, comme pour lui de la plus grande consequence et c'est par la Carelie qu'il doit venir. je n'ai pas grande idée de la resistance qu'il y trouvera de la part des nouvelles milices qui avec cela ne sont pas nombreuses. elles manquent surtout d'Officiers et de Bas Officiers, a quoi nous ne pouvons point remedier, n'en ayant point assés nous meme. si Votre Majesté consentoit a rappeler a Son service des Offi-

ciers retirés et meme des Bas Officiers qui n'ont quittés, que pour avoir leurs places bien payées. je crois qu'il en resulteroit un grand bien, pourvu qu'ils fussent bien choisis. < on m'a mandé que 180 Officiers de la grande armée ont demandés leur demission. tant de lacheté me revolte et m'etonne. dut on m'accuser du crime de Monsieur de Görtz, je ne puis m'empêcher de faire de tristes reflexions, sur plusieurs evenements pareils, qui ont tarés la nation dans ce siecle ci et qui la montre si differente des siecles passés. mais il y a une Classe, Sire, qui a conservée son Courage et ses Vertus. > j'ai vu mourir ici quelques Soldats de leurs blessures en heros. tandis, que Votre Majesté, ne laisse pas le moindre service sans recompense chés l'Officier, Elle n'oubliera point ces braves gens, qui decident la victoire, que l'Officier ne fait que de preparer. une medaille pour les vivants, un tonneau de bled ou equivalent pour les veuves et les orphelins feroit benir le nom de Votre Majesté et faciliteroit les enrrollements. < je prends la liberté de joindre ici une lettre de Monsieur de Stierneld. je lui écris de ne point partir, avant que j'aye pris les ordres de Votre Majesté nous avons un si grand manque d'Officiers ici, que je serois charmé de l'avoir. je le connois pour bon un espion arrivé hier de st peters m'a remis le rapport ci joint. > je suis avec le plus profond respect

Sire

de Votre Majesté

le très humble, très Obeissant et
trés fidel Serviteur et sujet.

C. de Steding.

LIITE XIX.

Eversti K. v. Stedingin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Savonlinnassa elokuun 15 päivänä 1788.

Täydellisesti omakätinen.

Upsalan yliopiston kirjasto. K. v. Stedingin kirjeet Kustaa III:lle.

Sire.

Votre Majesté est trahie indignement. Elle l'a été par Ses Conseillers, qui Lui ont fait voir l'état de Son Armée et de la flotte autrement qu'il ne l'est effectivement. Elle l'est presentement par Son Armée *Finoise* qui prend occasion, de tout ce qui lui manque en effet, pour couvrir son abandon et son mecontentement. les Chefs de Regt <de l'armée de Votre Majesté> *de Finlande* ont deputed ici un Officier qui arriva hier en meme tems, que notre Courier, pour nous communiquer la resolution qu'ils avoient prises, de ne point passer la frontiere et pour nous engager de faire cause commune avec eux.¹ leur decouragement est au comble et la peinture, qu'ils font de la situation de l'armée et des affaires est surement exagerée. notre flotte enfermée a Sveaborg manquant de tout ce qu'il faut pour se reparer, les Russes maîtres de la mer et nous barrants, la Communication entre la Suede et la Finlande peu sure, l'armée manquant de vivres, de munitions d'habillement, d'Officiers. ils ne voyent d'autre ressource, d'autre sureté, que de demander la paix n'importe comment. je m'espoulmone pour demontrer, que notre salut depend de notre fermeté. qu'il est impossible de se fier aux promesses d'un ennemi irrité, qu'on les trompe, pour gagner du tems, et qu'ils auront la honte de s'en aller avec un passeport de la Russie et le baton a la main, comme cela arriva il y a 46 ans.

¹ *Conjuration d'Anjala*, v. Stedingin muistelmien julkaisijan, kreivi Björnstjernån lisäämä selitys, merkitty alkuperäiseen käsikirjoitukseen.

tout est inutile. ils croient pouvoir obtenir de la clemence des ennemis; ce qu'ils desesperent de gagner par leurs epées. ou je me trompe, ou il y a deja quelques negociations secrettes d'entamées avec les generaux Russes par quelqu'un des <off^{rs} Suedois prisonniers> *offici[ers] Finlandais*. l'ambassade que Monsieur de Guntzel¹ nous a envoyée ici me le confirme. en attendant le decouragement gagne notre petite troupe qui avoit montrée jusqu'a present, le plus grand zele. elle se croit abandonnée. au milieue du pays ennemi et devouée a une perte certaine, ce qui joint a l'attachement que le Soldat finois a pour son pörte² me fait craindre d'en etre abandonnée, si nous sommes poussés un peu vivement. il ne faut pas non plus nous eblouir, sur notre situation. elle etoit bonne, quoiqu'un peu hazardée, tant que l'ennemi etoit occupé ailleurs. elle devient critique en ce moment. nous sommes sous le canon de la place, morcelés en milles endroits, pour en former le blocus. <il ne nous reste pas 400 hommes pour agir. nous avons du Canon et des bagages a defendre.> si nous sommes attaqués <par terre et par mer>, par des forces superieures, nous risquons d'etre enlevés. M. le B^{on} d'Hastfer est trop éloigné pour pouvoir nous joindre. s'il est attaqué en meme tems que nous, sa retraite sera en Carelie. nos levées de recrue vont mal et sont mal entamées, tant en Carelie qu'ici. c'est un rebut du genre humain qui nous arrive tout nud. <nous en avons eu cent a present, que nous avons employés en partie pour le Tross, et qui ne valent pas meme pour cela.> la Russie donne ou promet 20 rubels et nous, deux riksdaler. le secret de notre expedition de pumala *c'était l'attaque du B^{ron} de Hastfer avant³ la déclaration de la Guerre que le Roi avait ordonné*. n'a pas pu etre si bien gardé, qu'il n'en soit pas transpiré quelque petite chose. ainsi les Off^{rs} se croient devoués a la vengeance particuliere de la Russie. <dans cet etat des choses, Sire, et sans alliés, du moins qui paroissent, la guerre devient impossible, mais il faut sauver le trone, la patrie et l'honneur de la nation. Votre Majesté peut douter de mes lumieres,

¹ *General Russe*, kreivi Björnstjernan lisäämä selitys.

² *pörte* v. Stedingin alleviivaama; *Cabane*, kreivi Björnstjernan lisäämä selitys.

³ *avant* kreivi Björnstjernan alleviivaama.

mais non pas de mon tendre attachement pour Sa personne. il est [p] desinteressé, et franc, comme mon Caractere, il dictera les Conseils, que j'ose prendre la liberté de soumettre à la penetration de Votre Majesté; le premier de tout c'est de faire un armistice ou suspension d'armes avec la Russie, pour Se rendre maitre des negociations et ne point son[ger] que des sujets traitent sans leur Roi. je m'offre, Sire, pour cette commission difficile et je crois, que ma qualité d'Officier François, d'Allemand, d'homme de qualité, et mes liaisons d'amitié avec le Comte de Segur m'y rendent plus propre que tout autre: je prendrai alors pour regle la Fable de la Chauve souris, mais ceci, Sire, ne demande aucun delai. ensuite Votre Majesté. renouera¹, avec la France, ce qui Lui sera facile, malgré les petits sujets de mécontentement, que cette Cour peut avoir contre Votre Majesté. M. de Pons est un galant homme. il est particulierement attaché a Votre Majesté[;] le Roi de France et la Reine, Sire, Vous aiment, et la Russie a de fortes raisons en ce moment, pour menager la France. je ne connois personne plus capable de cette negociation que M. le Cte de Fersen qui est bien vu a la Cour et dans le monde. il est noble, circonspect, desinteressé et sans ces petites passions, qui aveuglent si souvent les hommes, mais il demande a etre traité avec franchise et avec confiance. je sçais que la France est bien occupée par ses troubles interieurs, mais le Roi peut les calmer d'un mot, et les ressources de ce royaume sont connues.> Quant aux operations de guerre, je crois que toute l'attention de Votre Majesté <est> *doit etre* tournée en ce moment ² sur Sa flotte pour reprendre la superiorité sur mer ou du moins pour reduire les choses a l'egalité. toute la Nation criera si le Commerce est detruit et l'armée courra risque de mourir de faim. Votre Majesté ne tirera plus grande partie des troupes <de terre> *Finlandaises*, si ce n'est pour defendre leurs foyers. le decouragement est trop grand, et je n'aurai jamais cru un changement aussi prompt possible comme celui, que je remarque dans <notre> *ces* troupe depuis vingt quatre heures. il n'y a que la consideration qu'ils ont encor pour leurs Chefs, qui les retient ici. on ne parle que

¹ Sana vaikea lukea, vahvennettu, alleviivattu; rivien välissä toistamiseen *renouëra*.

² Poispyyhitty sana, jota ei enää voi lukea. Noin 14 kirjainta.

de retraite et sans quelques uns d'entre nous elle seroit deja faite. <nous commençons a en preparer les moyens, ce qui tranquilise un peu les esprits. Quant meme nous prendrions Nÿslott, ce qui demande encor un mois au moins, les choses n'en seroient pas plus avancées, si nous ne pouvons point le garder. Notre argent n'est point encor arrivé. le trompette est parti hier pour Monsieur Güntzer. j'ai ecrit la lettre. je n'en etois pas trop content, mais c'est ce que je pouvois faire de mieux dans un moment, ou j'etois desolé par tout ce que je voyois et que j'apprenois. Si Votre Majesté approuve mon projet de cet odieux Voyage de petersbourg, je crois que le mieux est de me faire partir d'ici et de m'envoyer mes instructions, pour dérober la connoissance de mon Voyage a l'armée. il me faudroit en ce cas la, un passeport Russe et de l'argent, dont je suis mal pourvu en ce moment. il n'y a que mon Attachement pour Votre Majesté, qui puisse me faire entreprendre cette negotiation, dont je connois la difficulté et le desagement. je desire surtout, qu'elle ne soit pas necessaire, ou si elle l'est malheureusement[,] qu'il se trouve un autre en etat de la remplir.> on se plaint ici que toutes les lettres qu'on ecrit d'ici en Suede ou a l'armée ou qui en viennent sont ouvertes et souvent egarées. je voudrois scavoir si une lettre au Cte de Fersen avec une autre pour la Reine de France dont j'ai chargé notre avant dernier courier ont eu le meme sort. c'est un pauvre homme. il n'a jamais pu me dire s'il avoit remis cette lettre a Votre Majesté, au quartier general de Husula, ou s'il l'a mise a la poste d'Heinola.

je finis cette longue lettre, en priant le Ciel, de conserver Votre Majesté, de lui inspirer ce qui peut servir a son avantage et gloire et de donner un coeur comme le mien a tous Ses sujets.

je suis avec le plus profond respect.

Sire

de Votre Majesté

le très humble, très Obeissant.
et très fidel serviteur et sujet.

Curt de Steding.

Nÿslot ce 15 Aoust 1788.

LIITE XX.

Eversti K. v. Stedingin kirje kuningas Kustaa III:lle, päivätty Rantasalmella marraskuun 30 päivänä 1788.

Jäljennös. Alkuperäistä kirjettä ei tavata v. Stedingin kirjeiden joukossa kuninkaalle Upsalan yliopiston kirjastossa.

R.W.A. Börstorpin kokoelma.

a Randasalmi d. 30 Nov. 1788.

Sire.

Je suis parti d'ici Mecredi dernier, pour aller visiter les detachements de Sulkava et de Pumala qui sont sous mes ordres. Chemin faisant, un Exprès du Baron d'Hastfehr m'apporta une lettre de sa part pour le Baron Schoultz general Commandant les t[r]ouppes Russes a Nyslott, qu'il me pria de lui faire tenir par un trompette, comme j'avois deja fait avec plusieurs d'autres qu'il m'avoit adressées. J'envoyois cette lettre sur le champ a M^r d'Aminoff le Lt Colonel commandant a Randasalmi pendant mon absence avec ordre de la faire parvenir. Je suis revenû de ma course hier au soir. En rentrant chés moi j'y ai trouvé Messieurs d'Aminoff et de Sandels, qui m'ont dits qu'ils avoint des choses importantes a me reveler; J'ai appellé a cette conversation M^r d'Ehrenroth mon Lt Colonel qui m'avoit accompagné pendant mon Voyage. Mr de Sandels m'a remis la lettre du Bⁿ de Hastfehr au Bⁿ Schoultz que je joins ici ouverte et m'a priée de la lire. D'après les perquisitions que j'ai faites, cette lettre a été remise par Mr Aminoff a Mr de Sandels, qui au defaut d'un Trompette l'a donnée a porter a un Dragon, qui l'a laissé trainer ou qui l'a perdue. Un Officier dont le Nom m'est inconnû, puisqu'on s'est engagé Sous parole de ne point le nommer jusqu'a ce que Votre M^{te}

l'ordonne, alarmé par les frequents Messages du Bⁿ de Schoultz et du Baron d'Hastfehr, s'est permis de l'ouvrir et l'a portée a Ms^r de Sandels. Les tems malhereux, ou nous vivons, Si fertiles en Espions et en traitres, peuvent Seuls excûser l'irregularité de cette demarche.

J'avois d'autant moins lieue de Soupçonner la fidelité de Bⁿ d'Hastfehr que Son attachement pour V. M^{té} m'a toujours paru franc et devoir etre Sans bornes. Il m'a temoigné beaucoup de confiance et d'amitié et j'ai taché d'y repondres en le conseilant et en executant Ses ordres le mieux qu'il m'a été possible. Nous, n'avons point été d'accord ni Sur la retraite de Nyslott ni Sur quelques autres operations, mais cela n'avoit point alteré l'harmonie, qui Subsistoit entre Nous et qui me paroissoit si necessaire a conserver pour le bien du Service de V. M^{té}. le Bⁿ d'Hastfehr m'avoit communiqués toutes les Lettres qu'il avoit reçûes du Bn de Schoultz et les reponses qu'il y avoit faites. Je n'y ai trouvé que des temoignages reciproques d'estime et d'amitié. Il a eu une entrevue avec lui il y a quinze jours sur la frontiere ici ou le Bⁿ Schoultz est venu seul, mais le Baron d'Hastfehr s'est fait accompagner par un jeune Officier nommé Aminoff qui ce jour-la se trouvoit etre de grande Garde de ce coté-la. Ces Ms^{rs} ont dinés ensemble. Tout cela peut etre fort innocent, mais cela a fait naitre des Soupçons qui ont eclatés dans ce moment-ci. Le bruit d'une entrevûe entre le Baron de Sprengtporten et le Baron de Hastfehr m'etoit deja parvenû; mais comme < cela > il m'en avoit fait un Secret je n'ai pas voulu le penetrer. Depuis que je me Suis voué au Service de V. M^{té} j'ai eû les yeux ouverts sur Ses interêts, et je n'en ai pas eu d'autres. Mon coeur a crûellement parti en la voyant abandonnée et trahie; Mais dans la Sphère que je pouvois embrasser je n'aurois pas craint la trahison meme. J'etois sur de me rendre assés maitre 'des evenemens, pour qu'il n'en resulta pas un dommage considerable pour V. M^{té}. J'avois averti le Bⁿ d'Hastfehr dans ma dernière lettre qu'il falloient des bruits sur Son compte, qu'il falloient eviter par la conduite la plus circonspect, mais je ne l'ai jamais soupçonné, comme je ne le soupçonne pas encor d'aucune trahison envers Son Roi et Son bienfaiteur.

Celle lettre meme, Sire, qu'il est de mon devoir de Vous faire parvenir ne l'accuse que d'un peu de legereté et d'imprudence qui Sont dans Son caractere. Il a été difficile dans ces tems de trouble et de desordre d'etre toujours a l'abri de tout Soupçon; Mais il ne m'appartient point d'excuser le Bⁿ d'Hastfehr. Il m'en couteroit infiniment de le trouver coupable. J'ai fait parler la vérité. V. M^{te} j'en Suis Sûr, jugera avec equité et bonté.

Pour Mr de Brunow je le trouve sans excûse si ce n'est dans sa foiblesse. C'est Lui qui a entrainé les Officiers de Son Reg^t a Signer l'ecrit d'Aniala ou a peu près dont ils Sont tous au desespoir. V. M. le verra par l'ecrit de retractation qu'ils m'ont présentés. Sa conduite Militaire et Civile a été celle d'un pauvre Homme. Il m'en a beaucoup couté, Sire, d'etre Sous Ses Ordres et je prie le Ciel et V. M. de ne plus y etre exposé. En dernier lieu il a eu ches Lui pendant trois Semaines Son beaufre, l'Ambassadeur Jægerhorn qui s'est evadé en Russie ces jours passés, a quoi je le Soupçonne d'avoir un peu contribué. Mais il est plus digne de compassion que de colere et V. M. a des raisons pour le menager.

Votre M. qui me connoit depuis mon enfance peut aisement imaginer combien il m'est afreux d'etre forcé d'accuser. Il faut vous aimer, Sire, autant que je le fait, pour ne point deserter ma place et le Savolax. Ne me donnés rien. Laissés moi aller en paix et apres avoir Satisfait a ce que me prescrit un rigoureux devoir. Souffrés qui je repande ma douleur dans le Sein de mon Roi de mon Bienfaiteur de mon Ami. Ma vie est peu de chose, Sire, je Vous l'ai donnée; mais les difficultés, les privations l'inquietude de ne point faire aller les choses comme je voudrois et de perdre un peu de reputation que j'ai acquise, renaissent a chaque instant. Si Vous ne voulés point me tirer d'ici, aidés moi, Sire, a me faire avoir ce qu'il me faut pour ma troupe, des provisions, de l'argent des habits, ou de l'argent tout court. Toutes les resourçes, dont je puis m'aviser ne Sont que pour le moment et Dieux sçait que je sois avare des fonds de V. M^{te}. Mr de Sandels pourra Lui detailler notre situation, je le recomande a Ses bontés. J'en suis fort contant, il est plein de Zèle et de valeur. Je dois le meme eloge a Ms^{rs} d'Erenroth

et d'Aminoff; En general je n'ai qu'a me louer des Officiers[.] s'il y [a] eu parmi eux quelques uns qui ont été seduits; Ils n'en ont pas moins bien Servies, et ils ont été pendant deux Mois tous les jours au coup de canons et de fusils. Ils y Seroient encor, S'ils n'avoient point été abandonnés. Quelques graces, Sire, les atacheront pour toujours a Votre M^{te}. Daignés songer qu'il est plus difficile de se relever comme ils l'ont faits, que de ne jamais tomber.

Je pars demain du grand matin pour St Michel ou est le Baron d'Hastfehr avec M^r d'Aminoff d'Ehrenroth et de Sandels les Seuls qui ont connoissance de la lettre du Bⁿ d'Hastfehr, si j'en excepte l'officier qui l'a ouverte. Je lui montrerai le rapport que je fais a V. M^{te}. Je veux que le jour eclaire toutes mes actions. Je ne veux point m'elever sur la ruine d'un autre, ni meme en avoir le Soupçon. Le Bⁿ d'Hastfehr est mon Ami et encor une fois, Sire, Je ne le crois point coupable que tout au plus d'un peu d'imprudence. Je felicite V. M. d'avoir bien fini avec les Danois. J'espère que le tour des Russes viendra. Ils se fortifient en attendant Surtout de coté de la Carelie. Le Bⁿ Sprengtporten doit y commander et du Coté d'Olonitz. Il y a force de Manifester Sous presse a Pettersbourg. Malgré cela je crois qu'on nous laissera tranquile l'Hiver, si nous voulons l'etre Il faudroit se battre a coup de Bajonettes et Sur. des skidor¹ car on ne peut point tirer par les grands froids[.] La batterie de fusils ne prend point. Je Sois etc.

C. Steding.

¹ Alleviivattu.

LIITE XXI.

Waasan läänin maaherran Adolf Tandefeltin kirje tuntemattomalle, päivätty Waasassa syyskuun 4 päivänä 1788.

Käsikirjoituksen alkuun merkitty tuntemattoman käsialalla: »Från Landshöfding Adolf Tandefelt» sekä »Tersm., joka merkinnee, että kuulunut Tersmedenin kokoelmaan.

Upsalan yliopiston kirjasto. F. 457.

Vasa d. 4. Sept. 1788.

Min Kiäraste Bror. Jnnan jag inhändigade Ditt bref, var Armeens retraite til grentsen, Chefernes besynnerliga negociation med Keijsarinnan, och Konungens afresa til Stockholm här kunnigt. Dessa händelser hafva på det högsta smärtat mig, och man kan ej annat än grufva sig för de hiskeliga fölgder all denna villervalla har med sig. Jfrån sednaste Riksdag har oenighets andan alt mer och mer uti Nationen och alla Rikets provinser tiltagit. Det var ett stort oråd Konungen då företog sig i Ständernes sammankallande. Deras esprit lyste redan vid slutet af 1778 års riksdag lik en fördold gnista i askan, och deraf tyckte jag anledningen var nog tydelig at agta sig för deras sammankallande, om ordsaken dertil på något annat möijeligt sätt i menskligheten kunnat häfvas, til dess Rikets omständigheter blifvit sådane at Konungen utan minsta äfventyr varit i stånd at se dem sammankomne. Nu är det för sent at återföra Nationen til den enthousiasme af tilgifvenhet för Konungen som den vid Revolutionen 1772 hyste. Vore det möijeligt at genom corruption och löften eller andra politiska tilställningar förmå Nationen at välja sådane representanter, som skulle ingå uti Konungens afsigter, blefve det likväl icke af någon varagtighet, om de än lämnade den mäst oinskränkta magt i Konungens

händer, ty nationen är redan så van vid förändringar och revolutioner at i Sverrige det icke kostar mycken möda, i synnerhet då utländsk influence dertil bidrager, at omgiöra hvad förut blifvit i Regeringssystemen fastställt och afgiort. Det endaste säkra medel at hålla Nationen i ro, enighet och tilgifvenhet för den Styrande, är som Du bättre känner än jag kan utföra, at ställa Rikets financer i ordning, eller åtminstone at leda alla anstalter därhän i fall ändamålet, innom en lång tid icke vunnos, at handhafva allmänna och enskilda säkerheten på det nogaste, och med den strängaste rättvisa både i befordringar och andra mål tilfredsställa hvar man. Hvad man dageligen hör är at de missnögda tvifla härom för det närvarande. Men vore det möjligt för Konungen at nu genast inskränka sin Hof-Stat, depensen til Operorne och franska Trouppen, indraga pensioner och löner för mindre behöfvande och onödiga Embetsmän, Fruentimber etc., uphäfva den Stora Armeen af Bränneri betjening och andra som medtaga Rikets inkomster, så tror jag at om Riksdagen icke hastigt påkommer, tonen skall blifva helt annorlunda, och många förslag til RegeringsSättets förändring hos Aristocraterne försvinna. Utom en eclatant ändring i den vägen, frugtar jag at sinnena icke stå at förena, utan at giäsningen både i Armen och vid Riksdagen utbrister til ganska obehageliga ytterligheter, hvilka man med all menniskligheten möjlig försigtighet, vigt och ståndagtighet för Konungen icke är i stånd at förekomma. Hvad espriten i mitt Län angår, så måste jag bekänna at så väl Presterskap som Borgerskapet i städerne och Allmogen på landet uppenbarligen ogilla kriget, fördömma dem som styrkte dertil, och önska en snar fred; men aldrig har jag än hört någon vara hågad eller intagen af ideen om Finlands independence. Ett så fördömt project skall jag vist här i landet utrota och förekomma. Det vore genaste vägen till Finlands olycka. Vid fredslutet i Åbo 1743 yrkade Ryssland då redan derpå och man har sedt det alltid vara Dess maxime at först få en Nation til Jndependent för at sedan desto lättare inkräkta eller aldeles underkufva densamma, såsom vi sedt tilgå med Crim. Vore ej granskapet med Preussen, så undergick Curland säkert samma öde. Jn summa min Hiertans Bror sedan sakerna nu fådt en så vådelig utsigt, så bör hvar redelig

Embetsman vara Konungen behjelpelig at återställa dem på bättre fot så långt möjligt är, och deri så väl som alt annat, kan Hans Maijst med trygghet räkna på min trohet och tillgifvenhet för Dess Person och Riket, så länge jag andas och en blodsdroppa fins uti mig, ehuru ordspråket häri lærer sannas at en svala gör ingen sommar. Låt mig snart veta om vi skola få Riksdag, och om man skall operera vid Riksdagsmans valen, eller huru Konungen befäller. Jag pålägger Dig at försäkra Hans Maijst om min osvikeliga tilgifvenhet för honom, en efter gamla ärliga Finska viset naturlig följd af den Nåd Hans Maijst visat mig, och den lycka, jag gjort, utan förtjenster, stor slägt eller andra motiver. Gud låte alt taga en lyckelig ända. Här säges at Danmark vore nära färdigt at bryta löst på oss, hvilket än mera ökade den brydsamma ställning hvori Riket nu är, om ej Preussiska Hofvet vill på det kraftigaste understödja oss. Jag är Din i döden uprigtiga

vän

A. T.

Apostille.

Laga at General Schönström kommer härifrån. Han har ingen Instruction eller något bref bekommit om hvad han här skall göra. J sanning behöfs han icke här i landet. Jag önskade han vore mera fåtalig.

LIITE XXII.

Majuri Abraham de Fresen kirje ja kertomus kuningas Kustaa III:lle, päivätyt Viaporissa syyskuun 12 päivänä 1788.

Upsalan yliopiston kirjasto. F. 457.

Stormächtigste Allernädigste Konung Eders Kongelig Majestet.

I Diupaste underdånighet och wördnadsfull tillgifvenhet för Eders Kongl. Majestet min allernädigste Herre vågar iag fram-bära en relation, den iag med mångfaldiga wittnen kan bestyrka om påfodras, iag vågar med glädie sista blodsdroppan för Sa-ningen af upgiften, Jag tackar och wördar försynen at Sveaborgs innevånare ännu denna dag äro mindre besmittade af skadeliga fördomar, och iag vågar i underdånighet försäkra så Befälets som Lydandes trygga föresats, allstra goda efterdömen i then obråts-liga wördnad wj äro skyldige vår Nådiga Konung och then Kiär-lek och trohet wj häfta vårt Fädernesland.

Herren den högste uppeholle i Nåde Eders Kongelig Majes-tets dyra person. Och iag har den Nåden att till Döds stunden framlefva med diupaste wördnad och undersätelig trohet

Stormächtigste Allernädigste Konungs Eders Kongl. Majestets underdånigste Troplicktigste undersätare och tjänare

Abraham de Frese.

Major i Arméen.

Sveaborg d. 12 Septemb. 1788.

Jfrån then tjd, iag begripet wekten af mina dyra skyldig-heter, mot Gud, Konung och Fäderneslandet hafva mina böijell-ser så mycke menskligheten tillåtitt, syftatt till möijeligaste wärkställighet deraf.

J stöd af denna principe, bör iag berätta, hvad för ryckten för 2:ne åhr tillbaka, här i Finland passerade, och dem iag då gienast så väl för flera mina Herrar förmän, som och för andra af mina upmärksama vänner och Camerater upäckte så skriftelig som muntelig, hvillka alla samtelige med mig, företogo oss all möjlig upmärksamhet, ehuru wj ansågo en slik plan så ohygelig som omöijelig.

Saken omtaltes bland wissa med förbehold af mycken Tysthet, hvilken dock med försektighet utforskades af Fölljande innehold.

1mo Skulle innevarande åhr 1788, en rysk Flotta af 20 Linie skiepp utom Fregätter, tillika med En Talrik Armé från Landsidan intaga Furstendömmet Finland, skillja det i från Sverges Krona och försätta det uti en Lyckelig independense, under Rysk protection, styrt sedermer af ett egett parlemente och för at wärkställa detta så mycke lättare skulle

2do Alla här i Landet etablerade Gevärs, Tross, och munderings bodar På en wiss dag, om möjligt vore med eld förstöras, för att få militairen utur defension. och

3^{tio} Skulle till belöning för dem af adelen som härutinnan bistodo, som ock för de öfriga stånden som tjänade operationen alla Cronogods och gårdar skiftas.

Thetta förrådiska förslag, som bland rättsinnige förekom, kunde ej annat än upväcka Fasa och afsky, som wärkade så mycké att deseinen tämelig förledit åhr aftystnade, hvarigenom, man började mindre reflectera på det förenämnda omtalta. Men som tjden nu tillika med flera omständigheter updagat wärkeligheten af slik tillställning, och hvar rättsint människia kan sluta, vår wjsa och Nådiga Konung hunnit ärfara sanningen och wärkeligheten häraf, så mer nu tydelig och wiss, då resonometer rörande partage tractat, Ryska Flottans beredskap, Tankarnes olikhet i svanska arméen så väl som den finska, resonementer sic pro et Contra, Tyckes frågan lätt besvaras, om krigett är offensivt eller defensivt, Enär Den sluga och wjsa, häldre förekommer än förekommes.

Jag underkastar mig Guds och Menniskiors Dom, om icke denna min berättelse, sådan hon nu relateras, öfverens stämmande är med den så iag som flera hundrade för 2:ne åhr tillbaka hördt

omtalas och flera på närmare distance än jag afhördt, hvillka med mig om påfodras nog skola tillstå sanningen, under säkert hopp att Försynen ej allena Nådeligen afvänder olyckan, utan äfven i Liuset framhafver förrädarne, men som saken nu balancerar emellan willrådighet, frucktan och torde hända fördömda afseckter, Ty har iag ej förtiga velat, att till warje förnuftig och wälsinnad svensks bepröfvande aflämna detta sanfärdiga förhollandet af en så högst fördärfvelig anläggning.

Sveaborg d:n 12 Septemb:r 1788.

Abrah. de Frese
major.

LIITE XXIII.

Valtiollinen lentokirjanen, sisältävä vastauksen Anjalan liittoa vastaan julkaistuun »Aftryck af et från Finland ankommit Bref af 14:de September 1788 (Göteborg 1788).

Nähtävästi painettu vuoden alussa 1789, ei kuitenkaan Ruotsissa. Kirjan tekijä tuntematon; siksi väitetään Yrjö Maunu Sprengtportenia, minkä arvelun ei kuitenkaan tarvitse olla oikea. Kirja ilmestynyt italiankielisenä käännöksenä ja mahdollisesti ruotsiksi. Kirjanen on erittäin suuri harvinaisuus; yksi kappale Pietarin yleisessä kirjastossa, toinen allekirjoittaneen hallussa.

Antwort eines Finnischen Mitbürgers auf einen in den Hamburgischen Zeitungen eingerückten und vorgeblich in Finnland geschriebenen Brief vom 14 September 1788.

Brief eines Finnischen Mitbürgers.

In den Hamburgischen Zeitungen No. 196. vom 6ten December ist ein vorgeblich in Finnland geschriebener und in Gothenburg während des Aufenthalts des Königs daselbst gedruckter Brief vom 14ten September erschienen, der zu unserer grössten Bestürzung und Verwunderung, aus einem Gewebe von Unwahrheiten, Verleumdungen und Aufbürdungen zusammengesetzt ist, die man, ohne Rücksicht auf Achtung gegen Wahrheit und Gerechtigkeit, mit vieler Frechheit ausgesprengt, und einem aufgeklärten Publikum mitgetheilt hat.

Man hat lange mit Geduld bemerkt, dass alle öffentliche Blätter in Schweden entweder mit niedriger Schmeicheley, oder

mit Verleumdung derjenigen Mitbürger angefüllt gewesen, die von edlem Eifer für die Rechte der Nation beseelt, die einmal festgestellten heiligen Grundgesetze beschützt, und so bald sie selbige verletzt und zu Boden getreten sahen, alles zu ihrer Vertheidigung und Wiederherstellung gewagt haben. Man hat dieses als eine Folge der Druckfreiheit angesehen, die ein Grundgesetz der Unterstützung und Aufrechthaltung der Freiheit der Nation hätte bleiben sollen, nun aber gleich den übrigen dermassen verdrehet worden ist, dass sie, wie solches bey dieser Gelegenheit klar erhellet, blos die Stimme eines Einzigen vorzutragen scheint. Jeder redliche und verständige Einwohner hat daher hinlänglich den Werth eingesehen, den man einem solchen Geschwätze beylegen muss, und solches gelassen als ein Mittel in der Hand des Schwachen betrachtet, der eine schlechte und ungerechte Sache zu vertheidigen hatte und daher zu Lügen und giftigen Erdichtungen seine Zuflucht nehmen musste, um Unbefangene zu missleiten, und Absichten zu bemänteln, die ein einziger Strahl der durchdringenden Kraft der Wahrheit umstürzen und zu nichte machen würde. Seit dem man aber gefunden, dass diese giftigen Ströme angefangen haben sich in ausländische öffentliche Zeitungen zu ergiessen, um die ganze aufgeklärte Welt, deren kleinster Theil, Schwedens innere Beschaffenheit kennen kann, zu verblenden und zu einer lieblosen Beurtheilung derjenigen Mitbürger zu verleiten, die gleichfalls Anspruch auf die Hochachtung eines jeden aufgeklärten und tugendhaften Mannes, welcher Nation er auch sey, machen können; so hält man es für eine Pflicht, die man sich selbst und seiner Nation schuldig ist, alle diese aus dem Winde gegriffene Erdichtungen in ihr wahres Licht zu stellen und auf die Quelle derselben, nemlich Laster, Gewalt und Unterdrückung, zurückzuführen, und daher hat man, so abgeschmackt diese Schrift auch ist, sich veranlasst gesehen, über dieselbe einige der Natur der Sache angemessene Bemerkungen zu machen.

Aus dieser Schrift erhellet gleich Anfangs, dass selbige wahrscheinlich nicht in Finnland verfertigt seyn kann, indem man bekanntermassen, gegen das Lokale der Erzählung so oft verstösst. Im April und May war es in ganz Finnland eben so wenig

verboten Briefe zu schreiben als in den darauf folgenden Monaten, man lebte vielmehr in der grössten Stille und vermuthete nichts weniger, als Krieg mit Russland, woher in der That keine andere als friedliche Nachrichten einliefen. Es fing sich alles damit an, dass am 26 May die Befehle an den kommandirenden General geschickt wurden, und dass man damals oder bald darauf aus Schweden berichtete, die ganze Schwedische Armee würde aus der Ursache versammelt werden, weil die Russen schon einen Theil von Finnland verheert und geplündert hätten. Dieses setzte alle Landeseinwohner in die grösste Verwunderung, und war ihnen desto unerwarteter, da sie keine der Anstalten sahen, welche Folgen eines wohl überlegten Planes sind, und einen nothwendigen Krieg von einem willkührlichen unterscheiden. Vor dem erstern glaubten wir sicher zu seyn, und den letztern hielten wir nicht für vollen Ernst, indem der Gang der Posten noch ununterbrochen fort daurete. Man hörte wohl, dass eine und die andere Person Befehl erhalten hätte zu schreiben, und Dinge zu berichten, die niemals geschehen waren, nicht aber, dass man jemanden zu schreiben verboten hätte.

Der Verfasser giebt ferner vor, im Junii Monate in seiner Landwirthschaft so sehr vertieft gewesen zu seyn, dass er keiner Zeit zum Schreiben gehabt hätte, und gleichwohl sagt er an einem andern Orte, dass er einen Officier über die Gränze geschickt habe, um sich von der Denkungsart der Nachbarn zu unterrichten. Dieses sind Ungereimtheiten, die in Finnland nicht haben statt finden können: denn wäre jener Mann zugleich Officier gewesen; so hätte er sich mit seiner Landwirthschaft im Junii Monat unmöglich so sehr beschäftigen können, zu einer Zeit, da die ganze übrige Finnische Armee schon unter dem Gewehre stand; und ohne Militair zu seyn, hat er das Recht nicht, einen Officier zu expediren. Es ist also hierin ein augenscheinlicher Widerspruch enthalten, den selbst diejenigen einsehen müssen, die die Verfassung in Finnland nicht genau kennen.

Es ist allgemein bekannt, dass der General Sprengtporten auf sein eigenes Begehren und auf den geäusserten Wunsch, sich in seinem Metier zu vervollkommen, von des Königs Majestät in den schmeichelhaftesten Ausdrücken die Erlaubniss erhielt, als

Volontaire bey der preussischen Armee im Jahre 1778 dem damals in Deutschland kürzlich ausgebrochenen Kriege beywohnen zu dürfen, nicht aber dass er, wie der Verfasser vorgiebt, zu einer Reise nach dem Auslande wäre gezwungen worden, welches eine eben so grobe und derbe Unwahrheit ist, als alles Uebrige, was er in dieser Hinsicht glaublich zu machen sich bemüht. In allem diesem kann kein Finnischer Mitbürger sich irren, und diess ist ein Beweis, dass der Brief nicht aus Finnland herkömmt, wo es keinen Einwohner giebt, dem diese Dinge nicht besser bekannt seyn sollten.

Wäre der Verfasser ein Finnländer, so hätte er gewiss die Officiere gekannt, die bey den Finnischen Recognoscirungen gebraucht wurden, er hätte folglich wissen müssen, dass es unter allen diesen von Ehre, unverbrüchlicher Treue und Liebe zum Vaterlande beseelten Männern, keinen so niederträchtigen geben konnte, der der groben Verrätherey fähig wäre, die vom Lande aufgenommenen Charten an Russland zu verkaufen. Er hätte (so sehr auch seine schlechte Absicht auf die Verschwärzung der bewährtesten Mitbürger in Finnland abzuzwecken scheint) sich in Acht genommen, so augenscheinlich ungläubliche Umstände zu erdichten, besonders da er befürchten musste, durch genaue Untersuchung entdeckt, und mit der gerechten Strafe belegt zu werden, die derjenige verdient, der es wagt, ein ganzes Corps Officiere auf eine so niedrige Weise anzuschwärzen.

Er spricht weiter von der Stellung der Russischen und Schwedischen Armeen bey dem Pass von Ripala u.s.w., von Oertern, die in Finnland gar nicht zu finden, und noch weniger als zur Campagne bequeme Plätze gekannt sind. Alles dieses beweiset deutlich, dass jene Schrift nichts als ein gemeines Pasquill ist, welches zu Gothenburg in der niedrigen Absicht gedruckt worden, die ehrenvollen Unternehmungen der Armee zur Verteidigung der Gerechtsamen der Nation und zum Besten des Vaterlandes zu verkleinern, und welches so wie jene, womit unsere eigenen Zeitungen angefüllt gewesen, nicht die mindeste Aufmerksamkeit verdienen würde, wenn nicht zugleich darinnen Umstände enthalten wären, die eine Erläuterung nothwendig machen.

In den Monaten Julii und August fährt der Verfasser fort, hätte er nichts als *scheusliche vorher unerhörte*,¹ und mehrentheils *unglaubliche* Dinge zu erzählen gehabt; hierin könnte man ihm Recht geben; das was damals bey der Armee geschahe hat beynahe in der Geschichte seines gleichen nicht, und sollte fast zum Beweise dienen, zu welchem Grad von Aufklärung unser Zeitalter gestiegen ist. Man sieht eine ganze Armee sich des Rechts ihrer Nation und ihrer Grundgesetze annehmen gegen den Unterdrücker derselben, welcher gerade nach eben diesen verwickelten Gesetzen, eine unumschränkte Gewalt hat, jener Nation zu befehlen. Dieses thut gedachte Armee ohne die militairische Disciplin und den Gehorsam, zu welchem sie verpflichtet ist, aus den Augen zu setzen, ohne Gewaltthätigkeiten auszuüben, ohne die Bande der Gesellschaft im mindesten zu zerreißen, in Gegenwart ihres Feindes, unter den Augen eines Königes, welcher in diesem Augenblicke eine über die Gesetze erhabene Gewalt hat. Alles dieses geegeschiehet(!) mit der grössten Vorsicht, um die Vertheidigung des Vaterlandes nicht zu vernachlässigen, ohne auf etwas anders, als auf die Rechte der Nation zu dringen und den Grundgesetzen ihre vorige Kraft wieder zu verschaffen, wobey man so viele mit einander streitende Umstände vereinigt, ohne irgend eine seiner Pflichten zu verletzen. Dieses konnte freylich einem in seinem Schlamm vertieften Landmanne (wofür der Verfasser sich ausgiebt) nicht anders als *scheuslich* und *unglaublich* scheinen; und wenn er darüber betreten war, so war es ganz natürlich: Denn gleich wie die Nachteule oder die Fledermaus sich vor der majestätischen Ankunft der Sonne verbergen muss, weil ihre Augen den Glanz derselben nicht ertragen können, eben so konnte oder durfte dieser kleine Schmutzwühler, der vermuthlich keine höhere Ehre als jene der Hoftreppen kannte, auch keine grosse That, die ihn blendete anschauen.

Sie haben, sagt er, gegen die *Hoheit des Königs und der Nation* gefehlt. Nach seinen Begriffen von der Hoheit, muss die des Königs von einer besondern Gattung seyn, wenn sie nicht ein-

¹ Kursiveeraukset lentolehden kirjoittajan tekemät.

mal die Vorstellungen seiner Unterthanen ertragen kann, die auf der vom Könige und dem Volke gemeinschaftlich beschwornen Regierungsform, aus Wahrheit, Gerechtigkeit und Eifer für das allgemeine Beste des Vaterlandes gegründet waren, und mit aller der Ehrerbietung, die Unterthanen ihrem Könige schuldig sind, vorgetragen wurden. Die Idee von der gekränkten Hoheit der Nation ist noch widersinniger und lächerlicher. Noch nie hat man wohl gehört, dass die Hoheit einer Nation dadurch gelitten hätte, dass sie ihre Gerechtsame gegen den Unterdrücker derselben vertheidigt hat, wohl aber dadurch, dass sie auf eine niederträchtige und nachgebende Weise, aus Feigheit, Uneinigkeit und Kleinmuth sich hat unterdrücken und in ein Ioch zwingen lassen, das oft der ganzen Menschheit zur Unehre gereichte.

Der ganze Brief des Verfassers enthält im übrigen unter einander gemengte Berichte und verwirrte Ideen von Verschwörungen und Verschwornen, von der Uhabhängigkeit der Finnen, von den Bewegungen der Armee, dem Hasse der Priester und Bürger gegen das Militair, den Beleidigungen und Beschimpfungen, die sie ihren Wohlthätern angethan haben, u.d.m., welches deutlich seine böse Absicht entdeckt, die redlichen Männer des Staats, denen das Wohl des Vaterlandes mehr als alles übrige am Herzen lag, anzuschwärzen. Hieraus lässt sich nun zwar nichts weiter folgern, es giebt aber doch wenigstens Anlass zu Erläuterung zweyer Hauptumstände: Der erste derselben betrifft das Recht, welches die Armee zu dem Schritte gehabt, den sie zur Vertheidigung und Befestigung ihrer Grundgesetze und beschwornen Constitution genommen, und der zweyte bestehet in dem so oft angeführten Finnischen Independenzplane; diese beyde Gegenstände sind gänzlich von einander unterschieden und müssen keinesweges vermengt werden.

Ist es nöthig, um das Recht zu beweisen, welches die Armee zur Beschützung ihrer Grundgesetze hat, mehr zu sagen, als dass ein jedes Mitglied derselben ein Mitbürger ist, und selbst persönlich geschworen hat diejenige Regierungsform zu beschützen, zu befolgen und zu vertheidigen, der er unterworfen ist. Welches sind nun, seitdem diese Regierungsform erschüttert

worden ist, die Bande, die den König mit seinem Volke vereinigen sollen? Sie bleiben ja alsdenn willkürlich und verlihren alle ihre gesetzliche Kraft, so wohl beym Befehlen als beym Gehorchen. Ein offensiver Krieg ohne Vorwissen und Einwilligung der Stände, ist unserer Regierungsform zuwider, wie können daher jene Umstände vereinigt werden? Was that hierbey die Armee? Sie bewog den König durch die dringendsten Vorstellungen, den Befehl zu ertheilen, dass sie sich innerhalb unserer Gränzen zurückziehen sollte; sie vereinigte und verband sich zur Fortsetzung eines offensiven unsern Grundgesetzen zuwider unternommenen Krieges nicht wieder über die Gränze zu gehen, sondern selbige, ihrer Schuldigkeit gemäss, bis auf den letzten Blutstropfen zu vertheidigen, und einhellig bey des Königs Majestät darum anzuhalten, dass die Stände des Reichs zur Berathschlagung und gesetzmässigen Entscheidung des Friedens oder des Krieges zusammen berufen werden mögten. Sie fand ebenfals für nöthig, Ihre Russisch-Kaiserliche Majestät von diesem Ihrem Entschlusse zu benachrichtigen; denn sonst hätte sie ja ihren Zweck verfehlt, indem sie den Feind sich auf dem Fusse nachgezogen, und weit entfernt dem Kriege zuvor zu kommen, die Flamme desselben überall verbreitet, und auf solche Weise einen gesetzwidrigen offensiven in einen gesetzmässigen defensiven Krieg verwandelt hätte. Welche andere Macht hätte ausserdem bey der gegenwärtigen sonderbaren Lage der Sachen sich des Rechts der Nation annehmen können, wenn die Armee feig und ehrvergessen genug gewesen wäre, ihrer Pflichten sowohl gegen die Nation als das Vaterland zu vergessen? Hätte sie bloss ihrer Neigung als Soldat Gehör gegeben; so ist leicht einzusehen, dass sie, unter welchem Vorwande es auch sey, lieber Krieg als Frieden gewollt hätte; wenn man hiebey aber erwägt, dass der Mangel bey einem übelausgesonnenen Kriege dem Lande in der Folge keinen glücklichen Ausgang versprach, so konnte es wohl keinen so hartherzigen Mitbürger geben, der mit gutem und reiflichem Vorbedachte sein Vaterland in augenscheinliches Unglück hätte hineinziehen wollen. Und wenn auch eine gegründete Hoffnung zur Erlangung grosser Vortheile und zu dem glücklichsten Ausgange des Krieges vorhanden gewesen wäre; so ist dennoch jedes auf-

geklärte Volk verpflichtet, vorher wohl zu überlegen, ob der Krieg rechtmässig ist oder nicht, indem das Völkerrecht und Menschenblut zwey der kostbarsten Kleinode in der Welt sind, welche man nicht kränken und vergiessen muss, ohne höchst wichtige Ursachen dazu zu haben, und ohne mit überzeugender Wahrscheinlichkeit die Erreichung des vorhabenden Endzwecks vorher zu sehen.

Dieses ist eine kurze Schilderung des schrecklichen Verbrechens, weswegen uns unsere undankbaren Landsleute verklagen wollen, und welches hauptsächlich darin bestehet, dass wir ihr und das allgemeine Beste sorgfältiger als unsere eigene Wohlfahrt beherzigt haben. Wir unterwerfen uns mit aller Zuversicht der Prüfung der ganzen aufgeklärten Welt und dem Ausspruche des unpartheyischen Publikums, verachten aber im übrigen die niedrigen Pasquillanten, welche auf Kosten der Tugend, Ehre, Redlichkeit und Wahrheit einen so unwürdigen Weg, zum Glücke zu gelangen, gewählt haben.

Was die Unabhängigkeit Finnlands anlangt, so ist selbige kein neulich entworfener Plan: Es ist solcher schon bald ein halbes Jahrhundert alt, und wird man keinen aufgeklärten Finnen antreffen, der nicht einzusehen im Stande wäre, wie unglücklich und unnatürlich unser Verhältniss mit Schweden ist und allzeit war. Fast acht Monath im Jahre sind wir von unserer Regierung, unserem Schutze und der Gemeinschaft mit unsern Mitunterthanen durch die unterbrochene Ueberfahrt entfernt, und wir allein müssen durch diese Unbequemlichkeit leiden. Unter den Ständen haben wir eine entschiedene Mehrheit der Stimmen gegen uns, selten oder niemals ein Mitglied von unserer Nation im Senate, und sehr wenige derselben in den Kollegien und an denen Orten, wo das Wohl unsers Landes zugleich mit der Wohlfarth Schwedens gehandhabt und bewacht wird. Alle diese Ursachen sind in den letztern Zeiten um so gegründeter geworden, als wir beständig erfahren, wie lieblos die Schwedische Regierung Finnlands Wohl vernachlässigt, und hat es geschienen, dass dieses Uebel in eben dem Maasse zunimmt, als wir uns darüber beschwert haben. Es geschieht

nun innerhalb einem Menschenalter zum drittenmale, dass unser Land von einem verheerenden Kriege überrascht wird. Der vorige wurde vom Senat und den Ständen in Gefolg dieses Grundsatzes bewilligt und beschlossen, dass die einzigste unbedeutende Ungelegenheit, die der Krieg nach sich ziehen könnte, in nichts weiter als in der Verheerung Finnlands bestünde, und was hätte dieses für Schweden gegen die Ehre zu bedeuten, in der Geschichte eine Rolle gespielt zu haben. Ist es wohl möglich, dass eine ganze Nation einen solchen Grad von Demüthigung mit Gleichmuth ansehen, leiden und ertragen soll, um somehr, da sie durch die tägliche Erfahrung völlig überzeugt worden, dass die nemliche Denckungsart auch jetzt noch immer diejenige ist, nach welcher die Schwedische Regierung gelenkt und geführt wird.

Es wäre überflüssig und zu weitläufig, alles dasjenige her-zuzählen, was Finnland ausgestanden hat. Man wird hiervon schon einen vollkommenen Begriff geben, wenn man nur anführt, dass keiner von den Contracten, die die Finnische Nation mit der Schwedischen Krone förmlich geschlossen hat, gehalten, sondern auf eine ungebührliche Weise verdrehet und gebrochen worden; dass unter dem Vorwande, einer allgemeinen Theilung (Storskifte), welche die Finnische Nation verlangt hätte, und die zur Verbesserung ihrer Haushaltung erforderlich wäre, ihre eigenen Erbländer (Börde) und adeliche Güter (odals jordar) wider die bürgerliche Sicherheit, wider Recht und Billigkeit abgetheilt und ihnen abgenommen worden, ohne Rücksicht auf die darüber geführten Klagen und den Schaden, den das Land dadurch leidet, dergestalt, dass ganze Provinzen, wo der beste Vermögensstand herrschte, entblösset und in die tiefste Armuth gebracht worden sind; dass die vornehmen schwedischen Beamte ungeahndet gesetzwidrige Handlungen und Gewalt im Lande ausgeübt haben, und dass diejenigen Männer, welche sich des Rechts der Nation und des Landes annahmen, verfolgt und unter die Füße getreten worden sind, u.s.w.

Beym ersten Anblicke sollte man eine Nation, bey der sich so etwas zutragen kann, keines bessern Schicksals werth schätzen;

wenn man aber dabey die seltsame Lage ihres Landes erwägt, so zeigt es sich deutlich, dass sie in diesem unnatürlichen Zusammenhange mit Schweden nicht aus Feigheit und noch weniger aus Liebe zu diesem Reiche beharret, sondern dass es bloss aus Furcht für Russland und aus der Ursache geschiehet, damit sie von dieser Macht, unter dem Vorwande einer neuen Constitution, nicht ebenfalls in ihren Freiheiten und Gerechtsamen gedrückt werden möchten, welches um so gefährlicher wäre, da ihre nähere Nachbarschaft unsern Abstand von unsern vermeinten neuen Unterdrückern verkürzen würde. Dass diese Besorgniss die stärksten Wurzeln geschlagen hat, darüber muss man sich um so weniger wundern, da beyde Nationen bey Menschen Gedenken mit einander in Kriegen verwickelt waren, und da sie, so wie es mehrentheils mit allen nahe an einander gränzenden Völkern geschehen, ihre gegenseitigen Länder selten anders als Feinde und Verheerer besucht haben. In der Vermuthung, dass diese Gesinnungen den Russen allzeit eigen seyn müssen, setzen die Finnen ein Misstrauen in ihre nachbarliche Freundschaft, welche doch bey der jetzigen Lage billig die einzigste Stütze Finnlands ausmachen sollte. Ein ausgeklärteres Zeitalter hat biese Hirngespinnste nach und nach verdränget, und deutlich an den Tag gelegt, dass Russlands wahre Politik es unmöglich mit sich bringen kann, dass dieses Land gedrückt werden, sondern dass vielmehr ersteres ein auf Finnlands Glück und Freiheit gegründetes Zutrauen wieder herstellen soll, als wodurch dieses Herzogthum Beständigkeit und Zuverlässigkeit erhält, und Russland der ruhige ungestörte Besitz seiner nordischen Länder zugesichert wird.

Eben deswegen nun sind alle Vorschläge, die von Zeit zu Zeit zur Ausführung einer so grossen und heilsamen Absicht zum wahren Besten Finnlands gemacht worden, jederzeit auf das natürliche Recht gegründet gewesen, kraft dessen jedes aufgeklärte Volk seine Freiheit, Sicherheit, Glück und Selbstständigkeit zu bauen und zu befestigen berechtigt ist, welches nicht nur jeder redliche schwedische Mann, sondern auch jeder tugendhafte Mitbürger, in welchem Lande er auch sey, ja sogar

alle Unterdrücker auf dem Erdboden, und selbst die Teufel in der Hölle hochachten und verehren müssen.

Und obgleich dieser Finnische Independenzplan nicht der Zweck bey der Vereinigung und Conföderation der Finnischen und Schwedischen Armeen war, so wie es der Verfasser so undeutlich mit einander vermengt, auch niemand hier zu Lande zu einem solchen Zwecke weder heimlich noch offenbar Verschworne gekannt hat, so sehr auch verschiedene der verständigsten und erfahrensten Männer in Finnland daran gearbeitet haben, die Nation nach und nach zur Kenntniss dieses ihres wahren Wohls zu leiten: So hat man es doch allzeit für die unausbleibliche Schuldigkeit eines jeden redlichen Mannes gehalten, über die Wohlfahrt seines Landes in allén Fällen zu wachen und selbige in acht zu nehmen, und dem zufolge gewünscht und gehofft, durch Gründe und Vorstellungen der Constitution Finnlands eine Festigkeit zu verschaffen, welche in der Zukunft das Wohl desselben hätte beschützen, und der Freiheit und denen Gerechtsamen dieses Landes die Kraft und Sicherheit geben können, die seine natürliche Lage erfordert.

Der Verfasser bringt hier dem Publikum eine sehr üble Meinung von seiner eigenen Person bey. Er spricht von verschiedenen Verschwörungen, von denen niemand anders etwas gewusst hat. Hieraus könnte und müsste man schliessen, dass er entweder selbst mit unter seinen so genannten Verschwornen gewesen, und folglich die Absicht, in welcher sie sich vereinigt, genehmigt und gut gefunden, sich aber, als er sein Glück auf einem andern Wege sicherer zu machen glaubte, davon abgesondert habe; oder auch hat er etliche solche Leute, die mit einem dem Staate nachtheiligen Vorhaben schwanger gingen, gekannt und selbige nicht, seinen mitbürgerlichen Pflichten gemäss, um einem so gefährlichen Ausbruche zuvorzukommen, zu rechter Zeit entdeckt. In beyden Fällen ist er ein verächtlicher Schelm, und ausserdem drittens noch ein kleindenkender Lügner, der sich ein ehrenrühriges Amt erwählt hat. Merkwürdig ist es gleichfalls, was er erzählet, als hätte des Königs Majestät in

seinem ganzen Lande nicht mehr Beamte, auf deren Treue Er sich verlassen könnte, als die Generale Graf Meyerfeld und von Platen; wie ist dieses zu verstehen? Sind denn alle die übrigen ehrwürdigen Männer Verräther des Vaterlandes, der Wahrheit und der Gerechtigkeit? Oder können jene beyde Herren von einer andern als einer solchen Absicht geleitet werden, deren auch die andern fähig sind, und welche mit der Denkungsart eines jeden Mitbürgers übereinstimmt? Was er damit meint, ist ein viel zu dunkles Räthsel, als dass ich es auflösen könnte.

Referat.

Die historischen Quellen der Anjala-Konföderation.

Die Anjala-Konföderation und die mit ihr auf das intimste verknüpfte Frage von der politischen Selbständigkeit Finnlands ist von jeher ein Gegenstand lebhaftesten Interesses gewesen und die, die eine und die andere behandelnde Litteratur ist eine überaus reichhaltige. Nichtsdestoweniger enthalten die mit dieser Konföderation zusammenhängenden Ereignisse und die Selbständigkeitsfrage Finnlands eine ganze Reihe Probleme, die, wenn auch häufig behandelt, einstweilen jedoch immer noch ungelöst verblieben sind. Es unterliegt keinem Zweifel, dass diese noch bisher ungeklärten Fragen in eine neue Beleuchtung gestellt werden können. Existieren doch immer noch in Schweden, Finnland und Russland eine ganze Reihe bisher unbenutzter Quellen, aus denen sich wahrscheinlich neue Gesichtspunkte ergeben würden und die bei einer Ergänzung und eventueller Modifizierung unserer Vorstellungen von den mit der Anjala-Konföderation zusammenhängenden Geschehnissen voraussichtlich vortrefflich zu statten kommen würden. Vor allem kämen hierbei alle jene, dem Namen nach bekannten, bisher aber noch nie in die Forschung einbezogene Dokumente in Betracht. Was die benutzten Urkunden betrifft, so kann man sich nicht der Einsicht erwehren, dass das Material, auf dessen Grundlage die mit der Anjala-Konföderation und der Selbständigkeitsfrage Finnlands in Verbindung stehenden Ereignisse dargestellt worden sind, bisher nicht genügend kritisch beurteilt und geprüft wurde, was ja leicht zu verstehen ist, wenn man bedenkt, dass bisher immer in erster Linie eine einheitliche Darstellung der äusseren und inneren diesbezüglichen Ereignisse angestrebt worden ist. Es dürfte daher geboten sein, die bekannten und benutzten Quellen auf deren Wert und Ergiebigkeit hin einer sorgfältigen Durchmusterung zu unterziehen.

I

Es handelt sich darum, eingangs eine kurze Übersicht über die noch unbenutzt verbliebenen, verschiedenerorts zu findenden Urkunden über die Anjala-Konföderation und die finnische Selbständigkeitsfrage zu geben.

Da wird man zunächst diejenigen Quellen in's Auge fassen müssen, in welchen sich die zur Regierungszeit König Gustafs III. in den 1780-er

Jahren in Finnland herrschende allgemein verbreitete Stimmung Ausdruck gibt. Bekanntlich erbot Freiherr G. M. Sprengtporten um Ostern 1784 dem Bruder König Gustafs, Herzog Karl von Södermanland, die Krone des Grossfürstentums Finnlands. Es fragt sich nun, ob er diesen Schritt aus eigener Initiative und auf eigene Verantwortung hin unternahm oder ob er in diesem seinem Vorhaben von seinen Landsleuten unterstützt wurde? Wie weit war in jener Zeit der Gedanke an ein selbständiges Finnland gediehen? Unseres Erachtens existieren noch immer eine Anzahl unbenutzter Quellen, welche zur Beantwortung dieser Frage das ihrige beitragen könnten. Hierbei müsste man auch anstreben, sich einen Begriff von dem dazumal in Finnland herrschenden Oppositionsgeist und dessen Ursachen zu bilden. Vor allem müsste festgestellt werden, inwiefern und in wie hohem Masse eine Beeinflussung seitens ausländischer, namentlich französischer Seite zur Beförderung einer derartigen oppositionellen Stimmung in Finnland und deren aktiven Betätigung stattgefunden hat.

Die Quellen, welche einen Einblick in die Wirksamkeit des Leiters der Selbständigkeitspartei, G. M. Sprengtporten, gestatten, sind vielfach benutzt worden, doch bereitet es keine Schwierigkeiten darzutun, dass es immer noch eine ganze Reihe unbenutzter, in dieser Beziehung aufschliessender Quellen gibt. Vor allem müsste angestrebt werden, näheres über die Beziehungen Sprengtportens zu seinen Landsleuten vor seiner Pariser Reise und seinem Aufenthalt in Holland zu erfahren. Sowohl über seinen Aufenthalt im letztgenannten Lande als auch über seine dortige Tätigkeit herrscht noch völlige Dunkelheit und doch gibt es eine grosse Anzahl inhaltsreicher Quellen aus jener Zeit. Von hohem Interesse wäre besonders die Kenntnisnahme von Sprengtportens Grundgesetzentwurf für Finnland und die von ihm ausgearbeitete Reichstagsordnung, die allerdings beide häufig genug angeführt worden sind, die jedoch in ursprünglicher und ungekürzter Fassung bisher unauffindbar waren. Desgleichen kann angenommen werden, dass die von dem russischen Bevollmächtigten im Haag, Kolyčev, an seine Regierung gelieferten Rapporte über seine Verhandlungen mit Sprengtporten, wichtige Streiflichter auf die Selbständigkeitsgeschichte Finnlands werfen könnten. Und obgleich der Aufenthalt Sprengtportens in Russland, dank vieler Dokumente wohl bekannt sein dürfte, so existieren, unserer persönlichen Erfahrung zufolge, immer noch eine Anzahl bisher unbenutzter Quellen, die die Entwicklung seiner derzeitigen Pläne sowie seine Beziehungen zu den jeweiligen leitenden russischen Staatsmännern beleuchten. Wie umfangreich die bisher unbenutzt verbliebenen Berichte über Sprengtportens Beziehungen zu seinen Landsleuten in der erwähnten Zeit sein mag, darüber kann mit Sicherheit nichts ausgesagt werden, doch berechtigen gewisse Umstände uns zu der Annahme, dass derartige noch unbekannte Dokumente existieren.

In erster Linie wird das Augenmerk auf den schriftlichen Nachlass der Funktionäre der Anjala-Verschwörung und der Vertreter des Selbstständigkeitsgedankens gerichtet. Aus leicht verständlichen Gründen wurden die meisten diesbezüglichen Schriftstücke nachweislich mit Absicht vernichtet, doch hat unsere Untersuchung aufgezeigt, dass einzelne Dokumente diesem Schicksal entgangen sind und werden einige derselben, die unserer Meinung nach Anspruch auf besonderes Interesse machen dürfte, im Anhang dieser Arbeit in extenso veröffentlicht.

Das bisher bei einer Darstellung der betreffenden Ereignisse noch überhaupt nicht oder wenigstens nur in sehr mangelhafter Weise herangezogene Material wird in einzelnen Kapiteln gesondert für sich behandelt.

Zuerst wird darauf hingewiesen, dass eine Anzahl, im Zusammenhang mit den Hauptereignissen der Anjala-Konföderation entstandener Dokumente existieren, die bisher überhaupt nicht bei einschlägigen Untersuchungen in Anspruch genommen worden sind, wenschon deren Existenz kein Geheimnis gewesen ist. Ein solches Dokument ist beispielsweise ein im August 1788 ausgearbeiteter Plan zur Durchführung einer Revolution in Schweden. Ein zweites wichtiges Dokument ist die wichtige Variante des Manifests der finnischen Offiziere, das »Avertissement«, vom 25. August 1788, ferner gewisse aus Offizierskreisen stammende Akten, deren Zweck es war, die Arméeleitung zur Einleitung von Friedensunterhandlungen und zu einer Abwicklung der politisch gespannten Lage zu zwingen.

Weiter wird darauf aufmerksam gemacht, dass es ausser den allgemein bekannten und benutzten offiziellen Protokollen, nämlich den Protokollen des Generalkriegsgerichts und des Reichsrats, noch eine Reihe Protokolle gibt, die auf die hier behandelten Ereignisse neues Licht werfen. Hierher gehören die zur Zeit des Oberbefehls des Herzog Karls entstandenen Protokolle, die Protokolle des russischen Admiraltätskollegiums, die Skantz-Dejournbücher und Flottenprotokolle der russischen Flotte, die allerdings in der gedruckten Litteratur wiederholt erwähnt, niemals aber erschöpfend ausgenutzt worden sind.

*

Eine gesonderte Gruppe für sich bilden die überaus zahlreichen offiziellen Erlasse, Gutachten und Rapporte, welche Bezug auf die politischen Begebenheiten der zweiten Hälfte des Jahres 1788 haben. Diese sind zum Teil wiederholt benutzt worden, ein grosser Teil derselben dürfte bisher jedoch immer noch unbekannt sein. Hierher gehören zuerst die Erlasse des Königs, des Arméeoberbefehls und der zivilen Behörden aus der ersten Kriegszeit, von denen speziell in lokalen Archiven eine grosse Anzahl aufbewahrt ist. Einige derselben, so z. B. die vom

Oberst G. M. Armfelt verfassten, für die jenseits des Kymijoki-Flusses ansässige Bevölkerung bestimmte Bekanntmachungen sind von bemerkenswerter Bedeutung. Ferner werden vom König, vom Herzog Karl und vom Arméebefehl erlassene Befehle, unter denen sich ebenfalls eine Masse bisher noch unveröffentlichter Schriftstücke befinden, angeführt. Beachtungswert sind auch solche Urkunden, die an den König und an den Arméebefehl gerichtet waren und einige der wichtigsten von diesen werden in vorliegender Arbeit angeführt und referiert. Unter diesen befinden sich, z. B. viele, vom Günstling des Königs J. A. Ehrenström verfassten Erlasse und Promemorien aus dem Herbst 1788, deren Inhalt speziell auf die derzeitige politische Lage und Ereignisse Bezug hat. Dann folgt eine Besprechung des überaus reichhaltigen Rapportmaterials, das vorläufig noch so gut wie unbenutzt verblieben ist. Letzteres wirft ein ganz neues Licht auf die innere Entwicklung der Anjala-Konföderation. Hieran schliessen sich Mitteilungen der Gouverneure der östlichen Regierungsbezirke unseres Landes, Kuopio und Oulu (Uleåborg). So berichtet z. B. der Gouverneur von Kuopio, Freiherr S. W. Carpelan, über geheime Pläne, den man in Nord-Karelien auf die Spur gekommen war und die allem Anschein nach im Zusammenhang mit weittragenden Plänen standen. Ähnliches weiss auch sein Bruder aus dem Regierungsbezirk Oulu zu vermelden. Von all' diesem ist bisher nur ein Teil bekannt. Was dann das in Russland angesammelte diesbezügliche Material anbetrifft, so ist dies bekanntlich durch die von General Furuhielm vermittelten Abschriften, doch nur zu einem beschränkten Teil, Forschern zugänglich gemacht worden. Auch die von russischen Behörden erlassenen und verbreiteten Bekanntmachungen müssen miteinbezogen werden. Desgleichen die von der Kaiserin, dem Kriegsoberbefehl und den Zivilbehörden herstammenden Dokumente, die Bezug auf die Kriegereignisse haben und die mit diesen verknüpften politischen Zustände beleuchten. Das entsprechende russische Rapportmaterial, von dessen Bedeutung wir uns sowohl dank den Protokollen des russischen Reichsrats, dem Tagebuch von Chrapovičij u. a. einen Begriff machen können, ist bis auf den heutigen Tag zum grössten Teil unbenutzt verblieben. Und doch dürften die durch diese Dokumente vermittelten Notizen voraussichtlich sehr viel Interessantes und Neues über die politischen Ereignisse jener Zeit an's Licht befördern. Im Anschluss hieran werden dann ferner auch noch Spionberichte und s. g. Denunziationsbriefe einer kurzen Besprechung unterworfen, da denselben ungeachtet der ihnen anhaftenden Obskurität ein gewisser Wert nicht abgesprochen werden kann. Einige derselben werden aufgezählt und im Anhang der Untersuchung befindet sich eine Probe eines derartigen Schriftstücks, eine gegen den Stadtbürgermeister von Pori (Björneborg), dem Kommerzienrat L. Sacklén gerichtete Denunziation, in welcher letzterer bezichtigt wird, sich einer Verschwörung angeschlossen und Städter- und Landbevölkerung zu landesverräterischen Anschlägen aufgewiegelt zu haben.

Es folgt dann eine Durchsicht gewisser Verteidigungsschriften von historischer Bedeutung.

Die wichtigste unter diesen dürfte ein, Ende 1788 vom General K. G. Armfelt verfasstes Schreiben sein, in welchem er über die Verhältnisse, unter welchen die Note von Liikala zustande gekommen war, Bericht erstattet und eine Schilderung der damaligen militärischen und politischen Lage gibt. Diese Verteidigungsschrift deckt sich in vielen Punkten mit den im darauffolgenden Jahre von Armfelt vor dem General-Kriegsgericht abgegebenen Aussagen, enthält aber über diese hinaus auch einige weitere Mitteilungen über die betreffende Angelegenheit. Unbekannt ist bisher auch ein am 1:ten September in Anjala datirtes, an den König übersandtes, Schreiben des Majors J. A. Jägerhorn verblieben. Der Absender versucht darin, dem König die Handlungsmotive der Armée auseinanderzusetzen und ihm zu erklären, warum er selbst sich diesem Standpunkt angeschlossen habe, was des Königs Missfallen erregt hatte. Er berührt aber in diesem Schreiben mit keiner Silbe die politischen Umtriebe, als deren Vorsprecher er nach St. Petersburg entsandt worden war. Ferner werden zahlreiche Schreiben von Sprengtörten einer Durchprüfung unterzogen, die wenigstens zum Teil ebenfalls den Charakter von Verteidigungsschriften tragen. Diese sind allerdings schon früher, jedoch immer nur unvollständig benutzt worden. Eine sorgfältige Prüfung dieser Schriften ergibt indessen, dass dieselbe bei weitem nicht das erhoffte Interesse er bieten und dass bei einer Verwendung derselben äusserste Vorsicht geboten scheint.

*

Den folgenden Abschnitt bildet die Durchsicht der gesamten Privatkorrespondenz, die eventuell Aufklärendes über die Anjala-Konföderation und die politische Selbständigkeitsfrage Finnlands enthalten könnte. In der schwedischen Korrespondenz stehen oben an die in Finnland verfassten Briefe König Gustafs III. und des Herzog Karls; von denen bis auf den heutigen Tag eine grosse Anzahl noch immer unbekannt verblieben sind, trotzdem einige derselben den vorliegenden Untersuchungsstoff auf das trefflichste beleuchten. Unter den Briefen König Gustafs III. befinden sich an K. G. Armfelt, J. Kr. Toll, J. A. Meijerfelt, K. A. Wachtmeister, E. Ruuth u.a. gerichtete Schreiben. Desgleichen wird auf, an verschiedene Personen gerichtete Briefe des Herzog Karls hingewiesen, von denen beispielsweise die in dem Tagebuch der Herzogin Hedvig Elisabeth Charlotta abgedruckten Exemplare ein Beweis dafür sind, dass ihnen bei der Aufklärung gewisser Fragen bestimmt Gewicht beigemessen werden muss. Von anderweitigen privaten Briefen verdienen die zahlreichen, an den König und an den Herzog gerichteten Schreiben des Freiherrn Hastfehrs besondere Beachtung; als besonders interessante werden die von Hastfehr seinen Briefen beigefügten Allegaten bezeichnet. Auch aus Graf Meijerfelts Feder stammen eine Menge

Briefe, die vorläufig nur wenig und oberflächlich bei einschlägigen Untersuchungen verwendet worden sind. Diese Briefe enthalten überaus ausführliche Schilderungen und Notizen von Interesse und sind in sehr massvollem Ton abgefasst. Zum Schluss wird auf die Briefe des Kanzleipräsidenten J. G. Oxenstjerna, des Obersten G. M. Armfelt u. a. verwiesen, die zum Teil an den König, zum Teil an den Herzog Karl und andere bekannte, hochgestellte Persönlichkeiten jener Zeit gerichtet sind. Von den sog. Selbständigkeitsmännern gibt es nur wenig Privatbriefe, so dass die Annahme naheliegt, dass ein grosser Teil derselben, als dem Schreiber und Empfänger eventuell verhängnisvolles Material mit Vorbedacht vernichtet worden ist. Dafür dürfte andererseits die Korrespondenz von dem Bunde ferner stehenden Personen viel aufschlussreicher sein, als man nach in der Litteratur vorkommenden Angaben und der derselben bisher zu teil gewordene Ausnutzung schliessen könnte. Zu diesen Briefen gehört z. B. der im Anhang vorliegender Arbeit abgedruckte Brief des Gouverneurs von Wasa, A. Tandefelt vom 4:ten September 1788, ferner ein am 14:ten Oktober 1788 in Lovisa datierter Brief von Mag. J. H. Cygnaeus an H. G. Porthan und eine Unzahl anderer Briefe, deren kurze Erwähnung getan wird.

Unter der auf russischer Seite geführten Korrespondenz beanspruchen natürlich vor allem die nur zum geringen Teil bekannt gewordenen zahlreichen Briefe der Kaiserin Katharina das Hauptinteresse. Ferner die Briefe russischer führender Staatsmänner wie Graf Ostermanns, Bezborodkos, Graf Markovs u. a. Im Zusammenhang hiermit wird hervorgehoben, wie wenig die Korrespondenz des Oberbefehlhabers der russischen Armée, Graf Musin-Puškins und Admiral Greighs — um nur einige Namen herauszugreifen — bekannt ist und es werden einige Beispiele dafür angeführt, wie wenig und unvollständig man über Sprengtportens Korrespondenz Bescheid weiss, die doch wohl auf das allergrösste Interesse Anspruch machen dürfte.

*

Am wenigsten bekannt ist bisher jedoch die sog. diplomatische Korrespondenz. Wenn auch die von Seiten der ausserpolitischen Leitung Schwedens an die ihr unterstellten Beamten im Auslande gegebenen Instruktionen bis zu einem gewissen Grade in der wissenschaftlichen Litteratur Verwendung gefunden haben, so ist dagegen das entsprechende russische Material kaum dem Namen nach und nur dank den mehr oder weniger zufälligen Abschriften des Generalen Furuhjelm bekannt. Dasselbe gilt für die, von den sich im Auslande aufhaltenden Vertretern Schwedens und Russlands mit ihren resp. Regierungen geführte Korrespondenz. Und doch enthalten diese schriftlichen Quellen unzweifelhaft eine Menge aufklärender Hinweise dafür, wie sich die auswärtigen Höfe zu den wichtigsten politischen Begebnissen im Norden während des Sommers und Herbstes 1788 verhielten.

Selbstverständlich ist ebenfalls auch die Korrespondenz der in St. Petersburg wirkenden ausländischen Gesandten mit ihren resp. Regierungen bisher unbekannt geblieben. Beispiele, die den in den Wiener, Berliner und Kopenhagener Archiven aufbewahrten diplomatischen Notizen entnommen sind, zeigen auf, welche wichtige Quelle dieser Notizenwechsel sein dürfte. In den Berichten des österreichischen Gesandten, in Petersburg, Graf Cobenzl und seines Kollegen in Stockholm, Graf Stadion an den Fürsten Kaunitz in Wien und an einander scheinen deutlich die Bemühungen durch, die von den österreichischen diplomatischen Vertretern zur Herbeiführung einer Revolution in Stockholm gemacht worden sind, und enthalten sie auch anderweitige Notizen über die politischen Projekte und Umtriebe der damaligen Zeit, die sicherlich von nicht zu unterschätzender Bedeutung sein dürften. Vor allem wäre es von grösstem Interesse zu erfahren, in welcher Weise die ausländischen Höfe auf die Selbstständigkeitsfrage Finnlands und die bevorstehenden Umwälzungen im Norden reagierten. Man geht nicht fehl mit der Behauptung, dass die diplomatische Korrespondenz der bisher am wenigsten beachtete Teil des benutzten Materials gewesen ist und doch dürfte sie sich als die reichste Fundgrube für wissenschaftliche Untersuchungen erweisen.

*

Auch der s.g. Flugschriftliteratur aus der Zeit der Anjala-Konföderation ist einstweilen nur wenig Beachtung geschenkt worden. Wie das meist bei Angriffs- und Verteidigungsschriften der Fall ist, wird sie kaum zuverlässig sein und nur mit grösster Vorsicht benutzt werden müssen. Immerhin gibt es das eine oder das andere Beispiel dafür, dass auch diese Litteratur zuweilen Beachtenswertes enthalten kann. Bei einer eingehenderen Prüfung zeigt es sich, wie überraschend reichhaltig sie ist und dass gleichzeitig immer nur ein kleiner Teil derselben in jener Zeit im Druck erschienen ist. Man kann feststellen, dass es gewisse Flugschriften gegeben hat, die eine umfangreiche Gegenlitteratur zur Folge gehabt haben. Eine solche Flugschrift war der von königlicher Seite, ja, vielleicht auf den ausdrücklichen Wunsch des Königs herausgegebene »Afttryck af et från Finland ankommit Bref af d. 14:de September 1788 angående åtskilliga Stämplingar, samt hvad som händt vid Fredrikshamn belägring» (Abdruck eines aus Finnland eingetroffenen Briefes vom 14:ten September 1788, betreffs gewisser politischer Intriguen und was sich bei der Belagerung von Fredrikshamn zugetragen hat). Diese Flugschrift, deren Ursprung und Bedeutung kurz besprochen wird, gab wenigstens zu 5 weiteren Flugschriften Anlass, in denen sämtlich der Versuch gemacht wird, die in der erstgenannten Flugschrift vorgebrachten Beschuldigungen als falsch zurückzuweisen. Die heftigste dieser Antwortschriften ist die in deutscher Sprache verfasste, angeblich im J. 1788 in Gothenburg gedruckte »Antwort eines finnischen Mitbürgers auf einen, in

den Hamburgischen Zeitungen eingerückten und vorgeblich in Finnland geschriebenen Brief». Die deutsche Auflage ist nicht in Schweden und allem Anschein nach auch nicht in dem erwähnten Jahre erschienen. Ob diese Schrift, aus der Feder Sprengtportens stammt, wie ein Zeitgenosse zu wissen vorgibt, ist nicht gewiss, jedenfalls aber besitzt sie insofern Bedeutung als in ihr die Gesinnung der derzeitigen Anhänger der finnischen Selbständigkeitsfrage zum Ausdruck kommt. Auch die berühmte Deklaration Gustafs III. vom 21. Juli 1788 gab Anlass zu einer Masse schriftlicher Entgegnungen, die sämtlich den Charakter politischer Flugschriften tragen. Die interessanteste darunter ist ohne Zweifel die bekannte, von Katharina II. verfasste Schrift »Anmerkungen und historische Erläuterungen« die eine, wenn auch vorsichtige Kritik der russischen Politik Gustafs III. und der finnischen Selbständigkeitsfrage enthält. Unter den Gegenschriften befindet sich auch die von G. M. Sprengtporten verfasste »Pièce justificative« in welcher sich Sprengtporten mit grossem Nachdruck gegen die ihm vom König gemachten Vorwürfe verteidigt. Manche dieser Flugschriften haben einen sehr persönlichen Ton und erbieten dem Forscher nur wenig von Interesse, doch befinden sich unter ihnen auch solche, die in ihrer mässigen Form einen zutreffenden politischen Ausblick gewähren und wird eine Anzahl sowohl vom Anhang des Königs als auch von der Gegenpartei verfasster Schriftstücke aufgezählt. Sie lassen uns ahnen, in wie hohem Masse damals staatsrechtliche Probleme die Gemüter der politischen Schriftsteller beschäftigten und welche ihre Einstellung zu den grossen Fragen war, die seit einigen Jahrzehnten und noch immer in initiierten Kreisen der Aufklärungsphilosophie der grossen Kulturländer obenan standen. Der von den damaligen Litteraten in bezug auf Fragen, wie z. B. vom Recht und Pflicht des Herrschers, vom Konflikt zwischen Volks- und Militärverpflichtung verfochtene Standpunkt lässt keinen Zweifel darüber aufkommen, dass die im J. 1788 aktuellen Konflikte unbedingt gegen einen allgemeuropäischen Hintergrund gehalten werden müssen. Vor allem sind sie für den Historiker, der sich mit der Anjala-Konföderation und der finnischen Selbständigkeitsfrage beschäftigt insofern von grossem Gewicht, als diese Schriften, dank einer Unzahl kleiner Züge, einen Einblick in die Stellungnahme der damaligen Kreise zur Opposition und Selbständigkeitsfrage gewinnen lassen. Zufällige, nebenbei geäusserte Gedanken berechtigen uns zu der Schlussfolgerung, dass das speziell *finnische* Nationalgefühl auch in Kreisen, die möglicherweise den Selbständigkeitsgedanken nicht billigten, eine Rolle gespielt haben muss und dass in anderen Kreisen wiederum die Möglichkeit einer finnischen Selbständigkeit eifrig debattiert worden ist. Eine systematische und gründliche Untersuchung der politischen Flugschriften würde ohne Zweifel viel zur Klärung und Beantwortung der mit dem Anjala-Bunde und der Selbständigkeit Finnlands verknüpften Fragen beitragen.

Auch die damalige Zeitschriftliteratur, speziell die der grossen Kulturländer, wird einer Untersuchung unterzogen, da die aus letzterer erhaltenen Notizen u. a. ein Beweis dafür sind, mit welchem regem Interesse die nordische politische Krise im Auslande verfolgt wurde, trotzdem die über dieselbe zu Gebote stehenden Mitteilungen nur sehr kärglich und häufig unzutreffend waren. Es liegt auch in der Natur der Sache, dass gewisse Verfasser und indirekt durch sie auch der Leserkreis ihrer schriftlichen Produkte die finnische Frage in einem anderen Lichte zu sehen begannen als dies bisher geschehen war.

II

Im folgenden wird dann eine kritische Durchsicht des die Anjala-Konföderation und die Selbständigkeitsfrage in Finnland betreffenden, im Druck zugänglichen benutzten Materials gegeben und ein Versuch zur Beurteilung desselben gemacht.

Da fällt sofort auf, dass dieses Material in durchaus unbefriedigender Fassung an die Öffentlichkeit gelangt ist, so dass bei einer Verwendung desselben allergrösste Vorsicht geboten ist. Auch kann gleich eingangs gesagt werden, dass dank dem allzugrossen Vertrauen, das diesen Quellen entgegengebracht worden ist, sich eine Masse Irrtümer eingeschlichen haben.

Zuerst werden die Dokumente der Offiziersverschwörung durchprüft. Wir stellen dabei fest, dass sich von der Liikala-Note drei verschiedene Varianten erhalten haben, die sämtlich in hohem Grade von einander abweichen:

- 1) eine Note, die von Jägerhorn der Kaiserin überreicht wurde,
- 2) eine Note, welche 1821 in der Sammlung »Hemliga Handlingar hörande till Sveriges Historia efter Gustaf III:s Anträde till Regeringen« abgedruckt wurde,
- 3) eine Note, die in den Generalkriegsgerichtsprotokollen enthalten ist und von welcher sich ein, wahrscheinlich vom Kapitän M. W. von Törne verfasstes, inhaltlich mit derselben übereinstimmendes Exemplar in der Universitätsbibliothek von Lund befindet.

Die erstgenannte Note ist nur durch eine Abschrift bekannt, welche General Furuholm von dem derzeit in der Bibliothek des Ministeriums des Auswärtigen in Moskau aufbewahrten angeblichen Original gemacht hat. Sollte das von Furuholm benutzte Schriftstück tatsächlich das Original gewesen sein, so wäre die Frage hiermit erledigt. Indessen weisen einige Eigentümlichkeiten in dieser Abschrift darauf hin, dass dies nicht der Fall war. Jedenfalls verlohnt es sich der Mühe, der Sache näher auf den Grund zu gehen.

Das originale Verschwörungsdokument des Anjala-Bundes ist bisher noch niemals diplomatisch genau veröffentlicht worden. Bekanntlich ist das dem König übersandte, vom 12:ten August datierte Exemplar nebst einem zweiten, mit Unterschriften versehenen, erhalten, von denen letztgenanntes zusammen mit anderen Papieren aus dem Nachlass des Major Klicks in die Bibliothek zu Lund geraten ist. Dieses letztgenannte Dokument, das in gewisser Hinsicht von dem dem König überreichten Exemplar abweicht, ist als Photostat-Kopie der Untersuchung beigelegt.

Auch die erklärenden Rapporte von General Armfelt vom 12., 21., und 25. August von denen sich sämtliche Originale erhalten haben, die aber bisher noch nie in genauer Fassung erschienen sind, sind abgedruckt.

Von dem sog. Avertissement, der Verteidigungsschrift der finnländischen Offiziere, ist ein von Major Klick verfasstes, originales Konzept erhalten, das hier veröffentlicht wird. In hohem Masse mit diesem übereinstimmend dürfte ein, einstweilen noch unbekannt verbliebenes Fragment dieser Verteidigungsschrift sein, das an das Offizierscorps des Elfsborger Regiments gerichtet war und vermutlich zusammen mit den schriftlichen Nachlass von Hästesko der Mälkkilä-Kollektion einverleibt worden ist. Auch dieses wird im Anhang veröffentlicht und schliesslich auch noch eine Abschrift der Verteidigungsschrift, der vom Auditeur Ekman in dessen sog. Tagebuch abgeschrieben wurde und die in wesentlichen Punkten von der allgemein bekannten Verteidigungsschrift abweicht.

Auch von dem sog. Entwurf eines Grundgesetzes, der allem Anschein nach in den letzten Augusttagen 1788 verfasst worden ist, existieren gleichfalls drei von einander abweichende Varianten. Eine derselben ist in der Sammlung »Hemliga Handlingar« abgedruckt, eine zweite befindet sich in dem Tagebuch der Herzogin Hedvig Elisabeth Charlotta und eine dritte, von H. G. Porthan abgeschriebene, wird zusammen mit dessen hinterlassenen Papieren in der Helsingförser Universitätsbibliothek aufbewahrt; letztere ist im Anhang dieser Arbeit abgedruckt worden.

Der im Anschluss an diesen Grundgesetzentwurf ausgearbeitete, wie im obigen bemerkt wurde, von einschlägigen Forschungen bisher gänzlich übersehene Plan zu einer Revolution ist gleichfalls im Anschluss an vorliegende Untersuchung nach einem sich in der Stiftsbibliothek von Linköping befindenden Exemplar abgedruckt worden.

Auch von der sog. Verbindung der schwedischen Offiziere haben sich eine Menge Abschriften erhalten, die bis zu einem gewissen Grade, wenn auch nicht in wesentlichen Punkten, von einander abweichen. So weit bekannt, hat Herzog Karl das ihm übersandte originale Exemplar vernichtet. Ein zweites Exemplar ist in der Sammlung »Hemliga Handlingar« enthalten und ein drittes ist vom Auditeur Ekman in dessen Tagebuch kopiert und in der Folge mit letzterem zusammen, wenn auch in recht entstellter Form gedruckt worden.

Die Untersuchung geht nun zu einer Prüfung derjenigen Quellen über, auf deren Angaben sich die landläufigen Vorstellungen über die Anjala-Konföderation — mit Ausnahme der Originaldokumente der Offiziersverschwörung — vorzugsweise gründen, nämlich der Protokolle des Generalkriegsgerichts aus den Jahren 1789—1791.

So viel bekannt ist, wurden die ursprünglichen kriegsgerichtlichen Protokolle vernichtet. Es ist nicht unmöglich, dass dies mit Absicht geschehen ist. Eine Reinschrift derselben befindet sich im schwedischen Kriegsarchiv, doch dürfte dieselbe von einem bereits zensurierten, für den Druck bearbeiteten Exemplar herkommen. Es lässt sich nämlich leicht nachweisen, dass diese im Kriegsgericht geführten Protokolle nur in vorgeschriebener, sehr willkürlich umgemodelter Form gedruckt werden durften, wie dies ja auch schon von Zeitgenossen behauptet wurde (Graf Mannerheims Memoiren).

Wir erfahren, wie der König in den Gang der Gerichtsverhandlungen eingreift, wie er vorschreibt, was in die Protokolle aufgenommen werden darf, was nicht. Wir stellen desgleichen fest, dass in den gedruckten Protokollen bei weitem nicht alles vermerkt ist, was sich bei dieser Kriegsgerichtsverhandlung zugetragen hat, und dass wesentlich wichtige Dokumente aus denselben ausgeschlossen worden sind. Wir bemerken ferner, dass das Kriegsgericht überhaupt nicht bereits im Voraus eingesandtes Material, das der Untersuchung von grossem Nutzen hätte sein können, miteinbeziehen durfte. Die kriegsgerichtlichen Protokolle stellen demnach lediglich eine zu bestimmten Zwecke umgeformte Quelle dar, deren Wert als solche nur gering eingeschätzt werden darf. Leser und Forscher werden durch dieselben unfehlbar irreführt. Es dürfte kein Zweifel darüber bestehen, dass dies auch durch die Veröffentlichung der betr. Protokolle bezweckt wurde.

Hierzu gesellt sich dann noch der Umstand, dass die bei der Kriegsgerichtsverhandlung gemachten Zeugenaussagen an und für sich schon als höchst unzuverlässig bezeichnet werden müssen. Um dies einzusehen, bedarf es z. B. nur einer Durchmusterung der von Oberst Hastfehr, Oberst Hästesko und Kapitain O. K. von Fieandt vor Gericht gemachten Aussagen, von denen behauptet werden kann, dass sie sämtlich darauf berechnet waren, das Kriegsgericht geflissentlich irre zu leiten.

Da es somit als erwiesen gelten kann, dass die unmittelbare Beweiskraft der gedruckten Protokolle stark in Zweifel gezogen werden muss, kann man nicht nachdrücklich genug zur Vorsicht bei einer event. Verwendung derselben mahnen.

Es folgt nun eine kritische Durchsicht der Protokolle des schwedischen, bzw. russischen Reichsrats.

In einer am 2:ten und 3:ten September 1788 abgehaltenen geheimen Sitzung des schwedischen Reichsrats hatte der König ausführlich über die in der Armée herrschende Unzufriedenheit und über die ersten Sym-

ptome der Anjala-Verschwörung berichtet. Dieser Königliche Bericht enthält eine Anzahl hochwichtiger, sonst nirgends zu erhaltender Aufschlüsse. Doch muss darauf hingewiesen werden, dass die Mehrzahl derselben den Stempel persönlicher Sympathie oder Antipathie des Königs tragen und dass letzterer sich nachweislich leicht zu Irrtümern hat hinreissen lassen. Bei der Behandlung der vom König vorgeschriebenen Richtlinien machten sich im Reichsrat Ansichten geltend, die bei einer Beurteilung der politischen Lage jener Zeit von allergrösstem Gewicht sein dürften.

Bei einer Durchsicht der gedruckten Protokolle des russischen Reichsrats ist besonders das Material, auf welches sich die Protokollvermerke und Beratungen des Reichsrats stützen von grossem Interesse. Es wird denn auch in der Untersuchung die Ansicht vertreten, dass die in jener Zeit nachweislich in den russischen politischen Kreisen z. B. zwischen Graf Ostermann und Graf Markow herrschenden Meinungsverschiedenheiten sehr wohl auch einen Einfluss auf die in Frage stehenden Protokolle und die Formulierung der darin enthaltenen Angaben ausgeübt haben können. Es ist jedoch nicht möglich gewesen, in diesem Zusammenhang eine gründliche Analyse der betreffenden Protokolle vorzunehmen.

*

Es folgt das Tagebuch- und Memoirenmaterial aus jener Zeit, das Anspruch auf ein ganz besonderes Interesse machen darf.

Bei der Untersuchung stellte es sich heraus, dass die meist benutzte diesbezügliche Quelle, der man das allergrösste Vertrauen schenkte, nämlich das Tagebuch des Auditeur Ekmans, keineswegs ein unmittelbares Tagebuch ist, dass demselben also folglich nicht die Bedeutung einer Quelle erster Hand beigemessen werden darf. Man kann feststellen, dass Ekman freilich im Jahre 1788 ein Tagebuch führte, aus welchem er späterhin auf Veranlassung des Obersten Hastfehr Auszüge für den König machte. In welchem Zeitpunkt das im Druck zugängliche und bei der historischen Forschung benutzte Tagebuch tatsächlich verfasst worden ist, darüber lässt sich mit absoluter Sicherheit nichts aussagen. Man kann nur konstatieren, dass die dem König übersandten Auszüge in sehr wesentlichem Grade von der späteren Ausgabe abweichen; es liegt also die Annahme nicht fern, dass der Auditeur, wahrscheinlich aus Konvenienzrücksichten, dieselben aus der Erinnerung ergänzt hat. Hiermit soll keineswegs in Abrede gestellt werden, dass nicht auch dieses Schriftstück ihr grosses Interesse besitzen kann: nur ist es eben keine Originalquelle. Es ist das Resultat einer späteren Umarbeitung, bei deren Herstellung gewisse Rücksichten im Auge behalten wurden. Auch darf nicht übersehen werden, dass das Tagebuch von Ekman nur in durchaus mangelhafter Form im Druck an die Öffentlichkeit gelangt ist.

Betreffs der Memoiren Oberst Anckarsvärd's, die gleichfalls in Tagebuchform vorliegen, muss bemerkt werden, dass auch diese wenigstens

bis zu einem gewissen Grade nachträglich korrigiert und vervollständigt worden sind. Man darf nicht übersehen, dass der Oberst seinen, der Nachwelt überlieferten Memoiren keineswegs alles anvertraut hat, was ihm über die betreffende Angelegenheit bekannt war, so dass man den Schluss ziehen kann, Anckarsvärd hat wahrscheinlich an den geheimen Umtrieben der Oppositionspartei einen um vieles aktiveren Anteil genommen als man nach seinem Tagebuch zu schliessen berechtigt ist und wird der Vermutung Ausdruck gegeben, dass, falls die Verhältnisse in der Anjala-Armée sich anders gestaltet hätten, als dies später tatsächlich geschah, Anckarsvärd sicherlich eine ganz andere Rolle gespielt hätte und dass die Tagebuchaufzeichnungen aus Tagen, an welchen, nach der uns überkommenen Fassung nichts besonderes vorfiel, sehr wohl um vieles inhaltsreicher ausgefallen wären und ein weniger königtreues Gepräge tragen würden als dies jetzt der Fall ist.

Bezüglich des Tagebuchs von Probst Nordin wird auf viele Irrtümer aufmerksam gemacht; doch scheint es, dass der Verfasser seine Aufzeichnungen später nicht umgeformt hat.

Was das Tagebuch des Privatsekretärs der Kaiserin Katharina Chrapovičikj, betrifft, so wird auf das umfassende Material hingewiesen, auf welches die Notizen des Tagebuchs hindeuten. Betreffs der schwedischen Ausgabe dieses Tagebuchs muss gesagt werden, dass die Übersetzung nicht mit der Sorgfalt und nicht mit der Präzision ausgeführt worden ist, auf die Anspruch gemacht werden könnte. Unzählige wichtige Sätze sind ganz und gar gestrichen worden, so dass es sich jedenfalls empfiehlt, sich so weit möglich an das Original zu halten.

Bei einer Bewertung der Memoiren des Günstlings Gustafs III., J. A. Ehrenström kommt man zu dem Schlussergebnis, dass, wie wertvoll diese in mancher Beziehung auch sein dürften, das von Ehrenström gezeichnete Bild von Sprengtporten und der übrigen Selbständigkeitsmänner, desgleichen die in die Memoiren eingestreuten, in's einzelne gehenden Bemerkungen nichtsdestoweniger als dem Tatbestand keineswegs entsprechend bezeichnet werden müssen. Der Gedanke liegt nahe, dass Ehrenström seiner Darstellung mit voller Absicht eine derartige Färbung verliehen hat.

Bei der Durchmusterung der aus Sprengtportens Feder stammenden Memoiren, kommt der aufmerksame Leser zu der Auffassung, dass sie längst nicht so ergiebig sind, als man erwarten könnte und dass sie eine ganze Reihe Ungenauigkeiten enthalten. Man kann ihnen eine grosse Subjektivität nicht absprechen und die Annahme liegt nahe, dass er seinen ursprünglichen Quellen eine, seiner Ansicht nach passendere und zweckmässigere Form gegeben hat, so dass es auch hier geraten ist, bei einer event. Benutzung nur mit allergrösster Vorsicht vorzugehen.

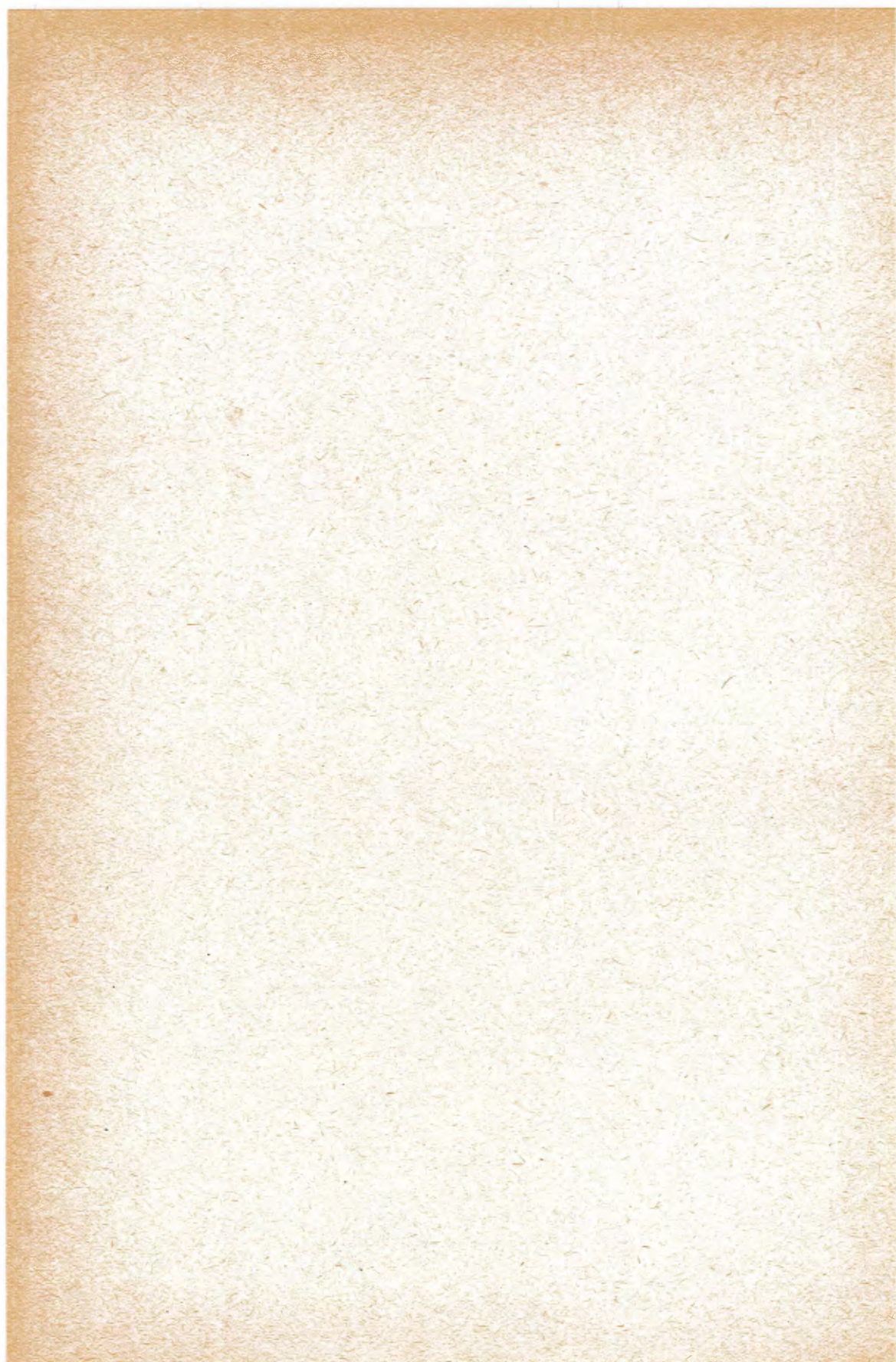
Bei einer Durchsicht von den, die Anjala-Konföderation und die Selbstständigkeitsfrage berührenden Briefen lässt sich ohne weiteres bemerken, dass ein grosser Teil derselben in nur sehr unbefriedigender Form an die Öffentlichkeit gelangt ist. Die unter der Redaktion des Grafen J. G. Oxenstjerna, Anfang des vorigen Jahrhunderts der Öffentlichkeit übergebene Briefkollektion König Gustafs III. ist so nachlässig und mangelhaft redigiert, wie man es sich nachlässiger und ungenügender kaum vorstellen kann. Es verschlägt den Herausgeber weiter nichts, wenn er aus gewissen Briefen ganze Sätze auslässt, den Text nach Gutfinden ausfeilt, die Reihenfolge der Worte abändert, von zahllosen orthographischen Fehlern garnicht zu reden. Ein gleiches gilt für den Herausgeber der Briefe Nils von Rosensteins. Und neben einem derartigen geradezu verblüffenden Mangel an Sorgfalt und Pietät scheint ausserdem überall auch noch eine zielbewusste absichtliche Abänderung und Korrektur durch. Ein treffliches Beispiel hierfür sind die von Graf M. Björnstjerna veröffentlichten Briefe seines Schwiegervaters, des Kriegsmarschalls, Graf K. B. von Stedingk. Hier handelt es sich nicht allein um Mangel an Präzision, ja nicht einmal nur um grobe Nachlässigkeit, sondern um die unverkennbare Tendenz, um das Bestreben, die Urkunden so umzumodeln, dass sie ein gewünschtes, der Stimmung der Zeit entsprechendes Bild geben. Wie an der Hand der unserer Arbeit angeschlossenen Privatbriefe nachgewiesen werden kann, sind in diesen Briefen ganze Seiten übersprungen worden; hier und da wird dieser und jener Satz aus seinem Zusammenhang herausgerissen und — um den Inhalt umzuformen und in eine einigermassen verständliche Form zu bringen — mit anderen Sätzen zu einem Ganzen verschmolzen. Verschiedene Abschnitte werden nach Gutdünken miteinander verbunden, Namen ohne weiteres ausgelassen, ein Wort durch ein anderes ersetzt, so dass schliesslich ein ganz veränderter Text entsteht, der mit dem Originaltext nur sehr wenig zu tun hat. Es bedarf keines weiteren Hinweises darauf, einen wie geringen Wert als historische Quelle einem derartigen Schriftstück beigemessen werden darf.

*

Die im vorstehenden angeführten Beispiele zeigen zu Genüge auf, mit welcher ausserordentlich grossen Vorsicht die die Anjala-Konföderation und die Selbstständigkeitsfrage Finnlands berührenden Quellen behandelt werden müssen. Die meisten derselben sind schon an und für sich durchaus unzuverlässig, wie z. B. die vor dem Generalkriegsgericht gemachten, völlig entstellten Aussagen. Und vom Standpunkt einer Untersuchung wird sich die Sache noch komplizierter gestalten, wenn man in Betracht zieht, dass diese Protokolle konsequent immer erst in ganz bestimmtem Sinne verändert und verstümmelt wurden, ehe sie an die Öffentlichkeit gebracht wurden. Wenn man dann obendrein auch noch bemerkt, wie z. B. eine Persönlichkeit, die an und für sich aus

ihren subjektiven Ansichten keinen Hehl macht, beflissen ist, ihren Tagebuchnotizen in der Folgezeit eine der Konvenienz entsprechende Färbung zu geben, so leuchtet unmittelbar ein, in wie hohem Masse der Quellenwert eines solchen Schriftstücks hierdurch beeinträchtigt werden muss. Und schliesslich wird der Sache auch dadurch nicht nachgeholfen, dass die sog. Tagebücher in einer Weise fehlerhaft und unvollständig gedruckt worden sind, dass sie auch nicht entfernt Anspruch auf zeitgemässe Zuverlässigkeit und Präzision machen können.

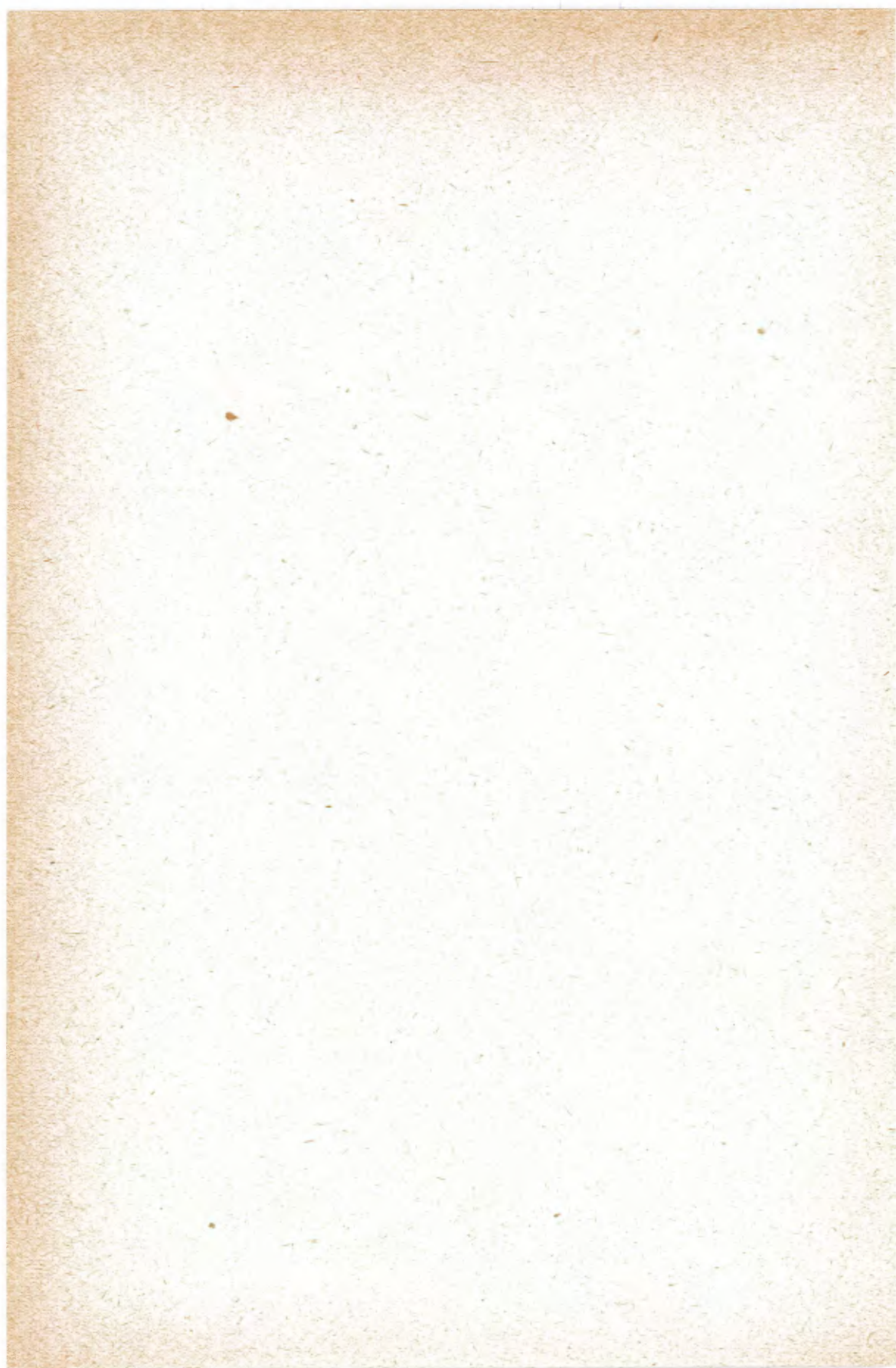
Diese charakteristischen Beispiele legen dar, einer wie strengen, sich bis in's einzelne hinein erstreckenden Kritik es bei einer Durchmusterung der die Anjala-Konföderation und die Selbstständigkeitsfrage Finnlands betreffenden Quellenlitteratur bedarf.

FOTOSTAATTILIITE 1

ANJALAN LIITTOKIRJA

(ALKUPERÄINEN KAPPALE
LUNDIN YLIOPISTON KIRJASTOSSA)

Öi du här liggande Ormen, somhad tre försam
of Ormen gamla, som man påstodt vore förhöd
of anfall, anligit länge. Men de Ormen påstodt af
var den samma till Fredrikhamns, som förut varit
till försam of Örgrynska försam, som tyndas af
Louvainz eller Commendaa för Ormen, of Vinn
Militäriska lagna, som intet kienet af försam
fornvidas man här lyda allen rida. Man de Ormen
under Ormen till Örgrynska lagna of Örgrynska
människa of Fredrikhamns, intet man de of Ormen.

X På Ormen församman annett an defensioner, som
an in förhöd den till, of Ormen församman till. ut
anfall of Ormen Nation an Örgrynska

X Öi du här liggande Ormen, somhad tre försam
of Ormen gamla, som man påstodt vore förhöd
of anfall, anligit länge. Men de Ormen påstodt af
var den samma till Fredrikhamns, som förut varit
till försam of Örgrynska försam, som tyndas af
Louvainz eller Commendaa för Ormen, of Vinn
Militäriska lagna, som intet kienet af försam
fornvidas man här lyda allen rida. Man de Ormen
under Ormen till Örgrynska lagna of Örgrynska
människa of Fredrikhamns, intet man de of Ormen.

X Öi du här liggande Ormen, somhad tre försam
of Ormen gamla, som man påstodt vore förhöd
of anfall, anligit länge. Men de Ormen påstodt af
var den samma till Fredrikhamns, som förut varit
till försam of Örgrynska försam, som tyndas af
Louvainz eller Commendaa för Ormen, of Vinn
Militäriska lagna, som intet kienet af försam
fornvidas man här lyda allen rida. Man de Ormen
under Ormen till Örgrynska lagna of Örgrynska
människa of Fredrikhamns, intet man de of Ormen.

Fromholm, Delwig, Claas Sigurberg, Alton Norring
A. Sagerman, Altonman, Engeström, Adau
Fredrik Uggla, H. N. Sjöberg, Altonman
E. H. Lundberg, Gustaf Krook, Altonman

Illerberg, G. S. La Motte, G. L. Soder
Munro, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman

Gustaf Joh. Altonman, Altonman, Altonman
A. Q. G. Adolin, Altonman, Altonman
G. S. Altonman, Altonman, Altonman

Carl Johan Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman
Lars M. Altonman, Altonman, Altonman

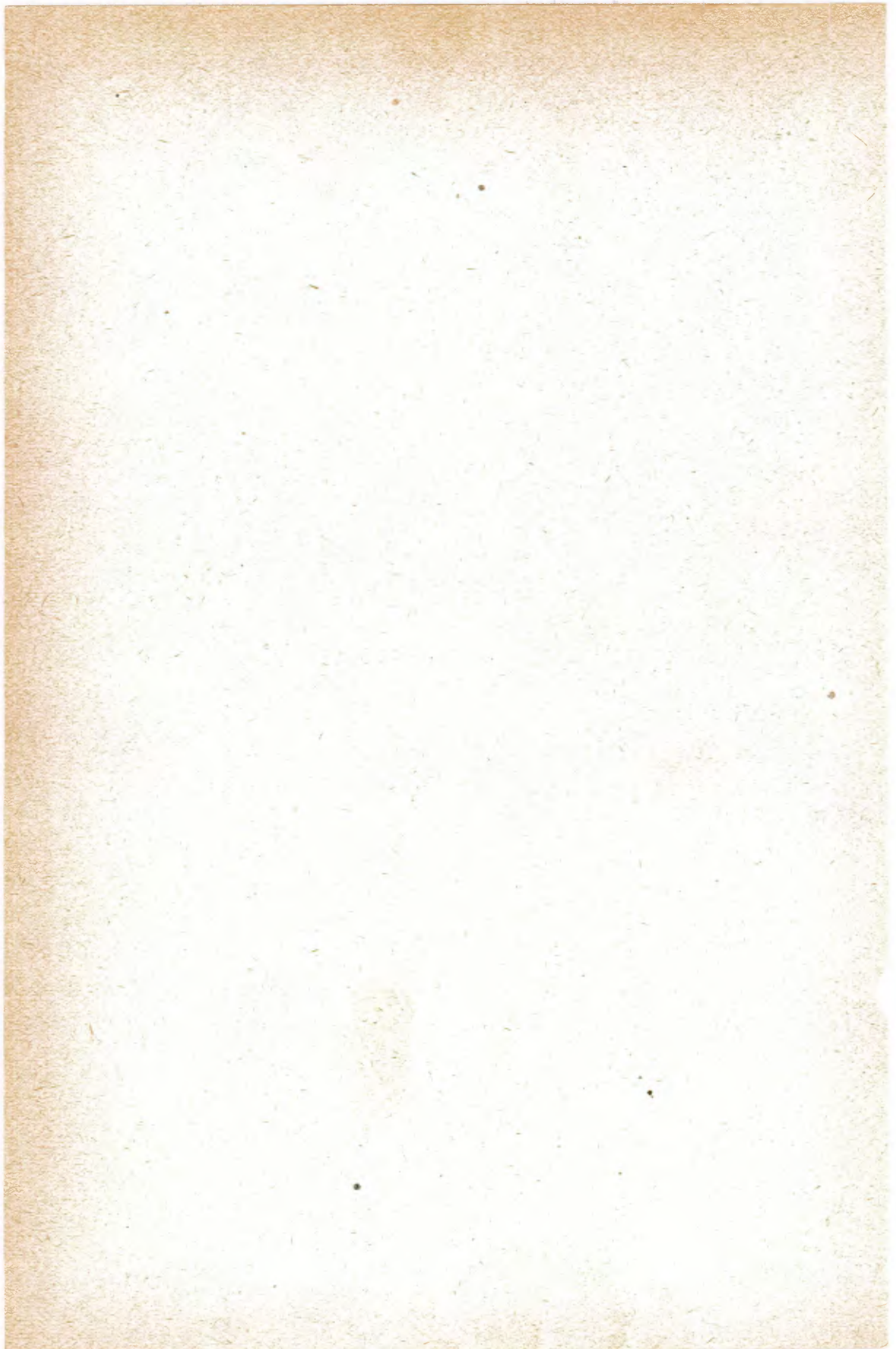
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman

Altonman, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman
Altonman, Altonman, Altonman, Altonman

FOTOSTAATTILIITE II

SUOMALAISTEN UPSEERIEN ELOKUUN 25:NTENÄ
VUONNA 1788 PÄIVÄTYN SELITYSKIRJELMÄN
POHJAKIRJOITUS

(ALKUPERÄINEN KAPPALE
LUNDIN YLIOPISTON KIRJASTOSSA)

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or official document. The text is dense and difficult to decipher due to the handwriting and fading.

W. de la Roche

Handwritten text, possibly a continuation of the letter or a separate note. It includes some underlined words and appears to be a formal or official communication.

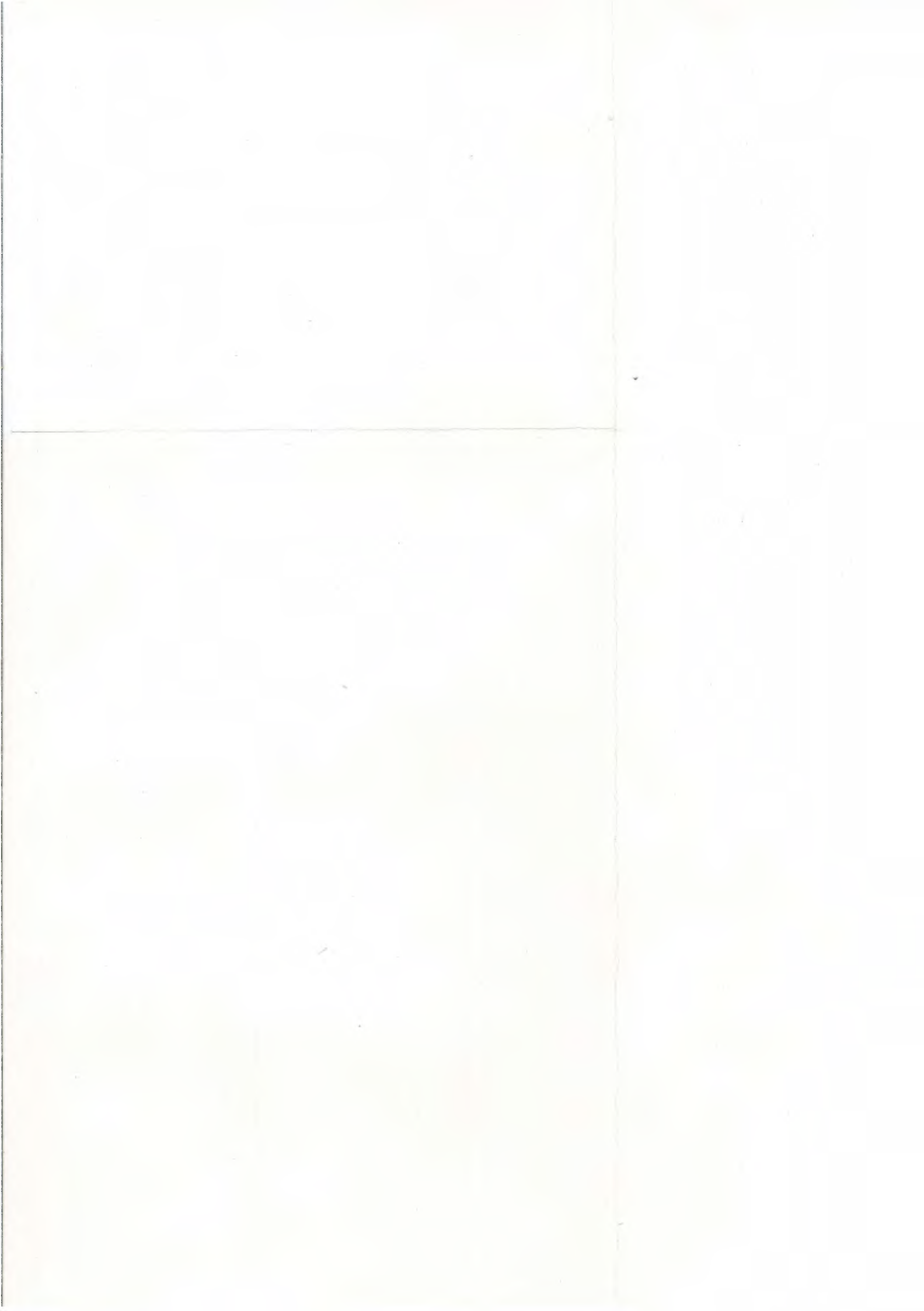
Handwritten text, continuing the narrative or official content. The script remains consistent with the rest of the page.

Handwritten text, possibly a concluding paragraph or a signature block. The text is somewhat obscured by the dark background.

Handwritten notes or marginalia on the left side of the page, providing additional context or commentary.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a final note or a signature. The text is partially obscured by the dark background.

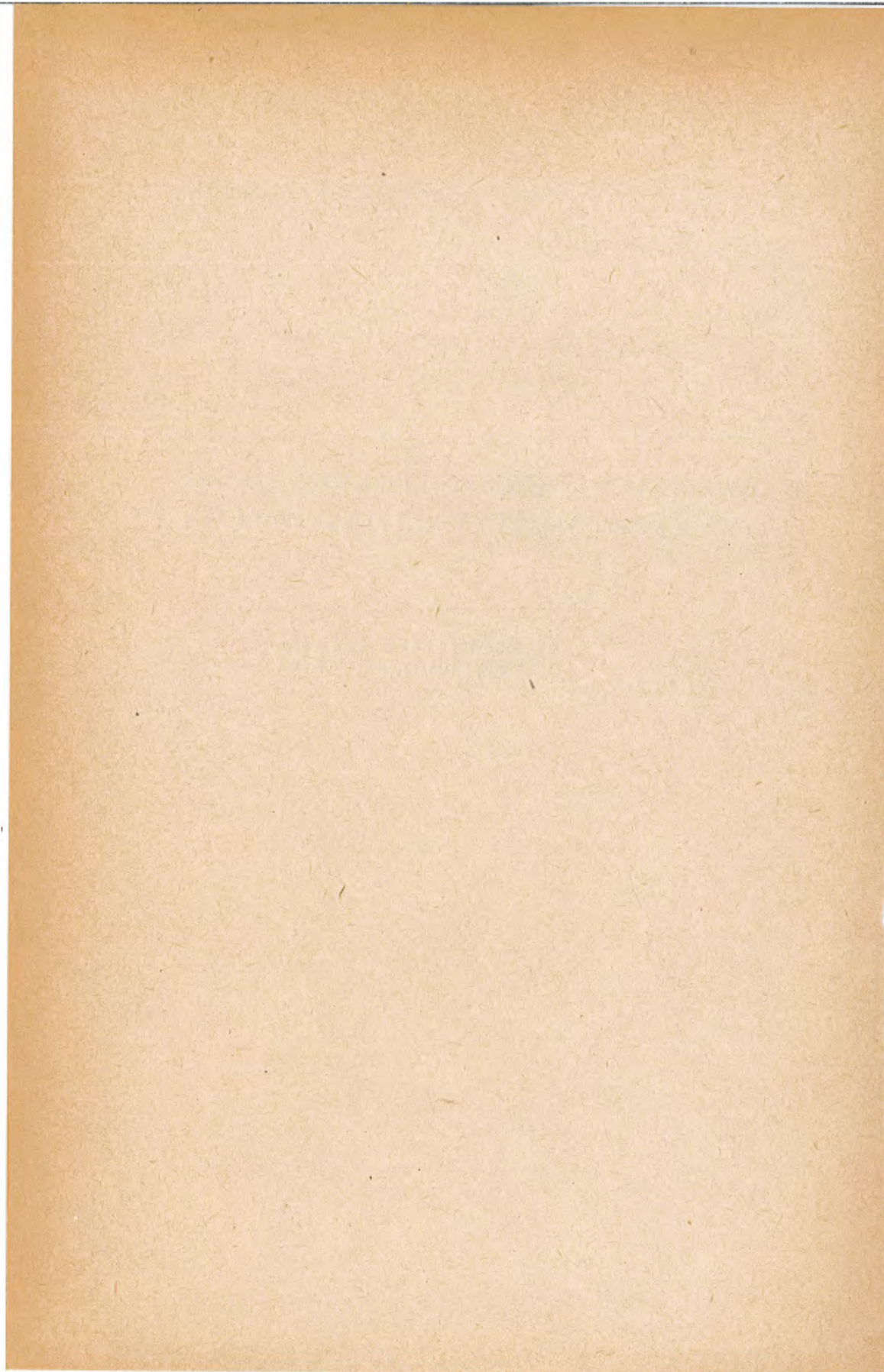

FOTOSTAATTILIITE III

SUOMALAISTEN UPSEERIEN ELOKUUN 25:NTENÄ
VUONNA 1788 PÄIVÄTTY SELITYSKIRJELMÄ

(ALKUPERÄINEN KAPPALE
LUNDIN YLIOPISTON KIRJASTOSSA)

Advertisment.

Derijans till närvarande krig är för mycket bekant att Vi därvid skulle uppehålla Oss, Våra Svärfka Mådtbroder hafva Vi med glädje fördt därvid gifva lika tankar med. Dessa Orsaker, det är i anledning häraf efter en väsligked expedition hvilken ädaga lagt för Oss brift i alla tillgångar, och jid i tillställningarne, som Vi rätt berijat efter sinna Konungens och fädernas Landets situation, En bedräf vande betraktelse för mycket tjänd att Vi därvid skulle uppehålla Oss.

Da Vi som Militaires - intill denna stund efterlevat Ordres som blifvit gifne, hafva Vi som medborgare eftersinat medel att på det öfver riket upgående svädes stäl. Att kongen Maj^{tt} ike häntinnan velat göra na sig hafva Vi af Desf juar på Våra underdåniga föreställningar blifvit med oro öfvertygade om, Vi hafva därjore måst vara betänkte på andra utvägar, Vi hafva äfven trodt Oss sinna den bästa utvägen da Vi länade Natjens Umbud tillfälle till negociation om fred samt spasade Konungen att taga det första Hog gäst till som Vi utan kränkning af Desf värdighet ike trodt konnen kunna göra.

Att uppfylla Alla dessa Andamål hafva Vi uti en till hämnens keijerliga Ryfka Maj^{tt} adresserad Note begiart på veta om Vi borde anse Den Ryfka Natjens hvilken Vi aldrig ville anfälla för Vårnas eller fjändas, Da Vi i förra fallet ville försöka ett till fredsbiquetto öter stäl.

Hållande och i sednare fallet förklarade Oss vara beredda
att inkom eller utom rikets gränser med lif och blod
försvara konungen och fäderneslandet.

Vij hafva så mycket mer ansett Oss bejogade till detta
freg, som intet annat medel gaf att hos Oss Stadga öfva
tygelse om sakens rätta bestämning samt lagligheten, och
nödvändigheten af kriget; En omgångelig sak att seta
för ett till frihet födt folk som ejett bortblandas med
förolytliga vaseller, och aldrig kan gifva dem nytt
man af den rätta och i saken grundade tronheten för
vänta.

Vij hafva nu enjället härmed kejs: Ryska Maj:tt.
fvar, hvarigenom hon förklarar sig aldrig varit förmod
angripa Sverige med Vapen samt Oss bejogaget till fred
med en Nation för hvilken hon uttradt sin Öfning
den hon med Ordren till sine Troppor om nygörande af
alla jänteligheten efter ankomsten af Vår Utstrikade öda
ga lagt, hvaremot hon begäart att Våra Troppor skul
le lämna härmeds land; men som härmeds kejs: Maj:tt
uta tron kong: Maj:tt till denna fred bejogagen, har hon
uttrat sig villig att afjandla detta Öronde med Den
Corpsen som representerar Svänska Nationen.

Detto härmeds kejs: Maj:tt var gifva Vij en kong:
Maj:tt tillhärmed med underdänig anjollan att kong:
Maj:tt med första vilje samänkalla rikens höglof: Hän
den för att i samråd med Oss sina rätta och trogna
ste rådgifvare återställa fred och lugn i riket, uti denna

an

Sisältö:

	Sivu
Alkulause	I
I Luku. Valtiollista tyytymättömyyttä koskevia asiakirjoja lähimiltä vuosilta ennen Anjalan liittoa	1
II Luku. Upseerisalaliiton laatimat asiakirjat	14
III Luku. Sotaoikeuden pöytäkirjat	47
IV Luku. Valtaneuvostojen pöytäkirjat. — Muita pöytäkirjoja	59
V Luku. Viralliset kirjelmät, lausunnot ja raportit	75
VI Luku. Päiväkirjat, muistelmat ja puolustuskirjoitukset	92
VII Luku. Henkilökohtaiset kirjeet	128
VIII Luku. Diplomaattinen kirjeenvaihto	152
IX Luku. Lentolehtikirjallisuus	162
X Luku. Aikakauskirjallisuus	201
XI Luku. Yleisiä johtopäätöksiä	210

Liitteet

I. Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje veljelleen Jaakko Maunulle 28/8 1783	233
II. Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje kreivi Axel von Fersenille, nähtävästi vuodelta 1784	239
III. Yrjö Maunu Sprengtportenin kirje kreivi Bezborodkolle 12/3 1787	244
IV a. Liikalan nootti (Furuhjelmin Mosko vasta hankkima jäljennös)	247
IV b. Liikalan nootti («Hemliga Handlingareihin» painettu jäljennös)	249
IV c. Liikalan nootti (M. W. von Törnen jäljennös?)	251
V. K. G. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 12/8 1788	253
VI. K. G. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 21/8 1788	255
VII. K. G. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25/8 1788	257
VIII. Suomalaisten upseerien selityskirjelmä 25/8 1788 (Mälkkilän kappale)	258
IX. Suomalaisten upseerien selityskirjelmä 25/8 1788 (Ekmanin päiväkirjaan jäljennetty kappale)	261
X. Maunu Brunowin y.m. julkilausuma »Avertissementistä», päivätty 28/8 1788	264
XI. Ehdotus uudeksi hallitusmuodoksi 1788	266
XII. Vallankumoussuunnitelma 1788	268

XIII. Hämeen rykmentin upseerien kirjelmä kreivi O. W. Leijonstedtille 7/9 1788	269
XIV. Kauppaneuvos Lauri Sacklénia vastaan tehty ilmianto 9/1 1789	270
XV. K. K. Ekmanin alkuperäisen päiväkirjan otteet	273
XVI. K. G. Armfeltin puolustuskirjelmä 1788	282
XVII. J. A. Jägerhornin kirje Kustaa III:lle 1/9 1788	292
XVIII. K. v. Stedingin kirje Kustaa III:lle 4/8 1788	299
XIX. K. v. Stedingin kirje Kustaa III:lle 15/8 1788	301
XX. K. v. Stedingin kirje Kustaa III:lle 30/11 1788	305
XXI. A. Tandefeltin kirje tuntemattomalle 4/9 1788	309
XXII. Abraham de Fresen kirje ja kertomus Kustaa III:lle 12/9 1788	312
XXIII. Antwort eines finnischen Mitbürgers, painettu nähtävästi keväällä 1789	315

Fotostaattijäljennökset:

- I. Anjalan liittokirja. Lundin yliopiston kirjastossa säilyneen kappaleen mukaan.
- II. Suomalaisten upseerien elokuun 25:ntenä vuonna 1788 päivätyn selityskirjelmän pohjakirjoitus. Lundin yliop. kirj. säilyneen kappaleen mukaan.
- III. Suomalaisten upseerien elokuun 25:ntenä vuonna 1788 päivätty selityskirjelmä. Lundin yliop. kirj. säilyneen kappaleen mukaan.

